

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Кафедра української філології та загального мовознавства

*Слобожанська бесіда – 13.
Лінгвістика тексту і
вивчення української ментальності*

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(9 листопада 2020 р., м. Старобільськ)

Старобільськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2020

Рецензенти:

Кизилова Віталіна Володимирівна – доктор філологічних наук, професор кафедри філологічних дисциплін ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Кравченко Маргарита Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Слобожанська бесіда – 13. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 9 листоп. 2020 р.) / ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”; за ред. проф. Глуховцевої К. Д. Вип. 13. Старобільськ, 2020. 252 с.

Цей збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Слобожанська бесіда – 13. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності”, на якій порушено актуальні питання особливостей лінгвістики поетичного і прозового тексту; пісенного дискурсу; діалектного мовлення, ідіолекту; соціальних аспектів вияву мови; організації навчально-комунікативного простору в сучасних закладах освіти; репрезентовано літературознавчі студії.

Для мовознавців, студентів-філологів, учителів та учнів закладів середньої освіти, широкого кола читачів.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
(протокол № 4 від 27 листопада 2020 року)*

© Колектив авторів, 2020

ЗМІСТ

Інформаційний простір пісенного тексту

Безгодова Н. С. Лінгвостилістичні особливості пісень гурту „Без обмежень”	7
Герук Н. Л. Риси національної ментальності в українських родинно-побутових піснях	12
Глуховцева К. Д. Пісенний дискурс українців	17
Жернова О. І., Жерновий Є. Г. Українська народна пісня і національна ментальність	25
Колесникова Л. Л. Лексична репрезентація концепту КОХАННЯ в українських народних піснях	29
Солоп Д. А. Пісенна сповідь душі	34

Інформаційний простір поетичного і прозового тексту

Ащеулова О. М. Український вокатив у текстовій структурі збірки „Осінні люди” Лесі Степовички	37
Дяченко Н. М. Соматична лексика в просторі інтимної лірики Івана Франка	40
Кравченко М. В. Мовні засоби відображення художнього часу в малій прозі письменників кінця XIX – початку XX століття	44
Ломаченко А. О., Ніколаєнко І. О. Кольоропозначення у творах Василя Старуна	50

Штрихи до портрета рідної говірки

Бідюк Т. А. Мотиви номінації прізвиськ у говірках Олевського району Житомирської області	57
Волошинова М. О. Назви на позначення часу споживання їжі в мовленні східних слобожан	61
Гримашевич Г. І. Збереження середньополіських діалектних особливостей у пісенній спадщині поліщуків	67
Сергієнко Б. Б. Функціонування гуцульських діалектизмів у романі Марії Ткачівської „Голос перепілки”	72

Фразеологія. Термінологія

Глуховцева І. Я. Фразеосемантичне поле концепту ПІСНЯ в українській мові	76
Гречишкіна К. Д. Національно-культурна своєрідність українських фразеологізмів	81
Доброльожа Г. М. Концепт <i>коза</i> в українській фразеології: етнолінгвістичний аспект (на матеріалі фразеології Середнього Полісся)	84
Іщенко А. О. Комерційний текст: особливості та види	93
Полтавська Д. І. Заперечення як особлива комунікативна одиниця	97

Мовна особистість у контексті мотивів і потреб спілкування

Дончук-Донцова О. Г. Особливості мовної поведінки студентів-філологів ЖДУ імені Івана Франка	100
Лихачова В. О. Лексичні маркери вибачення в українській комунікації	103
Мельник С. М. Комунікативний портрет сучасного фахівця з інформаційної діяльності: структура, специфіка формування	105
Найрулін А. О. Штрихи до лінгвістичного портрета Анатолія Зеленька	109
Равдугіна В. В. Мовна свідомість та мовна стійкість мешканців міста Радомишля	113
Сухаревська К. О. Чисті джерела говіркової мелодики (образні вислови передових культурних діячів про діалекти)	117
Федуркіна П. Ю. Образні висловлювання передових культурних діячів про роль мови в житті суспільства	121

Організація навчально-комунікативного простору в сучасних закладах освіти

Горошкіна О. М. Особливості засвоєння учнями ліцею орфоепічної норми української мови на засадах компетентнісного підходу	125
Кононенко Т. С. Типологія помилок заголовкового комплексу „Телегазети”	129
Кравченко О. Л., Ситькова О. В. Вивчення фемінітивів у курсі „Культура мовлення в ЗМК” (на матеріалі українських інтернет-видань)	133
Кравчук О. М. Робота над текстознавчими поняттями в процесі вивчення курсу „Лінгвістика тексту”	138
Лахріна С. А. Особливості формування культури діалогічного мовлення майбутніх учителів	141
Лисенкова М. Є. Робота з текстом на уроках української мови	144
Луцьянєнко Д. В. Створення українськомовного середовища в закладі загальної середньої освіти	147
Нікітіна А. В. Опанування елементів когнітивного аналізу тексту майбутніми вчителями української мови і літератури	151
Щекатунова Н. А. Вітрило творчості	157

Літературознавчі студії: традиції, дискусії, інновації

Баннова Н. О. Експресивні засоби в поетичному тексті Лесі Степовички	162
Видиш С. В. Індивідуально-авторська інтерпретація концепту „любов” у новелістиці Ірен Роздобудько	164
Горбань А. Ю. Таємниці життя старобільського поета	169
Ігнат'єва С. Є. Лінгвостилістичні особливості фрейму „ПРИРОДА” в українському щоденниковому дискурсі	174
Лапко О. А. Поетика народної пісні в художній рецепції Якова Щоголева	178
Манько А. М. Персоналія І. Низового в контексті культурно-мистецького життя Луганщини	185
Негод'єва С. А. Морально-етичні мотиви родинно-	

побутових пісень про кохання південної Луганщини (на матеріалі досліджень літературно-краєзнавчої експедиції)	189
Пінчук Т. С. Екзистенціальна багатовимірність в оповіданні Дари Корній „Поруч з тобою”	193
Пустовіт В. Ю., Дерід Є. О. Інтимний дискурс епістолярію Василя Симоненка	197
Радченко В. В. Духовні особливості вірша Г. Гайворонської „Два царі”	201
Сліпко О. Ю. Художньо-естетичні параметри поезики лірики Віктора Положія	204
Хом’як Т. В. Художнє моделювання проблеми свободи вибору за романом С. Талан „Де живе свобода”	208
Шаболдов О. В. Концепт маскулінності в ранній творчості А. Гарасевича	213
Шпетна С. А. Вплив глобальних соціокультурних змін на еволюцію жанру щоденника	219
Трибуна молодих	
Паталаха А. Поезія людського наймення	225
Рамазанова О. Перлини великого намиста	227
Щекатунова Д. Ніжний подих душі (пісенна творчість Марусі Чурай)	229
Слово про пісню	234
Відомості про авторів	247

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ПІСЕННОГО ТЕКСТУ

Н. С. Безгодова

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІСЕНЬ ГУРТУ

„БЕЗ ОБМЕЖЕНЬ”

*„Без Обмежень” – це трохи більше,
ніж просто про любов чи романтичність...”*

Сергій Танчинець

Пісня – найцінніший духовний скарб народу, атрибут життєвої енергії, презентатор духовно-культурного рівня держави. Вона ввібрала в себе почуття любові й розлуки, гіркої долі та смутку, радості й печалі. Усе, що підносить нас до вершин людської гідності, до людяності, є в пісні. „Чим глибше пісня, тим ясніш душа” (І. Драч).

Пісня формує позитивний імідж суспільства, його культуру. І щоб наша молодь не зазнавала серйозного впливу з боку своїх іноземних кумирів, не віддавала перевагу зарубіжній музиці, не знищувала справжню пісенну традицію, замінюючи її на масову попкультуру, необхідно популяризувати національний музичний продукт.

„Без Обмежень” – український рок-гурт, що розпочав свою діяльність у закарпатському місті Мукачево в 1999 році. Учасники гурту – мужні та відверті українські романтики, які не заганняють себе в жорсткі рамки формату чи стилю, без кордонів у почуттях. Пісенні конкурси і фестивалі („Рок-Булава”, „Схід-Рок”, „РокСіч”, „Октоберфест”, „Червене вино”, „Тарасова Гора” та ін.), телемарафони (у 2012 році гурт брав участь у пісенному телемарафоні „Пісня об’єднує нас” на Першому національному каналі й потрапив до Книги рекордів Гіннесу та Національного реєстру рекордів України (марафон тривав 110 годин), участь у соціальних проектах роблять наших хлопців

популярними не тільки в Україні, а й за її межами. Знаково, що гурт не стоїть осторонь подій, що відбуваються в нашій країні. Усе побачене, душею відчуте закарбовується в словах майбутніх пісень. Так, на початку 2014 року на розсуд слухачів була представлена пісня „Мамині слова”, присвячена героям Небесної сотні (текст пісні був написаний за 20 хвилин), а 2015 року „Без Обмежень” відіграв низку концертів під гаслом „Без війни” й поїхав у тур „Підтримаємо своїх” містами Донбасу. Їхня музика – це живий саунд, справжній драйв і соковитий смак життя, а кожен виступ – шалений потік енергії та емоцій, який важко описати словами (варто слухати!). Заслуговує на повагу та вдячність багатьох слухачів і той факт, що тексти пісень українськомовні (альбоми „5 хвилин”, „Дихаю тобою”, „Мільярди”, „Буду з тобою”). У кожному альбомі багато лірики й романтики, але завжди більше любові. Особливо – до України. „Ми – це Україна” – гасло лідера гурту Сергія Танчинця. Не тільки приємна мелодія пісень, а й слова здатні викликати почуття радості і хвилювання, змусити слухача наспівувати їх. Сергій Танчинець в інтерв’ю неодноразово наголошував, що „Без Обмежень” – це трохи більше, ніж просто про любов чи романтичність, це – про ті цінності, які потрібні нам у житті”. А мова – це найдорожчий і найцінніший скарб кожного народу.

Мовознавчий аспект дослідження тексту пісень гурту „Без Обмежень” привертає увагу, оскільки виявляє різноманітні лексичні і стилістичні засоби та прийоми, у яких сконцентовано світобачення, естетичне кредо автора й виконавця, його багатий внутрішній світ (автором тексту пісень здебільшого є лідер гурту Сергій Танчинець). Пісні гурту репрезентують духовно-культурний рівень нації, а отже, і стан мови.

Пісенний текст має низку характеристик, що відрізняють його від прозового: рима, естетична функційна спрямованість, образність мовлення. Образність виявляється в передачі

загального поняття через словесний образ, що є емоційним сприйняттям дійсності.

Аналіз лінгвостилістичних особливостей тексту пісень гурту „Без Обмежень” засвідчує, що найбільш уживаними стилістичними засобами в них є метафори та епітети.

Експресивно-образний ефект метафори породжується усвідомленням асоціативного багатства мовних значень.

Так, метафори: *світ всміхається*; *світ промок*, *душа присягає*; *тиша дзвенить*, *палають зорі* / *зорі запалали*, *день догорає*, *казка леться* використані для реалізації експресивної функції, як яскравий образ виразності; також є показником суб'єктивно-авторської оцінки й розраховані на здійснення прагматичного впливу на свідомість і підсвідомість реципієнта. *Тиша дзвенить* – *наповнює нас змістом*, / *Най не болить, най серце буде чистим* („Листопад”); *Подивись навколо: світ як всміхається*, / *Знаєш, все ж таки, мабуть, я тобі зізнаюся* („Хто Я”); *Вересневі дощі заливають враз*, / *Світ промок* – *зв'язку немає...* („Хочеш”), *Мій демон і Бог завжди удвох*, / *Душа навік присягає* („Хочеш”); *Чому так зорі запалали*, *зорі запалали*, / *Зорі запалали мені?* („Зорі запалали”); *І іменем твоїм палають наші зорі*, / *Твої вуста, як казка наяву* („Буду з тобою”); *Спи, маленький, день вже догорає* / *Спи, козаче, кінь твоєї почекає* („Колискова”).

Метафора має свої різновиди, які створюють нові образи та надають висловлюванню виразності. Таким різновидом у текстах пісень є епітети, використані з метою надання оспівуваній особі чи об'єкту більш художньої образності, а також, залежно від ситуації, у яких вони вжиті, передають емоції та почуття автора: *теплий листопад*; *шалений листопад*; *зорі ясні*; *ніч прозора*; *старі пороки*; *холодний сніг*; *думка чиста*; *погляди зрілі*; *синій водограй*; *волошковий цвіт*, *біла днина*, *темрява безлика*: *Але наші теплий листопад*, / *Наші шалений листопад* / *Лишив тебе саму*, / *Тільки тебе одну*

(„Листопад”); *Поглянь навколо, яка ніч прозора...; А навколо старі пороки, / Злості праведної повні груди („Моя земля”); Чому так зорі запалали, / Зорі запалали ясні? („Зорі запалали”); Не вагаючись йди вперед, / Не зводячи погляду з цілі, / Маєш розум, серце, хребет, / Думка чиста, а погляди зрілі („Воля”); Класти на холодний сніг, / Серце до твоїх ніг... („Викидаєш”); Грає синій водограй, / Казка ллється через край („Колискова”); Надвечір'я кидає в обличчя / Ніжним волошковим цвітом („Липень”); Пам'ятаєш Мамині слова : / Ти біла моя днино, / А я тепер одна, / Бо стить моя дитина... („Мамині слова”); Хіба завжди так простір рве!? / І мчить назустріч темряві безликій („Весь світ”).*

Трапляються в композиціях гурту й порівняння, які здебільшого представлені за допомогою підрядних означальних речень: *П'ять хвилин, як п'ять сторіч, / Ніч без тебе жах... / Зриває дах*

(„Хто Я”); *Моя земля – батька слова, / Моя земля, мов сина рука („Моя земля”); Множаться на два безсоння серед ночі, / Твої слова : я так не хочу... / Знаєш, уві сні хвилини, наче дні... („Листопад”).*

Тести пісенної форми не завжди відповідають орфоепічним і орфографічним нормам. Орфоепічні зумовлені впливом на вимову учасників гурту західноукраїнських діалектів: *Най би вже весна; Най би вже розтанув сніг, / І не збив би з ніг („Най би вже весна”); Най все летить під три чорти, / Увесь світ нехай летить, як плачеш ти („Весь світ”); Тиша дзвенить – наповнює нас змістом, / Най не болить, най буде серце чистим („Листопад”). Най* ужито замість літературної норми *хай, нехай*. Автор тексту пісень уживає давню коротку форму *мя* замість займенника *мене, цьої* – замість *цієї*: *Похрести – мя, Боже, / Твоїми водами („Похрести”); Постать твоя зіткана зі світла, / З трьох останніх хвилин Цьої днини („Липень”), а в пісні „Най би вже*

весна”, окрім частки *най*, ще вжито слово *шоколядка*: *І щоб мала на мене так, / З криком: татку, / Дай мені, мені, мені мою / Шоколядку...* Для римуння у словах зміщується наголос: *Пластир не допоміг / Я вирваний із твоїх снів / Легко мене кидаєш („Викидаєш”)*, а для більшої милозвучності, щоб слова збігалися з акордом пісні, порушено орфографічні норми: *Ну, ну давай, за-для них, за-для нас, / Покажи волю нам, подаруй небесам... („Воля”)*. Порушення норм не є свідченням некомпетентності автора, це – ефективний засіб привертання уваги слухачів.

У текст пісні „Без неї ніяк” автор свідомо вводить окремі англійські слова *goodbye* (до побачення), *don`t, don`t cry* (частка не, не плач) для того, щоб привернути увагу сучасної молоді (адже саме молодь є потенційною аудиторією гурту): *Вона в його очах намалювала світ, / Намалювала все, чого він так чекав, / І всім привіт! / А завтра той – goodbye, / Побачимось на днях, побачимось... ; Скажу тобі don`t, don`t, don`t / Don`t cry, / Повернеться вона, повернеться вона / До тебе...*

Риторичні запитання, якими багатий репертуар гурту, використано не з метою отримання відповіді, а з метою афористичного узагальнення загальновідомої або очевидної думки, а також для того, щоб надати висловлюванню більшої значущості, викликати в слухача певну експресію, ілюзію розмови, діалогу, передати почуття невизначеності, чекання: *Чому так зорі запалали, / Зорі запалали, мені? / Чому так зорі запалали, / Зорі запалали, ясні? („Зорі запалали”); Очі твої охололи, / Подих став рівним, а губи – німими, / Де ж ми так проколюлись, / Що за хвилину стали чужими? („Запам`ятаю”); Губи без тебе мовчать, / Очі мої без тебе не сплять. / Та що, що відбувається? / Чому не забувається?; Без тебе хто Я? / Ти сонце моє... („Хто Я”); Проси, щоб завтра зійшло / Сонце над головою, / Проси, бо хто, як не ти, / За сина помолиться? / Хто*

випре піт червоний з лиця? („Похрести”); Щастя немає меж, немає меж, знаєш? („Буду з тобою”).

Багатство й різноманіття мовностилістичних засобів у текстах пісень гурту сприяють кращому розумінню почуттів і емоцій, які передає слухачам автор.

„Пісню можна співати голосом, але можна співати й серцем” (Л. Утьосов). Гурт „Без Обмежень” співає серцем.

Н. Л. Герук

(КЗ „Республіканська
загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів
Нікольської районної ради
Донецької області”)

РИСИ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ РОДИННО-ПОБУТОВИХ ПІСНЯХ

Національна культура – це сукупність культурних надбань, властивих народу, особлива система становлення тих чи тих видів людської діяльності. У кожній національній спільноті види діяльності оформлюються різними, специфічними саме для неї способами, які в сукупності і становлять її культуру. Звідси впливає феномен ментальності конкретної нації.

Українці як нація мають специфічну, притаманну саме їм ментальну структуру, яка створювалася під впливом складних історичних умов. О. Бондаренко розглядає ментальність з огляду на взаємозв'язок суспільних явищ, таких як: етнічна психологія, національна вдача, національний характер, національна мрія, ідея, народна пам'ять [2, с. 67].

Вивченням питання особливостей української ментальності займалися Т. Бабина [1], О. Бондаренко [2], В. Гресько [3], Л. Костюк [5], У. Хархаліс [9] та ін.

Так, Л. Костюк до загальних рис української ментальності відносить такі:

- емоційність, надзвичайна значущість емоцій як інструменту пізнавальної діяльності;

- толерантність – неагресивність, невойовничість, щирість, милосердність, терпимість до іншого;
- працьовитість; тісний зв'язок із середовищем існування;
- відчуття справедливості та співчутливості, які можна вважати генетичними рисами народу;
- антеїзм – любов до рідної землі, наснага до неї, єдність із природою;
- релігійність [5, с. 105].

Деякі дослідники (М. Гончаренко, О. Забужко) говорять про взаємовплив національної ментальності та народної творчості. М. Драгоманов акцентував увагу на необхідності пізнання нації через її культуру, літературу, усну народну творчість [9].

Філософ Г. Сковорода наголошував, що людина сильна своєю громадянськістю, своїми почуттями любові до рідної землі, до духовних надбань свого народу. Вона ще змалечку повинна полюбити все, що її оточує, звичаї та обряди своїх дідів, пісні, які співають мама й бабуса. Завдяки національним особливостям особистість здатна зберегти наступність традицій і звичаїв свого народу, продовжити шлях його соціального й культурного розвитку. Народне слово надає можливості до самопізнання, формує „дух народу”, тобто його ментальність, упродовж віків [Цит. за : 4, с. 25].

Свята та обряди – найважливіші складники духовного життя народу. Вони відображають не тільки етнічну своєрідність, але, першочергово, ментальність, історію та моральні цінності. Як зазначив М. Слюсаревський: „Українській ментальності властиві працьовитість, хазяйновитість, глибокий емоційний зв'язок із краєм, миролюбива вдача, гостинність, турбота про родину, толерантність, волелюбність, розвинута уява, глибинна емоційність, стриманість, що знаходить свій прояв у народній творчості” [7, с. 210 – 211].

Протягом тисячоліть усна народна творчість була важливим засобом узагальнення досвіду народу, втіленням народної мудрості, світогляду, народних ідеалів. Л. Костюк акцентує увагу на особливому впливові народної пісні на характер народу, увесь устрій його емоційного життя та природу його культури [5, с. 104].

Особливості ментальності українців мають яскравий вияв у традиційно-побутовій системі. Українська сім'я відіграє значну роль у формуванні українського характеру та менталітету, оскільки йдеться про вплив родинного життя, сім'ї на формування рис національного характеру. Специфіка української сім'ї знайшла відображення в особливостях української національної психології. І саме родинно-побутові пісні є своєрідним художнім документом буття народу. За тематикою пісні поділяються на три групи: пісні про кохання; пісні про сімейне життя й родинні стосунки; жартівливі пісні.

Для пісень про кохання („Місяць на небі, зіроньки сяють”, „Туман яром, туман долиною”, „Цвіте терен”, „Ой у полі дві тополі”) характерне романтичне зображення дійсності, ідеалізація почуттів ліричного героя, сентиментальність (сцени плачу, ридання, зітхання), а втрата коханої (коханого) сприймається як кінець життя. Поняття менталітету співвідноситься не тільки зі світоглядом, але й із символами, комунікативними формами, що виявляється в мові ліричних пісень. Саме в мові завдяки її символічності метафорично відтворюється і національне, і особисте. Так, часто використовуються слова-метафори: *тополя, верба, калина, смерека; ластівка, орел, сокіл, чайка.*

- *пара голубів – закохані:*

Коло млина, коло броду два голуби тили воду;

- *зірка – дівчина, місяць – хлопець:*

Котилася зоря з неба та й упала додолу;

- *зозуля – дівчина, сокіл – хлопець:*

Козаче – соколе, візьми мене з собою на Україну далеку;

- *терен – символ перешкод, страждання;*

- *очі – дзеркало душі, символ щирого почуття кохання.*

Слова-символи можна вважати результатом рефлексії українців, духовною формою самосвідомості [6, с. 192].

Українська лірика про кохання має високий моральний рівень, вимагаючи вірності, чистої любові та збереження жіночої гідності. Важливу роль відіграє мова ліричних героїв, насичена пестливими словами „зіронька”, „дівчинонька”, „рученьки”. Пісні побудовані у формі діалогу, монологу, а

інтимна атмосфера створюється за допомогою пейзажів. Вишневий садок, весняний гай, місячна нічка – змалювання казкової природи є однією з рис українського менталітету.

У піснях про сімейне життя („Ой за гаєм, гаєм трава зеленіє”, „Ой оддала мене мати”, „Головонька моя бідная”, „Соловейку мій, рання пташечко”) висвітлено теми любові та злагоди в сім’ї, родинні стосунки й соціальну нерівність, тугу за батьківським домом, за матір’ю, вдовину долю тощо. Вони відображають почуття, переживання, думки людини, пов’язані з її особистим життям, подіями в сім’ї, родинними стосунками. Найпоширеніша тема – нелегка жіноча доля, сімейні драми. Але, як зауважив І. Франко, вони були основані „не на грубих ... обычаях народних” (що не притаманно українському менталітету), а викликані тиском поганих обставин економічних” [8]. Отже, йдеться про жіноче начало в українському національному характері. З цим пов’язаний вияв почуттів та емоцій.

Особливий зв’язок із землею та культ жінки згенерували ще один складник української ментальності – надмірну емоційність. Вона є причиною доброти, ніжності, толерантності українців. Пісні про трагічні сімейні обставини пов’язані з утратою членів сім’ї. У таких піснях ужито пестливі слова „матусенька”, „батенько”, „горенько” та інші з метою викликати співчуття. У них немає романтичних картин, ідеалізованих почуттів. На першому плані – відтворення реальної дійсності, без перебільшень і поетизації.

Звертаючись до взаємовпливу ментальності та художньої творчої діяльності, відзначимо творчий індивідуалізм, волелюбність, гумор українців. Тому деякі характерні для українського менталітету сумовиті настрої інколи поєднуються з нездоланим оптимізмом, життєрадісністю [6]. Саме це простежуємо в жартівливих піснях, де всі родинно-побутові проблеми висвітлюють гумористично. Велику популярність вони мають у народі і не втрачають своєї актуальності. У них сміхові піддається все те, що викликає громадський осуд, проявляється ставлення народу до поведінки окремої людини, ситуації, риси характеру. Мудрість і розум завжди були

моральною основою, завдяки якій народ висміював вади окремих людей.

У таких піснях згадуються залицання хлопця до дівчини або навпаки. Тут химерні ситуації, вигадливі сюжети. Відомими є „Із сиром пироги”, „Дівка в сінях стояла”, „Кину кужіль на полицю”, „Послала мене мати”, „Ой під вишнею та під черешнею” та ін.

Отже, родинно-побутові пісні відображають українську народну ментальність через змалювання стосунків між людьми, відбиття бажань і прагнень з огляду на історико-культурні характеристики.

Література

1. **Бабина Т.** Історичні виміри менталітету: своєрідність українського світу. *Вісник ДУ*. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2012. Т. 20. Вип. 22. С. 8 – 12.
2. **Бондаренко О.** Українська ментальність в розмаїтті національних ментальних формоутворень й архетипів історико-культурного аспекту. *Гуманіт. вісн. з ДПА*. 2008. Вип. 32. С. 66 – 78.
3. **Гресько В.** Менталітет як основний психологічний чинник збереження та розвитку українського суспільства. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Серія : Психологічні науки. 2017. Вип. 1 (1). С. 44 – 48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_1%281%29_10.
4. **Дмитренко М. К.** Український фольклор і методологія дослідження, динаміка функціонування: кол. моногр. / за ред. М. К. Дмитренка. К.: Паливода А. В., 2014. 252 с.
5. **Костюк Л.** Українська народнопоетична творчість як складова художньої культури та спосіб відображення ментальності. *Молодь і ринок*. № 8. 2012. С. 101 – 105.
6. **Павлюченко П. Г., Шнуренко Т. В.** Пісні Поділля в контексті проблеми взаємовпливу української ментальності та народної творчості. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2017. Вип. XXXIX. С. 184 – 195.
7. **Слюсаревський М.** Ілюзії і колізії. К.: Гнозис, 1998. 233 с.
8. **Українські народні пісні: Родинно-побутова лірика.** К.: Дніпро, 1964. 586 с.
9. **Хархаліс У. М.** Риси української ментальності та їх прояв у народній обрядовості. URL: http://www.rusnauka.com/NIO_2007/Philosophia/18373.doc.htm

К. Д. Глуховцева
(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ПІСЕННИЙ ДИСКУРС УКРАЇНЦІВ

Українська пісня – духовне надбання нашого народу, як і мова, музика, живопис. Її називають „найціннішим духовним скарбом”, „святиною” [10; 9], „душею народу” (Ісак Дунаєвський), „геніальною поетичною біографією” українців, „славою етносу” (О. Довженко).

Українська народна пісня, що зародилася в IX столітті н. е., у часи становлення Київської Русі [11], і досі залишається джерелом народної мудрості, краси, свідченням філософського бачення, сприйняття й узагальнення навколишньої дійсності. Нині записано пів мільйона народних пісень, тобто 500 тисяч. З них опубліковано лише 10%. У п’ятдесятитомнику „Українська народна творчість” та десятитомному корпусі „Українські народні мелодії” знаходимо 11 447 записів [7; 6]. У ЮНЕСКО зібрано фонотеку народних пісень усього світу. У фонді України знаходиться 15,5 тисяч народних пісень. На другому місці за кількістю пісень перебуває Італія. У її фонді зареєстровано 6 тисяч народних пісень [12; 8].

Якщо пригадати, що лексикон багатьох високорозвинених мов наразі, як уважають учені, містить близько 500 тисяч слів, а найповніші лексикографічні праці низки мов Європи, зокрема й української, – близько 250 тисяч слів (тому й говорять, що вони належать до чвертьмільйонників [1]), то така кількість народних пісень в Україні не може не дивувати. Не випадково Павел Йозеф Шафарик, словацький і чеський славіст, поет, діяч національного відродження, ще в XIX столітті наголошував: *„Українці дуже багаті, може, найбагатіші поміж усіма слов’янами, різнобарвними народними піснями. Вони не мудрують, складаючи свої пісні; у них пісні виростають самі, як квіти на полях зелених, і їх така кількість, якою не може похвалитися жоден народ у світі”*.

Імовірно, не випадково в народі часто говорять, що на кожне українське слово є пісня (Записано від Нікітіна Василя Івановича, 1936 р. н., вихідця з Черкаської області, тривалий час

мешкав у Луганську). Цікавою в цьому плані є монографія Ніни Данилюк, яка дослідила особливості функціонування українського народнопісенного слова „як одиниці специфічної художньо-естетичної системи з властивими її ознаками звукової, морфолого-словотвірної, лексико-семантичної, синтаксичної організації, усталеними засобами образності. У ній проаналізовано опорні слова, що входять до національно-мовної картини світу, окремими сферами якої є народні вірування, людина, тварини, рослини, світила, явища природи, географічні об'єкти, рідна земля – Україна” [4].

„Народноестетичний лексикон, – як стверджує дослідниця, – диференційовано відповідно до пісень різних жанрів: календарно-обрядових (колядки, щедрівки, веснянки), родинно-обрядових (весільні), соціально-побутових (козацькі, чумацькі, рекрутські та солдатські, бурлацькі, наймитські й заробітчанські). Кожний різновид має специфічну лексику, символи, образні вислови: *пан господар, колядничок, щедрий вечір* (колядки і щедрівки), *весняночка-паняночка, кривий танець* (веснянки), *весіллячко, гільце, сад-виноград* (весільні); *Наряжайся, козаченьку, завтра похід буде; Накрив очі китайкою, Заслугою козацькою* (козацькі); *Чумаченьки мої, Чумаченькі гожі!* (чумацькі); *Бути ж мені у неволі, ... У солдатському мундьорі* (солдатські); *Чужі люди відвертаються, Бо я наймичка – не родаються* (наймитські) та ін. Водночас в усній словесності вироблено фонд традиційних виразових одиниць, які з незначними варіаціями використано в текстах багатьох жанрів, приміром: *Молодому козакові (чумакові) мандрівочка (шлях-дорога) пахне; Ой піду ж, мамо, між чужієї люди, Ой там мені та й горенько ж буде* [5, с. 25].

Пісня, як і мова, за переконанням пересічних українців, ідентифікує народ, репрезентує його історію, родинно-побутову обрядовість, життєвий досвід українців. Про це свідчить такий діалог, записаний нами в м. Северодонецьку: – *Привет, Санёк!* – *Добрый день! - Поздравляю с праздником! - Дякую!* – *Санёк, чо ты, сейчас это не модно!* – *Не модно? А „Несе Галя воду”?* *Що ти співатимеш, як вип'ємо по три?* (Записано від Кудінова Олександра Миколайовича, 1970 р. н., виходець із с. Байдівка Старобільського р-ну, нині проживає в м. Северодонецьку).

Цю думку обстоюють і передові культурні діячі у своїх образних висловлюваннях про пісню: *Дзвін шабель, пісні, походи, воля соколина, тихі зорі, ясні води – моя Україна* (В. Сосюра); *А пісня – це душа. З усіх потреб потреба. Лиш пісня в серці ширить межі неба. На крилах сонце сяйво їй лиша. Чим глибша пісня, тим ясніш душа* (І. Драч); *Народна пісня – духовне обличчя нації* (А. Міцкевич).

У наративах про пісню діалектоносії нерідко висловлюють своє бачення пісні, особливостей її виконання тощо, як-от: *„Мати казала мені так: – Ти, доцю, співай не голосом, а душею, серцем. Тоді люди полюблять твоєю пісню”* (Записано від Горобець Ніни Іванівни, 1952 р. н., с. Стягайлівка, Липоводолинський р-н, Сумська обл., нині проживає в Путивльському р-ні). Суголосну думку висловлював Л. Утьосов: *„Пісню можна співати голосом, але можна співати й серцем. Без голосу обійтися ще можна. Без серця – ніяк”* (Леонід Утьосов).

І передові культурні діячі, і пересічні жителі України визнають цінність української пісні. Скажімо, Олесь Гончар писав про це так: *„Українська народна пісня, безперечно, належить до естетичних художніх вершин світової культури. Пісенні шедеври України сміливо можна ставити поруч з художніми шедеврами античності. І це не перебільшення. Навіть Бетховен, такий європеець, розумів, що пісень, рівних українським, у Європі нема”* [3]. Недарма відомий дослідник фольклору О. Дей наголошував, що народна українська пісенність входить до скарбниці людської. М. Максимович, порівнюючи українські і російські народні пісні, констатував: *„Малоросійські пісні ..., будучи виразом боротьби духу з долею, відрізняються поривами пристрасті, напруженою твердістю й силою почуття, а водночас і природністю виразу. У них бачимо не безпам'ятність і не зневіру, а скоріше досаду і тугу, у них більше дії...”* (М. Максимович).

Тематичне багатство, сюжетна різнобарвність, зв'язок з історією й побутом завжди захоплювало. Тому й існує думка, що *„не треба нічого читати, ніяких книжок. Читай пісні. Там про все сказано, як треба себе вести, як треба жити, женитися, виходити заміж”* (Записано від Ольшанської

Катерини Олексіївни, 1948 р. н., с. Зайцеве, Троїцький р-н, Луганська обл.).

Микола Гоголь дуже цінував українську пісню, указував на її зв'язок з історією народу. Він писав так: *„Моя радость, жизнь моя! песни! как я вас люблю! Что все черствые летописи, в которых я теперь роюсь, пред этими звонкими, живыми летописями!“* [2, т. 10, с. 228]; *„Если бы наш край не имел такого богатства песен – я бы никогда не писал Истории его, потому что я не постигнул бы и не имел понятия о прошедшем, или История моя была бы совершенно не то, что я думаю с нею сделать теперь“* [Там само, с. 242 – 243]. „...Народні пісні для України – все: і поезія, й історія, і батьківська могила. Пісні ці – народний літопис, живий, яскравий, сповнений барв, істини, який розкриває все життя народу (М. Гоголь).

За традицією, в Україні весілля, народні й релігійні свята супроводжувалися піснями: Хо'дили ў 'гос'т'і на ц'і хра'ма // ка'н'еишо с'п'і'вали і нар'а'жалис'а // ну / шо / нар'а'жалис'а // 'вивернут' ко'жух / ру'каў п'і'д'н'імут' на'вिवорот і за'ход'ат' ў 'хату // ми там си'д'іли на п'і'ч'і / п'і'р'іж'ки нат'кус'ували // ну / 'поўна 'хата л'ў'деі / ну / гу'л'али / ну / хра'ми бу'ли 'дуже хо'рош'і // і 'зараз / ка'н'еишо / ў нас цеі 'празник 'празну'ют' – і Мико'лаі / і По'крова // с'п'і'вайут' п'і'с'н'і / хо'ро'вих счас 'мен'ше ста'ли с'п'і'вати / а 'ран'іше / 'п'і'с'л'а во'їни / о'це 'ви'їдем зад'в'і'р і с'п'і'вайем // і ў пр'азник / і без пр'азник'іў // готу'вали не так / йак те'пер / 'б'і'л'ше скром'н'іше // ста'ралис' ў'с'о раў'но // пер'іж'ки об'а'зател'но / сми'тана / 'даже / шос' з м'а'с'ного // та'кого не бу'ло / йак 'зараз / а шоп там і 'пал'чики / і кат'летики / не бу'ло та'кого // а бу'ло там кар'тошка з 'кур'атинойу / ва'реники бу'ло шо не 'веч'ір / 'йес'л'і 'гос'т'і за'держу'юц'а // і с'п'і'вали 'дуже хар'а'шо // с'п'і'вали ў'с'ак'і п'і'с'н'і / і ста'рин': і-'пре'ста'рин':і // йа 'дуже ба'гато 'зна'ю ста'рин':іх п'і'сен' // 'може / то'му шо йа з ба'бусейу хо'дила / з 'мамкойу хо'дила // 'кликали нас 'л'удіе / і до нас при'ходи'єли // (Записано від Підгурської Ніни Іллівни, 1937 р. н., с. Олексіївка, Білокуракинський р-н, Луганська обл.).

Пісні, які супроводжували весільний обряд, нерідко розчулювали, змушували плакати всіх учасників весілля:

Укрили о́це моло́ду / а тут д'і́уч'ата сто́йат' / ба́гато
 д'і́уч'ат' / с'п'і́вайут' // зара́з ми пок'рили моло́ду і сто́ймо /
 „Ой шо́ ж ви зроби́ли / шо́ са́м'і́йі хо́т'іли / с кни́ша –
 па́л'а́ниці'у / з д'і́учини – моло́диці'у” // а тут д'і́уч'ата йі́ / „А
 ми / йа́кби схот'і́ли / ми б' і́йі́ роз'р'а́дили / ко́ло се́бе
 поса́дили” // дру́жко ка́же: „Н'і́ / ў́же во́на 'коло́ вас
 не"си́"д'і́тиме” // ну / о́це ж ў́же дру́жка / дру́жка 'коло́
 моло́дой / ў́ста́йе // во́ни йа́к о́то ў́хват'а́ц':а / моло́да та
 дру́жка / пла́ч'ут' / шо́ ў́же ж дру́жку од'р'а́жайут' // та́к
 бу́йарин дру́жку т'а́гне / а моло́ди́й моло́ду // на́силу ро́з'і́рвут'
 / та́ пла́ч'ут' // те́пер „ха-ха-ха” / йа́к за́м'і́ж і́дут' / а то́д'і́
 пла́ч'ут' // тут же́ с'п'і́вайут' дру́жки / „– Куди́ / 'дон'у /
 соби́райес':а / шо́ та́к 'бі́ло ў́ми́вайес':а // – Соб'і́райус' м'і́ж
 чу́ж'і́йі л'уди́ / са́ма зна́йу / шо́ та́м 'горе́ бу́де // та́м го́ра
 кре́м'і́н'ч'і́ста / та́м све́кру́ха наро́виста // во́на ж то́б'і́ ў́с'і́
 'норви́ пока́жи / во́на ж то́б'і́ пра́удон'ки не"ска́же” // а ў́же
 йа́к моло́да 'сі́ла на по́йїзд з і́коно́йу // 'дер́жит' і́кону ў́
 ру́шник'і́ і сто́йат' // о́це похре́ст'илас' зара́з т'ри́ч'і на сход' /
 то́д'і́ с'у́ди т'ри́ч'і хре́стиц':а і́ туди́ // с'і́да ж моло́да / ў́же
 с'п'і́вайут' / повен же́ д'в'і́р д'і́вок / „Од'а́йеш ме́не / 'нен'ко /
 та́ і́ са́ма от' се́бе / та́ і́ оста́йе́ц':а ў́ тебе́ ж 'ру́та-м'і́ята /
 та́ ў́става́й / 'нен'ко / та́ пора́нен'ко / та́ поли́вай же́ о́ту
 м'і́ату поч'а́стен'ко і́ 'п'і́з'н'і́ми та́ і́ 'ран':і́ми з'і́ро́ч'ками та́
 д'р'і́бні́ми с'л'о́зами” // а ма́ти пла́ч'е!? не да́й Бог / пла́ч'е
 йа́к! // по́йїха́ў то́й по́йїзд / мо́лоди́й 'кида́ кан'ве́ти / б'і́жат'
 с'у́ди // о́то о́так гу́л'али сва́'би!// (Запи́сано від Дубово́ї
 Марфи́ Петро́вни, 1921 р. н., с. Не́щеретове, Бі́локура́кинський
 р-н, Лу́ганська обл.).

Людей, охочих до пісні, в Україні дуже багато. Типовою вважаємо таку думку: „Я, хоч не артистка, а всі́гда спі́ваю. Куди́ б не йшла, за мно́ю бі́жить пі́сня, сьо́годні одна, а за́втра дру́га. Що́сь му́гичу, аби́ нудьгу́ розі́гнати. Украї́нська наро́дна пі́сня – це моє́ життя́. Я ро́сійські пі́сні то́же люблю́. Але́ як я заспі́ваю „Я́кби ме́ні пету́ха, я́кби ме́ні кури́, я́кби ме́ні му́жика моє́ї на́тури”, у людей о́чі почина́ють сві́тися. О́чі горя́ть у них. Пони́маєш?” (Запи́сано від Горе́бець Ні́ни Іва́нівни, 1952 р. н., с. Стяга́йлівка, Липоводо́линський р-н, Су́мська обл., нині́ прожива́є в Пу́тивльському р-ні). Про́ любов украї́нців до сво́єї

пісні говорить і Олесь Гончар: „У Трускавці біля джерела цілими днями бринить пісня. Зворушливо: на одному й тому місці під деревами збирається гуртик аматорів співу – і вже полилось... Пісні здебільш галицькі, раніше не чуті, є дуже емоційні. Хто їх складав? Думається чомусь, що найкрасивіші наші пісні складали колись некрасиві дівчата, покривджені долею, обранені, переповнені болем... Без вроди, але багаті душею. Бо з пісні так і перехоплює тужливе глибоке почуття, чиєсь нерозділене кохання...” [3]. Доречно згадати тут і таке висловлювання: „Усе можна пережити, якщо підібрати потрібну пісню” (Курт Кобейн).

Пісня об'єднує людей, розраджує у важкі хвилини, надихає на працю й відпочинок. Вона дуже важлива для кожної людини: *А то'д'і бу'у смотр і при'їхали із Лу'ган'с'ка / 'Зайце"у // 'Зайце"у бу'у руково'д'ім'ел' кул"тури 'облас'т'і // і нас 'випусти"ли із 'пісне"йу „Вітер 'в'їе” // ми 'виїшли / прос'п'ївали „Вітер 'в'їе” / а Лука'шова 'Л'іда Г'ван'їуна бу'ла ж там у'зал'і / л'у'деї 'по'уно 'по'уно / 'диви"мос' / во'на бі'жит' бі'жит' на с'цену / ми ш'ч'е не 'кон'ч'їли с'п'їват' / а во'на 'каже / а'нука / вас п'рос'ат' іш'ч'е / іш'ч'е й'аку 'п'іс'н'у з'найє"те / та з'найє"м / ми пе"ре"з'л'анулис' з На'д'еждаї / во'на заве"ла і ми / без р'іп'і'т'їц'їїї / без н'ї'ч'ого / ми с'п'ївайє"м / у два 'голоси / прос'п'ївали / во'на ўп'їет' бі'жит' / бі'жит' а иш'ч'е 'можє"те / ну 'жєниш'ч'їни / хот' не 'полнос'т'у / а шо з'найє"те / те й с'п'ївайє"м // то Над'а за'воде / то йа за'вожу / так пе"ре"з'л'анє"мс'а / а 'л'уди од'но х'лопайут' / а ми 'н'ї'ч'ого не 'поїмим / 'усє с'п'ївайє"м та с'п'ївайє"м / прос'п'ївали / п'їшли // і визи"вайут' нас у зал / йак о'то кон'церт 'кон'чи"єс'а / ц'а ко'м'їс'їїа з Лу'ган'с'ка визи"вайут' і приє"с'вайуйут' нам з'ван'їїа „Бе"ре"гін'ї” / да во'ни ж і наз'вали „Бе"ре"гін'а” / а то'д'і ска'зали / хто ж 'будє руково'дит' „Бе"ре"гінє"йу” // а хто / На'д'ежда Анд'реїє"їуна / то'го шо во'на 'біл'ше ўсїх з'найє і с'п'ївайє // о'то та'ким 'образом у нас орган'їзу'ваўс'а кол'єк'т'їу „Бе"ре"гін'а” // о'це 'будє п'їат'нац'їат' год йак „Бе"ре"гін'а” сушч'є"ст'вуїє / у'жє ж ба'гато п'їшли / хоч' ми п'їшли / попол'н'єн'їїє то у'жє йєс'т' / ну 'йакос' не те / ми йак 'рїд'н'ї бу'ли / нас спл'отило у'цє ўсє// (Записано від Воронової*

Раїси Іванівни, 1935 р. н., смт Троїцьке, Луганська обл. Освіта середня. Працювала на складі. Учасниця ансамблю „Берегиня”).

М. Стельмах писав: „Лірична пісня – це душа народу, це безмежне поле, засіяне зернами історії і завітчане людськими надіями, це незміряна, воістину народна любов до своєї дідици, це достойна людська гідність. Тому й став я сіячем...”. Григорій Тютюнник обожнював народну пісню і вважав, що „Пісня – це коли душа сповідається”.

За визнанням багатьох учених, зокрема й В. Домбровського, пісня є найпростішою і найбільш первісною формою поетичного вираження почуття та настрою. Це переважно короткий віршований твір, складений у правильні строфи, виражає одне почуття, одне враження або один пережитий настрій без огляду на особу, яка його пережила. Але пісня ввібрала стільки сили, щедрості душі й енергії буття, що їх вистачає на кожного. Не випадково люди старшого віку сумують за тим часом, коли народна пісня звучала звідусіль:

Ди^ел'ус' ти^ели^евізор'їа / там спі^івайут' піс'ні //
і хто ж би ви'думали / ч'ор'ти на хому'ті //
'біга'ют' / пле^ига'ют' / мо'ю ска'жен':і пси /
на у'с'у'хату'ч'ути'їїхн'і ч'ор'т'ач'і голо'си //
'дума'ю / га'да'ю / 'Боже ж ти м'ї'мили' //
н'і'ч'ого ж укра'їїнс'кого / 'білий світ не'мили' //
а було ж ра'н'іше / 'серде'н'ко ра'д'іло /
'л'уди ве'се'лилис' / зе'м'л'а гомо'н'іла //
'вийде'ш за во'рота / це п'ра'їда бу'ла /
се'ло ўсе гу'ло / 'л'уди ве'се'лилис' / 'весе'ло було //
бо ко'лис' спі'вали у'кожному се'л'і
укра'їїнс'ку'пісн'у ста'р'і і ма'л'і //
де ж те ўсе по'д'їлос'а / піш'ло у не'бу'т':а /
'т'іл'ки і по'ч'у'їєш од'не прокл'а'т':а //
у'се те за'гасло / од'на глухо'та /
'інколи по'ч'у'їєш 'пісен'ку ко'та /
та ве'сели'в'ітер у бур'їа'н'і сви'с'тит' /
і'ч'асом / бу'ває / 'п'івен' закри'ч'іт' //
'л'уди сха'ме'н'іц':а / так не'можна'жити //

'буд'мо україїнц'ами до ос'тан':оїі 'мит'і'// (Записано від Хижняк Ніни Григорівни, 1937 р. н., освіта середня спеціальна; с. Новобіла, Новопсковський р-н, Луганська обл.).

Проте тих, хто знає і любить народну пісню, багато. І тому ми віримо, що майбутнє української пісні правильно передбачив відомий польський поет і драматург, один із трьох поетів-пророків (поряд з Адамом Міцкевичем, Зігмундом Красінським) Юліаш Словацький, який пророче сказав: *„Українські народні пісні будуть покладені в основу літератури майбутнього”*.

Література

1. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови. К., Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с. 2. **Гоголь Н. В.** Полное собрание сочинений и писем: в 17 т. / сост., подгот. текстов и коммент. И. А. Виноградова, В. А. Воропаева. Москва: Изд-во Моск. Патриархии, 2009. 3. **Гончар О. Т.** Щоденники: у 3 т. / упоряд. В. Д. Гончар. 2-ге вид. К.: Веселка, 2008. Т. 3. 606 с. 4. **Данилюк Н. О.** Мова української народної пісні (лексико-семантичний і функціональний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. К., 2010. 39 с. 5. **Данилюк Н.** Поетичне слово в українській народній пісні: монографія. Луцьк: РВВ Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2010. 511 с. 6. **Єфремова Л. О.** Частотний каталог українського пісенного фольклору: в 3 ч. К.: Наук. думка, 2009 – 2011. 7. **Мушинка М.** „Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?” (Нове про історію дослідження і місце найдавнішого запису української народної пісні). *Нар. творчість та етнографія*. 2000. № 2 – 3. С. 3. 8. **Поетика** української народної пісні. К., 1978. 252 с. 9. **Українська дума і пісня в світі** / Г. А. Нудьга; Ін-т народознав. НАН України. Л., 1997. 10. <https://khoda.gov.ua/p%D1%96senn%D1%96-skarbi-mo%D1%94%D1%97-ukra%D1%97ni> 11. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0> 12. <http://ukrainianpeople.us> (укр.)

О. І. Жернова, Є. Г. Жерновий

(Новомикільський ліцей

Кременської районної ради

Луганської області)

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ І НАЦІОНАЛЬНА МЕНТАЛЬНІСТЬ

Історія людства налічує десятки тисяч років. Увесь цей час людина не просто жила, а пізнавала світ, себе, наближалася до істини, удосконалювалася, творила себе як істоту духовну.

Ми, українці, стоїмо перед вирішенням важливих завдань, пов'язаних з розвитком країни відповідно до традиційних уявлень про соціально-історичні, культурні умови життя народу, його ідеали.

Тому сьогодні надзвичайно актуальним є дослідження відображених в усній народній творчості засад української національної ментальності як психокультурного образу нації, уявлень народу про самого себе, стереотипів поведінки, які передаються з покоління в покоління.

Нині спостерігається інтерес до етнокультурної, фольклорної спадщини. Українські народні пісні пов'язані з таким етапом людського буття, коли значною мірою „фольклорним” способом відбувалося пізнання й відображення дійсності, а також акумулювався засвоєний досвід. Ці народні знання, народна мудрість забезпечували передачу прийдешнім поколінням міфологічних уявлень, вірувань, моральних норм, зумовлювали поступову кристалізацію історичної пам'яті.

З піснею українці народжувалися (колискові), виростили (дитячий фольклор), кохали (пісні про кохання), одружувалися (весільні), працювали (жниварські, наймитські, чумацькі тощо), святкували (колядки, щедрівки, веснянки), відпочивали (жартівливі), воювали (козацькі, рекрутські, солдатські), помирали (голосіння). З народної пісні буквально випромінювалася енергія краси, добра, людинолюбства.

Як бачимо, пісні нерозривно пов'язані з життям народу, який їх творить. Нація має спільні цінності, ідеали, традиції, риси характеру. Усе це йменується національною душею (або національним менталітетом).

Значний внесок у дослідження сутності української ментальності зробили І. Франко, О. Потебня, М. Драгоманов, В. Липинський, В. Антонович, М. Грушевський, Д. Донцов, М. Міхновський, Г. Ващенко, В. Янів, І. Мірчук.

Так історично склалося для України, що в одвічній боротьбі між чоловічою (сила, агресія) й жіночою (любов) первинними в Праукраїні, на відміну від сусідніх народів, перемогла остання. Це засвідчено, зокрема, у пісенному фольклорі. Риси українського національного характеру (менталітету) вчені представляють у вигляді піраміди:

Культ
родини(6)
Релігійність(5)
Магічне мислення(4)
Панівна емоційність(3)
Обожнення матері, жінки(2)
Особливий зв'язок із землею(1)

У її основі – *особливий зв'язок із землею (1)*. Сприятливий клімат, родючі ґрунти зробили осердям нашої душі культ доброї, лагідної, родючої Неньки-Землі. Природно, що жінка краще обходилася біля землі, аніж чоловік; окрім того, чоловіцтво постійно змушене було обороняти свій дім, край, а жінкам доводилося самотужки вести господарство, виховувати дітей, а то й захищатися від усіляких заброд. Це призвело до *обоження матері, жінки (2)*. Такий зв'язок із землею та домінування жінки в родині стали підґрунтям найвиразнішої риси українського характеру – *панівної емоційності (3)*, що породили доброту, лагідність, м'якість, ніжність, привітність, щирість наших земляків, їхнє прагнення до краси, розуміння прекрасного й уміння творити його в мові, стосунках, одязі, фольклорі. Також помітний вплив на українську ментальність зробило *магічне мислення наших предків (4)*, а не раціональне чи казково-міфічне. Річ у тім, що врожай українського хлібороба залежав від його працьовитості й, безперечно, від природи, впливати на яку в ті часи можна було тільки магічними засобами. Визначальний складник української душі – *філософський склад мислення, глибока, самотутня релігійність, християнськість (5)*. Удивляючись у безкраю

далечинь степу, наші предки замислювалися над нескінченним, недосяжним і абсолютним. Крім того, українська душа надзвичайно емоційна. А будь-яка релігія виростає саме й передовсім з почуття, а не з інтелекту. Любов – себто найвища емоція – є серцевиною вчення Христа. Отож, християнство цілком гармоніює з нашою ментальністю. Ще одна риса національної душі, зумовлена попередніми, – *шанобливе ставлення до батьків, до старших* (6). Наші пращури будували родинні стосунки на засадах любові, взаємоповаги, спільності інтересів, духовного життя. Батьки були навчителями Господньої й прадідівської мудрості, хранителями національної душі, життєвої істини.

Розвиток усної народної творчості – динамічний процес, що передбачає трансформацію традиційних оцінок дійсності залежно від історичних, політичних, соціальних, психологічних ознак доби.

Українські народні пісні (календарно-обрядові, суспільно-побутові, історичні й родинно-побутові) – ліричні твори. У них народ висвітлює історичне минуле, побут, звичаї, мову, особливості світобачення, своєрідність образного мислення, свою любов і смуток; захоплюється героями й засуджує ворогів, бажає щастя-долі й різних благ.

У піснях про минуле народу чується нарікання на підневільну працю, гірку солдатчину, на бідняцьке безхліб'я, вимушену еміграцію, протест проти селянського безправ'я, звучать бунтарські мотиви. Найбільший масив становлять пісні, у яких ідеться про особисте в житті людей, їхні переживання, настрої – це твори на так звані „вічні теми”, однаково актуальні для різних епох, але й у них легко вловити ознаки часу, бо ж людські стосунки розвиваються на тлі певного соціального та родинного життя.

Так, у ліричних піснях про кохання наші предки відображали різноманітні ситуації зі сфери дошлюбних взаємин. Вони не завжди оптимістичні, нерідко в них змальовано драму нерозділеного почуття. Ідеалізуючи світлий стан душевного піднесення закоханих, народні пісні не уникають згадок про реальні перешкоди, які можуть постати на шляху до особистого щастя. До таких насамперед належить майнова нерівність, що

нерідко розлучає людей. Однак важливим при цьому залишається народний погляд, згідно з яким кохання визнається найвищою цінністю, її не можна знехтувати навіть перед спокусою багатства. Народне переконання, перевірене багатовіковим досвідом, полягає в тому, що не все можна виміряти грошима, і до таких особливих вартостей якраз і належать щире кохання, вірність, душевна спорідненість, урешті-решт, особисте щастя людини.

Людство споконвіків мало єдиний спільний надідеал (вершинну цінність життя) – людинолюбство, добротворення, свободу, духовну й фізичну досконалість, красу, справедливість, щастя. Це – загальнолюдські цінності. Але кожна нація наближається до такого ідеалу своїм неповторним шляхом, бачить і трактує його по-різному. Різні покоління українців сприймали цей ідеал як щось найрідніше, заповнили ним свою душу й пронесли як найдорожчий скарб через віки.

Передаючись із вуст в уста та зазнаючи змін, пісні з часом утрачали авторство й ставали надбанням колективної пам'яті. У творенні фольклору брали участь різні люди впродовж багатьох століть, він є колективним явищем. Тому поширення в численних варіантах забезпечувало тривале існування народного твору, оскільки зміни, які вносили виконавці, сприяли адаптації текстів до вимог конкретного середовища та культурних потреб часу.

Зазначимо, що для українців народні пісні за відсутності масових шкіл були ще й моральним орієнтиром, неписаним законом, юридичною нормою.

Відтворюючи морально-етичні та естетичні погляди народу на різних історичних етапах, пісні важливі для науки як цінне історико-пізнавальне та виховне джерело. У них оспівані кращі якості людини – взаємоповага, терпимість, вірність у коханні, почуття дружби, любов до праці, одвічне прагнення до свободи, життєрадісність та оптимізм. Осуд таких проявів у житті, як егоїзм, черствість, лінощі, пияцтво, безгосподарність, ревнощі, зрада, деспотизм, грубощі, допомагають вихованню позитивних якостей у сімейному житті, суспільстві.

Народна пісня – скарбниця національного світобачення, своєрідна енциклопедія почуттів, художньо-емоційна пам'ять

народу. Вона чи не найяскравіша за всі види фольклору, здатна передати специфіку художнього мислення своїх творців і носіїв; вона й донині перебуває в стані активного побутування, підтримує формування національної свідомості, ментальності українців.

Література

1. **Бичко І. В.** Українська ментальність і проблеми гуманізації національної вищої освіти. *Розбудова держави*. 1993. № 3. С. 59 – 62.
2. **Ващенко Г.** Вдача українця у світлі „Виховного ідеалу”. *Наук. зап. УВУ*. 1963. № 7. С. 10 – 47.
3. **Кінько А.** Життєва правда в ліричних піснях українського народу. *Українські народні пісні*. К.: Вид-во АН УРСР, 1958. С. 3 – 12.
4. **Нечуй-Левицький І.** Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. К.: Обереги. 1992. С. 86.
5. **Франко І.** Вибрані статті про народну творчість. К.: Вид-во АН УРСР, 1955. С. 135.
6. URL: <https://www.pisni.org.ua>
7. URL: <https://cutt.ly/xgOzJak>

Л. Л. Колесникова

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ЛЕКСИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *КОХАННЯ* В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

На сучасному етапі дослідження концептології актуальним є вивчення концепту як одиниці колективної свідомості, що має етнокультурну й ментальну специфіку, духовні цінності та мовне вираження.

Д. Арутюнова тлумачить концепт як поняття практичної (буденної) філософії, що виникає „у результаті взаємодії таких чинників, як національна традиція і фольклор, релігія й ідеологія, життєвий досвід і образи мистецтва, відчуття й системи цінностей” [1, с. 3].

Спираючись на поширені в сучасній когнітивній лінгвістиці визначення, схилиємося до думки, що концепт – це лінгвально матеріалізована, структурована, багатокomпонентна й контекстуально залежна одиниця, яка акумулює суспільно-

історичну, етнокультурну, ментальну, оцінну інформацію, значущу для певного соціуму та мовної особистості.

Нове усвідомлення проблеми концептології сконцентрувало увагу лінгвістів на концептах емоційного та етичного характеру, оскільки специфіка вербальної репрезентації емоційного досвіду має безпосереднє відношення до менталітету етносу. Людина живе в контексті культури, тому сама формує певні поняття, які утворюють ментальні одиниці – концепти. Важливою їх ознакою є здатність бути маркером етнічної картини світу, вбирати культурологічні (світські, релігійні, міфопоетичні) смисли, що дає підстави вважати концепт не лише феноменом мовно-культурного, але й культурно-семіотичного плану, оскільки концепт здатний відображати, як уважає Н. Слухай, і „мовчазні смисли” культурних традицій [5]. У широкому розумінні концепт – елемент мовної картини світу, що допомагає колективній або індивідуальній свідомості отримати, опрацювати й зберегти певний обсяг набутої інформації про навколишній світ.

Слідом за О. Селівановою, розуміємо концепт як інформаційну структуру свідомості, певним чином організовану одиницю пам'яті, що містить сукупність знань про об'єкт пізнання, набутих шляхом узаємодії психічних функцій свідомості й позасвідомого [3, с. 256].

Оскільки українська народна пісня є цілісним відбиттям національного, культурного та історичного досвіду, пов'язаного з об'єктивними й суб'єктивним переживанням народу, вона є яскравим репрезентантом національної концептосфери.

Вагоме місце серед культурних феноменів посідає концепт *кохання*, який визначаємо як комплекс буденних уявлень про почуття; його специфіка зумовлена єдністю етно-, соціокультурного та індивідуального досвіду мовця про сукупність певних емоцій – і позитивних, і негативних.

Зацікавленість пізнанням феномену *кохання* соціологами, сексологами, психологами, культурологами є вмотивованою та обґрунтованою. Першочергово, варто розглянути лексему ‘кохання’ в лінгвістичному аспекті. У „Словнику української мови” КОХАННЯ – це: „1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; закохання <...> // Особа, що

викликає таке почуття; кохана людина. 2. Те саме, що любов. 3. Дія або стан за знач. кохати і кохатися” [4: IV, с. 313].

Але в українських народних піснях інтенсифікатором ядра концепту *кохання* є лексема ‘*любов*’, яка згідно з лексикографічними працями має кілька значень: „1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання. Стосунки між чоловіком і жінкою, викликані сердечною прихильністю. Інтимні стосунки з особою іншої статі. 2. Почуття глибокої сердечної прив’язаності до кого-, чого-небудь. Глибока повага, шанобливе ставлення до людини. 3. Інтерес до чого-небудь. Внутрішній, духовний потяг до чого-небудь. Пристрасть до чого-небудь [Там само, с. 564].

Досліджуючи системну концептографію, В. Широков і Л. Шевченко зауважили, що концепти завжди інтенсивно взаємодіють з мовною системою й визначаються „обсягом лексико-семантичної парадигми, що формується мовними одиницями, які передають цей концепт у тексті” [6, с. 101].

Домінантами, ядерними елементами концепту *кохання* в аналізованих пісенних текстах є лексеми *кохана, коханий, любчик, любонька, любко; кохання, любов, любота, любові; кохати, покохаєш, любив, любилися, полюбити, полюбилась; „Гей, там на бистрині камінь в камінь креше, Люблю того хлопця, що ся в гору чеше”* [ПЛ], *„Кажуть люди, що я люблю, – я того не таю. – Нащо тобі, моя мила, тайти, тайти, Коли ми ся так любимо, як маленькі діти”* [Там само]. Зазначимо, що лексема ‘*любов*’ як ядро концепту *кохання* в народнопісенному просторі українців має ширше тлумачення й більшу частотність уживання, ніж слово ‘*кохання*’.

Водночас як складники концепту розглядаємо й ключові слова, що репрезентують об’єкт кохання: *милий, єдина, доленька, радість, зоря, журавка, сокіл* тощо. Розширення змісту аналізованого концепту відбувається й за рахунок ужитих у народних піснях форм звертання, типу: *мій любку; любко; мій миленький; мій милий; мій милий легінику; мій милий кришталю; мій милий соколе; серденько; козаче; моя мила; моя миленька; голубко сивенька; молода дівчино; дівчинонько мила* [ПЛ], *мій любий козаче; рибко моя, рибко* [УНПЛ], *серце; серденьтко моє; сивий голубонько; молод козаченько; козаченьку, мій*

соболю; козаченьку, ти сухотонько моя; [ПУНП], серце-дівчино; світе ясний [ПВУНП].

Змістова інтерпретація концепту моделюється й через системне використання відповідних мікроконтекстів, які забезпечують смислове наповнення ядра концепту різними його складниками [7, с. 312]: *„Биря, овечки, Биря на росу, Я йду до милої Розчешу косу. Биря, овечки, Биря в долину, Полюбив Марічку, За нею гину”* [ПЛ]. Мікроконтекст „розчешу косу” – це згадка про обряд розчісування волосся, розплітання коси напередодні весілля. Але в змісті пісні про весілля не йде, швидше, репрезентовано тему готовності дівчини до певного дошлюбного вчинку. У тексті *„Прийди до м’я, милий, прийди хоч на хвилю, Щоб мати не чула, я двері відхилю”* [ПЛ] мікроконтекст „двері відхилю” оформлює відтінок взаємного кохання, коли дівчина певним чином іде на так званий суспільний і моральний злочин. Аналогічні семантичні відтінки дуже поширені в українських народних піснях.

Аналіз текстів свідчить про те, що важливість і складність концепту *кохання* в народних піснях визначені перетином протилежності біологічного й духовного, особистісного й соціального, інтимного й загально значущого. Для нашого дослідження актуальним є думка В. Кононенка, який зауважує, що характерною рисою концепту є його неізольованість: *„У моральному плані кохання ґрунтується на християнських заповідях і передбачає вірність. Водночас у концепт кохання за асоціацією входять такі концептосфери, як зрада, ревності, страждання, злочин, зло, з одного боку, та вірність, чистота, прощення, цнотливість і под. з іншого”* [2, с. 118].

Концепт *кохання* відображає складне явище внутрішнього життя людини, ситуацію емоційних, підпорядкованих закономірностям етнокультури стосунків і переживань двох і передбачає духовні почуття, близькість, статеві стосунки. У народній самосвідомості кохання викликає численні асоціації, пов’язані з незайманістю, зі шлюбом, з родинним життям та моральними цінностями. Через призму народного сприйняття засуджується втрата дівчиною цноти, що за принципами народної моралі передбачає оприлюдненого осуду: *„Ой Боже мій, Боже, коли вечір буде, Коли вже про мене вгомоняться*

люди. Говорять старії, говорять малії, Уже починають вороги лихії. Сама я не знаю, як людям вгодити, Чи в білім, чи в чорнім між ними ходити. – Коли ти хотіла віночок надіти, Було з козаками мед-вино не пити” [ПЛ].

Як свідчить дослідження, в українській народній пісні концепт кохання здебільшого репрезентовано крізь призму негативних емоційних настроїв і переживань, вражень та асоціацій, наприклад, кохання – утіха – зрада: „Чи ти, милий, тилом припав, Чи метелицею, – Чом не ходиш ти до мене цією вулицею? Чом не ходиш ти до мене крутими горами? Покидаєш сиротину поміж ворогами! Ти все неньку свою слухав, мене покидаєш. Покидаєш сиротину, іншої шукаєш” [ПУНП], „Ти не плач, не журися, дівчино, Ти не плач, не журись, не ридай, Через рік, як цвістиме калина, Ти на мене у гаю чекай” [ПВУНП], „Ой немає його та й не буде, Бо така уже в неї судьба. Треба знати, як хлопців кохати і не вірять у їхні слова” [Там само].

Отже, у народній пісні концепт кохання – це складна національно-культурна домінанта, що визначає специфіку світобачення та репрезентована і позитивно, і негативно маркованими лексемами, ключовими мікроконтекстами.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка. Ментальные действия. Москва, 1993. 176 с.
2. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: монографія. К. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. 248 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля – К., 2006, 716 с.
4. Словник української мови: в 11 т. / редкол. І. К. Білодід та ін. К.: Наук. думка, 1973. Т. IV. 840 с.
5. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*. К.: Логос, 2002. № 7. С. 462 – 470.
6. Широков В. А., Шевченко Л. Л. До питання про системну концептографію Святого Письма. *Мовознавство*. 2010. № 4 – 5. С. 98 – 105.
7. Щербачук Л. Ф. Способи репрезентації художнього концепту кохання в поетичному дискурсі. *Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации*. 2011. Т. 24(63). № 1.

Ч. 1. С. 311 – 316. URL: <http://snphilol.cfuv.ru/wpcontent/uploads-/2016/12/049scherbachuk.pdf>

Джерела

ПВУНП – Пісенний віночок: Українські народні пісні / упоряд. А. Михалко. К.: Криниця, 2007. 400 с. URL: <https://nashe.com.ua/songbook/30>; **ПЛ** – Пісні з Львівщини / упоряд. Ю. О. Корчинський. К.: Музична Україна, 1988. 446 с. URL: <https://nashe.com.ua/songbook/26>; **ПУНП** – Перлини української народної пісні / упоряд. М. Гордійчук. К.: Музична Україна, 1991. 383 с. URL: <https://nashe.com.ua/songbook/27>; **УНПЛ** – Українські народні пісні з Лемківщини / упоряд. О. Гижа. К.: Музична Україна, 1972. 404 с. URL: <https://nashe.com.ua/songbook/21>.

Д. А. Солоп

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ПІСЕННА СПОВІДЬ ДУШІ

*Триває життя – і триває надія,
Про те, як здійсниться в житті наша мрія*

Олександр Капля

Тихим весняним вечором 25 квітня 1964 року в селі Кризьке, що на Марківщині, у багатодітній родині Каплів з’явився п’ятий зеленоокий синочок Сашко. Батько хлопця – Іван Кіндратович, грав на гармошці, балалайці, майстерно володів грою на скрипці. Батьківське захоплення передалося наймолодшому синові. А від матері Сашко успадкував уміння бачити красиве в людях, тепле й ніжне ставлення до української пісні.

Після закінчення школи Олександр вступив до Луганського культурно-просвітницького училища на відділення народних інструментів. Тут він зустрічає своє перше й останнє кохання, свою Аню, яка навчалась з ним в одній групі. Через рік закохані одружилися.

Молоде подружжя занурилося у творче життя: талановитих студентів зараховують до складу народного ансамблю пісні і танцю „Луганські візерунки”. Участь у пісенних конкурсах і фестивалях, концертні поїздки до Києва,

Харкова, Донецька надихають на створення чогось цікавого, нового.

Після закінчення навчання Олександр і Аня одержують направлення на Марківщину в рідне село Кризьке. У тому ж році Олександра призначають директором Кризького сільського будинку, а його дружина стає художнім керівником. Перші кроки молодих спеціалістів не були усіяні квітами: занедбане приміщення Будинку культури, пасивність місцевого й районного керівництва, фінансова скрута.... Але родина Каплів не опустила руки. Невдовзі закипіла творча робота в селі. До клубу потяглися люди. Через кілька місяців запрацював дитячий ансамбль ложкарів „Бубенцы”. На базі школи було створено дитячий хор, а при сільському Будинку культури – чоловічий та жіночий вокальні ансамблі. З 1987 року розпочав свою роботу інструментально-вокальний ансамбль „Фортуна”. Для новостворених колективів треба було обновити пісенний репертуар. І тут став у пригоді творчий талант молодого керівника (ще в підлітковому віці Олександр почав писати вірші): з-під його пера з’являються вірші „Розкажи кохана”, „На крилах пісень”, „А у нас в сільській родині”, „Земле моя” та багато інших, які були покладені на музику. У хвилини щастя і зневіри дружина завжди була поруч, розділяла всі вподобання чоловіка, надихала на творчість. Молоде подружжя завзято працювало, залучало до культурного життя односельців, раділо творчим успіхам. Але радість була короткою.

Останній весняний день 1993 року став останнім днем їхнього щастя. Дружина Олександра занедужала й не змогла поїхати разом з учасниками Кризького сільського будинку на пісенний конкурс. Вона провела чоловіка до порога, побажала щасливої дороги й махнула услід рукою. Він і гадки не мав, що чув її голос востаннє. Виступ пройшов успішно й Олександр поспішав додому з найкрасивішим букетом квітів. Переступивши поріг, він покликав Аню, але ніхто не відгукнувся. Те, що він побачив у сусідній кімнаті, не можна описати словами: на підлозі лежало нерухоме тіло дружини, а біля нього двоє маленьких дітей. Швидка допомога прибула за лічені хвилини, лікарі намагалися врятувати життя 26-річній жінці, але страшна хвороба виявилася сильнішою за зусилля

медиків. Тільки Богові відомо, як важко він пережив смерть дружини. Світ утратив кольори, не було бажання жити.

Час минав, життя тривало, діти підросали, душевні рани гоїлися. Про пережите люди, зазвичай, не забувають: воно потребує виходу душевних мук. Олександр занурився в роботу. Вірші, написані Анею при житті („Вишневий цвіт”, „Холодний дощ”, „Ожина”), Олександр поклав на музику. Також у найболючішу мить спогадів народилися рядки пісні „Тополинний пух” – присвята найріднішій людині, яка завжди в нього вірила, – коханій дружині:

*Я бачу тебе у веснах моїх милих:
Вони пролітають, мов птахи на крилах,
Піднімаються високо в небо
І полетять десь далеко до тебе.
Триває життя – і триває надія,
Про те, що здійсниться в житті наша мрія.
Лунають пісні наші щирі і чисті,
Як ті тополі, що в білім намисті.*

Олександр Капля – талановитий поет, композитор, аранжувальник, член Луганської спілки композиторів, лауреат багатьох премій і нагород, „Людина року” серед митців Марківського району (2001 р.) Він завжди у вирі творчого життя. Надихає його на творчість любов до рідної Марківської землі, до чарівної природи й до найдорожчих для нього людей. Справжнім шедевром і гімном Марківщини стала пісня „Священна Марківська земля”:

*Моя священна Марківська земля,
Благословенна рідна Україно,
Де колосяться золотом поля
І сонечку всміхається калина.
В вишневий цвіт ввібралися сади
І соловей день новий зустрічає.
Мене у світ казковий поведи –
Про Марківщину пісню заспіваю.*

Поетичне слово, музика, пісня для Олександра Івановича (так його поважно називають односельці) – це життя: щасливе, яскраве, сумне... і сповнене надій на прекрасне майбуття.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНОГО І ПРОЗОВОГО ТЕКСТУ

О. М. Ащеулова

(Національний технічний університет
„Дніпровська політехніка”)

УКРАЇНСЬКИЙ ВОКАТИВ У ТЕКСТОВІЙ СТРУКТУРІ ЗБІРКИ „ОСІННІ ЛЮДИ” ЛЕСІ СТЕПОВИЧКИ

Поетична мова мисткині Лесі Степовички – творчий вияв української національної мови. Мова її поетичного тексту рясно пересипана ремінісценціями з народних пісень, легенд, перекладів творів світових літературних класиків, прислів'ями, фразеологізмами, влучними народними висловами тощо.

Актуальним у сучасному мовознавстві є питання вивчення вокативу як функційно-семантичної категорії, що об'єднує різні варіанти значення спонукання до дії. У поетичному текстовому сегменті Лесі Степовички він становить основу комунікативно-прагматичного чинника текстотворення. Наше завдання полягає в дослідженні важливих особливостей творчої еволюції поетки, зокрема вокативу в поетичному тексті Лесі Степовички.

На нашу думку, важлива функція, яку виконує вокатив у поетичному тексті Лесі Степовички, – спонукати адресата слухати, мислити, діяти, радіти, спостерігати... Активно послуговується звертаннями січеславська письменниця у своїх поетичних ювілейних присвятах. Вона активно звертається до жанру вірша-присвяти. Її авторська присвята засвідчує насамперед повагу, вдячність, навіть любов, прихильність, часом навіть пієтет до особистості, якій присвячує свою поезію, наприклад, *„Ювілейна присвята ректору Національного технічного університету, академіку НАН України Геннадію Григоровичу Півняку”*. Указівка конкретного адресата уможливорює розуміння достовірності факту не поверхового знайомства з очільником університету, а й тісної співпраці, глибокого пошанування науковця, людини праці:

*Чоло високе, думка ясноплинна,
Душа розкрилена для усмішки й добра.
Під Божим небом є така Людина,
Відома всім на берегах Дніпра [1, с. 21].*

Така поезія допомагає глибше зрозуміти творчі стимули авторки, її вподобання, реалії життя, симпатії та антипатії, розкриває світогляд, розуміння важливості подій певного історичного періоду, наприклад: „Ювілейна присвята доктору української філології, ректору Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка Миколі Степаненку”. Звертання до шанованого очільника університету на „Ти” вказує на глибоке коріння дружби між поеткою та ювіляром:

Ти маєш Матір Божу за Хрещену.

Ми мед п'ємо з твоїх книжок, як з Божих вуст,

Бо місію філолога священну

Несе у світ Микола Златоуст.

А ще глибші симпатії до ювіляра передано іменником у кличному відмінку „Миколо”:

Яким цей світ буває осоружним!

Сумним життя б без друзів в нас було.

Миколо, дякую за сяйво дружби,

За щирість серця б'ю тобі чолом [1, с. 22].

Вірші-присвяти – важливий складник збірки Лесі Степовички „Осінні люди”. Цікавими вони є і з естетичного погляду, і як додатковий фактологічний матеріал до вивчення її біографічних фактів, формування світогляду січеславської поетки.

Цікавий інформаційний матеріал становлять поезії-присвяти з нагоди сумних подій, якими письменниця щиро переймається, наприклад, у поезії „Світлій пам'яті поета Анатолія Бортника” по-особливому тепло постає образ подільського світоча:

Він, що знав, як багато важить слово –

На добро людське і на біду –

Так плекав кохану рідну мову,

Наче квітку у своїм саду [1, с. 23].

Особовий займенник „він” указує на особу, яка є учасником діалогу. Привертає увагу концентрація займенників у поезії-присвяті, а також їхні опозиційні й, певною мірою, кореферентні відношення:

Поховали тіло, а не вірші,

Що пішли у люди поміж нас.

Хтось над ним читав у спеку Ніцше,

Хтось сказав: „Подільський світоч згас” [1, с. 23].

Найвиразнішими є власне звертання в імперативно-наказових реченнях, у яких присудки виражені дієсловами в наказовій формі, наприклад:

Заходь, живи, улюблена Ерато,

Тобі я щиро, як і завжди, рада,

Надовго завітала чи на мить? [1, с. 11].

Як засвідчує фактологічний матеріал, інтонаційне виділення таких звертань є важливим у поетичному дискурсі Лесі Степовички. Особливою значеннєвим у формуванні поетичного тексту є вокатив, який поетка зазвичай уживає на початку речення, наприклад:

Бідні мої українці!

Пригадаймо,

Як сяїнула нам з тової віків

Чистим золотом пектораль, Божий знак,

Хто такі наші предки, як багато було нам дано [1, с. 15].

Проте трапляються поодинокі випадки, коли авторка вживає звертання, виражене іменником у кличному відмінку в кінці речення:

Так дрібненькими золотинками

Вивірюється віками

Сила й міць України-Скіфії.

*Ми прогнівили Бога, **братове**... [1, с. 16].*

Отже, вокатив у поетичному тексті січеславської поетки вказує на те, що засоби звертання відображають соціальний і духовний стан суспільства. Специфічними рисами поетичного тексту Лесі Степовички є вживання іменників у кличному відмінку, віршів-присвят, віршів ювілейних присвят.

Література

1. **Степовичка Л. Н.** Осінні люди. Поезії і переклади останніх років. Львів: Ліга-Прес, 2015. 116с.

Н. М. Дяченко
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

СОМАТИЧНА ЛЕКСИКА В ПРОСТОРІ ІНТИМНОЇ ПРИКИ ІВАНА ФРАНКА

Соматична лексика (назви, котрі описують людину як біологічну істоту) перманентно й у різних аспектах перебуває в полі зацікавлення лінгвістів (докладніше див.: [1]), оскільки, абсолютно природно, належить до ядра лексичного складу будь-якої мови, а тому дозволяє відстежити наріжні тенденції в її розвитку, адже мовні знаки є не лише своєрідним „банком” інформації про довкілля, а й засобом мовного мислення, а отже – і способом, інструментом його пізнання. Упродовж останніх десятиліть актуалізувалися й поштовхалися дослідження різних груп соматизмів не лише на матеріалі однієї чи кількох літературних мов, діалектному матеріалі, а й у межах ідіолекту (ідіостилу) письменників. З огляду на це на особливу увагу заслуговує поетична спадщина І. Франка, бо, за висловлюванням О. Гончара, „після Шевченка не було в нас такої постаті. Отже, не буде в нас перебільшення сказати, що Шевченко і Франко – це насправді ті два могутніх крила, які винесли українське слово, українську культуру на простори світові. Франко стоїть серед тих великих порадиноків, мислителів-гуманістів, до яких людство завжди буде звертатись...”. А ще, крім титанічного внеску в будучність України й українства, для багатьох поколінь І. Франко – неперевершений лірик, автор улюбленого кількома поколіннями „Зів’ялого листа”.

Мета нашої розвідки – комплексний (з погляду репертуару, кількісних характеристик, стилістичного навантаження, системних відношень) аналіз соматизмів, використаних у поетичній збірці І. Франка „Зів’яле листа”.

Поданий нижче матеріал щодо соматизмів укладено на підставі вживаності в поетичних текстах і скласифіковано залежно від позначуваних ними соматооб’єктів (у дужках після кожного слова подано кількість слововживань).

З-поміж зібраного матеріалу зафіксовано такі групи соматизмів:

1. Соматоніми (назви на позначення частин тіла людини – голови, шиї, тулуба, нижніх і верхніх кінцівок): *вухо* (1) [2, с. 73], *голова* (5) [2, с. 79], *горло* (7) [2, с. 82], *грудь* (8), *груди* (1) [2, с. 85], *десниця* (1) ‘права рука, а також рука взагалі’ [2, с. 90], *долоня* (1) [2, с. 99], *карк* (1) [2, с. 154], *лице* (16) [2, с. 168 – 169], *личенько* (1) [2, с. 169], *личко* (3) [2, с. 169], *личко* (1) ‘щока’ [2, с. 169], *лоб* (2) [2, с. 172], *лоно* (3) [2, с. 172], *нога* (5) [2, с. 221], *плече* (2) [2, с. 242], *рука* (19) [2, с. 273-274], *рука* ‘кисть’ (3) [2, с. 273], *уста* (10) [2, с. 343 – 344], *устонька* (1) [2, с. 344], *усточка* (1) [2, с. 344], *чоло* (2) [2, с. 361], *шия* (2) [2, с. 366].

2. Остеоніми (назви кісток). Не зафіксовано.

3. Спланхоніми (назви внутрішніх органів): *мозок* (2) [2, с. 191 – 192], *нерв* (5) [2, с. 214 – 215], *серденько* (4) [2, с. 283 – 284], *сердечко* (1) [2, с. 284], *серце* (73), [2, с. 284 – 287].

4. Ангіоніми (назви елементів кровоносної системи): *кров* (8) [2, с. 163].

5. Сенсонімічна лексика (назви органів чуття): *око* (32) [2, с. 227 – 228], *оченька* (1) [2, с. 233], *повіки* (2) [2, с. 244], *язик* (1) [2, с. 386].

6. Корононіми (темін А. Занковець: назви волосся, нігтів та інших рогових утворень на тілі людини): *віії* (1) [2, с. 62], *кіготь* (2) [2, с. 156].

7. Лексика на позначення речовин, котрі виробляє організм: *ніт* (1) [2, с. 241], *сльоза* (11) [2, с. 294], *сок* (1) образно ‘рідина, що міститься в тканинах живого організму’ [2, с. 297].

А також відзначено назви з узагальненою соматичною семантикою: *істота* (2) [2, с. 151], *плід* (1) [2, с. 243 – 244], *постать* (1) [2, с. 252], *стать* (2) ‘постать’ [2, с. 303], *тіло* (4) [2, с. 328 – 329], *труп* (1) [2, с. 338].

Загалом у збірці зафіксовано 44 соматичні назви. Кількісно переважають назви першої групи – 23 одиниці. В інших групах така кількість номенів: назви з узагальненою соматичною семантикою – 6, спланхоніми – 5, сенсонімічна лексика – 4, лексика на позначення речовин, котрі виробляє організм, корононіми – 2, ангіоніми – 1. Немає жодної назви на позначення кісток.

За кількістю вживань соматичним первнем збірки є *серце* – 73 вживання (до того ж поет використовує демінутиви *серденько* (4 рази) та *сердечко* (1 раз)). Тому цю збірку цілком можна метафорично назвати „кардіограмою” кохання. До ядра соматичної лексики також належать лексеми *око* – 32 вживання, *лице* – 16, *сльоза* – 11, *уста* – 10.

На рівні системних зв'язків між одиницями цього корпусу зауважимо, що І. Франко послуговується у віршах синонімічними назвами: *лице* – *личенько* – *личко*, *уста* – *устонька* – *усточка*, *серденько* – *сердечко* – *серце*, *десниця* – *рука*, *лоб* – *чоло*, *карк* – *шия*, *очі* – *оченька*, *постать* – *стать*.

Спостережено використання первинних соматонімів для номінації елементів позначуваних нами частин тіла: *личко* (1) ‘щoka’ („*Не бачу рожі, не бачу рожі, Лиш її личка гожі*” (2, III, 8))¹ та *рука* ‘кисть’ („*І на моє бурливе серце руку Кладе той привид, змину, як змія, І в серці втишує всі думи й муку*” (1, XV, 9)).

Деякі частини тіла виписані у віршах більш докладно: *плече* – *рука* (*десниця*) – *рука* ‘кисть’ – *долоня*; *око* – *повіки* – *вії*.

Крім первинної семантики, у вторинному значенні вжито лексеми: *грудь*, *груди*, *лоно*, *нерв*, *рука*, *серце*. Лише із вторинною несоматичною семантикою – *язик* ‘те, що має подовжену, витягнуту форму’ [2, с. 386]: *По довгім, важкім отупінню Знов трискає хвиля пісень, Неначе з-під попелу разом Язиками блимне огонь* (1, I, 4).

Природно, що соматична лексика використовується насамперед для створення портретів і автопортретів. Розкрити символіку ключових соматизмів допомагають використані для їх означення атрибутиви. Зокрема, лексема *серце* поєднується у віршах цього циклу з прикметниками *хоре*, *бурливе*, *придавлене*, *співачьке*, *вразливе*, займенниками *моє*, *своє*, *те*; *серденько* – *твоє*; *сердечко* – *моє*; *очі* – *розіскрені*, *тривожні*, *глибокі*, *темні*,

¹ Тут і далі в круглих дужках збережено спосіб покликання на першоджерело – прижиттєве видання збірки Івана Франка „Зів'яле листя” (1911 р.) – за цитованою працею: Терлак З. Словник поетичної мови збірки Івана Франка „Зів'яле листя”. Львів, 2010. 394 с.

чорні(ї), чудові, твої, тії, мої, її; лице – твоє, своє, те, єго, бліде, пречисте, щиро-дружнє; личко – гоже, чудове, рум'яне; личенько – блідеє.

Широке використання соматизмів посилює чуттєвість поезії (пор.: „гаряче **чоло** я в **долоні** зіпнвши, Втікаю від тихої хати” (3, V, 21), „Носити вічно в **серці** лице твоє...” (3, XVIII, 5)), яка не лише не втрачається, а навіть посилюється при аскетичності використання виражальних засобів (наприклад, коли сенсорний абсолют передається лаконічною фразою „Довкола для **ока** й для **вуха** Ні духа!” (2, II, 3)).

Розглядані лексеми стали благодатним засобом для створення синестетичних картин: „Лиш біль страшний, пекучий в **серці** там Все заповнив, усю мою **істоту**. Лиш біль і се страшне бам, бам, бам, А сліз нема, ні **крови** ані **поту**” (3, II, 28). Нагромадження соматизмів у цьому невеликому уривку допомагає читачеві усвідомити масштаби душевної драми ліричного героя через ефект гіперболізації відчуттів.

Глибокі переживання поета, наростання динаміки його почуттів створюють яскраві метафори, наприклад, три іпостасі любові („Тричі мені являлася любов...”): перша – „як лілея біла”, „невинна, як дитина”, друга – „гордая княгиня”, третя – „женицина чи звір”. Для уособлення останньої поет так само на невеликому відтику тексту використовує цілий „соматичний конденсат”: „Часом на **груди** моїї задріма, Та **кігтями** не покида стискати; То знов прокинешь, звільна підійма Півсонні **вії**, мов боїться втрати, І **око** в **око** зазира мені. І дивні іскри починають грати В її **очах** – такі яркі, страшні, Жагою повні, що аж **серце** стине”. Вона ніби „вживається” в ліричного героя, беручи „за саме **серце** <...> І **смокче кров**”, стаючи ніби частиною його самого.

Отже, широке використання соматизмів виразно посилює чуттєвість поезії. З погляду семантико-функційного навантаження соматична лексика використовується насамперед для створення портретів та автопортретів, тропів, підсилення емоційно-образного настрою поезії, розширення смислового й асоціативного тла тексту. Як засвідчив аналіз, саме художні тексти є важливим джерелом для спостережень над номінативними процесами, розвитком семантики лексем,

динамікою їхньої сполучуваності. У художньому тексті реалізований пошук автора, його образне мислення та естетична оцінка описуваних понять, що є наслідком його семасіологічного аналізу слова, а тому різноаспектний текстологічний аналіз соматичної лексики потребує дальшого вивчення.

Література

1. **Дяченко Н.** Номінативні поля соматизмів та відсоматичних утворень в українських діалектах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 2008. 19 с.
2. **Терлак З.** Словник поетичної мови збірки Івана Франка „Зів’яле листя”. Львів, 2010. 394 с.

М. В. Кравченко

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ В МАЛІЙ ПРОЗІ ПИСЬМЕННИКІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Аналіз художнього часу є дуже важливим, оскільки ця категорія є однією з найістотніших показників людського світосприйняття та окреслює межі картини світу, що знаходить відображення в мові. Художній час не є точною копією реального часу, це естетично освоєний час, що входить в ідейно-естетичний зміст та у формальну організацію витвору мистецтва.

Лінгвісти розглядають час у художньому творі як одну з основоположних текстових категорій, яка становить форму буття ідеального світу естетичної дійсності, форму існування сюжету, часовий вимір зображених явищ.

Осмислення цієї ключової категорії було об’єктом дослідження багатьох учених: етимологічний аспект лексики на позначення часових понять в українській мові аналізував М. Кочерган [3], слова на позначення часу й синтаксичні конструкції з семантикою темпоральності вивчала М. Цегельська [10], специфіку відображення в мові концепції лінійності та циклічності часу розглядає В. Маслова [6],

проблему осмислення темпоральності в авторському тексті порушує Л. Дзиковська [1].

Отже, більшість науковців, різнобічно розглядаючи проблему часу, доходять спільного висновку, що в літературному творі відображено образну, опосередковану й умовну модель об'єктивного реального часу. Ця модель реалізується через певний набір мовних засобів для позначення часових властивостей дійсності. На жаль, до цього часу немає комплексного дослідження, у якому було б розглянуто ці засоби.

Спробуймо проаналізувати мовні засоби вираження художнього часу в малій прозі письменників кінця XIX – початку XX століття.

Матеріалом розвідки слугують оповідання С. Васильченка, В. Винниченка, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, П. Куліша, Марка Вовчка, Панаса Мирного, І. Франка.

У творах цих письменників переплітаються часові відношення об'єктивного світу та його суб'єктивне сприймання персонажами твору. Художній час складається з кількох компонентів: часу авторського, часу оповідача, часу персонажів, часу сюжетного та часу фабульного.

Автор або сам виступає в ролі оповідача – і тоді певний психологічний стан відтворюється як ним пережитий, або ж у ролі носія цього стану виступає конкретна особа: молода дівчина, жінка, хуторянин, бабуся, старий дід, мовлення яких відзначається простотою, розлогістю: *Еге, добродію! Сидимо оце ми з вами на пасіці – ні гадки!.. Божя бджола гуде, кругом гречки біліють... Родивсь я на Подоллі, – то моя рідна Вкраїна, а се вже мені на старість чужа сторона рідною стала...* [4, с. 221] (П. Куліш „Січові гості”); *Мені тоді вісімнадцятий пішов, Молода, здорова – я на норов була весела-жартовлива. Без мене і уліця – не уліця, і вечорниці – не вечорниці...* [7, с. 27], (Панас Мирний „Лихий попутав”).

Художній час виявляється також в образі оповідача, який представлений трьома позиціями: ретроспективною, синхронною та панхронічною. Так, в оповіданнях І. Франка „Оловець”, „Мій злочин”, Панаса Мирного „Лихий попутав”,

Б. Грінченка „Олеся”, „Ксеня”, „Кавуни”, М. Коцюбинського „Нюренберзьке яйце”, В. Винниченка „Кумедія з Костем”, Марка Вовчка „Сестра”, „Козачка” оповідач займає ретроспективну позицію, згадуючи минуле: *Це було давно. Це було тоді, як на нашу землю шарпали турки й татари...* [8, с. 443] (Б. Грінченко „Олеся”), *Це було через два роки після розлуки з першим моїм другом, з дядьком Тимохою...* [8, с. 457] („Ксеня”); *Аби не збрехати, то буде тому не менше шістнадцяти літ, – доволі часу, щоб забути й про якого щирого приятеля* [9, с. 68] (І. Франко „Оловець”).

В оповіданнях „Грицева шкільна наука” І. Франка, „Украла”, „Дзвоник” Б. Грінченка, „Віють вітри, віють буйні...”, „Гей, хто в лісі, обізвся...” В. Винниченка, „Дош”, „Басурмен”, „Мужицький ангел” С. Васильченка спостерігаємо синхронну позицію, при якій оповідач немов веде репортаж з місця подій: *Тільки вчитель увійшов у клас, зараз побачив, що там робиться щось непевне* [8, с. 447] (Б. Грінченко „Украла”); *У хаті возко, пахне вимитою підлогою, свіжими рядюжками і пиріжками з горохом* [8, с. 591] (В. Винниченко „Віють вітри, віють буйні...”); *Зінь тихесенько-тихесенько відчиняє двері до горниці й з усієї сили зіплює щелети, щоб двері не рипнули* [8, с. 600] („Гей, хто в лісі, обізвся...”); *Тож коли нагло і несподівано надійшла нова вість, се є коли сам батько, йдучи з поля, закликав Гриця додому і там віддав його в руки матері, щоб його вмила, вичесала і вбрала...* [9, с. 90] (І. Франко „Грицева шкільна наука”).

В оповіданнях „Орися”, „Дівоче серце” П. Куліша, „Малий Мирон” І. Франка представлена панхронічна позиція оповідача, при якій утрачається часова визначеність. Іноді оповідь може комбінуватися, як в оповіданнях „Дзвоник” Б. Грінченка, „Під оборогом” І. Франка.

У малій прозі письменники використовують різні способи передачі плину часу. Так, в оповіданні „Грицева шкільна наука” І. Франко передає час фабульно, через мотив, образ, тобто ілюзію плину часу створюють події, які сталися за рік у череді гусей: *П'ять молодих гусаків і десять гусок господиня попродавала в місті; важко прийшлося іншим розлучатися з ними. Стару попелясту гуску забив хворостоною в шкоді*

сусід... Але про всі ті тяжкі та невіджалувані страти череда цього року була більша, ніж торік. Дякувати білому гусакові і гривії гусці та й ще двом чи трьом молодим її донькам, череда цього року виносила звиш 40 штук [9, с. 95].

В оповіданні „Оловець” письменник передає плин часу з погляду персонажа: *В такому виді лежав він одного зимового поранку на снігу на подвір'ю ясеницької школи саме коло стежки, котру протоптали зрана школярі. Се був погідний, чудовий поранок [9, с. 69]. Час, у який відбуваються події, автор найчастіше комбінує з психологічним часом, що виявляється в процесі самоаналізу переживань героя: Що діялося зі мною в тій довгій, страшно важкій хвилі?... Я не тямлю вже – ох, і пригадують не хочу! – що діялося в мені під час тих страшних хвиль, які чуття переплітали по моїм тілі, який біль проникав мої сустави, які мислі шибали по голові... [9, с. 76] („Оловець”).*

Персонажам оповідань як суб'єктам художньо утвореної дійсності властиве особливе сприйняття часу, який не подається в конкретних фізичних відчуттях. Він завжди індивідуальний і залежить від суб'єктивних чинників.

Для зображення часових відношень у малій прозі письменники використовують широкий діапазон мовних засобів, зокрема образні, експресивні епітети: *темна осіння ніч [7, с. 57] (Панас Мирний „П'яниця”); тяжко-сумний день [8, с. 453], темними ночами [8, с. 454] (Б. Грінченко „Дзвоник”), давні-давні дитячі літа [8, с. 457], згаяний час [8, с. 458], парубочі літа – літа молодих мрій, молодих сподівань („Ксеня”); своєрідні метафори: стояла темна осіння ніч над сонною землею [7, с. 57] (Панас Мирний „П'яниця”); одного літнього погожого ранку [7, с. 156] („День на пастівнику”); літа ішли, минали, приносячи за собою більше лихе [7, с. 187] („Батьки”); пішли дні за днями [8, с. 450] (Б. Грінченко „Дзвоник”); дитячі літа перед очима встануть, чимало час поруйнував і знищив у моїй душі [8, с. 457]; минула година, друга [8, с. 463]; поминув рік [8, с. 466] („Ксеня”); рано встало золоте сонечко [8, с. 501] (М. Коцюбинський „Харитя”); вечір заліз у лузі [8, с. 587] (В. Винниченко „Кумедія з Костем”); яскраві персоніфікації: ніч половину усміху огортає узором [2, с. 86] (М. Коцюбинський „Ялинка”).* Наведені приклади відображають авторське

усвідомлення темпоральності, увиразнюють текст, посилюють емоційний вплив на читача та збагачують вислів додатковими змістовими й експресивними нюансами. Як бачимо, елементами тропів є іменники з темпоральним значенням та прислівники часу.

Точністю змісту й виразністю форми відзначено лаконічні, відшліфовані авторські вислови, які читач сприймає як фразеологізми: *Та не дав йому Господь довгого віку* [5, с. 3] (Марко Вовчок „Сестра”); ...усе ж таки, я думала, *вік сидіти та діувати...* *Ти вже дівка на порі, а що в тебе є?* [7, с. 28]; *Прямо у вічі скажу... в чужих людей за один рік те заробила, чого б у вас за цілий вік не мала* [7, с. 31]; *Отак собі й пішли дні за днями, тижні за тижнями, місяці за місяцями* [7, с. 32] (Панас Мирний „Лихий попутав”); *Мати вмерла ще за молодих літ...* *І свій притулок на старості літ маю...* [7, с. 58], *Одна тільки Марина Костянтинівна не змикала ні на волосину очей за всю ту ніч...* [7, с. 60], *У колісці ще напала його різачка, день і ніч кричала дитина, день і ніч не давала спокою...* [7, с. 62], ...вона б почула, яким я її голосом *остерігав сьогодні від лихої години* [7, с. 82] („П'яниця”); ...можете дізнатися, глянувши на нього *чи вдень, чи вночі, котра година...* [8, с. 503] (М. Коцюбинський „Нюрнберзьке яйце”); *Та чого тебе мордує лиха година?* [8, с. 619] (С. Васильченко „Басурмен”); ...Бог і не чув того, як я йому *рано й вечір* молився [8, с. 623] („Мужицький ангел”); *Скоро рано, ще до схід сонця, я побіг знов до світлиці і зазирнув до вікна. ...глядів крізь вікно на широкий, вольний світ отам за скляними шибамі і від часу до часу потакував головою* [9, с. 107] (І. Франко „Мій злочин”). Наведені авторські вислови вказують на часові реалії.

Структуротворчим принципом зображення часових, зокрема вікових, відношень у малій прозі письменників зазначеного періоду є наскрізний контраст між старістю й молодістю, ідея оновлення й коловороту людського роду, відображення природного ходу життя. Так, в оповіданні „Орися” П. Куліш описує явище зміни поколінь. На це часове, зокрема вікове, зіставлення вказують такі лексеми: *старий сотник...* *діждав на старість собі такої дочки, а часом і посумує: Доспіла...* *як повний колос на ниві* [4, с. 174]; *запрягає*

пару коней, що вже літа погасили давно в них той огонь, що кипить у серці, наші з очей і з ніздер [4, с. 176]; над водою сидить нерухомо сивий дід на камені, а там стоять нерухомі дівчата [4, с. 178]; виглянув у вікно із світлиці молодий козак: їде в двір віз старими кіньми, із старим сивим погоничем; зелена трава волочиться по боках і б'ється по колесах; а із-за сивої бороди старого Гриви, із-за білої зими червоніє літо – повен віз дівчат у квітках да в намисті, – Орися як сонце поміж ними [4, с. 179].

На позначення часу письменники використовують також емоційно забарвлену лексику, у якій домінують лексеми з відтінком ніжності, пестливості: *недавнечко* [7, с. 59] (Панас Мирний „П'яниця”); *годинонька* [7, с. 331] („Морозенко”); *хвилиночка* [6, с. 501] (М. Коцюбинський „Харитя”).

Отже, художній час у малій прозі письменників ХІХ – початку ХХ століття виявляється в образі оповідача, який представлений ретроспективною, синхронною й панхронічною позиціями. Серед засобів передачі художнього часу зафіксовано лексеми часової категорії, що введені в контекст оповідань з використанням образних, експресивних епітетів, своєрідних метафор, персоніфікацій, фразеологізмів з темпоральною семантикою, емоційно забарвленої лексики. Ці мовні засоби відображають авторське усвідомлення часу, посилюють виразність тексту, сприяють емоційному впливові на читача.

Література

1. Дзиковская Л. Н. Художественное время и художественное пространство в лирике М. Волошина: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01. Измаил, 2001. 540 с.
2. Коцюбинський М. Твори: в 3 т. Т. 1. К.: Дніпро, 1979. 317 с.
3. Кочерган М. П. Лексика понять времени в украинском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Киев, 1967. 16 с.
4. Куліш П. О. Чорна рада. Хроніка 1663 року. Оповідання. Харків: Основа, 1990. 272 с.
5. Марко Вовчок. Вибрані твори. К., 1949. 348 с.
6. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие. 7-е изд., стер. Москва: ФЛИНТА, 2016. 296 с.
7. Мирний Панас. Твори: в 3 т. Т. 1. К.: Дніпро, 1976. 528 с.
8. Мовчун А. І., Варавкіна З. Д. Рідне слово. Українська дитяча література. К.: Арій, 2007. Кн. 1.

656 с. 9. **Франко І.** Каменярі. Вибрані твори. К.: Веселка, 1971. 304 с. 10. **Цегельська В. В.** Структурна типологія одиниць семантичного поля часу в сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 176 с.

А. О. Ломаченко, І. О. Ніколаєнко
(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ СТАРУНА

Поет з Луганщини Василь Старун – член Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників. Його творчий шлях розпочався в далекому 1967 році. У 1989 році вийшла перша книжка Старуна „Абетка світла”, але вірші були написані майже 20 років до цього. Він писав твори, які не всі могли розуміти, „розкодувати” написане Василем. А необхідно було просто відчувати все те душою, бо пишуть саме душа і серце, як стверджує сам поет.

Василь Старун не належить до тих поетів, які зумисне укладають будову вірша, нагромаджуючи слово на слово, незважаючи ні на його вагу, ні на звучання, повністю ігноруючи взаємодію слів, мотивуючи це тим, що вони так чують або ж так бачать. Відомий літературний критик Євген Баран так пише про нього та його манеру самовираження: „В. Старун належить до герметичних поетів. Герметичність є свідченням вимогливості до поетичного слова і водночас карою” [3, с. 103].

О. Неживий зазначає, що його „окремий вірш – ніби своєрідний ланцюг, що складається з багатьох ланок (кілець) асоціативних зв’язків. Аж до герметичності метафори, яка для читача має неповторне значення. Бо є не тільки результатом оригінального мистецького образотворення. Її сприймання залежить від здатності й уміння глибоко відчувати найрізноманітніші переносні значення слова в художніх образах” [9, с. 3].

Мета розвідки – аналіз колоризмів у поезіях Василя Старуна.

Джерелами слугували такі збірки митця: „Абетка світла”, „Столітній знак”, „Калігули”, „Кора нації”, „Душа Змії”, „Вікно крайсвіту”, „Безвісти живий”, „Намистина мостів”.

Зелений колір у багатьох народів символізує юність, надію і веселощі, хоча часом і незрілість, недостатню досконалість [1, с. 55 – 56], стійкість явищ буття. Він гранично матеріальний і діє заспокоїливо, але може мати і гнітюче враження. Не випадково тугу називають зеленою, а людина від злості зеленіє [Там само, с. 56]. Зелений – колір трави і листя, і тому в більшості випадків уживається для опису природи – лісів, полів, садів [Там само, с. 77], колір пробудження, надії. У Василя Старуна зелений – це свіжість, сила природи (*зелений ліхтарик, зелений вогник*): *Огірки довгасті увійдуть / сірниками зелених вогнищ / із городів (тільки ж довго дерево звучить / дерев'яними струнами)* [8, с. 35]; *і вони воскресають / в паперовому саду / під зеленим дзвоником теракту* [12, с. 88].

Крім номінативного, реалізуються переносні значення *зеленого кольору*, психологічні та оцінні: значення свіжості, приналежності до живої природи, недосяжності, розумової або моральної незрілості [4]: *зубами страхають / підняті глибини / зеленого місяця бік* [9, с. 34].

Утрата прикметником *зелений* конкретної колірної ознаки відбувається в складі метафори, де семантика кольору оновлюється завдяки асоціаціям: *зелений обруч / озивався по / стежках* [14, с. 47]; *нелічені зорі залізаний плуг – / на тисанку дощ упадає верхами. // зелений ліхтарик тягни з-під поли: / вертаються хори – розсипаються храми* [13, с. 10].

Білий колір – абсолютний колір світла й тому – символ чистоти, істини, невинності, жертвовності або божественності: *гірке насіння і поля болючі / вже спочивають в білому добрі* [12, с. 45]. Хоча цей колір має й деякі негативні значення – страх, боягузтво, капітуляція, порожнеча, блідість смерті [16, с. 23]: *а погорільці / довго стоятимуть / білі на білому* [9, с. 44].

Білий у поєднанні з лексемою *шлях* актуалізує образно-символічне значення рідного краю: *шлях білий – / збуджена / стежина / з краю в / край життя* [10, с. 128].

Білий колір багатий своєю чистотою, бо несе в собі усю гамму веселкових кольорів, тому в його небесно-світлій

чистоті – гармонія всіх кольорів, як у Богові – гармонія цілого світу, створеного ним. *Білий світ* символізує все видиме, осяяне небесним світлом [2, с. 27]: *Лопату взяв і прокопав путі – / і сніг впаде, і море витікає, / і зелен явір личко витикає / у недосяжно білій пустоті* [8, с. 7]; *Змарновані / озера білих мух – / ледь дихають / зимові голоси* [10, с. 122]; *погаслі квіти в / білому полоні: / зібралася земля / в кулачок оберегу* [12, с. 31]; *сон праведних / білу траву / прибира* [10, с. 130]; *Той – що – з дерев твоїм / скелетом зліз забув / ключі на мертву й білу воду* [11, с. 57]; *Примерз жаринкою в роті / Білим вугіллям світанку* [14, с. 53]; *крашанки кращі / за білий світ* [12, с. 5].

Колірний епітет *чорний* окреслює в загальномовному й індивідуально-авторському вживанні широке коло предметів, явищ, станів. Зазвичай у художніх творах найпоширенішою є функція колорономена *чорний* у його прямому значенні: *чорне небо, чорний птах* тощо. У дослідженні Л. Колесникової детально проаналізовано колорономен *чорний* у творчості поетів 80 – 90-х років ХХ століття. Авторка зазначає, що метафоричність компонента *чорний* збережено, більше того, вона набуває нової семантики: *Нас опуска на чорне дно. / Мені змінити не дано / Ходу історії трагічну*” (І. Низовий) [5].

Це явище ми спостерігаємо й у творах В. Старуна: *Вогник / пропонує / дотик любови / чорним осміхом / дня* [10, с. 109]; *навприсядки танок в / заході чорного вершника* [15, с. 5]. Сполучення колорономена *чорний* із конкретними назвами створює конкретно-предметний мікросвіт: *Од північних воріт / од зачинених мертво / чорна зірка олівця / по-іншому говорила* [14, с. 70].

Символічний код „чорний” акцентує свою негативність у поєднанні з осінньою символікою [5]: *Край веселої груші – / Чорна Осінь / На кінці махових пер дощу / Ще чорніші гнізда моїх / Сподівань* [14, с. 20].

Семантична структура лексеми *чорний* містить і такий складник: „те, що означає виявлення чогось негативного”: *На кінці макових пер дощу / іще чорніші гнізда сподівань / про край веселої груші, / де заячий віск / вогником тріпотить* [8, с. 30].

Експресема *чорний* сполучається з номінантом конкретного значення й означає зовнішній прояв негативного

психологічного стану людини: страх, переживання, переляк: *сокира – / продовження / вартості слів: / вони розпалися / на клубки змій / в чорному оці / трофеїв* [12, с. 6]; *Чорне в зеленому / Чорне в червоному / Чорне в чорному...* [8, с. 27].

Чорний і білий – кольори-антиподи. Таку символіку кольору зумовлено тим, що в навколишньому світі людина постійно спостерігала зміну дня ніччю, тепла – холодом, світла – темрявою. Тому й виникла думка про боротьбу добра і зла [5, с. 65]: *Чорніше білої печалі – два / сліди. Кричить вода – / блукальці лісу і хорів* [11, с. 67].

На прикладі бінарної опозиції „білий – чорний” можемо говорити про мовний контраст як експресивний засіб поетичної мови. В. Чабаненко зазначає, що наявність контрастних елементів у тій чи тій мові спричинена історичним розвитком її, найголовніше – системністю мовних явищ, оскільки жодна система, зокрема й мовна, немислима без протиставлюваності її складників [17, с. 13]. Василь Старун у своїх поезіях активно використовує білий і чорний кольори як опозиційну пару: *ти подивись на приболілу хату – на чорну з білим / нашу удову* [9, с. 38]; *ще біла-біла / вітерна сорочка / і білий світ в – / чорнілий слід луза...* [11, с. 50]; *хто за правницю стягне / шати біліші за / небесний став. // біліють чорні – / різні – хати з твого / повільного листа* [11, с. 165].

Цікавою є семантика новотвору *чорнохустки*, оскільки більш зрозумілою вона стає з контексту: *Жовте колесо теплохода / понад берегом горне воду, / перекочує, вигортає чорнохустками над портами* [8, с. 29]. Для створення цього okazіоналізму автор поєднує іменник *хустка* з прикметником *чорний* шляхом комбінування основ загальноновживаних слів.

Учені зазначають, що малопоширеними в сучасній поезії є образи, до складу яких входить символ-колорономен *жовтий*.

Жовтий – колір золота, яке з давніх-давен сприймалося як застиглий сонячний колір, це колір осені, колір зрілих колосків, і зів'ялого листя. Цей колір в основному використовується при описі природи восени [1, с. 81].

Семантика колірної одиниці *жовтий* розгалужена навіть у її прямих значеннях. Вона має такі семи: ‘колір зів'ялого листя’; ‘такий, що прийняв своє забарвлення від іншого предмета чи

речовини'; 'той, що означає виявлення чогось негативного або негативну якість' [5]: *оджиті світлини / в загублених / каблучках слів – / жовтими ріками – / соромітними травами* [12, с. 80]; *жовта мета: / випадання нащадків* [15, с. 71]; *Каменя жовтий сніг / на плечах* [14, с. 42]; *тільки лета= / зрійність морокує / в жовтих водах слів і / хуанхе...* [9, с. 28].

Сірий – проміжний між чорним і білим. Отже, й естетичну його функцію не реалізовано яскраво. Колірний символ *сірий* співвідноситься з реальними явищами, із психологічним станом, відображаючи негативні емоції та стани. У В. Старуна колорономен *сірий* не є функційно активним, що ще раз підтверджує висновок Л. Колесникової про часткове вживання лексеми *сірий* сучасними майстрами слова [5]. Імовірно, це пов'язано з тією невизначеністю, якою природно наділений цей колір: *сірий струмок / зеленіє в брилі – / чайка ступає* [15, с. 46]; *віншуйте вишиту сорочку – / лозу на сірих островах – / край неба чорну заморочку / накрис зрізана трава...* [12, с. 44].

Незначне місце в поетичному мовленні В. Старуна посідає **синій колір** та його відтінок *голубий*. Автор вкладає семантику глибини, сили, холоду тощо: *по синіх лезах змішаного човна: / чи ворога – як – човгання вікна* [13, с. 11]; *біла рибина в / синій водії* [15, с. 71]; *на синьому листі вчорашніх котурн / рій знищених чорного саду...* [13, с. 47].

Голубий колір не належить до архетипних кольорів. О. Левченко розглянула кольороназву *голубий* у лінгвокультурологічному аспекті [6]. Авторка аналізує цю дефініцію, подану в Словнику української мови [7, т. II, с. 118], у якій прототипним референтом кольору слугує *небо*, і зазначає, що в цій словниковій статті подано лише один сталий вислів із компонентом *голубий* (*голуба кров* [Там само]). У поезіях Василя Старуна цей колір використано лише в поодиноких випадках, наприклад: *Жайвір ковтнув / голубу зернину – / покотив по траві / Шестериком / білих павуків* [14, с. 43].

Кольоропозначення *рожевий*, утрачаючи безпосередню вказівку на колір, у поетичному контексті набуває значення 'ніжний', 'тендітний', 'приємний', 'заспокійливий' тощо. У поезіях В. Старуна відзначаємо оригінальне осмислення рожевого кольору в переносному значенні, що „вилізлося” в

поетичних метафорах, у яких колорономен *рожевий* поєднується з абстрактними іменниками, поняттями чи явищами, які не асоціюються з рожевим кольором. У таких випадках семантика колорономена цілком залежить від субстантива, з яким сполучається рожевий колір [5]: *Біле хлоп'я / З окрайцем прохолоди рожевої* [8, с. 27]; *Сон в руках – рожевий і / нецирий: був з тобою* [11, с. 55].

Колорономен *вишневий*, який символізує рідну землю, красу, сум, зафіксовано в проаналізованих збірках лише один раз: *весна приходить / кошлатими ніжками / котиків / переплутане перевесло / прихованим жалом бджоли / засвідчує лаври / вишневого шляху* [15, с. 13].

Індивідуально-авторські конотації кольоропозначень у Василя Старуна майже завжди ґрунтуються на об'єктивних властивостях елементів лексичної системи – на реалізованих у мові або потенційних властивостях слів зі значенням кольору.

Отже, проаналізувавши збірки поезій В. Старуна („Абетка світла”, „Столітній знак”, „Калігули”, „Кора нації”, „Душа Змії”, „Вікно крайсвіту”, „Безвісти живий”, „Намистина мостів”), доходимо висновку, що в нього домінантними є *зелений, білий, чорний* кольори; менш уживаними – *жовтий, синій, сірий*; поодинокі випадки вживання – *голубий, рожевий, вишневий*.

Література

1. Арутюнян К. М. Этнолингвистические особенности слов-цветообозначений в современном английском (в сопоставлении с армянским и русским): дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.07 – финно-угорские и самодийские языки; 10.02.03 – славянские языки. Ереван, 2004. 181 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. К.: Либідь, 2002. 664 с.
3. Жайвори над Луганщиною / О. І. Неживий, А. Ю. Медведенко. Луганськ: Світлиця, 2004. 330 с.
4. Зубова Л. В. Поезія Марини Цветаевой: Лингвистический аспект. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. 264 с.
5. Колесникова Л. Л. Лексико-семантична структура слів-символів у поезії 80-х – 90-х років ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Луганськ, 2013. 318 с.
6. Левченко О. П. Кольороназва голубий: лінгвокультурологічний аспект. *Лінгвістика*. 2013. № 2(29). С. 5

– 12. 7. **Словник** української мови: в 11 т. / редкол. І. К. Білодід та ін. К.: Наук. думка, 1971. Т. II. 550 с. 8. **Старун В. В.** Абетка світла. К.: Вид-во ЦК ЛКСМУ „Молодь”, 1989. 45 с. 9. **Старун В. В.** Столітній знак. Луганськ: Шлях, 2001. 48 с. 10. **Старун Василь.** Калігули. К.: Вид. дім „Просвіта”, 2005. 222 с. 11. **Старун Василь.** Кора нації. Луганськ: Вид-во Жупанського, 2010. 224 с. 12. **Старун В. В.** Душа Змії. Івано-Франківськ: Вид-во „Тіповіт”, 2009. 192 с. 13. **Старун В. В.** Вікно крайсвіту: в двох кн.: поезії. Х.: Майдан, 2012. 196 с. 14. **Старун В. В.** Безвісти живий. Луганськ: ООНСПУ, 2013. 115 с. 15. **Старун В.** Намистина мостів. К.: Гамазин, 2012. 132 с. 16. **Тресиддер Дж.** Словарь символов / пер. с англ. С. Палько. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 1999. 448 с. URL: https://www.booksite.ru/localtxt/tre/sid/der/tresidder_d/slovar_sim/ (дата звернення: 04.11.2019). 17. **Чабаненко В. А.** Стилістика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА РІДНОЇ ГОВІРКИ

Т. А. Бідюк

(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

МОТИВИ НОМІНАЦІЇ ПРИЗВИСК У ГОВІРКАХ ОЛЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вивчення особливостей прізвиськ певного регіону дає змогу краще зрозуміти діалектні особливості мови, поглибити знання з української етимології. Неофіційні антропоніми характеризують способи засвоєння культури, які є специфічно притаманними для соціуму на певному етапі історичного розвитку.

Прізвисько індивідуалізує та ідентифікує людину в середовищі, характеризує її, указує на місце в соціумі. Поряд з офіційними антропонімами (іменем та прізвищем) неофіційні найменування містять оцінну характеристику особи-носія, яка є відображенням його стосунків з оточенням, загальної культури представників досліджуваного регіону.

П. Чучка дає таке визначення прізвиська: „Прізвисько, вуличне прізвище, кличка – вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу” [5, с. 494]. М. Худаш репрезентує таку дефініцію: індивідуальні прізвиська – це особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково в різні періоди свого життя за тією чи тією зовнішньою чи внутрішньою властивістю або ж унаслідок якогось незвичайного випадку, що з ним трапився, і під яким вони відомі лише в близькому оточенні [4, с. 168].

Якщо узагальнити відомі нам визначення цього виду особових власних назв, то в українській ономастиці поширене бачення прізвиська як неофіційного, необов'язкового, додаткового, на початках однозначно характеристичного, нерідко емоційно забарвленого, зазвичай неваріативного найменування, яке називає особу в різні періоди її життя та функціонує в соціумі. Індивідуальні прізвиська є наслідком особистих стосунків у конкретній соціогрупі, вони завжди вмотивовані.

Сучасні прізвиська не лише ідентифікують людину, а й є своєрідними знаками, що мають мотиваційний текст, який передуює появі неофіційного найменування людини, тобто можуть бути інтерпретовані в процесі мовлення.

Спираючись на класифікації індивідуальних прізвиськ, запропоновані П. Чучкою [5, с. 182] та Г. Аркушиним [2, с. 130], а також узявши до уваги виокремлені Н. Шульською [6, с. 11] та іншими дослідниками неофіційної антропонімії мотиваційні групи індивідуальних прізвиськ, ми поділяємо зібраний фактичний матеріал на кілька мотиваційних груп.

Найпоширенішими мотивами номінації, як і в регіональних системах індивідуальних прізвиськ, є зовнішні ознаки людини. *Мишоловка* – прізвисько жінки, яка має вади зору; *Плескатий* – чоловік із незвичною формою голови; *Рижоня* – жінка з рудим волоссям; *Нерускій* – чоловік зі східною зовнішністю; *Торба* – прізвисько чоловіка низького зросту, який мав великий живіт; *Солома* – прізвисько хлопця зі світлим волоссям; *Тичка* – прізвисько, що характеризує високий зріст людини; *Довбешка* – худорлявий високий лисий чоловік; *Колобок* – чоловік низького зросту з надмірною вагою, якого односельці порівнюють із казковим героєм; *Головата* – жінка, яка мала неприродно великий розмір голови; *Бамбула* – чоловік із великою головою; *Пушка* – жінка з пишними формами.

Часто прізвиська виникають через порівняння зовнішності людини та тварини. Базою для творення неособових іменувань є назви тварин (*Тушканчик*, *Чита*, *Щур*), птахів (*Крумкач*, *Шуляк*), комах (*Жук*, *Хрущ*) та інших живих істот. Коли люди помічають чию-небудь схожість із тваринами або подібність у поведінці, виникають прізвиська на зразок *Бобер*, *Квочка*, *Сова*.

Водночас фіксуємо прізвиська, в основу творення яких лягла незвична подія з життя носіїв. Прізвиська за вчинками, пригодами носія характеризуються такими ознаками, як: okazіональність, випадковість, нестандартність певної одиничної життєвої ситуації [1, с. 25]. Особливістю іменувань цієї групи є те, що вони мотивовані реальними вчинками, пригодами з життя людини. В Олевському районі зафіксовано такі прізвиська цієї групи: *Беженка* – прізвисько людини, чії родичі колись прийшли в село в пошуках кращого життя; *Пайка* – жінка,

предки якої паювали землю; *Курчиха* – жінка, що прокукурикала серед села; *Боса* – жінка, яка походить зі збіднілої родини, усе дитинство проходила босою; *Примак* – чоловік, який жив у приймах у багатьох жінок за короткий час; *Воротар* – прізвисько жінки, яка зустрічала корів біля воріт; *Щука* – у школі підписував зошит прізвисьмом Щука, замість Тимощука; *Бродяга* – прізвисько жінки, яка часто змінювала місце проживання; *Лайка* – людина-пліткарка; *Мамуня* – прізвисько жінки, яка своїх дітей залишила в дитячому будинку.

„Вуличні найменування за специфікою мовлення – багатий лексичний пласт. Антропоніми цього типу мають чітку мотивацію, інколи надзвичайно розгорнуту, оформлену додатковими поясненнями, місцевими прислів'ями, приказками. Для чужої людини таке прізвисько зовсім незрозуміле без уточнення мотиву називання” [6, с. 101]. На думку О. Антонюк, „найменуваннями такого зразка (мотивованими дефектами мовлення носія) передається оцінне ставлення колективу до найменованого, що великою мірою сприяє формуванню адекватної самооцінки носія прізвиська, а усвідомлення значення антропоніма допомагає формуванню мовленнєвої культури людини” [1, с. 84]. Мешканці Олевського району дають прізвиська людям, які заїкаються, коли розмовляють, чи мають якісь інші вади мовлення. *Ко-коля* – чоловік, який заїкався, згодом почали називати Кока, *А-Юра* – прізвисько чоловіка, що заїкається з дитинства, уживаючи майже до кожної лексеми приставний „А”; *Глушман* – прізвисько чоловіка, який недочував, коли в нього щось просили; *Петрусь* – чоловік, який не міг ще з дитячих років правильно вимовляти всі звуки.

М. Сумцов акцентував увагу на характеристичності ознаки, якій надається прерогатива: „При творенні таких іменувань, – зазначає автор, – беруться до уваги найтипівіші риси людей, для вираження цих рис з лексичного складу мови вибираються найхарактерніші та влучні слова” [3, с. 216]. В основі цієї класифікації прізвиськ лежать визначальні риси характеру та поведінки мешканців Житомирщини, які їх мають. Виокремлюємо групу прізвиськ, в основі яких – негативні риси характеру: *Кентуха* – так назвали хлопця з девіантною поведінкою; *Лискин* – хитрий, підступний чоловік; *Вурко* –

прізвисько ще з дитячих років за непосидючість, ще з дитинства потрапляв у різні каверзні ситуації; *Брикуни* – темпераментні за характером; *Самчук* – чоловік-мовчун, скрізь сам; *Тугар* – прізвисько чоловіка, який усім розповідав, як туго прив'язував коней; *Кажаниха* – прізвисько жінки, яка часто чіплялася до людей.

Найбільш численною групою є прізвиська, утворені від імен та прізвищ. Прізвиська тісно пов'язані з офіційними варіантами імен. Відіменні прізвиська виникають у результаті різних відхилень у творенні імен. *Лена* – Олена, *Паша* – Параска, *Базильо* – Василь. *Ганнушка* – від імені Анна; *Гальта* – від імені Галина; *Ніка* – скорочено від імені Микола; *Мевша* – від імені Михайло, (Міша); *Микитьон* – від імені Микита; *Соломина* – від імені Соломія; *Зорка* – від імені Зорина; *Яшиха* – від імені чоловіка Яша.

Наступна група прізвиस्क, в основі яких – лексика на позначення виду занять, професії, певних досягнень, мотивованих особовими назвами, – за видом діяльності носія: *Мер* – прізвисько чоловіка, який у минулому обіймав посаду мера; *Партійний* – чоловік, який мав належність до певної партії; *Заготовачка* – жінка, яка працювала заготівельником; *Кочерга* – прізвисько чоловіка, який працював у кочегарці; *Дятел* – прізвисько, яке односельчани дали столяреві за особливості професії; *Путьовка* – чоловік, який часто їздив у відрядження; *Мурмишка* – рибалка з досвідом, *Бобер* – прізвисько лісника.

В Олевському районі побутують прізвиська людей, мотивовані попереднім місцем проживанням, що можуть походити від прародичів. *Заборочан* – від назви населеного пункту Забороччя; *Копищучка* – від назви села Копище; *Пержанка* – із с. Перга; *Каменчанка* – с. Кам'янка, жителів називають чани; *Дзигуни* – із с. Жубровичі; *Кишинец* – із с. Кишин; *Лопатючка* – із с. Лопатичі; *Зубковка* – із с. Зубковичі; *Суцанец* – із с. Суцани.

Індивідуальні прізвиська, мотивовані зовнішніми та внутрішніми ознаками, особливостями поведінки носія, – це назви, які індивідуалізують і майже завжди характеризують особу, мають емоційне забарвлення, в основному негативне, чим

зумовлене переважне вживання їх позаочі. Зумовлено це, насамперед, прихованістю для чужого ока такої інформації про денотата.

Загальні мотиваційні узагальнення потребують семантичного й етимологічного аналізу або ж є етимологічно непрозорими; мотивовані, у яких поєднуються кілька мотиваційних ознак (здебільшого формальне, офіційне ім'я носія) й реальна (зовнішність, внутрішні риси тощо). Отже, палітра неофіційних антропонімів досліджуваних середньополіських говірок засвідчує реалізацію всього діапазону мотиваційних та словотвірних ознак, характерних і для інших регіонів України.

Література

1. **Антонюк О. В.** Сучасні прізвиська Донеччини (семантика і структура): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011. 296 с. 2. **Аркушин Г. А.** Силенька гуторка. Луцьк, 1996. 167 с. 3. **Сумцов Н. Ф.** Уличныя клички. *Киевская старина*. К., 1889. Т. 24. № 1 – 3. С. 403 – 417. 4. **Худаш М. Л.** До питання класифікації українських прізвищевих назв XIV – XVIII ст. *З історії української лексикології*. К., 1980. С. 96 – 160. 5. **Чучка П. П.** Антропонімія Закарпаття: монографія. Ужгород, 2008. 672 с. 6. **Шульська Н. М.** Неофіційна антропонімія Західного Полісся: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2011. 20 с.

М. О. Волошинова

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

НАЗВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСУ СПОЖИВАННЯ ЇЖІ В МОВЛЕННІ СХІДНИХ СЛОБОЖАН

Дослідження в межах українських східнослобожанських говірок підтверджують думку вченої Є. Турчин, що семантично близькими до загальних назв їжі є назви приймання їжі залежно від часу, оскільки в українських говорах споживання їжі й саму їжу, якою в цей час харчуються, часто позначають тією самою лексемою [7, с. 112]. За свідченням В. Німчука, слова на позначення часу приймання їжі належать до давнього шару лексики, оскільки вони успадковані ще з праслов'янської доби:

заутръкъ < zajutръкъ ‘сніданок’ (корінь *утро* ‘ранок’), обѣдь < obѣдь ‘обід’ (корінь *ѣд-ати* ‘їсти’), оужина < južina ‘полудень, полуденок, час приймання їжі між обідом і вечерею’ (споріднене з *угъ, югъ* ‘південь’), вечерю < veieгa ‘вечеря’ [6, с. 37].

Сему ‘приймання їжі вранці’ в східнословобожанських говірках представлено номенами *сн’їданок* (н. пп. 1 – 3, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 21 – 25, 32 – 35, 37, 39 – 41, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 57, 59, 60); *с’н’їдан’а* (н. пп. 1, 2, 8, 9, 16, 18, 20, 26, 27, 29, 39, 42, 52; у н. пп. 16, 38 – *сн’їдан’а*; у н. пп. 7, 31, 37, 56 – *сн’їдат’*). У 18 говірках сему реалізовано назвами *‘заўтр’ік* (н. пп. 3, 4, 12, 15, 24, 26, 30, 36, 37, 39, 44, 45, 51 – 54, 57, 58); у шістьох виявлено фонетичний варіант *‘заўтрак* (н. пп. 17, 28, 43, 47, 56, 61). Наявність останніх двох назв зумовлено впливом суміжних російських говірок. На зауваження Н. Загнітко, яка досліджувала східностепові говірки, уживання кількох варіантів на позначення одного часового проміжку типу *сн’їданок* і *с’н’їдан’а*, *‘заўтр’ік* і *‘заўтрак* свідчить про відображення процесів взаємодії різнодіалектних систем, що є характерною рисою для говорів нової формації [5, с. 36].

Назви, зафіксовані в обстеженому ареалі, відомі в інших говірках української мови, пор.: сх.-степ. – *сн’їданок, сн’їдан’а, сн’їдат’*, *заўтр’ік, заўтрак* [Там само], сх.-поліс. – *сн’їданок, с’н’їдан’а* [8, с. 18], карпат. – *с’н’їданок, с’н’їдан’а* [3, с. 23], гуцул. – *сн’їдан’е, снідані* [СГСБ, с. 339; Негрич, с. 160], лемк. – *сніданя* [СЛГ, с. 359]; укр. воронез. – *завтрік* [Авдеева, т. 1, с. 130].

Словник за редакцією Б. Грінченка на позначення часу приймання їжі вранці містить назви: *снідання, сніданенько, сніданнячко* (ум. оть *снідання*) ‘завтракъ’, *сніданок* ‘завтракъ’, *снідати* ‘завтракаты’ [СГ, IV, с. 161 – 162], тобто поповнення сучасного репертуару лексем незначне, відбувається за рахунок наявності акцентуаційних і фонетичних варіантів та запозичень із суміжних російських говірок.

Лексеми, зафіксовані зі значенням першого прийому їжі, у східнословобожанських говірках, як і в інших діалектних зонах (на території України, Росії, Білорусі), уживають і на позначення ритуальної їжі, яку несуть на кладовище на другий

день після похорону: *сн'їданок не^лсут' по^лмерлому* (н. п. 6); *не^лсут' / о^лно називає^лт'с'а про^лвідуват' / не^лсут' сн'їданок по^лк'їйному* (н. п. 35); *на д^лругий ден' п'ісл'а похорону на кладо^лвиш'ч'е не^лсут' за^лутр'їк* (н. п. 39).

Найменшу кількість репрезентантів виявлено для семи 'приймання їжі в обід'. Найуживаніша з них – *о^лбід (о^лбід^м, о^лбїт)* (н. пп. 1 – 6, 8 – 30, 32 – 38, 40 – 43, 45 – 61). Спорадично побутують фонетичний варіант *а^лбїт* (н. п. 44) і дієслово *о^лбїдат'* (н. пп. 7, 31). Номен *об'їт* у карпатських говірках відомий у значенні 'сніданок' [4, с. 23]. Тотожну семантику для цієї назви виявлено в українських говорах Східної Словаччини: *обїт* 'їжа, яку приймають вранці'; 'споживання їжі о 12 – 13 год.' [2, с. 136, 137], у лемківських говірках: *об'їд* 'другий сніданок, повне приймання їжі у першій половині дня', 'страви, приготовлені для сніданку'; 'сніданок' [Турчин, с. 203; СЛГ, с. 247]; бойківських – 'сніданок', 'обід' [Онишкевич, т. 2, с. 6]. В інших говірках номен виявляє полісемантичність, зокрема позначає й обрядове споживання їжі, пор.: гуцул. – *обїд (убїд)* 'споживання їжі серед дня'; 'сніданок' [ГГ, с. 135; СГСБ, с. 311], *обїд* 'поминальний обід'; 'поминки' [Негрич, с. 124; ГГ, с. 135], зх.-поліс. – *об'їд* 'споживання їжі серед дня', 'сніданок', 'поминки по померлому' [Аркушин, т. 2, с. 4], лемк. – *обїд робити* 'справляти поминки' [СЛГ, с. 247].

Зауважимо, що для маніфестанта *о^лбід^м* у досліджених говірках не виявлено диференційних ознак у зв'язку з часом приймання їжі, але цей номен активно функціює на позначення ритуальної обрядодії – поминок: *на сороковий ден' об'їзат' е^л 'но о^лбід^м спра^лул' айут'* (н. п. 54).

У Словнику за редакцією Б. Грінченка аналізовану сему ілюструють маніфестанти *обїд* (ум. *обїдець, обїдонько*) 'об'їдъ', *обїдати* 'об'їдаты', *обїдання* 'об'їданіє' [СГ, т. 3, с. 10]. Отже, найуживаніші в обстежених говірках лексеми зазнали семантичних змін, зокрема, на сучасному хронологічному зрізі лексема *обїд* демонструє розширення семантичної структури, її вживають на позначення і часу приймання їжі, і поминок.

Сему 'приймання їжі між обідом і вечерею' маніфестовано на більшості території назвою *полуднї'єк* (н. пп. 1 – 3, 5 – 7, 11, 14 – 16, 19 – 29, 32 – 34, 37, 39, 40, 42, 46, 47, 49,

50, 53, 55, 57, 60; у н. пп. 26, 56 – *полудни^ек*; у н. пп. 12, 21, 24, 45, 56 – *полудн^ік*; у н. пп. 8, 17, 33, 37, 41, 47, 52, 54 – *полдн^ік*; у н. пп. 8, 18 – *полдни^ек*). Репрезентант *полуде^н* представлено у 23 говірках (н. пп. 1, 5, 7, 8, 10, 13, 14, 16, 18, 26, 29 – 31, 33, 36, 37, 42, 43, 50 – 52, 59, 61). Спорадично зафіксовано деривати *полуднуван^а* (н. пп. 39, 58), *полуден^{ик}* (н. п. 38); дієслівні інфінітивні форми *полуднувати* (н. п. 49), *полуднуват^ь* (н. п. 35), *полуднувати* (н. пп. 7, 61), а також лексеми *підве^лч ірок* (н. пп. 3, 21, 34, 56), *подо^бідни^ек* (н. п. 11), *пе^нре^лкус* (н. п. 9), *післ^аобід* (н. п. 37).

Назви, що маніфестують сему, записані в українських діалектах, а також властиві українським говіркам Росії: укр. воронез. – *полудень* ‘время еды между обедом и ужином, полдник’, *полуднувать* ‘полдничают’ [Авдеева, т. 2, с. 126], зх.-поліс. – *полудень* ‘приймання їжі між обідом і вечерею’ [Аркушин, т. 2, с. 67], сх.-степ. – *полдник* ‘підвечірок, сживання їжі після обіду перед вечерею’ [МССУГ, с. 79]. У говірках південно-західного наріччя наявні спільнокореневі лексеми з різними афіксами: зх.-волин. – *пудудинь* ‘приймання їжі опівдні’ [Корзонюк, с. 199], лемк. – *полуденок* ‘полудень’ [СЛГ, с. 302].

У реєстрі Словника української мови вміщено назви *полуденок*, *полудень* ‘полдник’, *полуднання* ‘полдничаніє’, *полуднати*, *полуднувати*, *полуднювати* ‘полдничают’ [СГ, т. 3, с. 288 – 289]. Як бачимо, на сучасному хронологічному зрізі виявлено більше лексем, які постали зокрема й унаслідок дериваційних процесів.

Не виявлено значного репертуару номенів і для семи ‘приймання їжі ввечері’. Її представлено п’ятьма назвами, найпоширенішою з яких є *ве^лч’ер’а* (н. пп. 1 – 6, 8 – 11, 13 – 30, 32 – 61). Інші назви та їхні варіанти зафіксовано спорадично: *ужин* (н. пп. 12, 24, 25, 61), *ве^лч’ер’ати* (н. п. 7), *ве^лч’ер’ат^ь* (н. п. 31), *ве^лч’ір’ат^ь* (н. п. 37).

Словник за редакцією Б. Грінченка на позначення вечірнього приймання їжі фіксує номени *вечэря*, *вечоріна* ‘ужин’, *вечэрати* ‘ужинать’ [СГ, т. 1, с. 143 – 144]. На сучасному зрізі збільшення кількості назв незначне. Номен

ужин з'явився, імовірно, під впливом суміжних російських говірок.

Отже, найуживаніші в сучасних українських східнослобожанських говірках лексеми на позначення часу прийому їжі зафіксовано історичними лексикографічними джерелами з тотожною семантикою, хоча такі назви, як *обід*, *сніданок* є „семантично рухомими” [1, с. 11] й можуть позначати ритуальні обрядодії, пов'язані з поминанням покійного. Кількісні зміни в репертуарі номенів на сучасному хронологічному зрізі відбулися за рахунок появи фонетичних і словотвірних варіантів і запозичень, які постали під впливом суміжних російських говірок.

Список населених пунктів (Луганська область)

1. смт Троїцьке; 2. с. Привілля, Троїцький р-н; 3. с. Червоноармійське, Білокуракинський р-н; 4. с. Солідарне, Білокуракинський р-н; 5. с. Новобіла, Новопсковський р-н; 6. с. Березівка, Новопсковський р-н; 7. с. Павленкове, Новопсковський р-н; 8. смт Білолуцьк, Новопсковський р-н; 9. с. Височинівка, Марківський р-н; 10. с. Тарасівка, Троїцький р-н; 11. с. Новочервоне, Троїцький р-н; 12. с. Попівка, Білокуракинський р-н; 13. с. Павлівка, Білокуракинський р-н; 14. смт Білокуракине; 15. с. Осинове-1, Новопсковський р-н; 16. с. Донцівка, Новопсковський р-н; 17. с. Просяне, Марківський р-н; 18. смт Марківка; 19. с. Веселе, Марківський р-н; 20. с. Оборотнівка, Сватівський р-н; 21. с. Куземівка, Сватівський р-н; 22. с. Нижня Дуванка, Сватівський р-н; 23. с. Закотне, Новопсковський р-н; 24. с. Коломийчиха, Сватівський р-н; 25. с. Мілуватка, Сватівський р-н; 26. м. Сватове; 27. с. Петрівка, Сватівський р-н; 28. с. Караван-Солодкий, Марківський р-н; 29. с. Бондарівка, Марківський р-н; 30. с. Морозівка, Міловський р-н; 31. с. Півнівка, Міловський р-н; 32. с. Зориківка, Міловський р-н; 33. с. Великоцьк, Міловський р-н; 34. с. Стрільцівка, Міловський р-н; 35. с. Калмиківка, Міловський р-н; 36. с. Лиман, Старобільський р-н; 37. с. Підгорівка, Старобільський р-н; 38. с. Піщане, Старобільський р-н; 39. м. Старобільськ; 40. с. Чмирівка, Старобільський р-н; 41. с. Бутове, Старобільський р-н; 42. с. Литвинівка, Біловодський р-н; 43. с. Кононівка,

Біловодський р-н; 44. с. Новолимарівка, Біловодський р-н; 45. с. Семикозівка, Біловодський р-н; 46. с. Плугатар, Біловодський р-н; 47. смт Біловодськ; 48. с. Макіївка, Кременський р-н; 49. с. Червонопопівка, Кременський р-н; 50. м. Кременна; 51. с. Варварівка, Кременський р-н; 52. с. Шпотине, Старобільський р-н; 53. с. Малохатка, Старобільський р-н; 54. с. Колядівка, Новоайдарський р-н; 55. с. Победа, Новоайдарський р-н; 56. смт Новоайдар; 57. с. Смолянинове, Новоайдарський р-н; 58. с. Новоохтирка, Новоайдарський р-н; 59. с. Дмитрівка, Новоайдарський р-н; 60. смт Станично-Луганське; 61. с. Миколаївка, Станично-Луганський р-н.

Література

1. **Вешторт Г. Ф.** Лингвостатистическая дифференциация Припятского Полесья (на материале названий пищи): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 661 – языки народов СССР (белорусский язык). Минск, 1969. 19 с.
2. **Ганудель З.** Народні страви і напої: лексика українських говорів Східної Словаччини. Пряшів: Слов. пед. вид-во в Братиславі, 1987. 212 с.
3. **Гоца Е.** Назви їжі в українських говорах Карпат. *Волинь – Житомирщина: іст.-філол. зб. з регіон. проблем.* 2001. № 6. С. 183 – 188.
4. **Гоца Е. Д.** Назви їжі й кухонного начиння в українських Карпатських говорах: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 2001. 466 с.
5. **Загнітко Н. Г.** Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Донецьк, 2011. 453 с.
6. **Німчук В. В.** Давньоруська побутова лексика. *Мовознавство.* 1981. № 6. С. 30 – 40.
7. **Турчин Є. Д.** Лексика на позначення часу приймання їжі в говорах української мови. *XIV Республік. діалектол. нарада: тези доп.* К.: Наук. думка, 1977. С. 112 – 113.
8. **Турчин Є. Д.** Назви їжі на Східному Поліссі. Л.: Укр. акад. друк., 2012. 347 с.

Джерела

Авдеева – Авдеева М. Т. Словарь украинских говоров Воронежской области: в 2 т. Воронеж: ИПЦ Воронеж. гос. ун-та, 2008. Т. 1: А – М. 2008. 228 с., Т. 2: Н – Я. 2012. 306 с.;
Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. Луцьк: Вежа, 2000. Т. 1 – 2; ГГ – Гуцульські говірки:

короткий слов. / відп. ред. Я. Закревська. Л., 1997. 232 с.; **Корзонюк** – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок. К.: Наук. думка, 1987. С. 62 – 267; **МССУГ** – Омельченко З. Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк: ДонНУ, 2006. 114 с.; **Негрич** – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.; **Онишкевич** – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок у 2 ч. К.: Наук. думка, 1984. Ч. 1 – 2.; **СГ** – Словарь української мови: у 4 т. / за ред. Б. Д. Грінченка. К., 1908 – 1909. Т. 1 – 4; **СГСБ** – Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Словник говірки села Бродина Олекси Горбача / відп. ред. Я. Закревська. Л., 2000. С. 247 – 354.; **СЛГ** – Пиртей П. С. Словник лемківської говірки. Івано-Франківськ, 1986. 461 с. **Турчин** – Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині. Л.: Укр. акад. друк., 2011. 384 с.

Г. І. Гримашевич

(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

ЗБЕРЕЖЕННЯ СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ПІСЕННІЙ СПАДЩИНІ ПОЛІЩУКІВ

Українська народна пісня як феномен, репрезентант духовної культури українців та колективний витвір уже не одне десятиріччя привертає увагу дослідників різних галузей знань, зокрема й лінгвістів (О. Потебня, Н. Данилюк, В. Ващенко, А. Коваль, В. Чабаненко, Л. Мацько, Н. Журавльова, С. Єрмоленко, К. Шульжук, Н. Данилюк, С. Панцьо, Н. Лісняк та ін.), які порушували різноаспектні проблеми функціонування мовних одиниць в українських народних піснях загалом і тих, які зафіксовані з різних зонах українського діалектного континууму, – зокрема. Із-поміж сучасних досліджень насамперед відзначимо внесок у розпрацювання порушеної проблеми Н. Данилюк, у монографії якої здійснено системний підхід до аналізу української народної пісні, який дав змогу показати картину світу українців, усі сфери їхньої діяльності, особливості міфопоетичного мислення та специфіку ментальності етносу [2].

Вибір теми нашої розвідки зумовлений активізацією діалектологічних досліджень упродовж останніх десятиріч, які з огляду на текстоцентризм української діалектології кінця XX – початку XXI ст. об'єктом вивчення окреслюють діалектний текст як надійну емпіричну базу для вивчення говіркових особливостей різних рівнів, а в контексті означеної проблеми – і діалектних рис, збережених у народних піснях, зафіксованих у різних зонах українського діалектного континууму.

Об'єкт нашої статті – збірник діалектних текстів „Єдність у різноманітності. Поліщуки” [3], у якому поряд із текстами представлено незначну кількість народних пісень, які рясніють виразними діалектним рисами.

Мета – проаналізувати говіркові особливості в царині системи вокалізму, зафіксовані в народних, переважно весільних, піснях, уміщених у зазначеному вище виданні.

Найбільш виразно середньополіські діалектні риси виявляються на фонетичному рівні, насамперед у системі вокалізму, про що неодноразово зауважували лінгвісти (І. Матвіяс, С. Бевзенко, М. Никончук, В. Мойсієнко та ін.), насамперед у системі вокалізму, яка зберігає рефлексі давніх голосних у специфічних виявах. Одна з найхарактерніших особливостей – відсутність звуку [и], який на Середньому Поліссі реалізується у відповідниках [и^і] [и^и] та [і], про що неодноразово зазначав М. Никончук, досліджуючи цей ареал у 70 – 80-х роках XX ст. [5, с. 42 – 43], насамперед у північних районах Житомирської області, зразки говіркового мовлення з яких і наявні у виданні „Єдність у різноманітності. Поліщуки” [3]. Цілковитим підтвердженням наведених вище аргументів є й пісенна творчість, переважно весільна, зразки якої представлено поряд із текстами: *коро'вайн'іци^і п'їани^і / їс'є 'т'єсто пок'рал'і / то їв'єрх / то ї к'і'шен'у / 'д'єткам на в'є'ч'єру* [Там само, с. 98]; *а ко'н'ік'і 'топо / 'топо / а ко'н'ік'і 'топо / 'топо / да пр'і'в'єзл'і на двѳр с'тої* [Там само, с. 99]; *і п'лаче мо'їє ди'т'а / а їа 'чуїу / ої х'і'ба вер'нуса ї пого'дуїу / і поїїа'жу ко'лиску на ка'лиїн'і / са'ма повер'нуса на тр'і 'ниї'ї* [Там само, с. 102].

Відзначена фонетична риса закономірно зумовила палатальність низки приголосних, яка чітко вирізняє жителів

Середнього Полісся на тлі діалектоносіїв інших ареалів, а також наявність звукосполучень *гі, кі, хі: ої воро'г'і з до'рог'і / да не пере'ход'те нам до'рог'і / да не'хаї переї'де нам роди'на / шчоб була шчас'лива годи'на* // [Там само, с. 11]; *поза'ростаїут' 'поза 'лавам'і козл'а'к'і // да по'бач'іш / 'матухно / 'б'ез доч'к'і / поза'ростаїут' 'поза 'лавами козл'ач'к'і* [Там само, с. 100].

Ще однією діалектною рисою системи голосних середньополіських говірок є функціонування на місці етимологічного [о] здебільшого в наголошеній позиції звука закритої артикуляції [ô], який, за словами М. Никончука, утворений із дифтонга [yo] [5, с. 38]. На думку вченого, і такий звук притаманний як українським середньополіським, так і південно-західним білоруським говорам [Там само, с. 112]. Натомість у відкритому складі чітко зберігається [о]: *посту'н'ітеса / воро'г'і / да н'е пере'ход'те до'рог'і / да не'хаї переї'де гос'под' бôг / ѡа за гос'подом ро'д'іна / ѡа за гос'подом ро'д'іна / шчоб 'наша до'рôжка шчас'л'іва* // [3, с. 105]; *ої пр'і луж'ку / пр'і лужечку / пр'і ш'і'роком 'пол'і / ѱ н'езна'комом табу'н'е 'кôн' гу'л'аѱ по 'вол'і // 'кôн' гу'л'аѱ по' пол'у / ко'зак у не'вол'і / ѱ'дар'іѱ ш'порам'і під бок'і / 'кôн' л'е'т'іт стрелойу* [Там само, с. 104]; *ої на го'рê 'нов'і двôр /а ѱ тôм дво'р'ê ве'с'ел':е // 'рано / 'рано / да пої'домо м'і до кова'л'а / 'рано / 'рано / да с'коїмо м'і кочер'гу* [Там само, с. 102].

Континуантами етимологічного [е] в середньополіських говірках є звук неоднорідної артикуляції [ê] в наголошеній позиції в закритому складі та [е] – у відкритому складі, що спостерігаємо і в пісенних текстах і вважаємо визначальною рисою середньополіського континууму: *ох кот'ра 'жôнка да 'лучайа // 'н'ерва 'жôнка 'лучайа / 'н'ерва 'жôнка 'лучайа / ох ѡа дру'гаѡа да не та'ка / ох ѡа дру'гаѡа да не та'ка //с 'н'ервої 'жôнкої 'д'êті'маѱ с 'н'ервої 'жôнкої 'д'êті' маѱ / а дру'гуѡу да розог'наѱ / а дру'гуѡу да розог'наѱ* // [Там само, с. 92].

Крім зазначених вище виявів голосних звуків, досить важливими для вирізнення середньополіського мовного континууму є рефлекс **Ђ**. Досі вчені не мають єдиної спільної думки щодо його рефлексії на теренах Середнього Полісся. Зокрема, за свідченням учених, у 60-х роках ХХ ст. **Ђ** мав дифтонгічну вимову (дифтонг [іе]), а вже в 70 – 80-х роках

XX ст. М. Никончук відзначає вимову монофтонгів на місці Ъ, хоча в мовленні людей похилого віку фіксує часткове збереження дифтонгічної вимови [5, с. 111]. Учений робить висновок про те, що давній Ъ розвинувся в [ê] у новозакритому складі та в [e] – у відкритому [Там само, с. 115], що зумовило відсутність складних звуків двокомпонентної фонетичної структури в наголошеному вокалізмі. С. Бевзенко пропагував думку про те, що відповідно до давнього Ъ в наголошеній позиції виступає звичайно дифтонг [ie], а в деяких говірках монофтонг [i], а в ненаголошеній позиції найчастіше маємо [e] чи [и] при звичайному твердому приголосному перед ним [1, с. 205]. Спостереження за рефлексациєю Ъ у народних піснях уможливають підтвердження думки М. Никончука, що в сучасному мовленні поліщуків на місці давнього Ъ фіксуємо монофтонг [e] або [ê] залежно від позиції в слові [5, с. 36], оскільки в наголошеній позиції, переважно в закритому складі або в кінці слова, здебільшого відзначаємо [ê], а в ненаголошеній – [e]: *коро'ваїн'ици н'іани / ѓс'е 'т'єсто пок'рал'і / то ѓв'єрх / то ѓ к'ішен'у / 'д'єткам на в'єч'єру* // [3, с. 99]; *ох у пол'і на рол'є / ох у 'пол'і на рол'є там хо'диши та жураѓ'л'є / там хо'диши та жураѓ'л'є // во'ни соб'є говор'іат / во'ни соб'є гово'рат / по 'первої рол'є 'ж'іто жнут / по 'первої рол'є 'ж'іто жнут / а по д'ругої 'кѓ'мі бѓут* [Там само, с. 91–92]; *ох у 'пол'і ѓ корчом'ици там се'д'єло да два ѓдоѓ'ици / там се'д'єли да два ѓдоѓ'ици* [Там само, с. 91]; *шчос' у 'л'єс'і гу'кає / 'бат'ко 'д'єток да шу'кає / 'бат'ко 'д'єток да шу'кає // хо'д'єт / 'д'єтки / до'дому / хо'д'єт / 'д'єтки / до'дому / ох 'горе 'ж'іти да са'мому // од'не 'каже / пої'ду ѓ л'єс / не'хаї м'єне воѓк із'їєст // д'руг'є 'каже / да не пої'ду / 'луче 'бути да са'мому* [Там само, с. 92]; *пр'ін'єчок со'коче / н'єч коро'ваѓу 'хоче // пр'ін'єчок зал'івайєца / пр'ін'єчок зал'івайєца / коро'ваѓу спод'євайєца // зак'ідаї / 'матко / 'дрова / зак'ідаї / 'матко / 'дрова / да бу'ваї здо'рова // а ти'св'єк'рухно 'тр'єск'і / а ти'св'єк'рухно 'тр'єск'і / спо'д'єса н'є'в'єстк'і* [Там само, с. 98]; *да ку'ди ж по'їедем / да ку'ди ж по'їедем / да ку'ди ж по'їедем* [Там само, с. 99]. Водночас свідчення давньої дифтонгічної вимови – наявність звука [й] після губного: *во'ни*

соб'їє гово'рат / ох кот'ра 'жбнка да 'лучайа / ох кот'ра 'жбнка да 'лучайа [Там само, с. 91].

До зазначеного варто додати, що тексти народних пісень у виконанні поліщуків частково спростовують думку І. Матвіяса, який, аналізуючи процес монофтонгізації вказаного елемента, зазначає, що перед голосними звуками, що походять із давнього Ъ, губні приголосні вимовляються твердо [4, с. 51], оскільки тверду вимову спостерігаємо лише спорадично, напр.: *ка'л'іно / моя ка'л'іно / чо'го засму'чайеш // шчоб у 'луз'і / шчоб не засме'їаца / / зацв'їла б їа 'бедна / зацв'їла б чер'воноїу 'д'єўкойу* [3, с. 91].

Зрідка фіксуємо ще одну рису в царині вокалізму – заміну [а] на [ѐ]: *'рано / 'рано / да ш'ї'рокуйу / їѐк 'лаву / 'рано / 'рано / да ш'ї'рокуйу / їѐк 'лаву / шоб у'даўса наш коро'ваї на с'лаву* [Там само, с. 104].

Отже, спостереження за виявом діалектних особливостей у царині вокалізму в народнопісенній творчості поліщуків дає підстави зробити висновок про те, що в народних піснях, як і загалом в усному мовленні поліщуків, системно збережені всі визначальні риси, що, очевидно, передовсім зумовлено тим, що записи здійснено від найстарших жителів Середнього Полісся, для яких така вимова є природною й давньою, успадкованою ще від батьків і дідів.

Система приголосних середньополіських говірок має значно менше виразних діалектних рис, хоча теж може бути предметом окремої наукової розвідки за матеріалами народнопісенної творчості поліщуків, що може стати предметом нашого наступного дослідження.

Література

1. **Бевзенко С. П.** Українська діалектологія: навч. посіб. К.: Вища школа, 1980. 248 с. 2. **Данилюк Н. О.** Поетичне слово в українській народній пісні. Луцьк, 2010. 511 с. 3. **Єдність у різноманітності.** Поліщуки: навч.-метод. посіб. / упоряд.: Мойсієнко В. М., Гримашевич Г. І. Житомир, 2018. 144 с. 4. **Матвіяс І. Г.** Українська мова і її говори. К.: Наук. думка, 1990. 168 с. 5. **Никончук М. В.** Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні: монографія. Житомир, 2012. 316 с.

Б. Б. Сергієнко
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГУЦУЛЬСЬКИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ „ГОЛОС ПЕРЕПІЛКИ”

Українська діалектологія як самостійна лінгвістична дисципліна створила сприятливі умови для вивчення особливостей розвитку різних структурних рівнів діалектів, а також ґрунтовного проникнення в першооснови рідної мови. Лексичний рівень говорів привертав особливу увагу вчених як дуже складний, важливий, багатогранний і цікавий об’єкт дослідження.

Народні говори розширюють виражальні та стилістичні можливості української літературної мови та збагачують її цілющими джерелами. Як стверджують науковці, народнорозмовна мова – це невичерпне, вічно діюче джерело, з якого постійно надходить поповнення і на основі якого відбувається процес оновлення літературної мови [3, с. 38]. Лексика поширена в різних українських говірках, тому є, безперечно, пріоритетною в цьому аспекті. Саме діалектна лексика поповнює загальнонаціональну мову одиницями, яких часто немає в літературній, та проникає в мовну тканину художнього тексту.

Сучасна лінгвістика надає великої ваги проблемі типологічного дослідження словникового складу слов’янських мов та їхніх діалектів. Методи системності, які є визначними в переважній більшості наукових праць (Д. Шмельов, О. Трубачов, В. Русанівський, М. Толстой, В. Сорбале, В. Мартинов, П. Гриценко, Г. Клепікова та ін.), застосовують під час вивчення загальних закономірностей розвитку та функціонування лексики [Там само].

Актуальність нашої розвідки зумовлена тим, що роман Марії Ткачівської „Голос перепілки” ще не був об’єктом наукового лінгвістичного дослідження загалом і з огляду на функціонування тематичної групи лексичних діалектизмів, зокрема назв осіб.

Об’єктом є роман „Голос перепілки” Марії Ткачівської з позиції функціонування в ньому гуцульської лексики.

Предметом – гуцульська лексика, використана авторкою в мовній тканині художнього тексту.

Мета статті – проаналізувати лексичні діалектизми, вжиті в романі „Голос перепілки”, які належать до однієї тематичної групи – назви осіб.

У романі Марії Ткачівської „Голос перепілки” відображено особливості мовлення жителів південно-західного наріччя, зокрема гуцульських говірок.

Лексичні діалектизми поділяють на дві групи: назви, пов’язані з етнографічними особливостями носіїв певних говірок (етнографізми, що позначають реалії, поняття, існування яких чітко окреслене територіально без літературних відповідників), і діалектні назви відомих у різних регіонах реалій, – такі лексеми мають один або кілька літературних відповідників. Використання кожного з цих типів діалектизмів у художньому творі має свої особливості [1, с. 10].

Слово *дівочка* – *дівка* в словнику „Гуцульські говірки” означає 1. дівчина; 2. донька [2, с. 59]. Спостерігаємо його функціонування в тексті: *Лиш зілля ще не поклала, бо не знала, чи хлопець буде, чи дівочка* [5, с. 9].

У словнику „Гуцульські говірки” слово *газдиня* має три значення: 1. господиня; 2. порядна чесна жінка; 3. дружина [2, с. 51]: *Ні дівка, ні газдиня* [5, с. 14].

Любаска – коханка. Таке значення діалектизму знаходимо в словнику [2, с. 116]. Водночас спостерігаємо його функціонування в романі: *Ледь устиг відступити від Стефки, як уже до інших любасок халяви смалив* [5, с. 14].

Словник „Гуцульські говірки” подає три значення слова *хлоп* – 1. селянин; 2. чоловік; 3. одиниця виміру глибини; глибина ями на зріст однієї людини [2, с. 202]. У романі авторка використовує це слово відповідно до другого значення – чоловік: *Паси свого хлопца, а не мого* [5, с. 27].

Слово *дедьо*, використане в романі, означає батько [2, с. 57]: *Хлопці кажуть, що ти мій дедьо* [5, с. 17].

Гуцульський діалектизм *га́здá* в словнику „Гуцульські говірки” має такі значення: 1. господар; добрий господар; 2. порядна, чесна людина, господар дому, голова родини; 3. чоловік [2, с. 51]. Спостерігаємо функціонування слова *га́здá*

на позначення чоловік, яке використала письменниця: *Знав лише, що якийсь гайдабура втелюючися туди й зробив на ньому збитки, і тазда вирішив поквитатися* [5, с. 33].

Марія Ткачівська в посторінкових зносках подає значення лексеми **бенькарт** – (від нім. *Bankert*) байстрюк [Там само, с. 17]: *Я сказав, не дядьо! І скажи своїм голопуцькам, що як взлоущуси, то так віддубашу їх, що тим бенькартам ніц не схочеси* [Там само]; хоча в словниках, які репрезентують гуцульський діалектний обшир, такого слова не відзначено, очевидно, з огляду на його походження.

Слово **війт**, використане в романі, у лексикографічній праці Миколи Негрича „Скарби гуцульського говору: Березові” має значення ‘сільський голова; жарт. голова сільради’ [4, с. 38]. Спостерігаємо його функціонування в тексті: *Саме так тазда й сказав війтові* [5, с. 33].

Автори словника „Гуцульські говірки” наводять значення лексичного діалектизму **вуйко** – 1. брат матері або батька; 2. незнайомий старий чоловік; 3. евф. ведмідь [2, с. 42]. За контекстом можна зрозуміти, що в лексема **вуйко** має значення ‘незнайомий старий чоловік’: *З Рожнева? То ви, вуйку, недалеко від мене живе. Я з Іспаса, що коло Вижниці, чули про таке?* – *відповіла Ганна* [5, с. 87].

Марія Ткачівська в посторінкових зносках подає значення лексеми **гайдабура** – ‘бешкетник’ [Там само, с. 33]: *Знав лише, що якийсь гайдабура втелюючися туди й зробив на ньому збитки, і тазда вирішив поквитатися* [Там само]; хоча в гуцульських словниках такого слова не відзначено.

Авторка наводить у зносках значення діалектизму **обгойдра** – ‘блудниця’ [Там само, с. 35], а також логічно використовує це слово в контексті: *Кажут, що я обгойдра, шо гониці, шо війта* [Там само].

Гуцульський діалектизм **війтра** письменниця пояснює як ‘повія’ [Там само]: *Кажут, що я обгойдра, шо гониці, шо війта* [Там само]. На жаль, у лексикографічних виданнях тотожного значення не знайдено.

Гуцульський діалектизм **вар’ят** – ‘варіят божевільна людина’. Таке значення Микола Негрич подає в праці „Скарби гуцульського говору: Березові” [4, с. 32]. Спостерігаємо

функціонування цього слова в тексті: *Деколи ліпше не мати деді, ніж мати вар'ята, – зітхнув Андрусь* [5, с. 127], що свідчить про його існування з такою самою семантикою.

Авторка наводить у зносках значення діалектизму *шпанюк* – ‘зневажливе звертання до меншого’ [Там само, с. 132], а також логічно використовує це слово в контексті: *Але не для тебе, шпанку!* [Там само].

Отже, лексичні діалектизми, використані в романі „Голос перепілки”, належать до тематичної групи назв осіб, переважна більшість із них відзначена в лексикографічних виданнях, які репрезентують гуцульський етномовний континуум. Крім того, низку лексичних діалектизмів авторка сама пояснює в посторінкових зносках і доцільно вживає в романі.

Література

1. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела. URL: kulturamov.uiv.kiev.ua
2. Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
3. Євтушок Олексій. Сучасні тенденції розвитку діалектної лексики. *Дивослово*. 2011. № 7. С. 38 – 40.
4. Негрич Микола. Скарби гуцульського говору: Березові. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008 (Серія „Діалектологічна скриня”). 224 с.
5. Ткачівська М. Голос перепілки: роман. Харків: Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2018. 192 с.

ФРАЗЕОЛОГІЯ. ТЕРМІНОЛОГІЯ

І. Я. Глуховцева

(Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля)

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *ПІСНЯ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Антропоцентричний, культурологічний та когнітивний підходи до вивчення мовних явищ зумовлюють появу досліджень, присвячених концептам, які, як відомо, можуть мати різний формально-матеріальний вияв у мові: з допомогою слова, фразеологізму, вислову, тексту. Найчастіше національно детерміновані концепти репрезентовані словом з глибоким семантичним і культурним потенціалом.

Якщо концепт певною мірою співвідносний зі словом чи відповідає слову, то, згідно з дослідженнями С. Аскольдова, слово в цьому разі в процесі породження думки заступає невизначену кількість понять одного типу [1, с. 272].

Концепт дозволяє долати відмінності в розумінні слів, є своєрідним покликанням на попередній мовленнєвий досвід людини, розширюючи значення лексеми, не залишаючи можливості для домислів [3].

С. Ляпін стверджує, що концепт як поліаспектне ідеалізоване утворення спирається на понятійну базу, закріплений у значенні будь-якого знака: наукового терміна, слова чи словосполучення, що має певну лексико-граматико-семантичну структуру [4]. Г. Слишкін убачає перевагу такого підходу в тому, що він не обмежує концептуальну сферу засобами лексико-фразеологічної системи мови, визнаючи можливість вираження концептів іншими мовними одиницями, зокрема й невербальними [5, с. 102].

Виходячи з положень відомих учених, припускаємо, що концепт *ПІСНЯ* в українській мові репрезентований передусім лексемами *пісня*, *співати*, співвідносний з концептом *музика* [2]. Найбільш фразеологічно продуктивними є перші два слова.

Номен *пісня* в багатьох фразеологізмах, до складу яких він входить, зазвичай асоціюють із значеннями 'справа, діло' (*довга пісня* 'те, що вимагає багато часу для завершення, здійснення,

розповіді і т. ін.’ [ФС II, с. 642]; *стара пісня* ‘що-небудь давно всім відоме’ [ФС II, с. 642]); ‘твір, вияв здібностей’ (*лебедина пісня; лебединий спів* ‘останній (переважно найзначніший) твір, вияв таланту або здібностей діяльності і т. ін. кого-небудь’ [ФС II, с. 642])).

У подібних стійких сполученнях слів лексема *пісня* може бути замінена зменшено-пестливим *пісенька*, що надає фразеологізму більшої експресивності: *проспівана (доспівана, скінчена) пісенька* ‘настав кінець кому-, чому-небудь’ [ФС II, с. 642].

Якщо в складі фразеологізму наявне дієслово *співати*, то його зазвичай співвідносять зі значенням ‘говорити, повторювати’: *співати пісеньку* ‘не маючи власної думки, сліпо повторювати чуже, діяти за чужими настановами’ [ФС II, с. 849]; *співати стару пісню* ‘продовжувати говорити що-небудь давно відоме (зазвичай негативне)’ [ФС II, с. 849]; *співати тієї [ж]* ‘повторювати сказане кимсь раніше’ [ФС II, с. 849].

У фразеологізмах і образним конкретизатором *пісня* нерідко трапляються назви фауни чи похідних слів від них, що сприяє висловленню таких відтінків значення, як ‘невдача’ (якщо згадана жаб’яча пісня): *наслухатись жаб’ячих пісень* ‘повернутися ні з чим з рибалки’ [ФСССГД, с. 315]; ‘тривалість у часі’ (якщо це собача пісня): *як собача пісня* ‘дуже, надто’ [ФСССГД, с. 315]; ‘пересторога’: *одна в собаки пісенька, ти й ту перейняла (перейняв)* ‘застереження (для дітей), яким радять так більше не робити’; ‘зрада’ (якщо це котяча пісня): *з котячими піснями співати* ‘зраджувати в подружньому житті (про чоловіка)’ [ФСССГД, с. 254].

Лексема *пісня* функціює в складі фразеологізмів, які мають загальне значення ‘далеко’: *два дні лісом, три дні полем, пів часа з піснею – і дома* ‘дуже далеко’ [ФСССГД, с. 167]; у *Малоіванівку за новими піснями* ‘дуже далеко’ [ФСССГД, с. 315], а також ‘бути голодним’: *кишки виводять вовчу пісню* ‘хто-небудь дуже хоче їсти’ [ФСССГД, с. 243] (*кишки грають гімн, кишки грають марш, кишки трублять у всі труби*).

Відомо, що відповідей на запитання „куди йдеш?” в усному мовленні накопичилося багато. Одна з них містить

компонент *пісня*: *за пєснями ‘відповідь на запитання „куди йдеш?”’, коли не хочуть признаватися’* [ФСССГД, с. 388].

Прислів’я та приказки з компонентом *пісня* становлять умовні ментальні одиниці, які репрезентують фрагмент культури народу, його історичний досвід, світосприйняття, світобачення, стереотипні уявлення про особливості поведінки людей у суспільстві тощо.

Значна частина паремій, до складу яких входить лексема *пісня*, демонструє любов українців до пісні, пошанування багатства сюжетів, точності відтворення подій, важливості кожної деталі, про яку згадано в пісні тощо. У цих стійких сполученнях слів найменування *пісня* використане у своєму прямому значенні: словесно-музичний твір, призначений для співу [ВТССУМ, с. 972]: *Пісня складами славна* [УПП, с. 152]; *З пісні й казки слова не викидають* [УПП, с. 152]; *З моря води не вилити, а з пісні слова не викинути* [УПП, с. 152]; *З пісні слова не викидають і свого не вставляють* [УПП, с. 226].

З особливою теплотою українці ставляться до матеріної пісні, колискових, які вони чують з перших хвилин життя. Тому знаним є таке прислів’я: *Найдорожча пісня, з якою мати мене колисала* [УПП, с. 153]. Силу пісні підкреслено в прислів’ї *Можє, він таку пісню знає, щоб якби заспівав, то й волос би зав’яв* [УПП, с. 153].

Досвід народу підказує, що пісня згуртовує людей, допомагає членам суспільства у важкі хвилини, вона важлива при виконанні колективних робіт. Не випадково узвичаїлися такі висловлювання: *Де праця, там і пісня* [УПП, с. 152]; *З піснею робота спориться* [УПП, с. 152].

Пісня-розрада, пісня-напучування, пісня-сповідь дуже важлива для психологічного розвантаження, заспокоєння. Тому кажуть: *Легше тобі на душі стане, як пісня до твого серця загляне* [УПП, с. 152]. Однак кожній пісні є своє місце, тому народ нагадує: *Добре пісні співати пообідавши* [УПП, с. 137].

У багатьох пареміях лексема *пісня* набуває нових відтінків значення: по-перше, ‘слова і вчинки людини’ (*За чім столом сидиш, того й пісню співай* [УПП, с. 142]); по-друге, ‘раніше виявлена поведінка людини, про яку вже знають’ (*Стара пісня на новий лад* [УПП, с. 153]); по-третє, ‘недоречна поведінка,

слова чи вчинки' (*Таку пісню заспівала, що їй на вуха не налазить* [УПП, с. 153]).

У численних сталих сполученнях слів реалізоване таке підзначення лексеми *пісня*: 'мелодійні звуки пташиного співу' [ВТССУМ, с. 975] (*Всяка пташка свої пісні має* [УПП, с. 62]; *Всяка пташка свої пісні співає* [УПП, с. 152]).

Метафоричне перенесення особливостей поведінки людини на птахів зумовило появу прислів'їв, у яких спроектовано пташиний спів через призму поведінки людини: *Яка пташка, така й пісня* [УПП, с. 62]; *У кожного солов'я пісня своя* [УПП, с. 63]; *Хоч соловейко маленький, та його пісні удаленькі* [УПП, с. 64]; *Хоч нові птахи, та старі пісні* [УПП, с. 153]; *Солов'їними піснями ситий не будеш* [УПП, с. 153]. Останнє прислів'я в усному мовленні має багато варіантів: *Піснями (байками, казками, баснями, розказнями) ситий не будеш*.

Уведення до складу паремії лексеми *вовк* сприяло вираженню значення 'що-небудь не подобається': *Так мені вподобалась, як вовкові весільна пісня* [УПП, с. 166].

Паремії з концептом *пісня* демонструють критичне ставлення представників мовної спільноти до подій, що відбуваються, до поведінки своїх односельців. Прагматизм наратора нерідко може бути висловлений завдяки тому, що можуть піддаватися сумніву загальновідомі істини. Тому кажуть: *Не все тому правда, що в пісні співають* [УПП, с. 153]; *Хороша пісня, коли б трохи довша (правдивіша)* [УПП, с. 153].

Пояснення поведінки окремих членів мовної спільноти бачимо на прикладі дотримання усталених принципів попри будь-які обставини (*Пісня гуртова, а за тютюн вибачай* [УПП, с. 153]), ословесненого бажання не завдавати клопотів своєму співрозмовникові (*Про це можна і пісню заспівати, та якби кого за вухо не зачетити* [УПП, с. 153]), розуміння всіх складностей життя, ситуацій, у які може потрапляти людина (*Швидко пісня співається, та не швидко складається* [УПП, с. 153]); недоречності окремих розмов, вчинків (*Як з такою піснею, то ліпше без неї* [УПП, с. 153]), безглуздості певних дій (*Глухому пісню співати* [УПП, с. 216]).

Отже, концепт *пісня* в українській лінгвокультурі – це об’ємна за змістом одиниця, що має ментальні корені й важлива при комплексному вивченні мови, свідомості й культури. Найбільшу фразеопродуктивність при створенні концептосфери демонструє лексема *пісня*, хоч окремого дослідження при описі цього концепту потребують також такі номени, як *музика*, *співати*, назви музичних інструментів тощо.

Номен *пісня* в багатьох фразеологізмах, до складу яких він входить, зазвичай асоціюють із значеннями ‘справа, діло’. При заміні лексеми *пісня* зменшено-пестливим *пісенька* фразеологізм набуває більшої експресивності. Якщо у фразеологізмах з домінантою *пісня* йдеться про пісні тварин, то це сприяє нашаруванню нових смислових відтінків на основне значення аналізованої лексеми.

Прислів’я та приказки з компонентом *пісня* становлять стереотипні ментальні одиниці, які репрезентують фрагмент культури народу, його історичний досвід. Паремії з компонентом *пісня* демонструють: а) любов українців до пісні; б) пошану до колискової пісні; в) розуміння значення пісні для злагодженої колективної праці; г) особливе значення пісні для психологічного розвантаження. У багатьох прислів’ях знаходимо метафору, засновану на перенесенні особливостей співу птахів на поведінку людей, що сприяло вербалізації значної кількості домінант, у яких актуалізовано поведінку людини. Загалом концепт *пісня* – це ментальна проекція елементів культури у свідомості індивіда і суспільства, що опредмечується в мові / мовленні.

Література

1. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология*. Москва: Academia, 2007. С. 267 – 279.
2. Летюча Л. П. Характеристика фразеологічного поля концепту „музика” як складника його номінативного поля. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 10. 2016. С. 103 – 107.
3. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *ИАН СЛЯ*. 2013. № 1. С. 264 – 297.
4. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода. *Концепты*. Вип. I. Архангельск, 1997. С. 11 – 35.
5. Слышкин Г. Г. От текста к

символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва, 2010. 208 с.

Джерела дослідження

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с.

УПП – Українські прислів'я та приказки / уклад.: С. В. Мишанич, М. М. Пазяк. К.: Дніпро, 1984. 390 с.

ФС I, II – Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 1993. 984 с.

ФСССГД – Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / Віктор Ужченко, Дмитро Ужченко. Вид. 6-те, доп. й переробл. Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 552 с.

К. Д. Гречишкіна

(ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”)

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Одним з найяскравіших засобів виразної та образної літературної мови є фразеологізми – стійкі словосполучення, які сприймаються як єдине ціле і вживаються носіями мови в усталеному оформленні. Використання фразеологізмів допомагає посилити наочність і образність тексту; більш яскраво висловити своє ставлення до інформації, передаючи свої враження та почуття; створити потрібну стилістичну тональність. Виразні семантико-стилістичні особливості фразеологізмів роблять мовлення невимушеним, соковитим, містким, дотепно-влучним, що й приваблює майстрів художнього слова [3, с. 250].

Фразеологія дуже виділяється своїми національно-культурними особливостями, бо вона виокремлюється ментальним та емоційним забарвленням, структурними компонентами (їхнім характером та зашифрованим у них образом). Найчастіше саме структурні компоненти відбивають культурну своєрідність українського народу (його звичаї, традиції, побут, повір'я, побутові ситуації, гендерні особливості,

стосунки між людьми, суспільно-політичне становище, історичні події). Окремі лексичні компоненти фразеологізмів тісно пов'язані з історією України та її культурою [1, с. 38].

Найпопулярнішими фразеологізмами української мови, у яких відбито національно-культурні елементи, є: *на поріг не пускати* (забороняти проходити), *зашишити розум* (позбавити розуму, латаючи одяг) – повір'я; *переходити дорогу уповні* (з відрами) – прикмета; *дати гарбуза* (відмовити під час сватання), *на рушник стати* (одружитися) – звичаї; *байдики бити* (ледарювати), *пекти раків* (червоніти) – побутові ситуації; *вітром здуло* (щось несподівано швидко зникає), *як грім з ясного неба* (трапляється щось неочікуване) – фразеологізми, що ґрунтуються на природних явищах; *пасти задніх* (відставати), *кланятися в ноги* (просити про щось) – суспільні відносини; *замилувати очі* (обдурювати, приховуючи якийсь недолік) – морально-етичні норми; *за сімома замками* (щось дуже добре заховане), *п'яте колесо до воза* (щось зайве) – символіка чисел; *прокласти першу борозну* (просуватися вперед) – сільськогосподарська робота; *вільний козак, наче татарська орда* – історичні події [2, с. 56].

Чимало існує фразеологізмів, у яких відображено зовнішній вигляд людей, їхню міміку, фізичний та психологічний стан, жести та характер: *хоч з лиця воду пий* (дуже красива людина); *борода як у владики, а сумління як у шибеника* (людина з оманливою зовнішністю); *не з заячого пуху* (смілива людина) [Там само, с. 72].

Для того, щоб краще пізнати культурний рівень та національні особливості українського народу, слід звернути увагу на релігійні фразеологізми. Численні релігійні вірування є продуктами суспільного розвитку та універсальним духовним явищем у житті народу. До складу релігійних фразем біблійного походження входять релігійні вітання, прощання, благословення, застереження та прислів'я з приказками, у яких люди висловлювали свою віру до Бога та розуміння релігійних норм. Відомими фразеологізмами такого типу є: *земний рай*; *проспати царство небесне*; *віддати Богові душу*; *дзвонити у всі дзвони*; *на ладан дихати*; *пекельні муки*; *як з хреста знятий*; *шлях на Голгофу* [4, с. 342].

Існує багато фразеологізмів, у яких комплексно відбито національне світобачення народу, його погляди на моральні норми та ставлення до них. Так, фразеологічні звороти своєю внутрішньою формою та їхніми прототипами демонструють найкращі риси характеру мешканців України. Серед них: працьовитість, любов до рідної землі, хазяйновитість, шанобливе ставлення до батьків, бажання навчатися, дотримання моральних норм і певних правил, закладених у суспільстві, гостинність, єдність та цілісність українців як нації (*без труда нема плода; кому до поту, а кому в охоту; де відвага, там і перемога; гуртом і чорта побореши, земний уклін; не дай, Боже щастя, а дай розум*).

Також скарбниця українських фразеологізмів має чимало висловів про загальнолюдські якості, у яких висміюється ледарство, брехня, боягузтво та невігластво: *ледачого і в церкві б'ють; бреше, як собака; дурнем бути – не дуба гнути*.

Аналізуючи українські фразеологізми, доходимо висновку, що національно-культурна семантика мови найяскравіше виявляється у фразеологічних одиницях – вони ніби є дзеркалом свідомості народу. Фразеологія будь-якого народу твориться протягом багатьох років у процесі живого мовлення та певних життєвих ситуацій. Вона охоплює всі найважливіші сфери життя: трудову діяльність, суспільно-політичний устрій, систему цінностей, світосприйняття, явища побутового характеру та розкриває характер народу, демонструє його сильні та слабкі сторони, є окремою категорією його опису. Вивчаючи фразеологію певної мови, ми ніби „зазираємо у душу” цієї мови та її носіїв, бачимо серце народу, те, з чого твориться й сама мова. Окрім необмеженої кількості інформації, яку надають нам ці усталені вирази, фразеологізми прикрашають мовлення, роблять його доступним до розуміння й одночасно вишуканим. Фразеологія увиразнює зміст повідомлення й використовується для індивідуалізації національно-культурного колориту.

Література

1. Демський М. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів: Просвіта, 1994. 62 с. 2. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови;

уклад.: В. М. Білоноженко та ін., відп. ред. В. О. Вінник. К.: Наук. думка, 2003. 786 с. 3. **Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.** Фразеологія української мови. К.: Знання, 2007. 494 с. 4. **Хрестоматія** української релігійної літератури / упоряд. І. Качуровського. Мюнхен, Лондон, 1988. 552 с.

Г. М. Доброльожа

(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

КОНЦЕПТ КОЗА В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

(на матеріалі фразеології Середнього Полісся)

Поняття концепту в останнє десятиліття все частіше стає предметом вивчення в мовознавчих студіях, зокрема вже опрацьовано чимало політичних, соціальних, світоглядних, релігійних та філософських концептів. У вітчизняному мовознавстві проблеми концептності досліджують лінгвісти М. Скаб, В. Кононенко, М. Кочерган, А. Білецький, М. Алефіренко, О. Селіванова, В. Ужченко, В. Іващенко, С. Жаботинська, Г. Яворська, Т. Радзієвська та ін.

Термін *концепт* (від лат. *conceptus* – ‘поняття’, ‘думка’) – багатозначне поняття, яке має філософський, семіотичний, логічний, лінгвістичний та психічний аспекти. Український мовознавець М. Кочерган подає три основні тлумачення цього терміна: ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об’єкт, ідея поняття, саме поняття [14, с. 259]. На сьогодні концептний підхід до вивчення явищ побутової, духовної та мовної культури набуває все більшого поширення в українській та світовій лінгвістиці, оскільки, на думку проф. В. Ужченка, „концепт – це практично невичерпний комплекс культурно зумовлених уявлень про предмет, явище чи ознаку в певній культурі” [13, с. 295].

Концепт має два рівні вираження – психічний і мовний: психічний – це уявлення і сприйняття довкілля реципієнтом, а мовний рівень – це називання побаченого, пережитого й відчутого лексичними засобами рідної мови. Саме тому, аналізуючи певний етноконцепт, дослідники не обмежуються розглядом лише тематичної лексики стосовно концепту, а й

залучають до розгляду увесь спектр духовної, світоглядної, фольклорної, побутової, ремісницької культури.

Кожен етнос символи-концепти, які є знаковими для певного народу, пробуджують національну гідність та спогади, спонукають до дій та роздумів; в українській культурі таких етносимволів сотні: *козак, кобзар, калина, тополя, рушник, дорога, хліб-сіль, чоботи, вінок, лелека, вода, собака, свиня, хата, рядно, серце, душа, борець* тощо. Набір українських етноконцептів повільно, але невпинно змінюється, оскільки змін зазнають наша держава і громадяни: міняється суспільний лад, клімат, спосіб ведення господарства, професії, уподобання і мода, наприклад, для сучасної молоді вже не є базовими концептами *покуть, піч, поділ, пояс, червона зірка*, натомість набирають вагу *айфон, інтернет, джинси, Coca-Cola, Louis Vuitton, Adidas, Tesla*.

Зрозуміло, що обсяг статті не дає можливості охарактеризувати і прокласифікувати всі українські етноконцепти, тому пропонуємо етнолінгвістичний розгляд лише одного цікавого зооперсонажа, а саме кози і цапа.

Українська мовна та суспільна традиція засвідчує широке значеннєве потрактування лексеми

- *коза'*: 1) тварина родини бикових; 2) самка тварини роду козлів; 3) народна весняна гра; 4) назва карцеру, в'язниці (просторіч., застар.); 5) народний музичний духовий інструмент; 6) назва гребних човнів для риболовецького промислу; 7) дрюк із двома сучками для підпирання воза; 8) козацька зброя велика гаківниця (рушниця-гармата); 9) назва риби щиповки звичайної; 10) засохлий бруд у носі; 11) жест у рок-культурі у вигляді двох рогів; 12) шаблон документа;

- *ко'зи*: 1) сокирки польові; 2) рослина жовтець їдкий; 3) рослина анемона жовтцева; 4) первоцвіт весняний; 5) примітивний ткацький верстат;

- *водити козу*: 1) старовинна святкова обрядова дія різдвяного календарного циклу; 2) тривале розпивання спиртних напоїв із зміною локації; 3) довго гуляти, розважатися [6, с. 296]. Така багатозначність зумовлена давністю перебування цієї тварини в орбіті людської діяльності, а також колоритним

зовнішнім виглядом та поведінкою, які й стали причиною перенесення назви за певною ознакою на новий предмет чи реалію.

В українській мові від кореня *коз-* утворено чималу кількість похідних лексем: *кезді-кедзі!*, *кізь-кізь!*, *козю-козю!*, *коць-коць!*; *козь-козь!* 'вигуки прикликання кіз'; *акоз!*, *кіз!* 'вигуки відгону кіз'; *козеріг* 1. 'дикий гірський козел'; 2. 'знак за гороскопом'; *козиниця* 'корова із загнутими назад рогами'; *козик* 'ножик для знімання шкіри'; *козинець* 'хворобливе викривлення ніг у колінах'; *козлик* 1. 'цвіркун польовий'; 2. 'валеріана'; 3. 'конструкція із товстих жердин і дощок'; *козодій* 'пташка дрімлюга'; *козодрист* 'підсніжник'; *козулька* 'трава тирлич'; *козлятник* 'лікарська рослина'; *козяк* 'гриб маслюк' тощо.

Лексема *коза* була відома ще в праслов'янській та давньоруській мовах, уживається в усіх слов'янських групах мов (*коза* (болг., македон., серб.), *каза* (білорус.), *koza* (польськ., чеськ., словенс., словац.)), балтійських (*ožka* (литов., спостерігаємо метатезу)), тюркських (*kātšī* (кр.-татар.), *kātzā* (татар.), *kāzā* (турец.)) та інших мовних групах. Етимологи вважають, що слово *коза*, *козел* утворилося як контамінація від двох первинних основ: отже, *(s)kēgos/ (s)kōgos 'козел' походить від *(s)kēg-/ *(s)kæg 'підскакую' та *ag'a/ *ag'i 'коза' [5, с. 494].

Коза – це священна тварина в давніх трипільців, її чітке, зрозуміле зображення збереглося на виробах трипільської кераміки [11, с. 244]; також коза – прадавня тварина-тотем давніх слов'ян, її шанували як годувальницю головного бога Перуна (можна провести паралелі із давньогрецьким міфом про божественну козу Амалтею, яка вигодувала Зевса); на пошану кози в дохристиянську епоху влаштовувалися урочисті свята, під час яких волхви „водили” козу як священну тварину, що уособлювала божество Місяць. На думку О. Знойма, на Русі одне із найдавніших племен, так званий пастуший (козиний) народ відповідно до календарного обрядового циклу здійснював дійство-поклоніння тотему козі [8, с. 123]. До слова, останній пучок незжатих стебел злаків на кінці ниви жінці називали *коза* або *цапова борода*, що вказує на давнє, дохристиянське поклоніння козі як символу добробуту; за іншими

твердженнями, саме в тому снопику знаходив притулок польовий дух, якого уявляли козою [6, с. 574].

В аграрних і скотарських культурах коза уособлює родючість та життєдайну силу природи, натомість цап символізує плодючість і хтивість; коза – позитивний тотемний образ, натомість цап – персонаж нижнього світу, саме його приносили в жертву.

Сьогодні коза залишається неодмінним персонажем різдвяного вертепу українців – це дійство відоме під назвою „Водити козу”. Забава відбувалася пізно ввечері, коли ватага молоді водила Козу, яку вдавав хлопець у вивернутому кожусі, у масці або вимашеному борошном чи сажею обличчі, із золоченими рогами. Інколи Козу майстрували з топорщища сокири, до якого прив’язували ложки-роги та чіпляли мичку-бороду, топорщище засовували у рукав вивернутого кожуха. Важливо було наворожити багатий урожай на майбутній календарний сезон, тому Коза і ряджені виспівували: *Де коза ходить, там жито родить./ Де коза не буває, там його немає./ Де жито стогом, там коза рогом./ Де коза ногою, там жито копою./ Де коза хвостом, там жито кустом* [9, с. 328]. Головним моментом містерії був ритуальний танок Кози, її „умирання” та „воскресіння”, що символізувало природний кругообіг, настання нового року, час народження Місяця як божества. На думку етнокulturологині О. Шалак, образ кози також пов’язаний із пошануванням померлих предків, оскільки для майбутнього врожаю, окоту потрібно було оживити енергію всього роду. Вивернутий одяг, вимашене або сховане обличчя, кошлатість, змінений одяг якраз і вказували на зв’язок із потойбічним світом, де все не так, усе *навиворіт*; до того ж козоводи в традиційному діалозі з господарем розповідають, що *прибули з далекої дороги*, яка у фольклорі завжди є дорогою на той світ [11, с. 243]. Саме в образах, діях, піснях, атрибутіці відбувалося ритуальне єднання світу мертвих і живих – завмерлої взимку природи та весняного воскресіння.

На Щедрий вечір підлітки також розігрували цікаву виставу „Кози”. Для Кози і Кота майстрували відповідні маски й увечері йшли до хати, де було багато дітей і де були гостинні господарі. Далі починався жартівливий діалог між

щедрувальниками і господарями, тому відбувалася смішна вистава: діти смикали Козу за хвоста і роги; Коза падала, задирала ноги і вдавала, що вмерла; Кіт обнюхував Козу і крутив хвостом; хор співав, щоб Коза устала *треба три кусники сала*; Коза оживала, танцювала, нахабно обнюхувала миски і співала: *Там млинці печуть, то і нам дадуть*; хор співав господарям щедрівку на врожай, за це господарі обдаровували щедрувальників пиріжками, грішми, цукерками, а Кіт ще просив смаженини: *Мяу, мяу, дайте ще сала, щоб Коза брикала!* [10, с. 45].

Для давніх слов'ян, і українців зокрема, коза була тотемом-оберегом, символом багатства, достатку, урожаю, плодючості, однак церква засуджувала будь-які язичницькі пошанування і святкування, тому позитивний образ кози було знищено через зв'язок або ототожнення із чортом. Відомі нам легенди про створення й поведінку кози мають християнське походження та пояснюють появу кози як чортове творіння: чорт зліпив козу, але не міг вдихнути в неї життя; коли ж Бог оживив козу, то вона побігла; чорт хотів роздивитися свій витвір і ухопив козу за хвіст, хвіст відірвався, тому коза й ходить з обдертим хвостом [2, с. 325]. На підтвердження тези про чортівське походження кози (цапа) розповідають історії-прикмети про те, що біля коней у стайні потрібно тримати цапа – тоді домовик не буде мучити коней, а буде їздити на цапові; якщо ж у корівнику буде коза, то відьма не зможе забирати в корови молоко, тому що боїться кози як своєї суперниці. А ще для залякування вірян розповідали історії про інтимні стосунки чорта і кози, є навіть прислів'я: *Тебе десь чорт сплотив на дикій козі*; вірили, якщо цапа покропити свяченою водою, то він незабаром здохне.

Проте в усній народній творчості коза є позитивним, жвавим персонажем, наприклад, у традиційній народній дитячій пісні-грі: *Цап меле, цап меле, коза насипає, а маленьке цапенятко ківші одбирає* (варіант: *а маленьке козенятко на скрипочці грає*). Відгомонам давнього язичницького міфу є українська народна казка „Коза Дереза” – Коза Дереза ховається в хатці / природа чахне, завмирає; Рак виганяє Козу з хатки, вона біжить світ за очі / природа оживає і плодоносить. Образ

кози як дівчини (молодої жінки) активно використовується в сороміцьких піснях, записаних українським етнографом Хв. Вовком: *На горі вовк з вовчєнятами, / На долині коза з козенятами. / Вовк за козу лап-цап, / А вовчата – за козенята. / Господи, вховах, / Вже коза в зубах; / А ми спасемося, / Вина нап'ємося* [12, с. 133]. Також коза є дійовою особою в народних замовляннях, зокрема від *запорухи* (запорошення очей): *Медвідь з ліса, коза з проса, порушіна з гока. Шо у вола у сраці, те у [ім'я] у гоці* [7, с. 66].

А ще за козою було цікаво спостерігати, тому й помічали: *Сіра коза дає більше молока, ніж кози інших мастей; Пострижеш козі бороду – не дасть молока; Вербові дрова та козиний кожух – то вилізе пара і дух!; Вербові дрова, свинячі чоботи, козиний кожух – то вилізе дух!*

Коза дійсно мала певну господарську цінність у селянській родині: її тримали старі, немічні люди, яким утримання корови було уже не під силу; сім'ї з маленькими дітьми, із хворими членами родини, оскільки вважається, що козине молоко більш корисне, неалергенне; до того ж, для кози потрібен менш вибагливий випас. Із козячого пуху майстрині плели теплі рукавиці, шкарпетки, шалики, лікувальні пояси, а от із шапками, кожухами та шубами дійсно не склалося – вони не захищають від морозу та неохайні зовні.

Проте, незважаючи на позитивну міфологічну історію та господарську доцільність, у народній фразеології *коза, цап* (*козел*) – цілковито негативні персонажі, які характеризують відсутність розумових здібностей та естетичного смаку, негарний зовнішній вигляд та недоречну поведінку людини. Негативна конотація кози і К⁰ спостерігається у фразеологічних матеріалах на всій території України: *упав як козел у студню* 'невдача' (наддністр.); *шкіриться як коза облуплена* 'негарно сміється' (поділ.); *Зарізало козу навіки-навсїгда* 'нема чому-небудь вороття' (слобож.); *На сраній козі під'їхати* 'вередувати' (с.-поліс.); *Козел чорту рідний* 'чужий' (с.-поліс.); *Козу на морі пасти* 'недоречне заняття' (слобож.); *як козі ліфчик* 'не пасує' (слобож.).

Метафоричне поле із концептним персонажем козою, цапом (козлом) надзвичайно широке, тому обмежимося більш

детальним аналізом сталих порівнянь, що функціонують у середньополіському діалектному ареалі [3]. Поліська коза у фразеологічній компаративній уяві носіїв мови і культури наділена непривабливими рисами, мовці звертають увагу на недоречну поведінку та негарний, на їхній погляд, екстер'єр:

- ‘дурний’: *тямить як коза в рогозі; розбирається як цап у зорях; їрже як коза до вертольота; либиться як коза до трамвая;*

- ‘здивований, нерозуміючий погляд’: *вилутився як коза на нові ворота; дивиться як коза на годинник (у пусте відро);*

- ‘недоречний вчинок’: *причепив як козу до воза; скаче як коза на забор (на прив'язі); вискочив наче козел з маку; скаче як дурна коза;*

- ‘недоречна мова’: *бовть як козел у воду; ускочив як цап у капусту; мекече як коза;*

- ‘недоречний одяг, вигляд’: *гарно як козі у вінку; завітчалась як коза реп'яхами; личить як козі боти (брошка); гарно як козлові з бородою;*

- ‘нахабний’: *стрибає як цап на городі; трясє як цап бородою; кидається [на хлопців] як коза на вербу; як на похиле дерево кози скачуть;*

- ‘брехливий’: *така людина як цап молоко п'є; стільки правди як у кози хвоста; розумний як дідова коза; не хоче як коза сіна;*

- ‘незграбний’: *танцює як цап на льоду; їде як козел на велосипеді; танцює як козел в осоці;*

- ‘упертий’: *цапки (цапком) стати; уперся як козел;*

- ‘злий’: *мужичок з кулачок, а зла як у козла; цибає як козел; рогатий як козел;*

- ‘вередливий’: *скаче як козел в осоці (очереті);*

- ‘пихатий’: *носиться як козел з бородою; хвалькуватий як коза в золоті;*

- ‘галасливий’: *дереться як коза на акацію; верещить як коза недорізана;*

- ‘вади зовнішності’: *ніжки як у кози ріжки; ножки як у кози-небожки; борода як у старого цапа;*

• ‘зайвина’: *треба як козлові третє вуха; милий як козі ніж; треба як козі баян;*

• ‘нема користі’: *толку як з козла молока; як з козла – ні вовни, ні молока.*

Повсюди в Україні, і на Поліссі зокрема, активно вживають сталі порівняння: *б’ють як Гаманову (Сидорову) козу; обідрав як Сидорову козу; здеруть як із Сидорової кози*, тобто ‘жорстоко побити когось’, ‘знущатися з когось’. Виникає питання, то хто ж такі Гаман і Сидір, чию козу нещадно дуплять? Почнемо з Гамана. Гаман (Аман) – персонаж Старого Завіту, який за злочини перед єврейським народом був повішений, також убили і його десятьох синів. Гаман став символом антисеміта, що ненавидить єврейський народ і замислив його знищити. На честь свого спасіння євреї святкують Пурим, під час якого б’ють солом’яне опудало Гамана або спеціально найнятого для цієї процедури чоловіка. Цілком ймовірно, що дісталось і супроводу Гамана, тобто козі, отже: *б’ють як Гаманову козу*. Щодо *Сидорової кози*, то версій виникнення порівняння є кілька: 1) цілком імовірно, що в якогось селянина Сидора була шкодлива коза, яка отримувала дубця і від господаря, і від сусідів; 2) Сидором у народі називали і злого та сварливого, і жадібного та багатого чоловіка, який не пожаліє нікого; 3) спотворений арабський зворот *садар каза*, який буквально є ‘вироком шаріатського судді (казі, казія)’, і часто це було покарання палицями.

Щодо власне фразеологізмів, то й тут образ кози та цапа негативний і відповідно характеризує недоліки поведінки, зовнішності та інтелекту людини: *Нагадай козі про смерть, то цілий день буде бекать ‘набридливий’; Всі кози в золоті 1. ‘брехливий’, 2. ‘п’яний’; Зарікалася коза в чужий город не лізти ‘необов’язковий’; Побігли кози в лози ‘легковажний’; Рогатий козел ‘упертий’; І козі понятно ‘тугодум’; Ще прийде коза до воза сіно смикати ‘запізніле каяття’; Кози дерти ‘блювати’; Козла дерти ‘негарно співати’; Скакати цапа ‘упиратися’* [4, с. 87 – 88, с. 186]. До відносно позитивних можна віднести оптимістичний фразеологізм: *Старі кози теж сіль лижуть*, тобто ‘життя продовжується і у старості’.

На всій території України побутують фразеологізми *цап-відбувайло*, *козел офірний* та *козьол отпущення*, тобто йдеться про людину, на яку перекладають чужу провину. *Цап-відбувайло* – це вдалий український варіант біблійного вислову *козел офірний*; біблійний вираз виник у результаті звичаю давніх євреїв перекладати усі свої гріхи і гріхи єврейського народу на живого козла, у день гріховідпущення равин клав обидві руки на голову козла, перекладаючи на нього всі провини, а по тому козла проганяли в пустелю [1, с. 170].

Фразеологічні персонажі *коза*, *цап* (*козел*) надзвичайно популярні в усіх українських наріччях, між ними можна провести паралелі, що свідчить і про цілісність української мови, і про самотність діалектної фразеології: ‘запізніле каяття’: *Прийде коза до воза* (поділ., лемк., степ., н.-наддніпр. тощо);

- ‘недоречно одягнений’: *заквітчалась як коза реп’яхами* (поліс.); *учетила як козі вельон* (пд.-зах.); *Усі кози в золоті і цап у намисті* (пд.-сх.);

- ‘дурний’: *здалий як коза на садівника* (пд.-зах.); *дивиться як коза на афішу* (пд.-сх.); *розумний як сусідський цап* (поліс.).

Аналіз концепту *коза*, *цап* (*козел*) засвідчує давню міфологічну світову та українську традицію, суцільне поширення цього образу в українській культурі, народній ментальності, обрядовості, господарстві.

Подальша перспектива наукових досліджень полягає в опрацюванні інших знакових для української етнолінгвістики концептів, проведенні смислових, етнолінгвістичних і психолінгвістичних аналогій в українських говорах з метою встановлення закономірностей утворення та особливостей функціонування українських етноконцептів.

Література

1. Ашукин Н., Ашукина М. Крылатые слова. Москва, 1988. 528 с.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. К., 1993. 414 с.
3. Добролюба Г. Етноконцептний словник постійних народних порівнянь поліських і суміжних говірок. URL:

<http://libo.lib.zt.ua/jspui/handle/123456789/548> 4. **Доброльожа Г.** Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир, 2010. 404 с. 5. **Етимологічний словник** української мови в 7 т. К., 1985. Т. 2. 569 с. 6. **Жайворонок В.** Знаки української етнокультури. К., 2006. 703 с. 7. **Мойсієнко В.** Поліські заговори. Житомир, 1995. 69 с. 8. **Потапенко О., Кузьменко В.** Шкільний словник з українознавства. К., 1995. 291 с. 9. **Скуратівський В.** Русалії. К., 1994. – 734 с. 10. **Скуратівський В.** Святвечір. К., 1994. Т. 1. 288 с. 11. **Сто найвідоміших образів** української міфології. К., 2007. 460 с. 12. **Сулима М.** Бандурка: Українські сороміцькі пісні в записах. К., 2001. 280 с. 13. **Ужченко В., Ужченко Д.** Фразеологія сучасної української мови. К., 2007. 494 с. 14. **Українська мова:** Енциклопедія. К., 2004. 820 с.

А. О. Іщенко

(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

КОМЕРЦІЙНИЙ ТЕКСТ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ

Сучасний світ уже неможливо сприймати без комерції та маркетингового інструментарію, зокрема реклами, а отже, і комерційного тексту. Незалежно від галузі діяльності кожне підприємство користується таким набором маркетингових інструментів, як ділове листування, оферти – пропозиції про співпрацю, власні сайти, представництва на мережевих платформах, у соціальних мережах. Використання такого інструментарію потребує актуального, автентичного, точного, ефективного опису та оформлення засобами вербального коду. Для успішних продажів товарів чи послуг необхідна реклама, ефективне інформування потенційних клієнтів, чітка та влучна демонстрація переваг пропонованого продукту чи послуг за допомогою мовних засобів. Одним із ефективних способів реалізації цих завдань є створення комерційних текстів, які прямо або опосередковано мають на меті здійснення продажу. Поняття комерційний текст об'єднує величезний обшир різновидів тексту, кожний з яких використовується для різноманітних потреб – від ділової переписки до рекламних кампаній.

Мета статті – дослідити мовні особливості сучасного комерційного тексту та його різновидів.

Комерційний текст, яким послуговуються на підприємницьких сайтах, побудований у спосіб, що сприяє покращенню комерційних показників власників бізнесу. У цьому розрізі комерційними текстами є рекламні статті на сайті, маркетингові кампанії, тексти-привітання, іміджеві інтерв'ю, бізнес-легенди, комерційні та партнерські пропозиції. Кожен з названих видів комерційного тексту має свої характерні особливості, наприклад, бізнес-легенди – це особливий напрям у написанні комерційних текстів: ефективно складена бізнес-легенда сприяє просуванню компанії на ринку, навіть якщо ця компанія ще досить молода і не дуже добре відома серед цільової аудиторії. Бізнес-легенди компаній публікуються переважно на сайтах у розділах „Про компанію” / „Про нас”. Саме до цих розділів звертаються відвідувачі, якщо хочуть детальніше дізнатися про діяльність компанії [2, с. 19].

Щодо змісту, який може транслювати бізнес-легенда, то такі комерційні тексти зазвичай відображають історію заснування підприємства, формування галузі та місця підприємства в конкурентному середовищі, повідомляти про отримані нагороди. При цьому вагомий вплив має форма, у якій потенційному клієнтові надається зазначена інформація, адже вона покликана також на відвернення уваги від можливих недоліків в історії організації, натомість привертаючи увагу до її переваг та кращих якостей.

Вагомого значення для побудови хорошого враження та авторитетності інтернет-сторінки підприємства набувають інтерв'ю та звернення до клієнтів від керівного складу підприємства. Відображення в тексті позиції керівництва щодо стратегії бізнесу та клієнтоорієнтованості, перспектив розвитку та співпраці, коментарі щодо досягнень та майбутніх цілей.

Презентаційні тексти, комерційні пропозиції – ці види комерційних текстів дуже важливі для бізнес-сайтів. Презентаційні тексти зазвичай дозволяють відвідувачам коротко ознайомитися з новинками асортиментного ряду товарів компанії, а комерційні пропозиції надають інформацію про товари й послуги компанії більш докладно [1, с. 281].

Специфіка мовлення комерційних текстів (інформативність, доступність для найбільш широкої аудиторії, емоційність, пряме та безпосереднє звернення до опонента), визначає принципи відбору та прийоми використання різних лінгвальних одиниць, наприклад стійких словосполучень слів у текстах засобів масової комунікації. Крилаті вислови, паремії, фразеологізми є прихованими маніпуляторами, адже відомі метафори в заголовках видань скеровують нас на купівлю товару чи послуги, у політиці – впливають на наш вибір. Тому такі маніпуляції зі стійким сполученнями слів застосовуються і цілеспрямовано, і ситуативно, наприклад: *„Ще один згорів на роботі... без кондиціонера”*.

Використовується й візуальна буквализація словосполучень слів, так звана візуальна метафора. Вона будується трохи за іншими канонами й може існувати лише в тексті, який її зумовив. Однак подібні асоціації не просто привертають увагу, а й сприяють активному виникненню нових асоціацій, наприклад: *„Соки та нектари „Rich”: „Життя вдалося. Як не крути”, „Ніхто не подбає про ваш мозок краще за Nats”, „Залишимо алергію з носом” (антигістамінний препарат „Кромосол”)*.

Дослідження динаміки лексико-семантичної системи української літературної мови на матеріалі вивчення нової, актуалізованої та переорієнтованої лексики в мові сучасних комерційних текстів дозволить прогнозувати шляхи подальшого розвитку та стилістичної різноманітності української мови. У зв'язку з цим виникає потреба систематичного фіксування та опису цих інновацій.

Аналіз рекламних текстів на морфологічному мовному рівні дозволяє зробити висновок про особливості функціонування різних частин мови в рекламних текстах. У рекламі найчастіше використовуються центральні частини мови – іменники у формі називного відмінка та дієслова у формі теперішнього і майбутнього часу. Прикметники й прислівники додають рекламним текстам виразності, емотивності. Числівники зазвичай замінюються цифрами, щоб стиснути зміст оголошення.

Особливості синтаксису. Насамперед синтаксис реклами розрахований на швидке сприйняття, тому в ній наявні часті звертання, спонукальні конструкції, нагромадження однорідних членів речення.

Отже, текст, створений для комерційних цілей, повинен бути простим і зрозумілим для сприймання. При написанні комерційного тексту важливо не зіпсувати його: постійно враховувати характер своєї аудиторії; не вживати жаргонні слова чи канцеляризми; не писати комерційний текст, якщо немає конкретної комерційної пропозиції.

Побудова рекламних текстів є шаблонною й типовою. Слогани сформовані згідно з основними маркетинговими правилами, щоб максимально вплинути на свідомість та підсвідомість клієнта і надалі суттєво підвищити рівень попиту на товари чи послуги.

Рекламний дискурс загалом наразі має величезний розвиток мови, особливо її літературної форми. Активність комерційних текстів, їхня доступність і настанова на невимушене спілкування не тільки деформувала норми літературної мови, але й змінила психологічне ставлення населення до мови, стимулюючи хитання літературних норм, породжуючи сумніви щодо їхньої обов'язковості.

Література

1. **Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики. К., 2009. 376 с.
2. **Почепцов Г. Г.** Теорія комунікації. К., 1999. 308 с.

Д. І. Полтавська
(Національний технічний університет
„Дніпровська політехніка”)

**ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ОСОБЛИВА КОМУНІКАТИВНА
ОДИНИЦЯ**
(на матеріалі „Словника українських синонімів”
О. С. Вусика)

Заперечення в українській мові віддавна привертало увагу мовознавців. Спираючись на думку М. Баган про те, що „акцентування різних властивостей заперечення в логіко-філософських концепціях, постійна увага дослідників до цієї категорії свідчать про його непересічну роль у психологічній та розумовій діяльності людини” [1, с. 32].

Об’єктом нашого дослідження є „Словник українських синонімів” дніпропетровського письменника, журналіста, лауреата двох літературних премій – премії імені Дмитра Яворницького та премії імені Валер’яна Підмогильного – Олексія Сергійовича Вусика. У цьому Словнику письменник, журналіст „зібрав до купи за все життя те мовне багатство”, яке, безперечно, „варте того, щоб його донести до наших нащадків” [2, с. 5]. Заперечення в Словнику становить продуктивний мовленнєвий складник, який уможливорює мовцям організувати свою когнітивно-комунікативну діяльність.

Так, у словотвірній структурі слів української мови глибинне мисленнєве заперечення репрезентовано в Словнику такими афіксами:

не-: **НЕБАЖАНИЙ** (гість) *невчасний, нежаданий, некликаний, нелюбий, нелюбимий, нелюб’язний, немилий, непередбачений, непередбачуваний, непроханий* (с. 215) (тут і далі ми будемо зазначати в дужках сторінку зі словника);

НЕБУВАЛИЙ *невиданий, небачений, незвичайний, нечуваний* (с. 216);

НЕВДАЧА *невезінні, невезуча, неталан, неуспіх* (с. 216);

*** *невдалий хід, нещаслива розв’язка, нещасливий кінець, нещасливий фінал* (с. 216);

НЕВІДОМО *невгадано, невгадайки, невгадано, незвісно, незрозуміло, неясно* (с. 217);

НЕВІЛЬНИК (с. 217);

без- НЕБУВАЛИЙ *безприкладний* (с. 216);

НАХАБНИЙ *безпардонний, безсовісний, безсоромітний, безсоромітник, безсоромний, безсоромник, безбезстидний, безстидник, безтактний, безтактовний, безцеремонний* (с. 213);

зне- ЗНЕВАЖИТИ (с. 153);

ЗНЕВІРЮВАТИСЯ *знебуватися, знеохочуватися* (с. 153).

Найактивніше Олекса Вусик уживає частку *не*, яка виражає граматичне заперечення, наприклад: *Ніхто не знає, чий чобіт муляє* (с. 217); *Ніхто того не відає, коли кума обідає* (с. 217); *Не знаєш, де знайдеш* (с. 217); *Не знаєш, звідки на тебе впаде* (с. 217); *Не знає, що, куди й до чого* (с. 217); *Не знати, що і як* (с. 217); *Свиня рилом волокла і „добрий день” не рекла* (с. 214); *Од свинячого полку не буде толку* (с. 214); *Не будь тією людиною, що догори щетиною* (с. 214); *Не будь тим, що ворота підкидає* (с. 214); *Не будь тим, що лізе в тин* (с. 214); *Не будь тим, що моркву риє* (с. 214); *Куме Андрею, не будьте свинею, коли вас люди хвалять* (с. 217) та ін.

Відзначимо, що найбільшої динамічності заперечна частка *не* набуває, коли поєднується з дієсловом *будь*, менш активно – *знати*. Поодинокі явища, коли частка *не* вживається з прислівником: *Пішов не солоно сьорбавши* (с. 216).

На окрему увагу в Словнику заслуговують заперечні займенники *ніхто, ніщо, нічий, ніякий, ніскільки, жоден*, наприклад: *нічого не вартий* (с. 228); *На нього й плюнути ніхто не хоче* (с. 229) та ін. Цікавим є прислівник *ніяково*, наприклад: *Комусь ніяково, а йому однаково* (с. 214).

Як засвідчує фактичний матеріал, у складі ідіоматичних сполук, представлених у Словнику, частки НЕ, НІ виконують експресивно заперечну функцію, наприклад: *Ні в тин ні в ворота* (с. 219); *Таке, що й класти нікуди* (с. 230); *Таке, що й в ступі не втовчеш* (с. 230); *Таке, що й у борщ не кришать* (с. 230); *Таке, що й собака з маслом не з'їсть* (с. 230) та ін.

Отже, сорокарічна праця письменника, журналіста О. С. Вусика не залишиться осторонь пильного ока дослідників-мовознавців, прислужиться мільйонам співвітчизників, людям, чутливим до рідного слова: вчителям і школярам, журналістам,

студентам, літераторам – усім, хто прагне сягнути глибин і розмаїття української мови – однієї з найбагатших у світі.

Література

1. **Баган М. П.** Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.
2. **Вусик О. С.** Словник українських синонімів: Понад 1500 синонімічних гнізд. Дніпропетровськ: Січ, 2000. 424 с.

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У КОНТЕКСТІ МОТИВІВ І ПОТРЕБ СПІЛКУВАННЯ

О. Г. Дончук-Донцова

(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

МОВНА ПОВЕДІНКА СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ЖДУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

У соціолінгвістиці поряд з мовною ситуацією часто об'єктом вивчення також є мовна поведінка, під якою розуміють „вибір мовного коду, що виявляється через мовну діяльність або соціально вмотивовані зміни в мовній свідомості окремого носія чи мовної групи і зумовлений системою взаємопов'язаних соціальних, правових, психологічних і соціокультурних чинників, які є визначальними у стосунках мова і людина, мова і спільнота, мова і суспільство” [1, с. 37].

Мовну поведінку аналізували багато дослідників (Т. Бурда, М. Бовсуновська, О. Данилевська, Л. Масенко, О. Михальчук, С. Соколова, В. Титаренко, Н. Шумарова та інші мовознавці).

Наша розвідка актуальна тим, що проблема мовної поведінки молоді Житомирщини, зокрема студентів філологічних факультетів ЖДУ ім. І. Франка, спеціального вивчення не мала, що зумовлює необхідність проведення таких описів.

Основною метою роботи є аналіз сучасного стану мовної поведінки в студентському середовищі, зокрема виявити мовні вподобання студентів-філологів, з'ясувати, чи залежить вибір мови від мовного оточення, виявити ставлення до української мови тощо.

Дослідження проведено методом анкетування (анкета складалася з 20 питань) на філологічних факультетах ЖДУ імені І. Франка, зокрема ННІ філології і журналістики, на якому основна спеціальність – українська мова, та ННІ іноземної філології, на якому основна спеціальність – англійська та німецька мови. Загальна вибірка становить 165 осіб.

Проаналізувавши зібраний матеріал, виявили, що національність студентів ННІ філології та журналістики

становить 100%, а ННІ іноземної філології – 91% та 9% – інший варіант. Звернемо увагу, що жоден студент обох факультетів не обрав національність росіянин. 100% філологів україністики вважають своєю рідною мовою українську, тоді як у ННІ іноземної філології – 94% українську, 4% російську, 2% – інший варіант. Проте в неофіційній сфері (у родині, на перерві та в повсякденному житті) значний відсоток опитаних говорить суржиком та російською.

Одним із аспектів нашого дослідження було виявлення мовної стійкості в студентів-філологів, оскільки, як зазначає О. Ткаченко, „проблема мовної стійкості та її джерел, одна з ключових теоретичних проблем соціолінгвістики, набуває зараз особливої практичної гостроти там, де процеси мовної асиміляції ставлять під загрозу існування певної мови, а разом з тим, як дальший наслідок, можуть призвести до загибелі народу – носія відповідної мови” [5]. В українськомовному середовищі студенти ННІ філології і журналістики послуговуються переважно українською мовою (98%), лише 2% вживають суржик, трохи інші показники серед студентів ННІ іноземної філології: розмовляють українською мовою – 82%, суржиком – 10%, російською мовою та російською і українською рівною мірою по 4%. Потрапляючи в російськомовне середовище, значна частина змінює мовний код, зокрема переходить на російську. Серед студентів ННІ філології і журналістики 57% зберігає мовну стійкість, тобто не переходить на російську мову співрозмовника, і лише 23% таких студентів у ННІ іноземної філології. Не переходять з російської мови на українську 16% студентів ННІ іноземної філології і 2% в ННІ філології і журналістики.

Поширеним явищем серед молоді Житомира є суржикомовність. Попри те, що майже 100% усіх опитаних вважають своєю рідною мовою українську, 50% анкетованих у повсякденному житті, у родині та з друзями спілкуються суржиком. Виявлено, що респонденти з ННІ іноземної філології більш схильні до цього явища: у повсякденному житті вони спілкуються суржиком на 8% більше, ніж студенти ННІ філології та журналістики, на 5% – на заняттях і на 13% – на перерві, але в родині та побуті більш активно суржиком

послугуються студенти ННІ філології та журналістики (на 8% більше).

Щодо використання російської мови в неофіційному колі спілкування, то результати виявилися такими: 11% студентів ННІ іноземної філології та 2% студентів ННІ філології та журналістики спілкуються російською в повсякденному житті; з родиною – 18% і 3% відповідно; на перерві – 16% і 2% відповідно.

Відзначимо, що 100% студентів ННІ філології та журналістики і 91% ННІ іноземної філології погоджуються з твердженням, що українська мова є одним із атрибутів державності України. Також 92% студентів ННІ філології та журналістики і 73% ННІ іноземної філології вважають, що російська мова не може стати офіційною поряд з українською. Такі результати можуть свідчити про мовну та національну сформованість.

Українська мова набирає популярності серед молоді: 95% студентів ННІ філології та журналістики й 68% студентів іноземної філології вважають, що нині в Україні престижно спілкуватися українською мовою.

Отже, на основі проведеного дослідження виявили, що загалом студенти ЖДУ імені Івана Франка є національно і мовно свідомими: переважна більшість, будучи українцем за національністю, вважає своєю рідною мовою українську. Серед опитуваних не виявилось жодного респондента за національністю росіянина, але для 4% російська мова є рідною. Також зростає використання російської мови в неофіційній сфері, зауважимо, що серед студентів ННІ іноземної філології ці показники є значно вищими. Мовна стійкість у студентів порушується залежно від мовного оточення. Мовно стійкішими є студенти ННІ філології та журналістики. Одним із негативних явищ у мовному вжитку студентів є активне використання суржику в різних життєвих царинах.

Література

1. **Михальчук О.** „Мовна поведінка” як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство*. 2014. № 5. С. 28 – 39. 2. **Масенко Л.** Нариси з соціолінгвістики. К., 2010. 243 с. 3. **Радомська О.** Мовна ситуація Житомира. *Нариси з*

соціолінгвістики: зб. ст. К., 2010. С.171 – 177.

4. Соколова С. О. Мовна ситуація Києва: погляд зовні. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 3 – 17. **5. Ткаченко О.** Проблема мовної стійкості та її джерела. URL: https://national.org.ua/library/orest_tkaczenko.html

В. О. Лихачова

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ ВИБАЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Початок ХХІ століття для нашої країни супроводжується деякими важливими чинниками, які мають великий вплив на українську комунікацію. По-перше, це становлення України як соборної та незалежної держави. По-друге, стрімкий науково-технічний розвиток й активна інтеграція в загальний світовий процес. Такі значні соціально-політичні зміни торкнулись усіх рівнів організації мовної системи, що було зумовлено розширенням сфер суспільного життя, зростанням масштабів комунікативних процесів тощо. Відбувся своєрідний вибух сленгової лексики, який вплинув на український мовленнєвий етикет [1, с. 14].

Життя людини в суспільстві регламентоване системою різних правил, законів. Правила соціальної поведінки людини, які виробилися впродовж усієї культурної еволюції людства і враховують його соціально-історичний досвід, становлять зміст поняття „етикет”. Етикет – це вироблені суспільством норми поведінки, які включають вітання, прохання, згоду, незгоду, вибачення тощо [2, с. 2]. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується інтенсивним дослідженням процесів комунікації. Особливу увагу науковців привертають комунікативні категорії, які є обов’язковими елементами успішного спілкування. Саме до таких можна віднести вибачення, що активно побутує в будь-якій лінгвокультурі, оскільки є засобом реалізації важливої соціальної функції [Там само, с. 5]. Отже, вибачення в інтернет-комунікації та в живому спілкуванні – важливі аспекти, які мають безліч відмінностей. Почнемо з поняття „комунікація” та її вагомості в суспільстві.

Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації. Комунікація – це те, що оточує нас і становить наше життя.

Щодня ми спілкуємося, телефонуємо один одному, листуємося або обмінюємося якоюсь інформацією. Спілкування – це не тільки обмін знаннями, а й установлення зв'язків між людьми, знаходження спільної мови й контакту. Саме тому етика так тісно пов'язана з ним. Добре ставлення до співрозмовника, повага й уміння вести діалог – запорука успіху в спілкуванні з людьми. У цьому допомагає вміння визнати свої помилки і вчасно вибачитися перед людиною. Але не можна просто недбало кинути слово „вибач” якійсь людині, тому що існують уже згадані вище норми.

У ситуації невеликої провини вживають конструкцію „*Прошу вибачення (пробачення, вибачити, пробачити)*” за.... Підкреслено ввічливим висловом є *Вибачте ласкаво за....*

У нейтральній тональності вживають вислови:

Вибачте! – нейтральний вислів, який, на думку дослідників, запозичений з польської мови, де він означав „роздивлятися, побачити, розпізнати”. Вислів „*Вибачаюсь!*” за формою не відповідає змістові вибачення – дія скерована на самого мовця. Дієслово *вибачатися* позначає дію, яка не може бути спрямована на предмет, є неперехідним і функціонує в українській мові в значенні „просити вибачення, усвідомлюючи свою провину” *безвідносно до об'єкта дії, відповідно може вживатися в контексті „Не живу, а вибачаюся”*.

„*Пробачте!*” – поширилось під впливом слова польської мови „недобачити, пропустити”, однак розвинуло нове лексичне значення. Уживають в українській мові як вибачення, вияв перепрошення з XVII ст.

Тобто серед компанії друзів або просто близьких Вам людей можна обійтися простим словом „*Вибач*”, проте якщо Ви ведете розмову з малознайомою або високопоставленою людиною, найкращим варіантом буде використати альтернативний і більш важливий варіант.

Оскільки Інтернет також є частиною комунікації, необхідно звернути увагу на його своєрідну мову. Вітання, прощання, прохання, вибачення – усе має свої сучасні інтернет-аналоги. Щодо інтернет-комунікації, зауважимо, що сленг повністю змінив спілкування й буквально „розбавив” словниковий запас кількома десятками нових виразів. Серед них є скорочення, запозичені слова з інших мов або просто вигадані, наприклад, англійське „*Sorry*” сьогодні дуже активно використовують в інтернет-спілкуванні не тільки серед підліткової групи користувачів, а й людей інших вікових груп. Так само вживають і російське „*Прости*” або французьке „*Pardon*” (на наш погляд, воно має трохи сатиричне значення, щоб більше відвернути співрозмовника від проблеми, ніж просити вибачення в нього) [3].

Отже, варіантів, тобто лексичних маркерів вибачення, дуже багато, і вони мають велике розмаїття та поширення в усній і письмовій українській комунікації.

Література

1. **Образне слово** Луганщини: матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка (15 травня 2015 р., м. Старобільськ) / за заг. ред. проф. А. В. Нікітіної. Вип. 14. Старобільськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015. 320 с. 2. **Шум’яцька О. М.** Мовленнєвий жанр вибачення у сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2016. 219 с. 3. https://pidruchniki.com/1770071247604/dokumentoznavstvo/ukrayinskiy_movlennyeviy_etiket

С. М. Мельник

(Одеський національний
політехнічний університет)

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СТРУКТУРА, СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ

Сучасний стан ринку праці України характеризується масштабними змінами, посиленням конкурентної боротьби між кваліфікованим персоналом, формуванням нових вимог до фахівців з боку працедавців. У таких умовах фахівцеві необхідно володіти не лише професійними знаннями, уміннями

й навичками, але й уміти налагоджувати ефективну комунікацію, позаяк, за переконанням HR-фахівців, „той, хто не вміє говорити й слухати, кар’єри не зробить” [4, с. 9].

Проблема підготовки конкурентного фахівця неодноразово була предметом пильної уваги широкого кола науковців. Так, дослідження комунікативної компетентності як необхідної умови професійного успіху здійснювали такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як О. Бодальов, В. Захаров, М. Заброцький, Г. Костюк, Л. Петровська, С. Петрушин та ін. Роль комунікативного складника в різних професійних контекстах розглядали Є. Герасименко, Г. Данченко, Ю. Ємельянов, В. Желанова, Л. Кайдалова, Н. Кривич, С. Максименко, В. Черевко, Б. Шапіро та ін.

Аналіз праць, присвячених вивченню комунікативної компетентності майбутніх фахівців та її ролі в професійній діяльності, свідчить про складність і багатоаспектність цього феномену, а також його недостатню дослідженість. Адже поза увагою вчених залишилося чимало професій, для яких ефективна комунікація є запорукою успіху.

Відтак, **мета** нашої розвідки – встановити роль комунікативного складника в роботі фахівця з інформаційної діяльності; визначити набір ключових комунікативних умінь, що сприятимуть його реалізації в професії.

У сучасній науковій парадигмі проблема комунікативної компетентності вийшла за межі філології й набула міждисциплінарного характеру, проте досі не сформувала єдиного понятійно-категоріального апарату. Наразі спостерігаємо ототожнення понять „комунікативна компетентність” та „компетентність у спілкуванні”, хоча підстав для цього немає, адже принцип розмежування понять визначений відмінностями між спілкуванням та комунікацією: комунікація передбачає використання спілкування як інструменту, засобу здійснення [1].

Беручи до уваги найактуальніші дослідження, комунікативну компетентність фахівця витлумачуємо як інтегровану характеристику, що синтезує професійно-особистісні якості, що забезпечують готовність і здатність до

комунікативної організації діяльності в різних професійних ситуаціях [2, с. 101].

Комунікативна діяльність сучасного фахівця з інформаційної діяльності реалізується в трьох площинах: робота з документами, уміння вести міжособистісний і соціальний діалог та виступати публічно (за умови працевлаштування в сфері зв'язків з громадськістю чи реклами). А тому комунікативну компетентність аналізуємо як складне утворення, у структуру якого включено такі компоненти:

1) когнітивний – знання вербальних і невербальних засобів спілкування, особливостей, структури, функцій професійного спілкування;

2) мотиваційний – готовність до реалізації комунікативної компетенції в професійній комунікації;

3) вольовий – вплив на слухачів, керування їхньою увагою;

4) емоційний – емоційна регуляція в процесі спілкування;

5) поведінковий – реалізація комунікативних компетенцій безпосередньо в умовах професійного і ділового спілкування [3, с. 76].

Кожен з означених компонентів утілюється в низці знань, умінь і навичок, які становлять комунікативний портрет фахівця з інформаційної діяльності. Серед найвагоміших вважаємо такі:

- уміння вибудовувати комунікативну діяльність на засадах толерантності, діалогу та співпраці;

- уміння формувати мету та завдання професійної комунікації;

- знання норм сучасної літературної мови та їх практичне застосування під час усної й письмової комунікації; хороший мовний стиль, що відповідає таким вимогам, як відсутність зайвих слів, правильна побудова речень, нешаблонність мови;

- уміння стежити за точністю, логічністю і виразністю мови;

- уміння (легко, без ускладнень) вступати в комунікативний контакт, створювати і підтримувати позитивну атмосферу;

- уміння враховувати соціальні та індивідуальні риси учасників комунікації;

- уміння керувати процесом комунікації, регламентуючи його; прогнозувати розвиток комунікативної взаємодії, реакції співрозмовника;

- уміння регулювати емоційну напругу в процесі комунікації;

- уміння аналізувати предмет розмови, резюмувати й оцінювати інформацію, організовувати обговорення;

- уміння послуговуватися різними тактиками для реалізації обраної стратегії;

- уміння впливати та переконувати;

- уміння аналізувати конфліктні ситуації й вирішувати їх;

- уміння проводити співбесіду, бесіду, діалог, перемовини, дискусію, збори, наради тощо;

- уміння виступати перед публікою та проводити презентації;

- знання основних жанрів ділового спілкування;

- уміння трансформувати усну інформацію в письмову і навпаки тощо.

Відзначимо, що запропонований перелік визначає лише ключові комунікативні вміння й знання, потрібні фахівцеві з інформаційної діяльності для виконання своїх професійних обов'язків та успішної самореалізації, а тому може бути продовжений.

Формування означених компетентностей можливе завдяки актуалізації певних форм, методів, алгоритмів педагогічної взаємодії викладача та студентів, а також студентів між собою в освітньому процесі закладу вищої освіти. Уважаємо, що особливе місце в педагогічному інструментарії належить імітаційним формам організації навчання (ділові, рольові ігри, аналіз ситуацій тощо), що ґрунтуються на активній навчально-пізнавальній діяльності, під час якої здобувач отримує можливість застосувати здобуті знання на практиці.

Отже, комунікація відіграє неабияку роль у професійній самореалізації фахівця з інформаційної діяльності, а тому існує перелік комунікативних знань, умінь і навичок, якими він повинен володіти. Ключовим принципом, яким фахівець з інформаційної діяльності повинен керуватися в процесі

комунікації, вважаємо взаємодію на засадах толерантності, діалогу та співпраці.

Література

1. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Основы речевой коммуникации. Москва: Инфра-М, 1997. 272 с.
2. Желанова В. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: педагогічний інструментарій. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 1. С. 101 – 103.
3. Задорожна Н. В. Формування комунікативної компетентності у професійній підготовці економістів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 3 – 4. С. 75 – 78.
4. Управление персоналом: энциклопедия / А. Я. Кибанова [и др.]; под. ред. А. Я. Кибанова, Москва: ИНФРА-М, 2009. 554 с.

А. О. Найрулін

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ШТРИХИ ДО ЛІНГВІСТИЧНОГО ПОРТРЕТА АНАТОЛІЯ ЗЕЛЕНЬКА

Луганська лінгвістична школа представлена достатньо відомими іменами науковців у галузі історії мови, діалектології, лінгводидактики, серед яких обов'язково відзначимо О. Безпалька, О. Маштабей, Б. Шарпила, З. Сікорську, К. Плиско та ін. Вагомий науковий доробок у царині теорії мовознавства, на нашу думку, належить доктору філологічних наук, професорові Анатолію Зеленьку, який у своїх працях значну увагу приділяв актуальним проблемам і питанням загальної лінгвістики. Отже, метою нашої розвідки став аналіз окремих студій науковця, присвячених важливим теоретичним питанням мовознавчої науки.

Розглядаючи питання методології мовознавства й аналізуючи сучасні лінгвістичні напрями, А. Зеленько значну увагу зосереджує на дослідженні психіки людини, зазначаючи, що відсутність подібних розвідок була суттєвим недоліком марксистсько-ленінської науки про мову: „З усіх відомих нам парадигм найближчою за її потенціями стати такою

методологічною базою могла б претендувати хіба що герменевтика, але, як раніше відзначали і тепер ми наголосимо, вона не позбавлена ряду істотних недоліків, найперше, стосовно невизнання цілісності наукової моделі світу. Найперше, герменевтика й оперта на неї когнітивна лінгвістика не припускають цілісності наукової моделі, яка не так давно відділилася від повсякденно-побутової й виділилася серед міфологічно-релігійної й художньої й постала як початкове понятійне усвідомлення конкретно-образних останніх. Ортодоксальна марксистсько-ленінська філософія з її абсолютизацією матеріального й зневагою до суб'єкта, на нашу думку, поступається гештальтпсихології, власне феноменології, й зрозуміло, герменевтиці й когнітивній науці. Марксистсько-ленінська філософія з її абсолютизацією матеріального відірвала понятійно-когнітивний каркас від його рушія й регулятора функціонування, що призвело до нехтування людської психіки, примітивного одностороннього її розвитку, небажання бачити цей розвиток як безперервну взаємодію безмежного несвідомого й незначного щодо обсягу свідомого" [1].

Із попередніми зауваженнями про важливість дослідження людської психіки, на нашу думку, тісно пов'язані наукові положення А. Зеленька про розрізнення мовної й наукової моделей світу: „Ураховуючи реальність співвідношення чуттєвого й понятійного, характер цього співвідношення, змушені при визначенні картини (моделі) світу виходити з її синкретичного характеру і диференціювати цю синкретичну картину на повсякденно-побутову (мовну), міфологічно-релігійну, художню, наукову, визначити їх ієрархію і статус у системі пізнання світу, а можливо, й ізоморфізм однієї стосовно другої" [Там само]. При цьому дослідник зауважує, що його положення не є остаточними, вони є лише мотивацією докладнішого обґрунтування такого напрямку в мовознавчій науці, як лінгвістичний детермінізм: „Зроблена нами спроба визначити моделі світу, лексичні парадигми й структуру слова, не претендуючи на абсолютну істину, підсумовує структурно семантичний аналіз лексики в аспекті функціональної, власне когнітивної лінгвістики з виходом на обґрунтовуваний нами лінгвістичний детермінізм" [Там само]. Саме цей напрям,

на думку вченого, мав би об'єднати наукові здобутки зарубіжного й радянського мовознавства: „...лінгвістичний детермінізм творчо свідомо засвоює здобутки багатоаспектного релятивного зарубіжного й одноплщинного „монолітного” радянського мовознавства, здійсненого на основі конвергенції численних напрямків зарубіжної й монолітно одноаспектної радянської філософії у цілісному процесі становлення сучасної менталінгвістики” [1]. Характерною рисою лінгвістичного детермінізму, з погляду А. Зеленька, є: „...дуалізм – об'єктивність матеріального й ідеального, матерії й форми її функціонування – простору і часу, матерії і її ознак – властивостей, матерії й енергії (згадаймо хоча б про подвійну природу світла). Саме в такому разі стає зрозумілим розрізнення у вивченні понятійного й чуттєвого, свідомого й підсвідомого, науки й віри. Дуалізм узгоджується з феноменологією, когнітивізмом, детермінізмом, він передумова, синтезу науки й віри, свідомого й підсвідомого, когнітивного й почуттєвого” [Там само].

В одному з навчальних посібників із загального мовознавства А. Зеленько значну увагу приділяє теорії лінгвістичних методів, зауважуючи про певний хаос та релятивізм у цьому питанні й зазначаючи, що „недоцільно плутати метод як сукупність прийомів чи методик й окремі прийоми, технічні процедури в мовознавстві. Для класифікації методів треба залучати аспект дослідження. Саме аспекти: синхронічний, діахронічний, функціональний, генетичний, структурний, ареальний, соціальний тощо – визначають метод чи окремі його прийоми... Скажімо, функціонування мовних одиниць – це сфера функціонального аспекту, структурна організація мови – структурного. Аспекти визначаються й за метою дослідження: синхронічний вимагає аналізувати мовні явища на сучасному етапі та констатувати їх функціонування, діахронічний виявляється у зміні мовних явищ, що дає змогу відстежити внутрішньомовні закономірності” [2, с. 318].

Велику увагу дослідник приділяє також теорії конотації, оскільки „вивчення структури лексичного значення в основному дало змогу змодельовати денотатно-предметний і десигнатно-

смісловий його компоненти й серйозно зайнятись конотативним значенням, його природою, структурою, різновидами цього компонента” [1]. Під конотацією вчений розуміє насамперед додаткове емоційне забарвлення значення слова, виразу [4, с. 191], пов’язуючи її ще з одним аспектом лінгвістики – прагматикою: „Прагматика охопила численні проблеми, що вивчалися раніше риторикою й стилістикою, теорією й типологією мовлення й мовленнєвої діяльності, теорією комунікації й функціональних стилів, соціолінгвістикою, психолінгвістикою, а тепер теорією дискурсу тощо. У цьому випадку прагматика стикається з проблематикою конотації” [Там само, с. 199]. Співвідносячи денотативне значення з понятійним мисленням, а отже, і зі свідомістю (свідомим), конотативне – з конкретно-образним мисленням, а отже, і з підсвідомістю (підсвідомим), А. Зеленько зауважує, що „не понятійне, а конкретно-образне мислення з підсвідомістю (літаками-килимами, живою й неживою водою, драконами тощо) – рідна духовна стихія людини” [Там само, с. 143], оскільки, як відзначає науковець, „мислення, а тим більше понадсвідомість формуються на основі підсвідомості й конкретно-образного мислення” [Там само, с. 144]. Розв’язання конотативного комплексу значення, на думку дослідника, є таким собі вічним двигуном мовознавчої науки, адже „після розв’язку денотатного й десигнатного комплексу значення в мові постає черга за конотативним, що базується на підсвідомості й почутті, і процес пізнання виявиться безкінечним, а наука – вічною” [3, с. 142].

Отже, той доробок Анатолія Степановича Зеленька в галузі теорії, методології мовознавчої науки, який ми проаналізували, орієнтований на актуальні питання лінгвістичного детермінізму в аспекті традицій радянського і якоюсь мірою пострадянського мовознавства, на конкретне вирішення проблеми лінгвістичних методів і закладає реальну перспективу наукових досліджень у зв’язку з розв’язанням конотативного комплексу значення.

Література

1. Зеленько А. С. До питання про методологію семасіології (від марксистсько-ленінського мовознавства до

лінгвістичного детермінізму). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75136/19-Zelenko.pdf?sequence=1>.

2. **Зеленько А. С.** Загальне мовознавство: навч. посіб. К.: Знання, 2010. 380 с. 3. **Зеленько А. С.** Лінгвістичний детермінізм: емоції й віра у теорії пізнання й становлення мови. *Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка: філол. науки*. 2001. № 3. С. 17 – 29. 4. **Зеленько А. С.** Проблеми семіології (від класичної описової через когнітивну до семасіології лінгвістичного детермінізму): монографія. Луганськ: Альма-матер, 2002. 210 с.

В. В. Равдугіна

(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

МОВНА СВІДОМІСТЬ ТА МОВНА СТІЙКІСТЬ МЕШКАНЦІВ МІСТА РАДОМИШЛЯ

Мовна свідомість громадян – це запорука міцності держави, стійка патріотична і громадянська позиція. Мовна позиція – це гідність нашого народу, бо ніхто не зможе заслуговувати на повагу, якщо сьогодні говорить однією мовою, завтра – іншою, постійно змінюючи свої мовні погляди й переконання.

Наші мовні негаразди лежать не стільки в матеріальній площині, скільки в духовній, точніше – у низькій мовній свідомості значної кількості громадян, тобто відсутнє ставлення до мови як до цінності.

Мовна поведінка людини в суспільстві пов'язана з одночасною дією механізмів сприйняття й передачі інформації. Людина в основному усвідомлює лише незначну частину своєї мовної поведінки. Елементи мовної свідомості кваліфікуються та інтерпретуються лінгвістикою, яка вивчає її як всесвіт, а мовна поведінка пояснюється з погляду конкретних результатів, включаючи створені тексти, поява яких зумовлена і власне мовними, і екстралінгвістичними чинниками.

Багато дослідників мови, культури та історії впевнено скажуть, що мова – це душа народу. Зневага до рідної мови виникає серед людей з обмеженими суспільними функціями і,

як наслідок, нижчим престижем. Відмова від спілкування рідною мовою завжди викликає обурення.

Мові належить ключова роль у процесах утвердження й зміцнення національної держави. Її поширення в суспільній комунікації об'єднує населення країни в цілісну націю. Водночас мова – це не лише засіб спілкування; мова тісно пов'язана з природним довкіллям і культурою народу, який нею говорить. У мові акумульовано віками накопичений досвід, знання й уявлення про світ, мова формує самобутню національну культуру, відмінну від культур інших народів. Саме в цілісному мовнокультурному просторі формується колективна національна ідентичність, в основі якої – усвідомлення кожним індивідом своєї причетності до традицій, культури та історичної долі всієї національної спільноти [1].

Відома українська соціолінгвістичка Л. Масенко вважає, що в ситуації, коли відбувається „війна” між українською та російською мовами, воюють не мови, а її носії.

16 липня 2020 р. виповнився рік від набуття чинності Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної”, у якому зазначено, що українська мова є обов'язковою для органів державної влади та публічних сфер. Закон гарантує, що кожна людина в Україні може отримати інформацію й послуги українською. Низка положень мовного закону вже чинні, однак більшість ключових норм запрацюють упродовж наступних років, проте цей закон не поширюється на сферу нашого повсякденного життя й приватного спілкування.

У цій статті йдеться про мешканців міста Радомишль. Радомишль (давньоруська назва *Радомисль*) – одне з найдавніших міст Полісся та України. З Радомишля і радомишльської землі вийшла значна кількість учених, істориків, письменників, священників, артистів, музикантів, викладачів і професорів різноманітних навчальних закладів.

Мовна свідомість містян перебуває на досить високому рівні, оскільки має значення і загальне піднесення духовної культури, і достатній освітній рівень радомишлян. Мовна свідомість мешканців визріває одночасно з почуттям патріотизму не тільки до України, але й до власного міста, а також іншими формами свідомості – національною, правовою,

історичною, адже радомишляни пишаються українською державою, народом, культурою, сумлінно виконують конституційні обов'язки, усвідомлюють головні чинники націєтворення, вони неодмінно переконуються й у значущості рідної мови, необхідності її плекати та захищати. Взаємодія згаданих виховних інститутів покращує в спільноті радомишлян повагу до мови, а це сприяє підвищенню мовної свідомості кожного мешканця м. Радомишля.

Більшість населення міста розмовляє українською мовою, проте частина мешканців усе ж намагається розмовляти *на-руски*: *Не падекажіте, как прайті в бальніцу?*, *Где у вас можна випити кави?* У такій ситуації відбувається змішування української і російської мов, і як наслідок – українська мова засмічується, спотворюється, *суржикується*.

Радомишлян легко впізнати на слух: *Колі булі малі, носілі постолі, а вірослі велікі, то носім черевікі*. Упізнаємо за тим, що на радомишльському Поліссі практично немає „і”, тому коли говорять поліщуки, дуже м'яко вимовляють ці звуки, вживаючи „і”, або „и” з наближенням до „і” – и^і. Усвідомлення належності радомишльської говірки до української мови можна простежити за текстами: *У нас осе белорускі живутъ, док не так говореть, як мі, не-не-не-не, совсім, совсім не так, не так. І ени... нашої гозети не можуть прочітать* [2, с. 3].

Чому ж так багато людей розмовляють неправильно? Спробуємо розібратись у цьому питанні, установивши стійкість мовних переконань містян. Проблема мовної стійкості населення м. Радомишля постає не перед усіма мешканцями міста, зокрема не перед тими з них, що здавна характеризуються мовною стабільністю, коли ніщо серйозно не перешкоджає існуванню й розвитку мови. Подібну мовну стійкість радомишлянам забезпечує власна національна територія, ефективна економіка, високий рівень культури. За відсутності одного або кількох з цих чинників радомишляни втрачатимуть свою мовну стійкість, становище мови стане непевним, невірноваженим, часом навіть загрозливим.

Проте, прагнучи до мовної стійкості, радомишляни стикаються з різними перешкодами. Є два види перешкод, що

стоять на заваді зростанню мовної стійкості мешканців м. Радомишля:

- перешкоди зовнішні, матеріальні (антинаціональна діяльність у вигляді репресій і терору);
- перешкоди внутрішні, ідейні (антинаціональна ідеологія у вигляді відповідних поглядів і теорій).

Найнебезпечнішими є внутрішні перешкоди, бо вони створюють ілюзію законності зовнішніх перешкод та духовно обеззброюють народ, позбавляють його впевненості у справедливості відстоювання своїх національних прав. Однак при виробленні й зміцненні мовної стійкості в Україні займають провідне місце внутрішні чинники, які тісно пов'язані з кожним мешканцем міста, з його традиціями, свідомістю та солідарністю, з його культурою.

Мовна стійкість у радомишлян є показником національного пробудження й мовного самоствердження.

Досліджуючи синхронний стан мовної стійкості радомишлян, помічаємо значну кількість явищ, що є відображенням історії радомишлян, які послуговуються цією мовною стійкістю. Це свідчить про важливу кумулятивну функцію рідної мови в місті зі збирання й засвоєння знань про світ. Але не можна нехтувати й тим фактом, що мовна стійкість залишається скарбницею попереднього досвіду населення, що жило в Радомишлі, водночас мовна стійкість певним чином відображає сучасні умови існування етносу, реалізуючи закладений у ній потенціал адаптації до нових умов існування, що змінюються [3].

Мовна свідомість мешканців Радомишля ґрунтується на використанні мови однаковою мірою незалежно від соціального статусу чи іншого чинника, що впливатиме на мовну свідомість, адже радомишляни на сьогоднішній день продовжують формувати й розвивати особливості мовної свідомості в кожному поколінні мешканців міста, виховують мовну свідомість у ціннісному ставленні до мови взагалі й до рідної мови зокрема.

Отже, умови, у яких сьогодні опинилася мова, – звичайно, не найкращі. Але це не нівелює значущість української мови,

навпаки – популярність рідної мови підвищується, однак для формування чіткої стійкої мовної свідомості потрібно більше використовувати мову не лише в державних установах, але й в побуті. Нині це дуже важливо, адже від наших вчинків залежить наше майбутнє, а отже, і майбутнє мови.

Література

1. Масенко Л. Мовна ситуація України. URL: <https://www.unian.ua/culture/635647-movna-svidomist-yak-riznovid-gidnosti.html>http://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-mov_syt.htm.
2. Голоси з Волинського Полісся / Г. Аркушин. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2010. 539 с. С. 3.
3. Мовна свідомість як різновид гідності. URL: <https://www.unian.ua/culture/635647-movna-svidomist-yak-riznovid-gidnosti.html>

К. О. Сухаревська

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ЧИСТІ ДЖЕРЕЛА ГОВІРКОВОЇ МЕЛОДИКИ

(Образні вислови передових культурних діячів про діалекти)

*Народна мова в своїй цілості –
неоціненний скарб для збагачення
мови літературної
(І. Огієнко)*

Мова – це велика цінність будь-якого народу. Це наш неоціненний скарб. Важко не погодитися зі словами К. Глуховцевої, яка зауважила, що „народне слово чарує нас своєю простотою й водночас небаченою глибиною. Часто дивуєшся, як тонко, влучно й правильно сказано в народі і про характер людини, і про її вчинки, і про суспільну мораль... І про речі прозаїчні, і про справи життєві. Але кожного разу свіжіть думки, прозорість слова чарує, бо їх не може замінити жоден сюжет із кіносеріалу, яким би видатним митцем не був сценарист”.

Українська мова неповторна та мелодійна. Вона займає третє місце за милозвучністю та красою серед інших мов. П. Гриценко наголошує, що „українська мова – могутня своїм структурним розмаїттям і багатоговірковими осягненнями-традиціями – вистояла в епохи бездержавності, чужомовного

домінування й цілеспрямованого лінгвоциту, без належної підтримки й захисту пройшла тернистий шлях розвитку й удосконалення народом-мовотворцем”.

За переконанням О. Потебні, історія мови – це історія її наріч. Саме тому народні говори слугують важливим джерелом інформації для історичної граматики: У говорах досі зберігаються ті явища, які загальнонародна мова давно втратила: наприклад, у фонетичній системі це наявність дифтонгів, вимова звукосполук *ги, ки, хи*; у морфології – залишки двоїни, залишки перфекта (у спільнослов'янській і давньоруській мовах видо-часова форма, що означала дію, яка виявлялася до моменту мовлення, але її результати наявні і в момент мовлення; минуло-теперішній час: *ходила-м, робили-смо*); у синтаксисі – конструкції з безособовими формами дієслів на *-ся*: *то му ся не їдає* – *то йому не вдається* та ін. [3].

М. Никончук не випадково відзначав: „Без народних говорів літературна мова пересихає, як річка без живлючих джерел”.

Марія Куштет-Боламмер помітила, що „писати про донецькі степові говірки і складно, й просто, бо в сучасному кругозлавному перебігу подій, коли гримотять важкі бої на значному просторі донецьких степів і коли ллється людська кров за національне самозбереження та право національної самоідентифікації, значна частина донецьких самобутніх говіркових ареалів або втрачена (перебуває в особливих умовах, де сила української державної влади нейтралізована), або зовсім зникла (знищена різноманітними видами зброї, та й самі населені пункти пропала з донецької мапи – с. Степанівка Шахтарського р-ну та ін.), або ж перебуває у так званій «сірій зоні», такий не зовсім звиклий термін сучасності), де живуть носії говірок, але до таких населених пунктів ніяк не можна поїхати чи піти, щоб поспілкуватися з мешканцями”. Про слобожанські говірки К. Глуховцева сказала: „Слобожанські говірки для більшості жителів краю – це мова і культура, поєднані органічно й назавжди. Це той ментальний простір, де вільно думці й солодко слову, що воно виграє то правдивістю життєвої мудрості, то легким гумором, то суворою сатирою, то обійме тремтливою ніжністю, незайманістю”.

Мовознавець О. Пономарів зауважив, що „діалекти є джерелами, що живлять велику ріку нашої мови”. На думку П. Гриценка, „діалектна мова становить таку цілісність, що варіюється у просторі. Адже головне завдання діалектології ХХІ століття полягає у вичерпній фіксації всього розмаїття формальних засобів діалектної мови, визначенні й осмисленні просторової поведінки та особливостей функціонування всіх її структурних елементів у мовленні – живому лінійному текстотворенні” [2]. Г. Аркушин зацентрував, що „для недалекоглядних людей лише літературна мова має певну вартість, а народну (діалектну) мову кваліфікують як щось зайве, непотрібне, забуваючи зовсім, що без народної основи, без цього діалектного мовлення не могла б бути витворена і велика літературна мова” [1].

Г. Гримашевич говорить, що, „окрім ідеального володіння нормами літературної української мови, особливості рідного діалекту потрібно зберігати протягом життя. Для містян це не актуально. А от для тих, хто родом із сільської місцевості – дуже важливо”. Тарас Береза наголошує, що „діалект – це одне з джерел формування і наповнення мови, один із струмків, який йде з народу”, для Г. Хабургаєва діалекти – це свідки історії народу, для О. Забужко діалект – це як святина, вона називає його маминою мовою, те, що формується з артикуляційним апаратом. Вона говорить: „Я стараюся «підгрібати» смачні слова з усіх діалектів і впроваджувати їх в авторську мову там, де воно би пасувало”, „Закарпатський діалект для мене найбільш екзотичний з усіх українських. І не тільки для мене, зрештою, бо він фонетично дуже особливий”, „Є оцей момент у мені – туга за діалектом, якого в мене ніколи не було”.

О. Забужко вважає, що діалект кращий за суржик: „діалект – не суржик: він не дратує і читається легко, присмно й зрозуміло”, Лесь Подерв’янський підкреслює: „Суржик – один із мовних діалектів нашої величезної країни, оскільки вона дуже велика, у ній є всякі діалектизми, полонізми тощо”. Тарас Береза намагається подати дефініцію цього мовлення. Він стверджує, що суржик – це є нашарування чужизмів, а діалект – це те, з чого формувалася мова. Надія Степула вважає суржик збідненою мовою, що позбавлена і національного колориту, і

виразності, „Суржик – це мовна хвороба постколоніальної країни, це спадок, який ми дістали від попереднього періоду – це, власне, та форма змішаного мовлення, яка виникає внаслідок того, що російська витісняє українську мову, і виникає цей покруч” (Лариса Масенко). Інші передові культурні діячі доповнюють цю думку так: „Суржик – кровозміне дитя білінгвізму” (Юрій Андрухович), „Суржик – це вкраплення однієї мови в іншу” (Олександр Авраменко). Лесь Подерв’янський вважає суржик хорошим тим, що він існує в реальності. І, подобається це комусь чи ні, він є. А якщо він є, то це таке явище, з яким слід рахуватися. Не можна ігнорувати й робити вигляд, що його немає.

Ще 1933 року А. Чайковський наголошував: „Наша народна вкраїнська мова багата на різні наріччя-діалекти в різних частинах нашої широкої батьківщини. Ми їх не вживаємо, вважаючи те за провінціалізми, льокалізми і т.п. Та ми їх ще гаразд не розслідили й не знаємо, які мовні скарги ховаються в тих різних діалектах, які там мовні перлини, що їх тільки брати б повними пригорщами до нашої літературної мови. Ми прямо ногами топчемо по тих перлинах мовних недоціненої вартості. Нам би слідувало в тій велетенській праці розвитку письменницької мови подбати про те, щоб ті діалекти спрямувати в одне велике мовне річище, з якого треба виловити ті перлини, а вони певно заступлять нам видумувані штучні мовні дивогляди. Коли цього доконаємо, тоді викинемо з письменницької скарбниці всі «прийдешності», а на їхнє місце дамо право громадянства тому всьому, що створив дух українського народу за останню тисячу літ свого розвитку”.

Отже, не слід забувати, що діалекти в системі національної мови – це залишки попередніх мовних формувань, які часто фіксують ті зміни, що відбулися у фонетичній, граматичній, лексичній будові на певному історичному етапі розвитку. Саме вони лягли в основу і розвинулись у самостійну національну українську мову.

Література

1. Аркушин Г. Західнополіська діалектологія: навч. посіб. з регіон. діалектології для студент. спец. „Укр. мова та л-ра”. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 129 с.

2. **Гриценко П.** Позиція: захист мови. Сторінками публіцистики П. Гриценка. К., 2015. 28 с. 3. **Прокопчук Л.** Українська діалектологія: навч. посіб. для студ. галузі знань 0203 Гуманітарні науки напряму підготовки 6.020303 Філологія. Українська мова і література. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. 190 с.

П. Ю. Федуркіна

(Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля)

ОБРАЗНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПЕРЕДОВИХ КУЛЬТУРНИХ ДІЯЧІВ ПРО РОЛЬ МОВИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

У науково-популярних працях, критичних статтях передові культурні діячі, науковці нерідко порушують питання сутності мови, її природи. Зокрема, відомий український письменник, літературний критик та громадський діяч Олесь Гончар слушно зауважував: *„Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу”*. Цю думку розділяє й видатний український історик і письменник, мовознавець, видавець, педагог, громадський, політичний і церковний діяч Іван Огієнко, підкреслюючи, що мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. Тому не випадково одним із символів нашої держави називають її мову, а в образних висловлюваннях про неї порушують низку питань, які були і є тепер предметом обговорення.

Одне з них це питання про збідніння, вихолощення мови: *„Збідним, знищимо українську мову й культуру – знищимо Україну. На одну велику культуру збідніє цивілізація”* (Павло Гриценко), *„Епідемія неволодіння мовою загрожує перерости в пантемію національної безмовності”* (Павло Гриценко), *„Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати в народі спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилых предків”* (Костянтин Ушинський), *„Коли зникає народна мова – народу нема більше!.. Відберіть у народу все – і він усе може*

повернути, але відберіть мову, і він ніколи більше не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови ніколи: вмерла мова в устах народу – вмер і народ” (Костянтин Ушинський), „Людина, яка втратила свою мову, – неповноцінна, вона другорядна порівняно з носієм рідної мови” (Павло Мовчан).

За визначенням „Словника української мови”, висловлювання – це дія за значенням *висловити*; те, що висловлене (про думку, погляд, міркування і т. ін.) [2, с. 489]. При формулюванні думок в образних висловлюваннях про мову передові культурні діячі підкреслюють, що кожне слово – це ніби діамантова намистинка на величезному разку нашої багатой мови (І. Цюпа).

Низка відомих учених стверджує, що мова дуже давня, це наше першоджерело, яке ввібрало в себе багатовікову історію народу, його традиції та надбання наших предків: *„Наша рідна українська мова – це основа нашої безмежної багатой культури. Це наш дух, наша душа, наша пісня...” (Олесь Гончар), „Мова – це доля нашого народу, і вона залежить від того, як ревно ми всі плекатимемо її” (Олесь Гончар), „Мова – духовне багатство народу” (Василь Сухомлинський), „Мова – це глибина тисячоліть” (Микита Шумило), „Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, сутність нашої свідомості” (Іван Огієнко), „Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб” (Іван Огієнко), „Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. У такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я... І поки живе мова – житиме й народ, як національність... От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань” (Іван Огієнко), „Мова – коштовний скарб народу” (Іван Франко), „Мова – коштовний скарб, набутий віками нашим народом, його невичерпне духовне багатство. У той же час це й наша зброя в ідейній боротьбі, що постійно точиться між двома світами. Дбаймо, щоб ця зброя завжди була гостра і гнучка, як шабля, ясна, як сонце” (Петро Панч), „Рідна мова – найбільш своєрідна форма*

виявлення духовної культури кожного народу. Вона є акумулятором багатовікового досвіду людей, у ній втілюється плоть і кров, розум і психологія, честь і гідність її носіїв” (Вадим Ілленко), „Мова – це кров, що оббігає тіло нації. Виточи кров – умре нація” (Юліан Дзерович).

У великій кількості висловлювань про мову порушено питання про надзвичайну важливість мови в житті українців: „Той, хто дивиться на мову тільки як на засіб спілкування, позбавляє себе найдорожчого в житті – голосу природи” (Петро Панч), „Руйнування мови – основи національної культури – це вже не просто вина, а злочин держави перед народом” (Анатолій Мартиненко), „Раби – це нація, котра не має Слова. Тому їй не зможе захистити себе” (Оксана Пахльовська), „Мова мстива: будь-яка наруга над нею призводить до душевної ущербності” (Павло Мовчан), „Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури” (Василь Сухомлинський).

До когорти відомих учених, культурних діячів України приєднуються митці Луганщини, які також люблять і шанують рідне слово. Василь Голобородько про роль української мови в його житті говорить так: „Я народився і прожив майже все життя у тому краю України, де панувала можливість вибору: говорити українською або російською. Обставини підштовхували до переходу на домінуючу тоді російську, що й зробило багато моїх односельців та знайомих. Я ж залишився вірним українській мові, якою говорили мої батьки та дідусь і бабуся. Потім виявилось, що то був не лише вибір мови спілкування, але й вибір своєї подальшої долі. Багато зазнав прикрозців та випробувань через той мій свідомий вибір, але ні хвилини не сумнівався у правильності свого вибору. На тому й стою...” [1].

Цей вибір розуміє кожен свідомий українець, адже, як слушно казав Іван Малкович, „Українською мовою розмовляти натхненно, бо наша абетка починається із Ангела та закінчується Янголом, від А до Я”.

Отже, образні висловлювання про мову актуалізують думки відомих лінгвістів щодо ролі рідної мови в житті кожної людини та нації загалом. Відомо, що мова ідентифікує народ,

вона є ознакою будь-якої держави. Тому скільки української мовної території, стільки й української державності (Іван Заєць). Саме тому, як говорив Василь Голобородько, мова вмирає, коли наступне покоління втрачає розуміння значення слів. Тож ми повинні любити рідне слово. „Щоб любити – треба знати, а щоб проникнути в таку тонку й неосяжну, величну й багатогранну річ, як мова, треба її любити” (Василь Сухомлинський).

Література

1. **Гречаник Ю.** Мова – культурне надбання народу (Образні висловлювання передових культурних діячів про українську мову). URL: http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/ukrmova-chynnyk_grechanyk.pdf.
2. **Словник української мови:** в 11 томах, Т. 1. К., 1970. 799 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

О. М. Горошкіна

(Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ ЛІЦЕЮ ОРФОЕПІЧНОЇ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Сьогодні в суспільстві зростає увага до культури усного та писемного мовлення. Розмовляти добірною українською мовою стає престижно, приходить розуміння того, що досконале знання мови – показник освіченої особистості. Відтак особливої значущості набуває проблема мовленнєвої культури учнів, яку доцільно вдосконалювати в процесі шкільного навчання.

Нормативна вимова має велике суспільне значення: вона підвищує загальний рівень культури і полегшує процес спілкування. Адже відхилення від літературної вимови заважає взаєморозумінню між мовцями, відвертає увагу слухача, проте, як засвідчують спостереження, у мовленні старшокласників, трапляються відхилення від орфоепічних норм, що спричинені впливом іншої мови, діалектним оточенням.

Орфоепічна норма – це закріплені в практиці зразкового використання мовні варіанти у вимові, які найповніше і найкраще виконують свою суспільну роль. Норми виробляються всією мовною практикою суспільства, обґрунтовуються науково й узаконюються відповідними актами. Орфоепічна норма охоплює насамперед вимову звуків у різних позиціях, у сполученнях з іншими звуками, у граматичних формах, групах слів та окремих словах. Крім цього, вони включають і норми наголошування слів та інтонацію.

Чинною програмою не передбачено спеціальних годин на ознайомлення з орфоепічними нормами, тож вправи на вдосконалення орфоепічних умінь мають стати обов'язковим складником навчання української мови. Аналіз змісту чинних підручників переконує, що не завжди в них акцентовано на „помилконебезпечних” для учнів місцях. Орфоепічні словники теж не містять слів, що введені в активний обіг останнім часом, тож учні почасти сприймають те чи те слово з неправильним

наголосом. На жаль, сьогодні не можна говорити про суворе дотримання норм сучасної української літературної мови на телебаченні, у соціальних мережах. До того ж у процесі спілкування вони почасти чують неправильні варіанти наголошення слів, а згодом і самі починають вимовляти деякі слова неправильно. У цьому контексті зростає роль учителя, місія якого полягає у формуванні стійких орфоепічних умінь учнів, а також ціннісного ставлення до мови як „енергії”, „діяльності”, „духовної сили”.

Особливої уваги вчителів потребує засвоєння норм наголошування (акцентологічних), оскільки в учнів виникають проблеми з правильним уживанням наголосу. Складником уроку може бути орфоепічний тренінг (практикум), завдання якого полягає в тому, щоб привчати старшокласників правильно вимовляти слова, у яких вони часто припускаються помилок (*стина, фольга, чотирнадцять, олень* тощо).

Сучасна мовознавиця О. Сербенська зазначає: „Через аудіовізуальні засоби люди, особливо діти, підсвідомо засвоюють манеру розмовляти; радіо- і телемовлення передають їм певний мовленнєвий досвід, впливають на рівень розвитку мовленнєвих умінь” [1, с. 15]. Важливо залучати учнів до спостережень над вимовою, що допомагає визначити типові помилки. Практика й результати експериментальних досліджень відділу навчання української мови та літератури засвідчили ефективність прийомів текстового аналізу, спостереження над усним мовленням.

Особливу роль має аналіз відеороликів, оскільки дає змогу учням не тільки проаналізувати дотримання мовцями орфоепічної норми, а й виявити ефективність риторичних прийомів, використання вербальних і невербальних засобів мовлення, наприклад: Перегляньте відеоролик із виступом Івана Малковича з нагоди вручення Національної премії імені Тараса Шевченка 2017 року за покликанням <https://www.youtube.com/watch?v=pY5GmIBlITw>

II.1. Проаналізуйте виступ щодо дотримання орфоепічної норми.

2. Проаналізуйте структуру виступу, використані мовні засоби.

3. Яка основна думка виступу?

Оскільки складним для учнів є український наголос, засвоєнню акцентологічних норм доцільно приділяти час на уроках української мови, щоб учитель міг виправити учнів, скоригувати їхні дії. Наведемо приклади вправ для учнів 10 – 11 класів, які можна використати на уроках.

- Поставте наголос у поданих словах. Чим спричинені помилки в наголошуванні цих слів?

Дрова, загадка, лате, випадок, слабій, старий, черкати, черствий, сімдесят, пурхати, сердити, кропива, котрий, курятина, кухонний, товпитися, колесо, Коваль, кидати, обруч, жалюзі, щипці.

Далі можна клас поділити на групи. Завдання кожній групі

– скласти текст з одним словом, використовуючи його якомога більше разів. Тексти можна оцінювати і з формальної позиції (кількість уживання складних для наголошування слів), і з творчої (ураховувалася оригінальність).

- I. Утворіть від поданих слів вищий ступінь порівняння прикметників за допомогою суфікса *-іш-*. Поставте наголос. Яку закономірність щодо наголосу ви помітили?

Веселий, теплий, добрий, розумний, смачний, зелений, сумний, гіркий, жовтий, говіркий, синій, вразливий, сміливий, швидкий.

II. Підготуйте мультимедійну презентацію „Уникаймо помилок у наголошуванні”.

Доцільним є завдання для груп скласти вірші, які дадуть можливість запам'ятати правильне наголошування тих чи тих слів (можна з переліку рекомендованих до ЗНО). Якщо така робота виявиться успішною, можна продовжити її як проєктну діяльність учнів, у процесі якої вони укладають поетичну збірку „Наголошуй правильно”.

Продуктивними вважаємо аналітичні, репродуктивні і творчі вправи, що відкривають можливості для формування в учнів не тільки орфоепічних, а й мовленнєвих умінь, спрямованих на аналітико-синтетичну діяльність: аналіз тексту, створення власного на основі запропонованого, поширення

вихідного тексту, заміна окремих текстових фрагментів, моделювання ситуацій тощо, наприклад:

Ознайомтеся з порадами українських письменниць Оксани Забужко і Лариси Денисенко. Як можна їх застосувати для вдосконалення орфоепічної норми?

1. Слідкуйте, як розмовляють люди, запам'ятовуйте смачні слівця й звороти. Працюйте зі словниками. Стежте за мовою улюблених авторів / перекладачів (ідеальний „мовний воркшоп” – це перекладати улюблених самому, хай навіть тільки для себе) (О. Забужко).

2. Моїм письменницьким завданням є підслуховувати розмови людей. Я живу діалогами тих, кого випадково зустрічаю у місті. Підслухані слова для мене – наче делікатеси. Хтось ловить сни, а я – живе мовлення! (Л. Денисенко).

1. Як ви розумієте вислів *смачні слівця й звороти*? Чому, на вашу думку, слова порівнюють з делікатесами? Відповідь проілюструйте прикладами.

2. Чи стежите ви за мовленням інших людей? Яким чином?

3. Як впливає на слухачів порушення орфоепічної норми мовцем?

Уявіть, що зустрілися троє друзів. Один – відмінник, який завжди все робить своєчасно, любить читати; другий – скрізь запізнюється, іноді забуває виконати домашні завдання, любить спорт, особливо футбол; третій – знає кілька іноземних мов, любить подорожувати, має унікальне почуття гумору.

Змодельуйте діалог друзів, використовуючи вербальні й невербальні засоби спілкування, щоб ваші однокласники змогли визначити персонажів. Дотримуйтеся орфоепічної норми.

Отже, удосконалення орфоепічних умінь учнів потребує від учителя врахування загальнодидактичних принципів науковості, системності й послідовності, доступності, зв'язку теорії з практикою. Систему роботи доцільно будувати на засадах компетентнісного підходу, що сприяє формуванню в старшокласників високого рівня культури усного мовлення, ціннісного ставлення до мови, її норм, засвоєнню особистісно значущих відомостей. Важливо системно залучати учнів до самостійної творчої діяльності.

Література

1. **Сербенська О. А.** Культура усного мовлення: практикум. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 216 с.

Т. С. Кононенко

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ТИПОЛОГІЯ ПОМИЛОК ЗАГОЛОВКОВОГО КОМПЛЕКСУ „ТЕЛЕГАЗЕТИ”

Газетний заголовок є важливим і необхідним елементом структури твору, адже саме з нього розпочинається знайомство читача з ним. Він завжди повинен відповідати змісту та жанру твору, бути яскравим, виразним та максимально інформативним.

У м. Старобільськ функціують дві газети – „Вісник Старобільщини”, „Телегазета”. Більшою популярністю серед жителів міста користується „Телегазета” – рекламно-інформаційне видання, яке було засноване в 1995 році в Стаханові Дмитром Климановим. Через початок збройного конфлікту на Донбасі редакція вимушена була евакуюватися до Старобільська, де функціє й нині. Це періодичне видання має і друковану версію, яка випускається щочетверга, і електронну – сторінку у „Facebook”, де новини оновлюються регулярно. Доступність видання дає змогу охопити широке коло цільової аудиторії.

Проблеми газетних заголовків порушено в працях таких науковців, як: В. Галич [3], В. Здоровега [5], І. Михайлин [7], В. Різун [10], М. Тимошик [12].

Актуальність статті полягає в тому, що вперше вивчається діяльність „Телегазети” на матеріалі редагування хрестомонієв.

Мета дослідження – з’ясувати, які типи помилок трапляються в заголовках журналістських текстів різних жанрів районного видання.

Завдання розвідки – класифікувати помилки в заголовках газети в аспекті редагування.

Об’єктом дослідження є тексти „Телегазети”, елементом яких є заголовки.

Для того, аби на реальних прикладах продемонструвати різновиди помилок заголовкового комплексу, ми обрали району газету „Телегазета”, адже саме в цьому виданні журналісти та редактор найчастіше допускають помилки в написанні заголовків у новинних матеріалах. Щоб сформувані власну типологію помилок у заголовковому комплексі районної газети, наведемо кілька прикладів уже наявних класифікацій, наприклад, портал для саморозвитку „Medium” виділяє такі помилки під час написання заголовків у ЗМІ:

- використання в заголовках слів „шок”, „сенсація”, „не повірите”, „скандал”;

- використання три крапки;

- метафори, фразеологізми, прислів’я, приказки;

- написання маловідомих імен та прізвищ, аббревіатур без пояснення;

- дві двокрапки підряд;

- граматичні помилки;

- заголовки без дієслова;

- занадто загальні заголовки;

- заголовки, які не відповідають змісту статті [2].

Лабораторія знань інтернет-маркетингу подає таку класифікацію помилок у заголовках ЗМІ:

- неможливо зрозуміти, про що зміст статті;

- негативне забарвлення заголовка;

- надмірна науковість;

- невизначеність цільової аудиторії;

- неоднозначність заголовка;

- довгий заголовок [1].

Основою нашої розвідки стала сторінка „Телегазети” в соціальній мережі „Facebook”, адже саме там новини читає широка цільова аудиторія. Прикладом першого невдалого заголовка є „*Чмирівські кандидати: 9 – на голову, 73 – у депутати*” [14]. Помилка написання цього заголовка в тому, що він не містить дієслова, через що складно сприймається. Якщо не прочитати матеріал, то не буде зрозуміло, про що йдеться. Окрім того, словосполучення „Чмирівські кандидати” звучить невдало, краще замінити на „Затверджено список кандидатів до Чмирівської сільської ради”. У цьому випадку цифри є зайвими,

адже вони будуть зазначені в тексті новинного матеріалу. Ще одним яскравим прикладом з кількома помилками є заголовок „*Старобільська ЗОШ номер 2 на дистанційному навчанні*” [9]. По-перше, відсутнє дієслово, яке б могло спростити сприйняття написаного; по-друге, символ „№” не прописується словами. Правильно б було оформити заголовок таким чином „*Старобільська ЗОШ № 2 перейшла на дистанційне навчання*”.

Другим типом помилок у заголовках районного видання „Телегазета” є відсутність конкретики. Аудиторія не знає й не розуміє, про яку подію їм хоче повідомити заголовок, наприклад, „*Севєродонецьк та Мілове – жовтого рівня*” [8], де не вистачає дієслова, а також допущена ще й граматична помилка, адже слово „жовтий” ужито в переносному значенні й позначає рівень захворюваності на COVID-19, тому його необхідно брати в лапки. Також області захворюваності позначають не рівнями, а зонами, тому, прочитавши такий заголовок, користувачу треба подумати, про що йдеться. Можливо, метою журналіста або редактора було скоротити заголовок, щоб той не перевищував умовно допустимої кількості символів, але в цьому випадку це не пішло на користь. Граматично правильний та конкретизований заголовок мав би такий вигляд „*Севєродонецьк та Мілове опинилися в «жовтій» зоні за кількістю хворих*”,. Відсутнє ядро конкретики й у заголовку „*Ремонт зі Старобільська до Мілового*” [11], прочитавши який постає логічне запитання „який ремонт?”. Саме відповіді на нього не вистачає в назві замітки. Додавши відповідь на запитання, заголовок буде мати такий сенс „*Ремонт автомобільної дороги зі Старобільська до Мілового*”. Прикладом відсутності конкретики є матеріал під заголовком „*Луганищина: продовжують гасити*” [6]. Для того, аби заголовок став змістовним, не вистачає лише відповіді на питання „що?”. Звісно, місцеві жителі, які стежать за ситуацією в області, знають, що йдеться саме про пожежі на Луганщині, які періодично виникають від початку серпня. Ті, хто не чув про небезпеку в області, можуть не зрозуміти (допоки не ознайомляться з матеріалом), що автор статті мав на увазі.

На шпальтах електронної версії видання „Телегазета” ми знайшли і заголовки з граматичними помилками, наприклад,

„Чи захищені захисники” [13]. Заголовок містить таку лексичну помилку, як тавтологія. Можливо, автор хотів зробити заголовок метафоричним, адже в статті йдеться про медиків та ступінь їхнього захисту під час боротьби з коронавірусом. Окрім того, у кінці речення не вистачає „?”. Інший приклад нехтування граматичними постулатами заголовок „Допомога населенню в Шульгінці” [4], який за нормами повинен звучати так: „Допомога населенню Шульгінки”.

Отже, проаналізувавши заголовки на сторінках новинного видання „Телегазета” в мережі „Facebook” за останні 9,5 місяців, робимо висновок, що журналісти газети допускають такі типи помилок у заголовках інформаційних матеріалів: пропускають дієслово, замінюючи його на іменник, що ускладнює сприймання заголовка; не конкретизують події, явища, через що читачеві важко зрозуміти, про що йдеться; допускають граматичні помилки. Для усунення помилок у заголовковому комплексі журналістам та редактору необхідно уважніше ставитися до вичитування матеріалу, адже матеріал, написаний журналістом, автоматично формує суспільну думку та світогляд користувача, тому будь-яке написане слово повинно бути правильним, об’єктивним, достовірним.

Література

1. **7 критичних** помилок, які руйнують ваш продуктивний заголовок: вебсайт. URL: <https://geniusmarketing.me/uk/lab/7-kriticheskix-oshibok-kotokoe-nexitozhayut-rekultitnost-vaxix-zaglovovkov/>
2. **9 типових** помилок в заголовках локальних медіа: вебсайт. URL: <https://medium.com/@agency.abo/9-%D1%82%D0%B8%D0BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%BA-%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%85%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%D0%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B094c0ca9d12d6>
3. **Галич В.** Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: Еволюція творчої майстерності: монографія. К.: Наук. думка, 2004. С. 601 – 631.
4. **Допомога населенню в Шульгінці:** вебсайт. URL: <https://www.facebook.com/groups/telegazeta/permalink/3352882988087773>
5. **Здорева В.** Теорія і методика

журналістської творчості. 2-ге вид., переробл. і доп. Львів: ПАІС, 2004. 268 с. 6. **Луганщина:** продовжують гасити: вебсайт. URL: <https://www.facebook.com/groups/telegazeta/permalink/3384768641565874> 7. **Михайлин І.** Основи журналістики: підручник. 3-тє вид., доп. і поліп. К.: ЦУЛ, 2002. 284 с. 8. **Северодонецьк** та Мілове – жовтого рівня: вебсайт. URL: <https://www.facebook.com/groups/telegazeta/permalink/3418898271486244> 9. **Старобільська** ЗОШ номер 2 на дистанційному навчанні: вебсайт. URL: <https://www.facebook.com/groups/telegazeta/permalink/3421832264526178> 10. **Різун В., Непийвода Н., Корнєв В.** Лінгвістика впливу. К.: ВПЦ „Київський університет”, 2005. 148 с. 11. **Ремонт** зі Старобільська до Мілового: вебсайт. URL: <https://www.facebook.com/groups/telegazeta/permalink/3403551176354287> 12. **Тимошик М.** Книга для автора, редактора, видавця: практ. посіб. 2-ге вид., стер. К.: Наша культура і наука, 2006. 560 с. 13. **Чи захищені** захисники: вебсайт. URL: <https://www.facebook.com/groups/telegazeta/permalink/3034142853295123> 14. **Чмирівські** кандидати: 9 – на голову, 73 – у депутати: вебсайт. URL: <https://www.facebook.com/starobilskinovyny/posts/1029694434140677>

О. Л. Кравченко, О. В. Ситькова

(Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля)

ВИВЧЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ У КУРСІ „КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ В ЗМК” (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)

Систематичне використання фемінітивів у мові засобів масової інформації сприяє утвердженню позитивного іміджу жінки як активного члена суспільства. Відтак актуалізується роль вивчення майбутніми журналістами цієї лексико-семантичної групи на заняттях із „Культури мовлення в ЗМК”.

Жіночі форми назв професій, звань, посад у медійних текстах вивчали такі науковці, як Г. Касім, О. Малахова, Ю. Маслова, Н. Сидоренко, Н. Шеховцова та ін. Серед причин гендерної упередженості слів, що позначають види професійної діяльності, дослідники виділяють відсутність гендерної

культури, вплив російської мови. Так, Н. Сидоренко зазначає: „...нездоланність патріархальних стереотипів у суспільстві, що прагне розвиватися по-новому, торувати демократичні й цивілізовані шляхи гуманних стосунків між людьми, заважає змінювати стандартне сприйняття, зведене до абсолютної непорушної рівності (жінка = кухня + побут + діти; чоловік = кар'єра, політика, гроші)” [6, с. 180]. Тож цілком слушною є думка авторів підручника „Стилістика української мови” щодо наявності позалінгвістичних чинників функціонування граматичної категорії роду [5].

Фемінітив – іменник жіночого роду, уживаний для позначення об'єкта, який у мові традиційно визначається іменником у формі чоловічого роду. Особливості вживання в мові ЗМІ слів, що позначають види професійної діяльності, здобувачі вищої освіти опановують під час опрацювання теми „Стилістичне використання іменників”. Автор розрахованого на студентів факультету журналістики навчального посібника „Практична стилістика української мови” А. Капелюшний пропонує вивчати це питання окремою підтемою „Особливості стилістичного використання категорії роду іменників” [1].

Під час вивчення фемінітивів у мові ЗМІ слід наголосити на аргументах, котрі висувають їхні прибічники. У цьому допоможуть статті О. Малахової „Фемінітиви – не данина моді, вони властиві українській мові як системі” [4], І. Ладики „Фемінітиви в українських медіа: «за» і «проти»” [3]. Їхнє опрацювання дозволить студентам зрозуміти, що активне використання фемінітивів – прояв мовної стратегії, спрямованої на збільшення цієї лексико-семантичної групи для того, щоб розширити соціальну репрезентованість жінки в суспільстві. До того ж така стратегія дозволяє „свідомо чи несвідомо – дистанціюватися від російськомовного тоталітарного дискурсу” [4].

Слова на позначення жіночих форм за родом діяльності, професією, ієрархічним становищем використовуються з номінативною функцією й з метою надати висловлюванню негативно-оцінного відтінку. Відтінку згрубілості, зневажливості, фамільярності надають суфікси *-иї-*, *-иїх-*, *-иїчк-*. Зокрема, однією з типових помилок у мовностилістичному

використанні іменників А. Капелюшний визначає таку: „Уживання іменників жіночого роду на позначення професій, посад жінок з невластивими українській літературній мові суфіксами -ш(а), -их(а), а також уживання іменників із суфіксом -к(а) та ін. у тому разі, коли може виникнути двозначність чи небажана для книжного мовлення експресивна забарвленість” [1, с. 180].

Під час вивчення фемінітивів у курсі „Культура мовлення в ЗМК” одне із завдань полягає в тому, щоб майбутні журналісти зрозуміли логіку творення слів цієї лексико-семантичної групи. Український правопис 2019 р. фіксує суфікси, рекомендовані для утворення фемінітивів: -к- для різних типів основ, що зумовлює найвищий відсоток уживаності цього суфікса; -иц-(я) для основ на -ник та -ень; -ин-(я) для основ на -ень або приголосний; рідковживаний суфікс -ес- [7]. О. Малахова зазначає, що в українській мові існує 13 суфіксів, котрі утворюють іменники-назви осіб жіночої статі [4], найбільш продуктивними з яких є -к-, -иц-(я), -ин-(я).

Відчути в мові „пульсування життя” студентам допоможе дослідження текстів інтернет-видань. Аналіз заголовків на сайті Hromadske та Obozrevatel доводить, що при творенні фемінітивів переважає суфікс -к-. Такі фемінітиви не мають визначених сфер ужитку:

- рід діяльності: „Під Києвом зловмисники хотіли викрасти доньку *блогерки* Альони Лоран. За викуп вимагали 200 тисяч доларів”, „*Візажистка* Гвінет Пелтров розповіла, який макіяж старить”, „*Депутатка* «Слуги» хоче скасувати другий тур місцевих виборів, щоб уберегти людей і лікарні від COVID-19”, „«Три грації»: норвезький депутат висунув білоруських *опозиціонерок* на Нобелівську премію миру”, „На Луганщині після погроз розтрощили автомобіль правозахисниці – *омбудсменка*”, „*Польська експертка* зазначила слабкі сторони Стамбульської конвенції”, „У Росії винесли вирок вбивці *ЛГБТ-активістки* Григор’євої. Свою вину він визнав і розкався”, „В Оксфорді *аспірантка* захистила роботу, жонглюючи перед викладачами. На прикладі куль вона пояснила роботу організму”;

- посада: „Прем'єрку Нової Зеландії переобрали на посаду. За її Лейбористську партію віддали рекордну за 50 років кількість голосів”, „Прем'єр-міністеркою Фінляндії на один день стане 16-річна дівчина. Це відбудеться до Міжнародного дня дівчат”, „Генпрокурорка Венедіктова оселилась у президентській резиденції в Пущі-Водиці. Кошти на це виділяють з бюджету”, „В Україні зменшать пенсії: міністерка соцполітики розповіла, чого чекати”, „Меган Маркл планує стати президенткою США – ЗМІ”;

- національність: „27-річна кенійка встановила новий рекорд на півмарафоні серед жінок. Вона побила свій же рекорд місячної давнини”, „У канадки через домашнє фарбування волосся виник набряк на все обличчя”, „55-річна британка розкрила секрет збереження молодості”;

- лайфстайл: „У центрі Харкова у річку впав автомобіль. Водійка каже, що намагалася об'їхати кішку на дорозі”, „«Ми живемо лише раз». У віці 88 років померла найстаріша парашутистка світу і рекордсменка Книги Гіннеса Дайліс Прайс”, „У Бельгії через майже два роки з'явився уряд. Заступниця прем'єра стала найстаршою трансгендеркою-політиком у Європі”.

Високу продуктивність демонструє суфікс *-ин-*. На сайті Hromadske цей формант використовують здебільшого в дериватах із суфіксоїдом *-лог*, що позначають осіб за родом діяльності: „Про Нові Санжари, Скалецьку й евакуйованих із Уханя: розповідає психологиня”, „Фемінізм – це не про забирання прав у чоловіків: соціологиня Тамара Марценюк у подкасті «Україна розумна»”.

У заголовках на сайті Obozrevatel суфікс *-ин-(я)* показує більшу, ніж на Hromadske, результативність, до того ж серед фемінітивів трапляються не лише слова із суфіксоїдом *-лог*: „Продавчиня та машиністка: Vogue представив несподівані обкладинки журналу”, „Коли з'явиться вакцина від коронавірусу: біологиня назвала дату”, „Фотографиня показала, як кохають одностатеві пари”, „У Києві 94-річна майстриня продавала ляльки біля метро, щоб оплатити операцію. Фото”, „Як не погладшати взимку: дієтологиня Світлана Фус озвучила головні правила”, „Паска чи куліч: філологиня відповіла на

болюче питання українців”, „*Психологиня* розповіла, як визначити характер людини за словами-паразитами”, „Вони не допоможуть: *гінекологиня* назвала популярні, але неефективні препарати”, „Україну накрили потужні магнітні бурі: *астрологиня* дала поради, як вберегтися”, „Лукашенко боїться білорусів, тому бігає з автоматом, – *членкиня* Координаційної ради”, „Найімовірніший кандидат»: російська *політикиня* назвала наступника Путіна”, „Чому жінки імітують оргазм: *сексологиня* назвала 4 причини”, „*Вірусологиня* закликала заборонити в Україні масові заходи”. Г. Касім так пояснює надання переваги суфіксу *-ин-(я)* в мові українських медіа: „А стимулом такої експансії форманта є як семантичні обертони (асоціація з традиційними номінаціями жінок, що мають «високу» семантику), так і відсутність комбінаторних обмежень (пор. обов’язкову кореляцію неофемінітивів на *-иц/я* з іменниками на *-ець*)” [2].

Менш уживаними в новинних заголовках обох аналізованих інтернет-ЗМІ є фемінітиви, утворені за допомогою суфікса *-иц-(я)*, похідного від суфікса *-ик-*, який зазвичай використовується для створення іменників чоловічого роду. До того ж частина таких слів давно прижилася в українській мові:

- рід занять: „На Луганщині після погроз розстрошили автомобіль *правозахисниці* – омбудсменка”, „*Письменниця* зі США чотири місяці вивчала, хто з акторів найчастіше займається сексом на екрані. Навіщо – і, власне, хто?”;

- посада: „*Речниця* Зеленського виграла справу про хабар в КНУ Шевченка. Вона заявила, що за захист кандидатської потрібно \$200”, „*Заступниця* голови НБУ Рожкова була тісно пов’язана з корумпованими особами і звинувачувалася в цілій низці порушень – EsonoTimes”.

Отже, докладне вивчення фемінітивів у курсі „Культура мовлення в мові ЗМК” покликано виробити в майбутніх журналістів звичку систематично використовувати жіночі форми за родом діяльності, професією, ієрархічним становищем.

Література

1. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2007. 400 с. 2. Касім Г. Ю. Нові фемінітиви в сучасних українських ЗМІ. *Слов’янський збірник*.

2018. № 22. URL: <http://slovzbir.onu.edu.ua/article/view/145401>
3. **Ладика І.** Фемінітиви в українській пресі: „за” і „проти”. *День*. 2019. 29 березня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/blog-lshzh/feminityvy-v-ukrayinskyh-media-za-i-proty>
4. **Малахова О. А.** Фемінітиви – не данина моді, вони властиві українській мові як системі. URL: <http://womo.ua/olenamalahova/>
5. **Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М.** Стилїстика української мови / за ред. Л. І. Мацько. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
6. **Сидоренко Н. М.** „Гендерний монолог” української „урядової” преси. *Інститут журналістики*. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=108>
7. **Український правопис.** Схвалено Кабінетом Міністрів України (Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskiy-pravopis-2019>
9. **Шеховцова Н. А.** Фемінітиви в українській пресі. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2017. Вип. 9. С. 143 – 146.

О. М. Кравчук

(ДЗ „Луганський державний медичний
університет”, м. Рубіжне)

РОБОТА НАД ТЕКСТОЗНАВЧИМИ ПОНЯТТЯМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ „ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ”

Зростаючий інтерес до функціонування мови сприяв розвиткові лінгвістики тексту як окремої галузі мовознавчої науки. Сьогодні текст аналізують як комунікативний твір, засіб спілкування, тип мовленнєвої дії, тобто з різних позицій.

Зацікавленість текстом і умовами його функціонування привели до виникнення наукового курсу „Лінгвістика тексту”, який вивчають на філологічних факультетах ЗВО. Мета курсу: сформувати в майбутніх учителів-словесників уміння аналізувати текст, ураховуючи мовні й позамовні чинники в його структурі, а також можливості емоційно-естетичного впливу на читача.

Професійна готовність майбутнього філолога має включати вміння й навички роботи з текстом будь-якого стилю,

типу й жанру мовлення відповідно до його специфіки як витвору мистецтва.

У процесі вивчення курсу важливим є систематизація знань студентів про текст, отриманих у середній школі, розширення їх, поглиблення й доведення до такого рівня, який дозволяв би їм вільно оперувати текстознавчими поняттями.

Тому на практичних заняттях пропонуємо студентам такі прийоми роботи з текстознавчими термінами: робота зі словниками (виписування їх значень зі спеціальних словників і навчальної літератури), семантизація (пояснення значення терміна), порівняння й аналіз дефініцій термінів, укладання тематичного словника-мінімуму, самостійне складання й розгадування кросвордів. Студенти таким чином залучаються до самостійного пошуку відомостей про основні текстові поняття. Але наявність у науковій літературі значної кількості неоднотайних поглядів у визначенні тексту, його одиниць, категорій іноді дезорієнтує першокурсників. Тоді ми користуємося іншим прийомом „Знаємо – хочемо дізнатися – дізналися”: студентам роздаємо картки з готовим мінімумом необхідної інформації про основні текстові поняття. Ці відомості адаптуємо до сприймання першокурсниками. Студенти самостійно опрацьовують матеріал, виділяють відому зі школи й нову інформацію. Такий прийом привертає увагу до матеріалу, пробуджує зацікавленість, тобто виконує мотиваційну функцію, яка є головним показником майбутньої професійної майстерності.

Управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів у процесі роботи з текстом здійснюємо за допомогою вправ та завдань, які поділяємо на дотекстові, текстові та післятекстові. Завдання складаємо таким чином, щоб разом з удосконаленням навичок лінгвістичного аналізу тексту формувати мовленнєву компетентність особистості філолога.

Дотекстові завдання забезпечують мотивацію роботи з текстом, дозволяють викликати зацікавленість темою, змістом, проблемою, що порушена в тексті, і покликані актуалізувати знання лінгвістичної теорії, нагадати або пояснити особливості вживання окремих мовних одиниць. Вони формулюються таким

чином: *Що ви думаєте з ...?, Як ви розумієте вислів ...?, Як би ви відповіли на питання...? та ін.*

Текстові завдання передбачають безпосередню роботу з текстом, що забезпечує запам'ятовування мовного оформлення, сприяє усвідомленню норм уживання мовних одиниць, накопиченню позитивного мовленнєвого досвіду.

Післятекстові завдання сприяють поглибленому розумінню тексту, усвідомленню функцій мовних одиниць у тексті, розширенню інформаційно-культурного тла. Це переважно такі завдання: *порівняйте ..., уточніть ..., доведіть, що ..., доберіть ..., визначте ..., поясніть ...?* Виконуючи післятекстові завдання, студенти використовують знання мови для досягнення своєї мети.

Наводимо приклад роботи з текстом.

Між мовною убогістю й багатослів'ям прямий зв'язок: чим менший у людини запас слів, тим більше їх піде на висловлювання зовсім простенької думки. Уміння чітко мислити, багата уява, достатній запас слів дають змогу стисло й небагатослівно говорити. Розвивати в собі чуття слова найкраще за допомогою читання. Для деякого читання – процес обтяжливий. Книжка товста, сторінок багато, очі по сторінках повзають, мов сонні мухи, а до кінця ще так далеко... Отже, треба навчитися читати швидше. По-перше, зосередься на тому, що читаєш, відганяй від себе всі інші думки, не розмовляй під час читання, не кидай оком на телеекран, не відволікайся на сторонні справи. По-друге, навчись сприймати написане лише зором, без промовляння про себе кожного слова. Читання помітно прискориться. По-третє, читати треба не окремі слова, а намагатися одразу охопити зором словосполучення, фрази. З часом можна навчитися схоплювати одразу цілий абзац тексту. Уявляєте, скільки тоді можна встигнути всього прочитати? (А. Коваль).

Дотекстові, текстові, післятекстові завдання:

1. Доберіть заголовки до тексту.
2. Визначте стиль тексту, тип мовлення, обґрунтуйте свою думку.
3. Підкресліть мовні засоби, що „визначають” стильову належність тексту.

4. Визначте тему й мікротеми (якщо є), головну думку тексту.

5. Обґрунтуйте доцільність зачину й кінцівки тексту.

6. Назвіть ключові слова тексту.

7. Визначте мовні засоби зв'язку в тексті.

8. Знайдіть автосемантичне речення тексту.

9. Як би ви відповіли на питання: Як треба навчитися читати швидше?

10. Як ви розумієте вислів: „Між мовною убогістю й багатослів'ям існує прямий зв'язок”?

11. Чи впливає лексичний запас слів на мовлення людини?

12. Поясніть, за допомогою чого необхідно розвивати в собі чуття слова?

На практичних заняттях за допомогою методів евристичної бесіди, пояснення викладача, повторення визначень понять, спостереження за готовими текстами намагаємося досягти повного розуміння студентами наданої їм інформації про текстові поняття.

У процесі такого навчання в студентів формуємо вміння й навички відрізнити текст від не-тексту; співвідносити поняття „абзац” і „складне синтаксичне ціле”, розрізняти їх; визначати стиль, тип і форму мовлення; знаходити автосемантичне речення й ключові слова тощо. Також приділяємо увагу спостереженню над мовними одиницями в тексті.

Такі й аналогічні завдання допомагають студентам згадати відомості про текст, стилі мовлення, їх мовні засоби, активізують творче мислення й пам'ять, навчають орієнтуватися в мовленнєвих ситуаціях, робити припущення й добирати аргументи на їх підтвердження, оперувати поняттями лінгвістичного плану.

С. А. Лахріна

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Ми все частіше чуємо, яким повинен бути вчитель, якими якостями він має володіти, але насправді ніхто точно не зможе

для себе вирішити, якою повинна бути культура мовлення вчителів у сучасному суспільстві. І це є проблемою формування мовленнєвої особистості майбутнього вчителя.

Розглянемо детальніше культурний чинник. На сучасному етапі термін „культура” є багатозначним. Культура – це: винятково людська діяльність, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей; ступінь освіченості і вихованості; характеристика певного рівня духовної культури, а в більш вузькому значенні – характеристика художньої культури; епоха в розвитку людства; світ артефактів, символів, знаків; історична пам’ять людства, утілена в традиціях, обрядах, стандартах поведінки; колективне програмування мислення людей, на основі якого можна відрізнити членів однієї групи від іншої; позначення специфічних сфер діяльності суспільства, соціальної групи, конкретного індивіда, носія певних типових форм життєдіяльності тощо.

Досліджуючи формування педагогічної культури майбутнього вчителя, В.Гриньова розглядає педагогічну культуру як діалектичну інтегровану єдність педагогічних цінностей: цінностей-цілей і цінностей-мотивів; цінностей-знань; технологічних цінностей; цінностей-властивостей; цінностей-відносин. Вони спрямовують і коригують у соціальному, духовному, професійному, особистісному просторі діяльність викладача і є своєрідними осями координат, на основі яких викреслюється модель педагогічної культури [2, с. 12].

Узявши до уваги всі згадані вище чинники, доходимо висновку, що на культуру мовлення викладача впливають багато зовнішніх чинників, зокрема й власні якості. Виникає питання: як скорегувати поведінку та мовлення в майбутнього викладача? Фундамент закладає мова та її коректне вживання. Мова – невід’ємний складник спілкування, важливий у професійному мовленні. „Педагогічна культура” як поняття потребує всебічного розгляду, оскільки залежить від низки компонентів, що їх включає, тому раціонально розглядати компоненти окремо, щоб зрозуміти принцип роботи системи культури мовлення.

Висока культура мовлення означає досконале володіння літературною мовою в процесі спілкування та мовленнєву

майстерність. Основними якісними комунікативними ознаками культури мовлення є правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, багатство, виразність, чистота. Мовна характеристика – невід’ємна частина індивідуальної характеристики людини, віддзеркалення її загальної культури. Рівень мовної культури людини свідчить про її духовність чи бездуховність, інтелект чи невігластво, повно- чи меншовартість. Володіння культурою мовлення – важлива умова успіху в навчанні, праці, складник психології бізнесу. Високу культуру мовлення можна вважати найбільш надійною опорою та рекомендацією для фахового зростання [4, с. 37].

Педагогічне спілкування, з погляду К. Платонова, є „взаємодією суб’єктів, в якій відбувається обмін раціональною та емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями, навичками та уміннями, а також результатами діяльності”. Володіння вміннями спілкування особливо гостро відчувається у сфері освіти, де мовне й емоційне спілкування на заняттях і поза ними дає той сплав виховних дій, який у найближчій перспективі не зможе забезпечити ніяка найсучасніша комп’ютерна система. Оскільки педагогічний процес передбачає взаємодію викладача і студента, уміння спілкуватися – одна з неодмінних умов досягнення педагогічної майстерності [5, с. 75].

Зробимо підсумок: ураховуючи всю наведену інформацію, можна сформулювати чітку думку, що головним компонентом формування культури діалогічного мовлення є безпосередньо мова, тому що є основоположним компонентом спілкування та професійного мовлення. Коректне висловлювання думок – перший крок у будь-якій спеціалізації та обов’язкова сходинка на шляху культури мовлення.

Отже, ми розглянули особливості формування культури діалогічного мовлення майбутніх учителів, також деякі зовнішні чинники розвитку мовлення та корегування їхнього професійного мовлення.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури і техніки мовлення. Львів: Підручники і посібники, 1990. С. 37 – 52.
2. Гореева В. М. Педагогічна техніка: метод. рек. К.: НПУ,

2006. С. 22 – 47. 3. **Етика** ділового спілкування: курс лекцій / Т. К. Чмут та ін. К.: МАУП, 1999. С. 71 – 76. 4. **Корніяка О. М.** Педагогічна діяльність і культура педагогічного спілкування. *Практ. психологія і соціальна робота*. 2003. № 1 (48). С. 32 – 48. 5. **Лутаєва Т. В., Кайдалова Л. Г.** Педагогічна культура: навч. посіб. Харків, 2013. С. 12 – 78. 6. **Олійник Г. А.** Виразне читання. Основи теорії: посіб. для вчителів. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2001. С. 45 – 62. 7. **Скуратівський Л.** Елементи практичної риторики в 11 класі. *Укр. мова і л-ра в шк.* 2003. № 3. С. 4 – 25.

М. Є. Лисенкова
(КОЗ „Теплівський НВК”)

РОБОТА З ТЕКСТОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У процесі реалізації мовленнєвої діяльності учні дають зв'язні відповіді на поставлені запитання, виконують творчі роботи. Результатом цієї діяльності є текст, що використовується як синонім до слова висловлювання (переважно писемного). Вивчення української мови в школах усіх типів спрямоване на формування в учнів умінь правильно передавати думки в усній чи писемній формі, тобто компонувати текст. Тому основу наукової розробки розвитку зв'язного мовлення становить теорія лінгвістики тексту. Учитель-словесник, який прагне систематично й цілеспрямовано розвивати мовлення школярів, повинен бути обізнаний із найновішими досягненнями лінгвістики й, ураховуючи їх, організовувати роботу щодо засвоєння способів творення тексту, зв'язку його частин, частотності вживання одиниць різних рівнів мови залежно від стилю мовлення, відповідних життєвих ситуацій тощо [1].

Дослідники (І. Гальперін, В. Дроздовський, М. Пентилюк, В. Мельничайко та ін.) серед текстів виділяють такі: усні й писемні, художні й нехудожні, прозові й віршові, монологічні й діалогічні, розповідь, опис, роздум, контекст та ін.

Текст може бути надрукований, написаний чи зафіксований у пам'яті або імпровізований тощо. Але незалежно від форми вираження він завжди повинен характеризуватися зв'язністю, що відображає єдність фонетичних, лексико-

семантичних, граматичних засобів з урахуванням їх функційно-стилістичного навантаження, комунікативне спрямування, композиційну структуру, зміст та внутрішній смисл; інформативність, смислову, структурно-граматичну та функційно-стилістичну взаємопов'язаність мовних одиниць [2, с. 9]. Ці основні ознаки тексту притаманні не лише творам великого розміру, а й невеличким зв'язним висловлюванням, які використовуються як дидактичний матеріал на уроках мови.

Усе це дає підстави стверджувати, що особливістю сучасної методики розвитку мовлення учнів є звернення до тексту як комунікативної одиниці, що є основою дидактичного матеріалу.

На уроках розвитку зв'язного мовлення текст використовується під час вивчення мовленнєвих (текстових) понять, а також як взірець висловлювання в процесі підготовки до написання переказів і творів. Спостереження учнів у цьому випадку організовує вчитель за допомогою цілеспрямованого відбору текстів, завдань до них.

До критеріїв відбору текстів учні-методисти відносять: відповідність віковим особливостям учнів; вплив на розвиток мислення учнів; здатність тексту впливати на формування національної свідомості школярів; відповідність закономірностям і принципам навчання мови; забезпечення реалізації пізнавальних і виховних завдань навчання рідної мови; відповідність нормам літературної мови; ілюстрацію особливостей текстів різних стилів і типів мовлення; забезпечення реалізації міжпредметних зв'язків у процесі викладання рідної мови; здатність тексту репрезентувати естетичну функцію мови [3, с. 30].

Особливо важливим є відбір і користування текстів різних за стильовою належністю: з художньої літератури, фольклору, науково-популярної літератури, публіцистики, періодики, щоб учні опанували закони текстоутворення різних стилів, наприклад, на уроці „Стилi мовлення” вчителі ставлять перед собою завдання ознайомити учнів з художнім, науковим і різномовним стилями мовлення. Аналізуючи тексти-взірці різних стилів, учні доходять висновку, що будь-яке висловлювання створюється з певною метою: обмінятися

думками, описати й повідомити щось, вплинути на читача або слухача тощо. Зважаючи на це, автор тексту враховує ситуацію спілкування, що впливає на стиль тексту: емоційність у розмовному стилі, конкретність, образність – у художньому; узагальненість – у науковому. Отримані знання закріплюються за допомогою вправ на основі текстів різних стилів.

З метою підготовки учнів до переказу й складання наукових і публіцистичних монологів можна пропонувати завдання аналітико-мовленнєвого характеру на основі текстів наукового й публіцистичного стилю. Під час аналізу текстів-взірців учні визначають мікротеми тексту, з'ясовують їхній вплив на формулювання теми, виділяють мовні засоби, що вказують на основні ознаки стилю, визначають їх функціонування в тексті, складають план тексту, створюють його продовження, наприклад:

Наша пісня

Світ, у якому ми живемо, ритмічний. Я родом із села, де завжди співали. Тут співіснувало безліч сільськогосподарських ритмів: клепання коси, стукіт копит, крутіння жорна в млині, дзюркіт молока у відрі...

Праця витворює звук і музику. Трудові ритми були канвою для повсякденної словесної та музичної творчості – від приказок до дум. У нинішньому селі людина не чує таких ритмів, а тому вмикає телевізор, радіо чи магнітофон. Ми хочемо реанімувати відчуття слова, а самого підтрунтя для цього немає. Іван Франко не дарма казав: „Пісня й праця – великі дві сили”. Ми входимо у світ, де пісенне слово зникає. Воно стає інформативним, але його не хочеться слухати й співати. Почуттєве, душевне й мовлене слово відходить. У моєму Богом забутому селі не могло бути такого, щоб увечері не співали. Якби таке сталося, люди б подумали: „Певно, трапилася якась катастрофа”. Над Україною в усі тяжкі часи завжди лунала пісня: на околицю йшли – співали, на кладці прали – співали, у млинах – співали, у хатах – співали. А тепер село мовчить, бо ті пісні, що лунають в ефірі, ніхто не підхопить.

Тож повертаймося до справжнього, природного й більше співаймо! (За А. Содоморою).

1. Прочитайте текст.
 2. Доведіть, що перед вами текст. Які ознаки тексту вам відомі? Чи всі вони властиві цьому висловлюванню?
 3. Це монолог чи діалог? Чому ви так вважаєте?
 4. Яке слово (словосполучення або речення) можна було б винести з тексту в його заголовок?
 5. Визначте мікротеми й тему тексту.
 6. Складіть і запишіть простий план тексту. З якою метою, на вашу думку, складається план?
 7. Доведіть, що текст є розповіддю. Назвіть слова, що вказують на послідовність подій.
 8. Визначте стиль. Аргументуйте свою думку.
- Отже, такі завдання використовують з метою вдосконалення вмінь і навичок учнів формулювати тему та основну думку тексту, визначити тип і стиль мовлення, з'ясовувати комунікативний намір автора, продовжувати текст, зберігаючи авторську тональність, визначати роль виражально-зображувальних засобів.

Література

1. **Методика** навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.
2. **Пентилюк М. І.** Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Укр. мова та л-ра в шк.* 1999. № 3. С. 8 – 10.
3. **Пентилюк М. І.** Аналіз тексту на уроках мови. *Дивослово.* 1999. № 3. С. 30 – 32.

Д. В. Лукьяненко

(Миколаївська ЗОШ І – ІІІ ступенів № 31
Миколаївської міської ради)

СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Загальновідомим є той факт, що рівень мовленнєвого розвитку є показником загальнокультурного рівня особистості, на який впливає мовна ситуація – *„сукупність усіх мов, територіяльних і соціальних діалектів, функціональних стилів тощо, які використовуються в країні для забезпечення комунікації на всіх суспільних рівнях”* [4].

Говорячи про мовну ситуацію в місті Миколаєві, зокрема в закладах загальної середньої освіти, особливого значення надаємо рівню володіння українською мовою як державною. Це зумовлено тим, що деякі школи перебувають на етапі переходу від навчання російською як мовою національних меншин до стовідсоткового навчання українською. Отже, виникає потреба створення якісного мовного середовища, що забезпечить володіння літературною мовою, а не суржилом як сумішшю російської та української. Очевидно, що взірцем у послуговуванні мовою для учнів повинен стати педагог, який популяризуватиме державну мову не лише як засіб здобуття знань, а й ознаку позитивного іміджу українця. За такої умови освітяни мають формувати власну мовну особистість, тобто бути *„високоосвіченими особистостями, які досягли високого рівня мовної свідомості, мають ґрунтовні й різносторонні мовні знання, досконало володіють нормативним мовленням, виявляючи лінгвокреативність, глибоко поважають українську мову й характеризуються сформованою українськомовною стійкістю, демонструють потребу нею користуватися, здатні її берегти, відновлювати, тобто відзначаються високою національною мовною свідомістю й гідністю”* [3, с. 190].

Так, традиційними засобами поширення мови є олімпіади, філологічні змагання, конкурси, як наприклад, Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика. Але багаторічний досвід роботи в галузі освіти області дозволяє стверджувати, що в таких заходах найчастіше залучені одні й ті самі здобувачі освіти, які мають високий рівень освітніх досягнень з української мови і літератури як навчальних предметів, вільно володіють державною мовою в шкільному просторі й у побутових ситуаціях. Культурно-виховні заходи також сприяють популяризації української мови через ознайомлення з традиціями, звичаями народу. Водночас варто погодитися, що фрагментарних дій недостатньо, позаяк створення мовного середовища й наповнення його якісним контентом потребує злагоджених дій, системного впровадження. Ідеться про те, що поза межами аудиторії відбувається занурення в типову мовну

ситуацію, де панують або російська як більш звична в побуті, або суржик як перехідний варіант. Тобто перерва і для здобувачів освіти, і для педагогів в ідеалі має „звучати” українською. Аналогічна ситуація виникає й під час спілкування з батьками. Як зазначено вище, учитель є взірцем для своїх учнів, отже, останні рівнятимуться на таку ж мовну поведінку. Отже, педагогові варто виявляти мовну стійкість. Як зазначає О. Кравченко, *„на сьогодні мовна стійкість має ширшу конотацію. Основу її визначають зростання авторитету української мови, усвідомлення внутрішньої потреби спілкуватися й пізнавати світ засобами рідної мови, заперечення мовного відступництва у будь-яких його проявах, прагнення позбутися монополії суржику, турбота про високу культуру спілкування”* [1, с. 216].

Цікавими є результати моніторингового дослідження, проведеного Миколаївським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти у 2017 році, а саме: 47% учнів і 32% педагогів задля покращення мовної ситуації пропонують застосовувати систему заохочень для тих, хто послуговується державною мовою [2, с. 129]. Можна припустити, що в умовах автономії закладів освіти знайдуться керівники, які візьмуть до уваги отримані статистичні дані з метою розроблення внутрішньої системи заохочень. *„Варіант «притягувати до відповідальності тих, хто державною мовою не послуговується», видався дієвим лише для 10% респондентів із-поміж учнів і 9% педагогів”* [Там само]. Низькі показники засвідчують усвідомлення учасниками освітнього процесу необхідності позитивного налаштування в системному впровадженні державної мови не лише як мови навчального предмета, а і як мови щоденного спілкування.

Функціонування закладів загальної середньої освіти в умовах пандемії вимагає ще інтенсивнішої роботи з підтримки якісного українськомовного середовища. Це зумовлено тим, що, готуючи матеріали для дистанційного формату навчання в асинхронному режимі, педагоги почасти послуговуються готовими розробками уроків, які не завжди відзначаються якістю мовного оформлення. У такій ситуації важливою видається активізація роботи вчителів-філологів, які можуть

поширювати взірцеві мовні продукти через персональні сторінки в соціальних мережах, освітянські блоги, сайти школи, наприклад, від 31 серпня 2017 року в соціальній мережі „Фейсбук” успішно працює загальнодоступна група „Говоримо українською!”, адміністраторкою якої є авторка пропонованої статті. Станом на жовтень 2020 року спільнота нараховує 753 учасники, з-поміж яких є чимало педагогів із різних регіонів України. Однією з постійних рубрик є „#СловоДня”, покликана поширювати сучасну українську лексику, акцентувати увагу учасників фейсбуку на мовних складнощах, пов’язаних, зокрема, з упровадженням Українського правопису – 2019.

Дієвим методом збагачення мовного середовища є створення „стіни слів” – місця в кабінеті, спеціально відведеного для розміщення тематичних груп слів. За концепцією Нової української школи, такий інструмент пропонують застосовувати в роботі з учнями початкових класів. Але практика підтверджує, що й п’ятикласники, а почасти й дев’ятикласники потребують посиленої роботи з лексикою не лише на уроках української мови, а й під час вивчення літератури. Це зумовлено, по-перше, тим, що, читаючи твори різних епох, учні можуть не розуміти значення окремих слів, що погіршує цілісне сприйняття змісту. По-друге, словникова робота є особливо важливою саме для закладів освіти, які переходять на навчання державною мовою. Разом із тим школярі не завжди звертаються до словників через небажання або невміння працювати з таким джерелом інформації і в паперовому, і в електронному варіантах. Перехід на навчання за допомогою дистанційних засобів дещо спростив роботу зі створення „стіни слів”. Так, середовище Google Classroom для цього має кілька засобів, а саме: створення спільного документа, спільної презентації, де кожному здобувачеві освіти відведено окремий слайд для наповнення свого словника. Окрім того, є і новий застосунок від Google – Jamboard, інтерактивна дошка, яку можна використовувати під час відеоконференцій, а також для асинхронного користування. Для словникової роботи найбільш зручною функцією видається використання стікерів, які можна тематично згрупувати, вибравши ті чи ті кольори.

Отже, створення якісного українськомовного середовища в закладі загальної середньої освіти потребує систематичних наполегливих дій, бажання кожного члена колективу працювати в аспекті покращення рівня володіння державною мовою. А під час дистанційного навчання комплекс заходів потребує адаптування до роботи в умовах віртуального навчального простору.

Література

1. **Кравченко О.** Мовна стійкість сучасної молоді. *Українознавство*. 2007. № 4. С. 216 – 220.
2. **Луцькянєнко Д., Кулєшова О.** Від мовної ситуації до мовної стікості: досвід Миколаївщини. *Вересень: наук.-метод., інформ.-освітній журн.* 2019. № 3 – 4 (82 – 83). С. 123 – 133.
3. **Луцькянєнко Д. В., Рускуліс Л. В.** Державомовна компетентність сучасного освітянина: теоретико-практичний аспект. *Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. Вип. 2 (37). Ч. 1. 2018. С. 188 – 195.
4. **Масєнко Л.** Мовна ситуація в Україні. *І*. 2004. Число 35. URL: http://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-mov_syt.htm

А. В. Нікітіна

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ОПАНУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Задля ефективного здійснення професійної діяльності здобувачі вищої освіти за спеціальністю 014 „Середня освіта. Українська мова і література” мають оволодіти низкою компетентностей, пов’язаних з аналізом тексту. Формування відповідних знань, умінь і навичок передбачено навчальними компонентами з циклу професійної підготовки – лінгвістичної, літературознавчої, методичної. Це навчальні компоненти, предметом опанування яких є такі наукові галузі, як лінгвістика тексту, стилістика, культура мовлення, риторика, сучасна українська літературна мова, методика навчання української мови та ін.

Методика вивчення лінгвістичних і лінгвометодичних дисциплін вимагає дотримання принципу текстоцентризму, що неможливе без уваги до вдосконалення елементів аналізу тексту як методу, прийому й засобу навчання студентів. Уміння аналізувати тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення в різних ситуаціях лінгводидактичного дискурсу, характеризувати ключові текстові концепти є важливим результатом навчання майбутнього словесника, оскільки саме текст, у якому взаємодіють усі одиниці мовної системи, який реалізує задум автора, передає думки, почуття, змальовує картину світу, відображає свідомість, становить головний засіб навчання, інструмент методик і технологій мовної освіти.

Аналіз тексту в лінгводидактиці є поняттям складним, різноаспектним, що впливає зі складності об'єкта аналізу – тексту. Ця публікація присвячена характеристиці елементів аналізу тексту з когнітивного погляду – зокрема когнітивного складника змісту тексту та визначенню кола пов'язаних з цією проблемою методичних завдань для опанування їх майбутніми вчителями української мови і літератури.

Що означає опанувати елементи когнітивного аналізу тексту для майбутнього вчителя української мови і літератури? Це набуті здатності здійснювати відповідні дії й процедури з текстом – усвідомлювати смисл понять і концептів, образів, міркувань, взаємозв'язків, здійснювати розгортання й компресію аналізованого матеріалу, класифікувати, узагальнювати, виявляти закономірності, моделювати, визначати когнітивні схеми руху інформації в тексті та ін.; розробляти питання й завдання для учнів до аналізованого тексту. Здатності мають бути втілені в досвіді, тільки тоді можна говорити про сформовану компетентність. Формування в майбутніх словесників методичної компетентності вимагає з'ясування того, що мають знати студенти, якими практичними вміннями мають оволодіти, які цінності сформувати в собі.

Методичні завдання з опанування студентами елементів когнітивного аналізу тексту загалом поділяємо на такі, що формують знаннявий, діяльнісний і ціннісний складники очікуваних результатів навчання на заняттях з лінгвістичних і методичних дисциплін. Це відповідає вимогам освітньо-

професійних програм підготовки вчителя української мови і літератури, а також шкільних програм. Важливо під час занять зі студентами систематично спиратися на міжпредметні зв'язки, використовувати інтегровані форми навчання, що впливають на якість очікуваних результатів з кожного освітнього компонента та сформованість професійних компетентностей.

Результати опанування майбутніми вчителями української мови і літератури елементів когнітивного аналізу тексту можуть бути представлені такими основними складниками, як знаннявий (засвоєння знань, формування уявлень, аналіз, зіставлення, узагальнення інформації, розуміння характерних ознак виділених концептів, фреймів, понять формулювання висновків тощо), діяльнісний (розвиток умінь аналізувати тексти, прогнозувати їх дидактичну спроможність у певних освітніх умовах, моделювати навчання мови тощо), ціннісний (усвідомлення високої значущості певних смислів у текстах для формування особистості, зокрема й мовної, учня, володіння освітніми технологіями вироблення в учнів ціннісних життєвих орієнтирів засобами текстів, насамперед прецедентних).

Знаннявий складник є підґрунтям формування методичних умінь і навичок студентів використовувати елементи когнітивного аналізу тексту в мовній освіті учнів. Цей складник передбачає формування уявлення про когнітивну методику навчання української мови в закладах загальної середньої освіти, знання основ когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, риторики, розуміння концепту, фрейму, концептуальної й мовної картини світу з лінгвістичного й методичного погляду, змісту лінгвістичного й лінгводидактичного видів аналізу тексту, основні текстові категорії, види інформативності (фактуальної, концептуальної, підтекстової) в аналізованому тексті.

Передусім студенти повинні засвоїти, що традиційно когнітивний аналіз тексту як методичне поняття розглядають у загальному контексті когнітивних методів навчання (інші назви: методи навчального пізнання, методи когнітивного навчання), у межах вивчення психолого-дидактичного підходу до навчання, наприклад, когнітивні методи навчання досліджували В. Краєвський, А. Хуторський, О. Потапенко та ін.

Концептуальні положення когнітивної методики навчання української мови на основі аналізу тексту представлені в дослідженнях таких методистів, як М. Пентилюк, О. Горошкіна, Н. Дика, та ін.

О. Кучерук з-поміж методів мовленнєвої текстової компетентності виділяє методи, що відображають когнітивну методику: „концептуальна карта”, метод емпатії (вживання). Метод емпатії – це спосіб навчання, спрямований на зміну внутрішніх установок особистості у ставленні до себе та інших людей шляхом тренування в ситуаційному програванні міжособистісних стосунків. Цей метод, на думку дослідниці, дає змогу усвідомити, що в ефективному спілкуванні людей має місце не лише вербальна поведінка, а й чуттєве сприймання співрозмовника. Основу методу емпатії становить комунікативно-психологічний тренінг – спеціальні комунікативні вправи (рольові ігри, дискусії), тренування вмінь установлювати контакт із співрозмовником за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування, урахувати жести, міміку, погляд, інтонації співрозмовника, відчувати, що він думає, гнучко підтримувати розмову, вести переговори, дискутувати, розв’язувати конфліктні ситуації [1, с. 60 – 62]. Це такі техніки, як „пантоміма”, „віч-на-віч”, „коротка розмова”, метод „концептуальна карта” як спосіб навчання, що передбачає складання концептуальних карт на основі визначення основних понять, ідей і зв’язків між ними, тобто визначення в тексті основних духовно-культурних концептів і пов’язаних з ними слів-понять, ідей; з’ясування основних зв’язків між концептами; структурування основних концептів, понять, ідей, зв’язків між ними у вигляді карти; обговорення змісту й результатів виконаної роботи [1, с. 93 – 94]. Цікавим є метод символічного бачення – різновид когнітивних способів навчання, що передбачає глибоке розуміння зв’язків між символом та відповідним об’єктом дійсності, розвиває образне мислення й пам’ять [Там само, с. 143], методи утворення „хмари слів”, складання ментальних карт тощо.

Важливо для здійснення ефективного когнітивного аналізу спиратися на розуміння процесів єдиної багаторівневої пам’яті людини: словесно-логічної, моторної, емоційної,

образної. Сприймання й розуміння смислу тексту стосується запам'ятовування його структурних компонентів і особистісного досвіду, проведення аналогій, визначення семантичних зв'язків, виділення ключових слів, синонімічних рядів, аналізу ситуації, яка спричинила створення й сприймання тексту.

Опрацьовуючи теоретичний матеріал окремих навчальних компонентів лінгвістичного змісту, студент засвоює основні поняття про текст, його структуру й семантику, засоби вираження, текстові категорії, жанри, стилі мовлення, сутність концептів, фреймів, засоби формування концептуальної й індивідуально-авторської мовної картини світу, співвідносить концепт і його мовне вираження.

Автори концепції когнітивної методики стверджують, що метою когнітивної методики в закладах загальної середньої освіти є опанування учнями мовних одиниць як концептів – глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора, з метою формування вмінь адекватного сприймання текстової інформації та створення усних і писемних текстів відповідно до комунікативної інтенції, розвитку пізнавальної активності учнів, підвищення їхнього інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні й етичні норми спілкування [2]. Змістова єдність тексту втілена у своєрідних структурно-сміслових згустках – концептах. Поняття концепту актуалізували в лінгвістичних та психолінгвістичних студіях у зв'язку з переходом до сучасної антропоорієнтованої наукової парадигми, основою якої є людина, яка сприймає, зберігає, розвиває, ретранслює мову й мовлення в конкретних соціально-історичних умовах. Концепт – це сформоване у свідомості учня поняття про складники реального й уявного світу, виражене за допомогою мовних одиниць, пов'язане з мотивами мовлення й комунікативними намірами мовця та реципієнта. Семантика концепту містить комплекс позамовних відомостей, що ґрунтуються на знаннях про світ, отриманих унаслідок колективного досвіду людства. Концепти поєднують процеси пізнання й емпіричний досвід

учня, формують концептуальну й мовну картини світу. Концептуальна картина світу є універсальною, пов'язаною з сукупністю знань про світ та відображеною в мовній картині світу, а мовна картина світу пов'язана з особливостями національного світосприйняття та є індивідуальним витвором кожної особистості [2].

Важливим для опанування когнітивного аналізу є дотримання дидактичних, лінгводидактичних та часткових методичних принципів навчання, властивих когнітивній методиці. Провідні часткові методичні принципи (особистісний, етнокультурологічний, інтегративності, емоційності, креативності та активної пізнавальної спрямованості) [2] забезпечують формування в учнів умінь і навичок виділяти, розуміти значення мовних одиниць (носіїв концептів) та комунікативно виправдано використовувати їх у власній мовленнєвій практиці; виховання особистості, здатної сприймати, розвивати й збагачувати мовну картину світу в різних ситуаціях спілкування.

Майбутні вчителі української мови і літератури засвоюють такі критерії добору текстів: виховний потенціал, інформативність, актуальність, адаптованість, доступність, наповненість дидактично значущими мовними одиницями, урахування психологічних особливостей реципієнтів, стилістична й жанрова довершеність, пошуковий і дослідницький потенціал, спроможність тексту спонукати учнів до словесної креативної мовотворчості. Ці критерії студенти вчать аналізувати в межах навчальної дисципліни „Методика навчання української мови”. Під час практичних занять вони розробляють технології уроків з використанням аналізу тексту, визначаючи такі параметри, як наповненість тексту необхідним лінгвістичним матеріалом, відповідно до вимог чинної програми; ідейний зміст тексту; лінгводидактичний потенціал: передбачувані види репродуктивної й творчої роботи; урахування суб'єктивних чинників у роботі з текстом; послідовність завдань для учнів, їх види; узгодженість дій учителя й учнів; вплив тексту на вибір ефективних методів та прийомів навчання; визначення лінгводидактичного потенціалу

тексту; висновки щодо аналізу проектування креативної діяльності учнів.

Отже, майбутнім словесникам необхідно опанувати елементи когнітивного аналізу в аспекті лінгвістики й лінгводидактики. Опановуючи методичну науку та здійснюючи власні розробки, майбутні вчителі української мови і літератури мають усвідомлювати, що когнітивний аналіз тексту містить два напрями – розуміння змісту, розшифровування інформативності тексту щодо подій, явищ і зчитування інформації про персонажів тексту, їх поведінку, описану автором за допомогою мовних засобів; процес аналізу тексту завжди є підґрунтям для створення власних текстів – висловлювань про аналізований текст, створення аналогічних текстів з певною навчальною метою. Когнітивний аналіз загалом дає змогу пізнавати світ, усвідомлювати себе в цьому світі, формувати власну мовну картину світу, розвиватися ментально й комунікативно.

Література

1. Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі: словник-довідник. Житомир: Рута, 2010. 184 с. 2. Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5 – 9.

Н. А. Щекатунова
(КОЗ „Теплівський НВК”)

ВІТРИЛО ТВОРЧОСТІ

*Творчості навчити не можна.
Зате дозволити собі навчити людей
творити – цілком можливо
(Джулія Камерон)*

Творчість – це діяльність, завдяки якій народжується нова матеріальна чи духовна цінність для людини. Вона є насамперед працею завзятою, кропіткою і водночас натхненною, яка потребує оптимальної напруги всіх фізичних і духовних сил людини. Справжня творчість завжди дає суспільству корисний і значущий результат.

Завдання літературної та мовної освіти в школі – це навчально-виховний комплекс, у якому на першому місці стоїть

виховання людини. Функції художнього слова – збудження найкращих почуттів читача, розвиток емоцій та розумових здібностей – пам'яті, уваги, мислення, мовлення тощо. І, за висловом Б. Степанишина, головне – не сума, не повнота знань, а розвинуті на її матеріалі, її засобами здатності уявляти, співпереживати, розмірковувати, аналітично мислити, вивчене систематизувати, узагальнювати і, зрештою, усі ці вміння застосовувати повсякденно протягом усього життя [4].

Есе ідеально підходить до навчання школярів критично мислити, для розвитку мовленнєвих компетенцій учнів і на уроках української мови, і під час роботи над художніми текстами.

Есе (фр. *essai* „спроба, проба, нарис”, від лат. *exagium* „зважування”) – літературний жанр прозового твору невеликого обсягу й вільної композиції. Воно виражає індивідуальні враження й міркування автора з конкретного приводу або предмета й не претендує на вичерпне трактування.

Якщо поезія – це музика серця, то есе – це музика думки. На відміну від реферату, який адресується будь-якому слухачеві, есе – це ближче до репліки, що адресується підготовленому слухачу, тобто людині, яка вже має уяву, про що йде мова. Власне, така „адресність” дозволяє автору есе зосередити увагу на розкритті нового змісту, а не нагромаджувати різними службовими деталями викладення матеріалу в письмовому форматі.

Стиль есе вирізняється афористичністю; образністю; парадоксальністю. Для нього характерне використання численних засобів художньої виразності: символи, метафори, порівняння, алегоричні і притчові образи. Для передачі особового сприйняття автору необхідно: використовувати всілякі асоціації; проводити паралелі; добирати аналогії. Есе буде цікавим, якщо в ньому будуть присутні: непередбачувані (парадоксальні) висновки; несподівані повороти; цікаві зчеплення. Мовна будова есе – це динамічне чергування полемічних висловів, питань, проблем, використання розмовної інтонації й лексики. Жанр – суб'єктивне зосередження на частковому, а не на головному, висловлювання спірних міркувань, наводячи мінімум доказів [3].

Дуже важливо розвивати творчі здібності в дітей, і обов'язково вони повинні відчувати підтримку наставників та батьків, тоді успіх гарантовано.

Наводжу приклад твору учениці 11 класу, члена МАН Щекатунової Дар'ї, яка стала призером обласного конкурсу творчих робіт „...незабутнє – забудеться, неможливе – не здійсниться, навіть чисте забрудниться, тільки пісня залишиться”.

СПРАВЖНЯ ПОЕЗІЯ СЕРЦЯ

*А пісня – це душа.
З усіх потреб потреба.
Лиш пісня в серці ширить
межі неба –
На крилах сонця сяйво їй лиша.
Чим глибше пісня,
тим ясніш душа.
Іван Драч*

*Пісня, як найбільша у світі любов, зоріє у серці кожного.
Віки давноминулі і прийдешні, літа далекі й суцї, дні посивілі й молоді проорали глибокі борозни на пісенному ґрунті.*

Пам'ятаймо: пісні над колискою – перший скарб. Ми з Любові й Пісні прийшли у світ. Тихої й любної години, коли на самоті лишаєшся зі своїми думками і мріями, то мандруєш через повиті білими туманами плеса пам'яті в дитячі літа на крилах чарівної мелодії пісні-спогадів. З глибини своєї душі найрідніша людина добувала й дарувала пісні, які діти вбирали до сердець, як живодайний трунок і передавали прийдешньому поколінню, як родинний скарб. Поки співає Мати, доти буде на землі Україна.

Алмазом добрим, дорогим сяє пісня, рідним словом торкається струн душі й вітає наш день і наше воскресіння. Вона пролинула крізь віки й не загинула, не розтала у плині часу, а оселилася в пам'яті багатьох людей, тривожачи серце своїми чуттями, доторкаючись у душі найсокровеннішого, глибокого.

Доля українського народу має багато трагічних переплетінь. У важкі години лихоліття його сини та дочки змушені були покинути рідну землю. Щоб не забути мову, свою

родину, своє коріння, вони добувають із серця зоряне слово й посилають на батьківщину.

Квітка Цісик... Любов до української пісні прийшла від серця. Два диски встигла залишити по собі: „Пісні з України”, „Два кольори”. Тиха мелодія її серця ясніє, зоріє, промениться й над нею не власний час, бо крізь віки всесильно сяє й буде сяяти свята і праведна любов до України.

Ніна Матвієнко – золотий голос України, який живить невичерпне пісенне джерело. Бог дав їй голос, який пробуджує почуття любові до неоціненного скарбу народу.

Пливе Пісенна ріка й виграє душою хвилю, у якій святяться небеса; сонце, місяць і зорі сяють у світляному розливі; земля дарує живу воду із чистих джерел, а душа Шевченка-Пророка із небес віщує:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине.
От де, люди, наша слава,
Слава України.

Чуємо на зорі третього тисячоліття живий голос співачки досвітніх вогнів Лесі Українки: „...на світі запалає Покинутий вогонь моїх пісень”.

Пісня як виквіт народної думки, у ній слово тихе, а громом гримить із сивих століть і не дає заснути у дні суцї, бо для вічності вимолене душею. Її слово пророче – світить Україні крізь морок віків і воєнні дими, темінь неволі й пелену сліз. Молодою кров'ю полеглих синів скроплені пісні про історичні події різних часів. Вони – це душа народу у відбитках безсмертних нот. Пісня зродилася з Любові, набралася сили, бо зросла на Вірі, стала віщою, бо несе під серцем Надію, освячена Правдою, несе в собі заповіт народів, бо покликана здобути Волю.

Славиться у світовому письменстві наша солов'їна пісня, бо слово й мелодія світяться із пречистого джерела нашої нації. Пісня – диво дивне; мозаїка краси; минулого високі благовісти; велика сила, принесена у світ од батька й матері й віддана в дар народові, щоб він у манівцях не заблукав. Вона єднає рід, зв'язує покоління.

Слухаймо це слово душею, бо воно із пісні народу виспівалось, вияснилось, як молитва і сповідь у святу годину. І зоріс в сяйві українська душа, і являє у слові, і шепоче споконвіків довірливо – тихо, але це слово з України чути на цілий світ. Пісня літає вільно в небесах, освячена щирою любов'ю. Любов, як сонце, може обігріти, а може й спопелити у гніві за зраду. Пісня росте, виростає разом із народом тихо, як тихо ростуть дерева, сходить сонце, як тихо світить веселка й ласкаво гладить дитину по голівці рідна матусина рука. Диво-пісня лине над світом, сипле звуки свої навкруги.

Нема життя без України- це доля, яка випадає раз на віку, бо Україна – це Мати, яку не вибирають, як і долю, бо Україна- це пісня, яка вічна на цій землі. „Вона лиши те чинити мусить, що їй на долю випало”.

Отже, для захопленої людини творчість є сенсом життя. Ось чому так важливо розвивати її в дітей та дати їм зрозуміти, що це – природна здатність людини, яка розширює наші можливості та допомагає нам у повсякденному житті. Захопленість підсилюється, якщо продукти творчості одержують всенародне визнання.

Література

1. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13209/>.
2. URL: <https://www.facebook.com/2208880109339628/photos/a.2209846762576296/2435641513330152/?type=1&theater>
3. URL: <http://galina-fefilova.kupyansk.info/info/page/8326>
4. **Степанишин Б. І.** Викладання української літератури в школі: метод. посіб. для вчителя. К.: РВЦ „Проза”, 1995. 256 с.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ: ТРАДИЦІЇ, ДИСКУСІЇ, ІННОВАЦІЇ

Н. О. Баннова

(Національний технічний університет
„Дніпровська політехніка”)

ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ ЛЕСІ СТЕПОВИЧКИ

Історія літератури Придніпров'я осяяна іменем відомої поетки Лесі Степовички. Її творчість і громадська діяльність внесли новий потужний струмінь у мистецьке життя рідного краю – Січеславщини й загалом сприяють стрімкому розвитку української культури.

Леся Степовичка оригінальна в манері віршотворення. Вона йде власним шляхом сприйняття та відтворення дійсності, використовує власні оригінальні художні засоби. У її поетичному тексті експресивні синтаксичні засоби посідають особливе місце. Важлива роль серед них належить парцельованим побудовам.

Своєрідність парцельованої конструкції не тільки в її синтаксичній будові, для якої характерна наявність базової частини і парцелята. Характерним є й те, що поза контекстом парцелят не може мати своєї функційної повнозначності; лише у зв'язку з контекстом або з реальними обставинами, ситуацією мовлення можна визначити його смислову функцію, стилістичне призначення.

Парцеляція в поетичних творах є одним з основних засобів реалізації оцінки повідомлюваного, саме розчленовані конструкції найбільшою мірою здатні передати авторську інтенцію, модальність, оцінку, не допускаючи ніякої варіативності, суворо спрямовуючи читацьку реакцію, емоції адресата. Як стверджує А. Загнітко, „Порушення передбачуваності розгортання речення сприяє створенню багатовимірності основних змістових універсалій тексту – людина, час, простір” [1, с. 24].

Незаперечним є й факт залежності функцій парцельованих конструкцій від мовленнєвої ситуації, у якій вони відтворюються. Вибір комунікативної ситуації в літературному

творі залежить від авторського задуму та жанрових особливостей твору.

У поетичному тексті Лесі Степовички певне місце займають додаткові приєднувальні конструкції (ПК). Приєднуючись після паузи до базової структури, додатки набувають самостійного значення, стають виразними, експресивно-емоційними. Найчастіше вживаються додаткові ПК, виражені іменником із залежними словами чи без них у знахідному або родовому відмінку, наприклад:

А гори там були! І річка, й ліс...

А ще на велелюдних стадіонах

Співали „Scorpions” і „Gipsy kings”

Жінкам, що вбрані в сукні від Діора [2, с. 15].

Або:

Якого кольору Оріль? –

засперечалися поети.

У кожного свої секрети

освяти певних кольорів:

їх смакування й пізнання

між узвичаєних речей...

Додаткові ПК служать у наведених прикладах засобом доповнення основної думки авторки певними деталями:

Я – різна,

Софія мудра,

й язиката Пріська.

Я – тишина краля,

і змарніла тріска.

Я – різна [2, с. 11] або

Чи ж Січ була? Минулось ніби сон:

клейноди, булава, смертельні змаги...

Лишився лиш гучний атракціон

роззявам ситим на розвагу [2, с. 16].

Менш поширеними є додаткові ПК, виражені іменниками в орудному відмінку з прийменником *під* і без нього:

Брр! Ой, брр! І як воно буде тепер?

Під скляною, під банею

у нашій ненашій ВР?

Знов неначе на полі брані,

вбиті будуть, є вже поранені [2, с. 22].

Досить продуктивними в поетичному тексті Лесі Степовички є парцельовані однорідні означення, виражені непоширеними прикметниками, які доповнюють підмет базового речення, наприклад:

*Що ювілей? Невпинний і нестримний
стрімкого часу невловимий біг [2, с. 16].*

Або

*Обирали, обрали, вибрали –
ой, коли ж воно буде на добре?*

*Й побрели ніби обри,
безборонні, обібрані, драні
до земельки до рідної
бабратись [2, с. 22].*

Як засвідчує фактичний матеріал, означальні ПК у поезії січеславської поетки Лесі Степовички також явище поширене. Досить продуктивно вона використовує непоширені означення, за допомогою яких привертає увагу читача до повідомлюваного.

Отже, у текстовому матеріалі творів Лесі Степовички поширені додаткові ПК. У певному контексті, приєднуючись після паузи до базової частини, додатки набувають самостійного значення, стають виразними, експресивно-емоційними.

Література

1. **Загнітко А. П.** Душа тисячоліть шукає себе в слові. Урок української. 2000. № 2. С. 24.
2. **Степовичка Л. Н.** Медитації пташиного крила: поезії. Д.: Моноліт, 2003. 96 с.
3. **Степовичка Л. Н.** Осінні люди: поезії і переклади останніх років. Львів: Ліга-Прес, 2015. 116 с.

С. В. Видиш

(Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля)

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ „ЛЮБОВ” У НОВЕЛІСТИЦІ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Існує безліч трактувань поняття „концепт”, іноді вони дуже відрізняються один від одного, одні з них стислі (Ю. Степанов, Д. Лихачов, В. Карасик), інші ж максимально

широкій (С. Воркачов, С. Аскольдов). Найбільш всеохоплюючим, повним визначенням, на наш погляд, є формулювання С. Воркачова: „Концепт – це термін, який поєднує лексикографічну і енциклопедичну інформацію, «найближче» і «найвіддаленіше» значення слова, знання про світ і про суб'єкт, який його пізнає» [1, с. 10]. Учений розглядає концепт із різних точок зору: концепт – це і те, за допомогою чого людина пізнає світ; він заснований і на досвіді, і на енциклопедичній інформації, якась середня, вироблена в процесі пізнання, єдино правильна квінтесенція значення слова.

Якщо говорити про природу виникнення концепту, то, на думку В. Карасика, концепт виникає в результаті взаємодії досвіду, відбору на основі критерію цінності та механізму запам'ятовування [4, с. 96]. За Ю. Степановим, концепт виникає при зіткненні світу культури та індивіда, що свідчить про те, що це визначення є найвужчим з усіх перерахованих, оскільки автор дає лінгвокультурологічне тлумачення концепту [8, с. 40]. Д. Лихачов у своєму визначенні концепту як „заміщення значення слова в індивідуальній свідомості і в певному контексті” [5, с. 4] підкреслює його суто індивідуальну спрямованість як засобу розуміння навколишнього світу, не приділяючи увагу соціальній стороні поняття. Отже, на сучасному етапі в мовознавстві не можна відстежити єдину думку в трактуванні поняття „концепт” і його можливість характеризувати навколишній світ. Незалежно від типів концептів усі вони є структурними ланками, будівельним матеріалом концептосфери певної мови, у якій можна виділити менші утворення.

Концепти можуть створюватися індивідуально, адже кожний митець має своє особливе мовне світосприйняття. Концептуальна картина світу виражає буття людини в навколишній дійсності. Система й сукупність концептів особистості становлять її індивідуальну концептуальну картину світу, а мовні засоби, за допомогою яких ця особистість інтерпретує свою концептуальну картину світу, є індивідуальною мовною картиною світу [6].

Концепти емоцій як одиниці української етносвідомості вивчені недостатньо, що перешкоджає створенню уявлення про

національну концептосферу, необхідного для сучасної науки з метою виявлення ментальності її носіїв [2, с. 47].

Зупинимось на концепті „любов” у новелістиці Ірен Роздобудько, спробувавши проаналізувати одну з її збірок „Гра в пацьорки”. Саме ця збірка привертає увагу читача проблемами, які авторка порушує в кожній із новел та про які жінки звикли мовчати.

Одна з найуспішніших сучасних українських письменниць Ірен Роздобудько, книги якої не сходять з полиць книжкових магазинів роками, а за її сценаріями знято вже 12 фільмів, колись зовсім не володіла українською мовою. Зробивши свідомий вибір, вона рік мовчала, після чого не лише заговорила, а й почала писати виключно рідною мовою. Роздобудько каже, що поняття натхнення придумали ліниві, щоб, прикриваючись його відсутністю, нічого не робити, а її надихає до творчості все.

В одинадцятитомному словнику української мови лексему *любов* репрезентовано так: 1) почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі, кохання; стосунки між чоловіком і жінкою, викликані сердечною прихильністю; 2) почуття глибокої сердечної прив’язаності до кого-, чого-небудь; глибока повага, шанобливе ставлення до людини; глибока приязнь, викликана родинними зв’язками; 3) інтерес, внутрішній, духовний потяг, пристрасть до чого-небудь [7, с. 564].

У новелі „Перше не єдине” реалізоване перше й основне значення слів *любов/любити*: *Ще через тиждень я чекала на нього майже всю ніч у під’їзді, трусячись від страху і холоду. А дочекавшись, сказала: „Я тебе люблю”. І він роззублено промовчав* [3]. *Як смішно: колись, здається, я тебе любила... [Там само]. На незграбне, недолуге каченя з тишними формами і шаленим бажанням любити – раз і на все життя?! [Там само].*

Лексема *любити* часто використана в новелі „Оседець з гірчицею”. У ній це слово вжите з третім значенням (‘почуття глибокої поваги, шанобливого ставлення до людей’): *За годину сюди почали сходитись ті, кого Ася знала і любила, хоча зустрічалися не часто, а з деякими і зовсім не бачились по кілька років, адже у кожного були свої справи, проблеми,*

тріумфи і трагедії [Там само]. – Я летіла! Там дощ! І зірки висять – величезні, мов яблука!!! Я навіть схилила голову, щоб не зачетитись! Яке це щастя!!! Як я вас **люблю**!!! [Там само]; і з першим: – **Люблю, люблю, люблю**!!! Налийте мені вина! Я хочу пити сьогодні за цей дощ, за вас! Ми є! Ми будемо! І це прекрасно! [Там само]; і з другим (‘приятель, викликана родинними зв’язками’): Поглянувши на ці картини, хотілося плакати, сміятися, розповідати історії з власного дитинства, **любити** маму і пробачати батьку [Там само]. І тому через безліч об’єктивних причин не могла бути „однієї крові” з тими, хто завжди мав дах над головою, надійний тил – **люблячих** батьків і чоловіків, що обожають тебе тільки за те, що ти існуєш [Там само].

У новелі „КИЄВЕ – (ти) МІЙ... (роман)?” авторка послуговується дієсловом **любити**, доповнюючи його пряме значення смисловими відтінками дієслів **завоювати**, **оселити**: *Не те щоб не любила тебе, просто розуміла, що ти для мене надто великий і надто галасливий, що тобі байдуже до мене. Що ти ніколи не зможеш змиритися з тим, що тебе можна завоювати...* [Там само]; *І оселив у собі, і привчив **любити** тебе таким, яким ти є...* [Там само]. Цікавим є зіставлення змісту понять **любов** і **кохання**: *І я дійсно пізнавала тебе наосліп, майже в прямому сенсі, адже вивчала тебе вночі – так як має бути, коли ще немає **любові**, але вже зароджується **кохання** (тоді я вже могла відрізнати ці мовні нюанси)* [Там само].

Захоплення Києвом також розкрито через поняття **любов** / **любити**. Це ж значення слова **любов** реалізоване в новелі „Оселедець з гірчицею”: *Як може бути щасливим справжній художник, що пройшов усе життя уздовж і впоперек, і бачив його таким, яке воно є – без купюр, без рожевих окулярів, але з великою мовчазною **любов’ю**, яка проявляється не в словах – у вчинках, а ще – у фарбах* [Там само].

Письменниця за допомогою епітетів, порівняльних зворотів, метафор, слів, ужитих у переносному значенні, показує **любов** в усіх її проявах. **Кохання** в житті людини – знаменна подія, а коли воно перше й таке очікуване, до нього слід ретельно готуватись – саме такої думки дотримується героїня згаданої вже нами новели „Перше – не єдине”. В інтерпретації

І. Роздобудько це несподіванка, мрія, „репетиція справжніх почуттів” [Там само], вірність, бажання, щастя і водночас поразка, фіаско, воно зле і сліпе: Воно (кохання), мов перший сніг наприкінці листопада, ще не затоптаний нічиїми ногами, або, як перша трава наприкінці березня, що ледь помітна на ще вкритій памороззю землі [Там само]; ... життя не закінчується разом з першим кохання... Це лише репетиція до справжніх почуттів! ...перше кохання майже завжди приречене на фіаско? [Там само].

Стан закоханої з першого погляду людини передано дієсловами, віддієслівними іменниками, що пов’язані зі смаковими, зоровими і слуховими, часо-просторовими відчуттями: У ресторані вони щось жували, не розбираючи смаку. Зникли ще й зір, слух і відчуття часу. Мов у тумані, вони ледь уловлювали деталі облич і мало розуміли суть сказаного [Там само]. Авторка доводить, що в такому випадку кохання асоційоване з почуттям, що приносить радість, і реалізується смисловими відтінками ‘краса, радість, захват, диво, новина, мрія’, які ми можемо простежити в новелі „Красивий чоловік”. Разом з тим почуття любові асоційоване з припиненням нормальної роботи всіх органів тіла: Ось він іде. Мов лайнер. Мов білий теплохід. І все! І ти розумієш: Домогаров! Ну в крайньому випадку Харатьян чи Хостікоєв (звісно, всі в юності). Ні, все-таки Домогаров! Словом, і ВСЕ!... серце зупиняється, ноги німіють, коліна підгинаються самі по собі. І думаєш: Це ж все життя, як на діжці з порохом! [Там само].

Сліпе кохання – самовіддане і часто нерозділене, коли чоловік „використовує” закохану жінку, аби самоствердитись – репрезентоване поняттям покірність (новела „Фатальна жінка”), хоч цю лексему авторка не вживає, але малює то образ покірної кішки, то живого вуха: Спочатку виліпив кішку, і Люся покірно скрутилась у нього на колінах, час від часу видаючи солодке мурчання. Потім виліпив вухо, і Люся з благоговінням вислуховувала різну маячню, що сипалась зі Славкових вуст, мов горох... [Там само].

Яскравий приклад вигаданого, бажаного, омріяного, але нереального кохання подано в новелі „Колись давно”. Про це

І. Роздобудько говорить, використовуючи форми дієслів умовного способу, поєднуючи їх зі словами, що асоціюються в героїні з прикметами невибагливого щастя: *Він не робив би зауважень за розбитий кухоль..., не вчив би, як економити на пральному порошку і новорічних розпродажах! Він би щодня приносив вам квіти* [Там само]. *А вночі нашіптував би неймовірні солодкі і безсоромні дурниці, від яких ви б злітали до небес* [Там само].

Проаналізувавши кілька новел однієї збірки Ірен Роздобудько, можна стверджувати, що письменниця майстерно інтерпретує лексеми *любов / любити* у власній новелістиці: вона розкриває основні значення понять *любов / любити*, доповнюючи їх новими смисловими відтінками.

Література

1. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва: ИТДГК „Гнозис”, 2004. 236 с.
2. Гнаповська Л. В., Дука М. В. Концепт „культура” в номінативному просторі „кохання”. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. № 23. С. 47 – 50.
3. Гра в пацьорки. *Нора-друк*. 2009. URL: <https://www.litmir.me/bd/?b=152350>.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис. 2004. 389 с.
5. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Известия РАН. Сер. лит. и яз.* Т. 52. 1993. № 1. С. 3 – 9.
6. Олексенко В. Вербальне наповнення концепту „любов” у сучасній українській прозі. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle>
7. Словник української мови: в 11 т. 1973. Т. 4. С. 564.
8. Степанов Ю. С. Концепт. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва: Школа „Языки русской культуры”, 1997. С. 40 – 76.

А. Ю. Горбань

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ТАЄМНИЦІ ЖИТТЯ СТАРОБІЛЬСЬКОГО ПОЕТА

Ім'я українського поета Івана Савича відоме багатьом шанувальникам справжньої поезії. Його вірші ввійшли в скарбницю української літератури. Тонкий поет-лірик, як і

багато талановитих людей радянської доби, пройшов незламний духом через лихоліття війни. На кожен удар долі митець відповідав силою поетичного слова.

На жаль, доля і творчість Івана Савича залишилися поза увагою критиків та літературознавців. Про письменника відомо мало. Його книжки не перевидають, а в мережі Інтернет важко знайти хоча б кілька поезій. Але на Старобільщині, де жив і працював поет, його знають і глибоко шанують. У бібліотеці міста Старобільська знаходимо збірки поезій Івана Савича, особисті фотографії та записи, а також спогади про нього односельців.

Іван Савич (справжнє прізвище Лук'яненко Іван Савич) народився 1914 року в селі Савинки на Чернігівщині в родині селянина. Днем народження письменника вважають 19 січня, День Хрещення Господнього, але мало хто знає, що насправді митець народився 21 січня.

Сім'я проживала в сотенному козацькому селищі, і тут було прийнято називати один одного козаками. Можливо, назва рідного села, малої батьківщини, як цілющого джерела, і стала псевдонімом поета? За іншою версією, митець прийняв літературне ім'я Савич Іван на честь ушанованого земляка, колись дієвого сотника першої чверті XVIII-го століття Івана Савича.

Життя поета було насичене тривогами й репресіями, але попри всі складнощі він зберіг любов до своєї родини й батьківщини.

Онук поета Дмитро Лук'яненко розповідає: *„Він працював звичайним учителем, викладав дітям українську мову. На один з уроків прийшов інспектор, який доповів, що вчитель доволі часто вживає слова «народ», «Україна», «українська мова», «державна». Цього вистачило, щоб запроторити Івана Савича до забутого Богом і людьми містечка Інта в Комі АРСР, де він провів довгих сім років”*.

На 85-річчя Івана Савича луганський поет і художник Григорій Половинко подарував ювіляру картину, на якій був зображений сам Савич верхи на коні, з шаблею у правій руці. Назвав він цю картину „Козак Старобільщини”. Подарунок прийшовся Івану Савичу до душі, адже він дійсно з гордістю

носив прізвисько Козак і до того ж перебував у Чернігівському козакому полку. І якщо Володимир Даль підписував свої твори як Козак Луганський, то Іван Савич – почесний громадянин міста Старобільська – по праву міг бути названий Козаком Старобільським.

*Моє ти рідне місто Старобільськ,
Мій тихий дім, де проти вікон квіти,
Моя сім'я і труд, мій хліб і сіль,
Багато бачив я країн по світу,
До тебе ж линув серцем звідуєсь... [3, с. 80].*

Цей вірш Івана Савича має назву „Рідному місту”. Письменник любив і поважав рідний край, любив людей, які живуть у ньому. Про те, яким був поет, свідчать спогади рідних, друзів, односельців.

Мешканець Старобільська Дмитро Руденко згадує: „Іван Савич – мій сусід. Завжди вийде, під деревом сяде на розкладному кріслі і щось тише, тише, тише. Він мені в шкільні роки здавався дідусем із книг, фільмів. Легендарна людина”.

Світлана Букша була ще юною поетесою, коли познайомилася з видатним майстром слова: „Пам'ятаю, літом у серпні 1998 біля під'їзду будинку на стільці сидить літній чоловік... Питаю: «А де живе Іван Савич Лук'яненко, поет?» Відповідає чоловік мені: «А що ви хотіли від нього?» Кажу, що хочу показати свої вірші. Він відповідає, що він і є Іван Савич, і запросив мене до себе. Ми з маленьким синочком Романом слідуємо за Іваном Савичем на поверх у його квартиру, де він мешкав зі своєю дружиною. Так хвилююся, бо знаю, що сам Іван Савич зараз буде оцінювати моє творіння! У квартирі зустрічає нас невисока літня жіночка, запрошує у приміщення, а там відчувається затишок від того, що я побачила: друкарська машинка та стовпці надрукованих і чистих листів А-4. Це все призвело тоді на мене таке неймовірне відчуття духу поета! Дякую Господу, що звів мене з такою видатною творчою людиною! Його виправлення та схвалення досі у мене в зошиті нагадують про нього”.

Викладач української мови Старобільського медичного коледжу Людмила Тарабанова розповіла про тяжкий період у житті митця: „Я довго не усвідомлювала, що це і де це те

поселення Інта, де відбував покарання наш поет і земляк Іван Савич, доки сама не поїхала з сином у цей зав'южений край. Ми їхали туди три дні, а доїхали, то були вже не раді нічому. Сніг був такий, що в ньому можна було потонути з головою. А головне – мороз під 40 градусів, який просто не давав дихати. Ось, яка ти є, Інта. А Іван Савич жив тут аж сім років. Можна сказати не жив, а виживав, тяжко працюючи. А головне, він зберіг у своїй душі «горобчика» із Старобільських степів – живого, лагідного, співучого”.

Іван Савич власноручно передав Людмилі Іванівні на зберігання українську сорочку, вишиту жовтими та голубими нитками. Цю сорочку довгими вечорами вишивала для чоловіка дружина Ганна, чекаючи його повернення з неволі.

Письменниця Ганна Гайворонська розповіла про зустрічі з поетом під час її журналістської праці в районній газеті „Вісник Старобільщини”.

Старобільський поет, почесний житель Старобільська Іван Савич занесений в енциклопедію „Народжені Україною”. Меморіальний альманах „Народжені Україною” є продовженням видання „Золоті імена України”.

Вірші Івана Савича перекладені багатьма мовами: болгарською, угорською, татарською й навіть японською. Майже тридцять поетичних збірок і прозових книжок – такий підсумок його творчості.

Видатний майстер слова мав багато учнів. Серед них – поетеси Л. Флетчер, Р. Лук'янчук, Г. Гайворонська, О. Бондаренко, А. Настека, А. Ружіна. Вдячні йому за школу письменники А. Фоменко, Н. Добрін, І. Світличний.

Іван Савич відомий і як талановитий перекладач творів російських класиків українською мовою, зокрема О. Пушкіна і С. Єсеніна.

Про нелегку долю та незламний дух славетного письменника Івана Савича можна сказати, прочитавши лише один його вірш „На етапі”:

*Крок вліво чи вправо – вважаю, втеча.
Стріляю одразу. Голос лункий.
Чвалаю в колоні, і давить плечі
Мішок із речами, мов камінь, важкий...*

– Ти, цеглу, мабуть, несеши, доходяго?
Ану розв'яжи, покажи мішок. –
І, звиклий до крику і до зневаги,
Показую речі – п'ятнадцять книжок.
– Хе! Викинь в замет і не гниєш дугою.
Такого й не бачив ще дивака.
– Ні в якому разі, – кажу конвою, –
Це твори Грабовського і Франка... [2, с. 75].

Незважаючи ні на які злі вітри – голод і репресії, битви на фронтах Другої світової війни, тяжкі бойові поранення, німецький і сталінський табори, поет вистояв і прожив гідне життя. Ні холоднечі заполярної зими, ні політичні репресії не зламали високий рівень внутрішнього опору і стійкості Івана Савича. Вдячні старобільчани встановили меморіальну дошку на стіні будинку, де жив поет.

Україна моя, рідна мати,
Думка в'ється, як чорна змія:
Може, й ти досихаєш, як я...

Ні, ти мусиш безсмертною стати! [1, с. 96].

Ці слова – уривок з твору Івана Савича – стали епітафією на пам'ятнику, встановленому на його могилі. Поет любив Україну більше за власне життя. Він пройшов великий і тяжкий життєвий шлях, написав багато віршів, залишив свою творчість нащадкам і шанувальникам, які завжди пам'ятають і цінують славетного земляка.

Література

1. **Відлуння** віку: Поезії. К.: Дніпро, 1989. 159 с. 2. **Вічні** джерела: Вибране. К.: Дніпро, 1978. 174 с. 3. **Тяжіння** земне. К.: Рад. письменник, 1964. 120 с.

С. Є. Ігнат'єва

(Національний технічний університет

„Дніпровська політехніка”)

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРЕЙМУ
„ПРИРОДА” В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ
ДИСКУРСІ

Важливим напрямом сучасних лінгвістичних учень є дослідження авторського світогляду. Питання відображення світу свідомістю людини становлять важливі гносеологічні й лінгвістичні аспекти дослідження. Одвічна парадигма людина – природа ніколи не втрачала своєї актуальності. У своїй розвідці фрейм кваліфікуємо як лінгвокогнітивну структуру, яка, по-перше, належить до ментальних утворень і становить таку одиницю, що репрезентує знання, а з іншого – виражається мовними засобами. „Естетизм українців, їхнє почуття форми не зупиняється на феноменології краси, а намагається проникнути в ендотимне підґрунтя, розкрити таємницю природи, людської душі та всесвіту. Всесвіт для українця – найближче, естетично привабливе довкілля, яке відображає його власну емоційність” [4, с. 244].

Структура базового фрейму ПРИРОДА в українському щоденниковому дискурсі неоднорідна. Вона охоплює кілька важливих для діариста фреймів: СТЕП, МОРЕ, ЛІС, ГАЙ, КЛІМАТ, ФЛОРА, ФАУНА. Зазначимо, що кожний із виокремлених у щоденниковому дискурсі фреймів має свій субфрейм.

Так, досліджуючи фрейм ФЛОРА, виокремлюємо субфрейми – дерева, кущі, трави, квіти, наприклад: *Все довкола – і трави, й дерева, і води – в осінній упокоєності. В тихій задумі, від якої тобі щоразу щемливо й сумно стає* [1, с. 430].

ФАУНА – коти, собаки, коні, птахи; ПОГОДА/НЕПОГОДА – тиск, вологість повітря, хмарність, сила й напрямок вітру, хмарність, сонячність, атмосферні опади: сніг, дощ, град, завірюхи; туманність, грози та інші атмосферні явища.

Проаналізуємо модель субфрейму ПОГОДА на матеріалі українського щоденникового дискурсу.

Лексема погода – „хороша погода”, антонім до неї – непогода „погана погода” або „негода”. Досить активно погода впливає на самопочуття діариста. Особливо стан поганого самопочуття діаристи пов’язують зі змінами в погоді, наприклад: *Оце ж Феофанія... Обитель смутку. Хворі люди снують серед буйної зелені кволі, безрадісні, ходять, як тіні... Лише надвечір високо в ясному небі грають ластівки, купаються в повітрі – люблю на них дивитись! Бо то – як знаки життя, знаки вічності* [3, с. 534].

Людину завжди кликала до себе природа. Саме природа дарує людині почуття щастя, натхнення, наприклад: *Тут холодно, хмуро. Не було весни, нема й літа. Летимо в Крим!.. Бодай на кілька днів – до сонця до блакиті й просторів* [2, с. 424]. Або „Небо, як ніщо інше, здатне зцілювати душу. Спробуйте який час дивитись у високість, у блакить або зверніть погляд на повен світла палаючий захід, і ви помітите, що очищається душа від усього несуттєвого, як, ставши ніби значнішою, вже прагне вона до чогось великого й чистого. Небо – синонім Бога, образ ідеалу, недаром же воно всім народам у всі віки давало відчуття безсмертя. З небом людині нічого не страшно!” [2, с. 578].

Людина з початку свого існування практично освоювала природу, соціалізувала її, символічно осмислювала. Епіцентром людських роздумів віддавна була Мати-Природа. Саме Природа становить епіцентр українського щоденникового дискурсу. Мальовничі пейзажі України, її живописна природа збуджують натхнення, ваблять уяву діариста-митця. Нескінченний краєвид духмяного степу, стрімкі річки, затишшя лісів і парків не залишають його байдужим. Уся ця природна краса не могла не позначитися на українцях. Потяг до прекрасного, гармонійного в природі виражає особливу життєлюбність наратора в щоденниковому дискурсі.

У щоденниковому дискурсі природа настроєво суголосна зі станом душі наратора: *„Здається, всі ми, письменники, недорікуваті – хто більше, хто менше. Може, лиш тисячну долю вдається нам висловити з того, що відчуваєм, дивлячись на світ, на його божественну красу. Небо, дерева, трави на луках... Хіба цим висловиш те, що навіває природа в своїй*

сукупності. Вона – сама довершеність, сама велич, і не знайти такої ніде, ні на яких інших галактиках. Які винуваті ми перед нею, спотворюєм, нищим, а вона до нас усе добра, всемилостива, всепрощаюча... Вчись у неї! Будь як вона! – нічого розумнішого, мабуть, не знайти в жодній із філософій” [2, с. 119]; „А я подивлюсь, як квітуватимуть кончівські садки. Вишневого сонцесіяного цвіту прагне душа! Садки брунькують... ” [3, с. 350].

Знову ж магічне коло, або мандала, зважаючи на його захисну функцію в щоденниковому дискурсі, є також формою фрейму ПРИРОДА: „Символ вічності – коло. Образ ідеальної довершеності. Такий він в багатьох народів, з найдавніших часів” [2, с. 202]. У давніх слов'ян коло було символом Сонця. Говорилось у них і про дев'ять небесних сфер, які оточують світ земний. У стародавній Греції та Єгипті коло зображали у вигляді змії, що кусає свій хвіст, Уробороса. Цей знак символізує нескінченність та циклічність у природі та Всесвіті: зміну дня і ночі, життя та смерті, руйнації та створення.

Усі позиційовані в щоденниковому дискурсі фрейми ПРИРОДИ реалізуються в тканині тексту через міфологічні засоби трактування світу. Наскрізне апелювання до архетипних образів і символів та наслідування в різних креативно-функційних варіантах архетипових мотивів надає звичайним діям комуніканта-продуцента вищого сенсу і значущості, вписує пропонований об'єкт у ряд одвічних концептуальних реалій.

Ознаки ментальності позначаються на звичаях, традиціях, людській поведінці, на діяльності в будь-яких сферах, особливо виразно простежуються в українському щоденниковому дискурсі. Саме цей тип дискурсу якнайповніше відображає образну картину світу через призму світовідчуття українського народу. Наратор вносить індивідуальні, специфічні риси. Людина живе й розвивається в гармонії з природою:...*Відквітували наші луки, осеніють у туманах, в багряннім вінку Маркових дубів... Ледь долинає далекий шум автостради. Білий чийсь кінь застиг по той бік озера в позі сумовитій. На вершку верболозів ворон сидить самотній, темний, як пророк. Ні зла, ні добра тут ніде, сама безгомінь, упокоєність, задумливий плин буття. Один іду стежкою до*

Дніпра і не знаю, чи багато ще мені тут ходити [3, с. 35]; Вечір на кончівських левадах. *Ще голі дерева. А місяць сходить повен, справді, млинове коло.* Від нього у воді відбився ще один такий же круглий, червоний. *Тиша велика, дерева – гравюри і два світила: одне – внизу, друге – вгорі...* Решта все в *присмерках* [3, с. 51]; *Солов'ї витьохкують із левад.* У порожні двори ветеранів. *Садки цвітуть, сонце пече. День світиться самотністю* [3, с. 55]; Сизе морозне небо опустилося на землю і лягло на верхівки заінених дерев, і таке відчуття, що ці білі крони врастають в небеса. На таку красу хочеться молитися [6, с. 10]; *Тут сосни в захваті од дощу.* Тут *умлівають трави і пахнуть медом дикі маслини.* Голінні вітри живуть невтоленною спрагою лету. А вночі вологі зорі зависають прямо над головою [6, с. 61]; День. *Дощ. Теплий, літній, пахучий,* – особливо в цьому чарівникові Києві, геть затопленому зеленню. *Крізь дощову тилугу вже просвічує сонце і над купами дерев у Ботанічному стоїть синявий випар, як дим. Краса!* [5, с. 174].

А ще щораз відчувати незвичайну Олесеву любов до рідної Полтавщини: „Довкруг полтавська земля – одна з найкрасивіших земель планети. Як все ретельно оброблено, доглянуто, виплекано...” [2, с. 155], і полтавського степу „Та хіба з чим зрівняти пахоці полтавського степу, його повітря і ласку таврійських вечорів?” [3, с. 192].

Свої спостереження, думки, роздуми діаристи передавали на папір, мимоволі створюючи власну натурфілософію. Найбільшу аналогію з матір'ю в уяві давніх людей давала Земля завдяки своєму величезному творчому потенціалу. Наголосимо, що в культурі східних слов'ян ця фреймова одиниця найповніше розкривається в багатофункційному образі Землі. Благодатний зв'язок людини із землею здавна привертав увагу багатьох дослідників східнослов'янської міфології, знайшов своє відбиття і в щоденниковому дискурсі.

Отже, фрейм ПРИРОДА як персоніфіковане уособлення динаміки й краси, спричинене душевним станом діариста. Природа – символ заспокоєння, в її лоно діарист тікає від негараздів, внутрішнього болю, роздратування. У щоденниковому дискурсі аксіологічний складник, зумовлений

насамперед світоглядом і світовідчуттям діариста, певною мірою нашаровується на онтолічний план вираження. А в щоденниковому дискурсі фрейм ПРИРОДА репрезентовано різними субфреймами, які варто розглядати в тісному взаємозв'язку.

Література

1. **Гончар О. Т.** Щоденники: у 3-х т.: Т. 1 (1943 – 1967) / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. К.: Веселка, 2002. 455 с. 2. **Гончар О. Т.** Щоденники: у 3-х т.: Т. 2 (1968 – 1983) / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. К.: Веселка, 2003. 607 с. 3. **Гончар О. Т.** Щоденники: у 3-х т.: Т. 3 (1984 – 1995) / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. К.: Веселка, 2004. 606 с. 4. **Донченко О. А., Романенко Ю. В.** Архетипи соціального життя і політика: (Глибин. регулятиви психополіт. повсякдення). К.: Либідь, 2001. 334 с. 5. **Любченко А. П.** Вертеп (повість). Оповідання. Щоденник / упоряд. авт. післямов. В. А. Любченко; авт. передм., комент., приміт. І. Л. Михайлин. Х.: Основа, 2005. 464 с. 6. **Петро Сорока.** Дерево над водним потоком. Тернопіль: Астон, 2012. 180 с.

О. А. Лапко

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ПОЕТИКА НАРОДНОЇ ПІСНІ

В ХУДОЖНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА

Спорідненість з народною піснею відчутна в багатьох віршах Я. Щоголева. П. Куліш, один із перших рецензентів поета, у відгуку на його ранні твори зазначає: „Склад у того пана Щоголева правдиво рідний. Не Шевченків голос він переймає, переймає він голос народної пісні, і із пісні бере основу свого komponування” [5, с. 513]. Творче зацікавлення народною піснею виникає в митця під впливом харківських романтиків іще на початку 40-х років XIX століття, відтак фольклоризм набуває значення однієї з художніх доміант його поезії. М. Петров надає цій рисі особливої ваги, вказуючи на причетність Я. Щоголева до оновлення художньої мови української поезії другої половини XIX ст. „Перенимая голос

народной песни и придавая художественную отделку, Я. И. Щоголев был один из числа тех малорусских поэтов, которые прорубили ей окно в интеллигентные покои” [Цит. за виданням: 9, с. 384].

Разом з тим навіть у найґрунтовніших дослідженнях творчості митця подаються лише окремі спостереження щодо художньої рецепції елементів народнопісенної поетики в його ліриці. Науковці зазвичай констатують спорідненість віршів Я. Щоголева з фольклорними піснями, яка виявляється на словесному, образно-символічному, композиційному та ритмомелодійному рівнях [4, с. 53, 63, 98; 9, с. 383], відзначають високу художню вартість цих поезій [3, с. 311; 7, с. 141 – 143], указують на специфіку використання різних віршових розмірів, характерних для народної пісні [1, с. 24 – 26; 7, с. 60]. Зокрема, А. Погрібний зауважує, що, звертаючись до народнопісенної строфи, поет „вносить у неї суттєві зміни – він тонізує її, зближує з літературною силабо-тонічною схемою, унормовує відповідно до класичних правил поетики” [7, с. 60]. В. Погребенник окреслює групу народнопісенних жанрів, вплив яких найбільш відчутний у поезії митця, та розглядає творчі зацікавлення поета фольклором у їх динаміці, у контексті його мистецької біографії. Науковець помічає „безпосереднє і захоплене орієнтування” письменника на фольклорну пісню у ранніх віршах, датованих 40-ми роками. За його словами, „значна питома вага народної пісенності в ліриці Щоголева 60-х – 70-х рр.” [6, с. 14]. Деякий відхід митця від народної пісні на початку 80-х років дослідник пояснює тим, „що в цей час на перший план серед осмислюваних ним фольклорних жанрів починають виходити „народові оповідання” [Там само, с. 15]. Подібну динаміку у використанні народнопісенної ритмомелодики відзначає і А. Погрібний: „У пізнішій творчості від зближення народної ритмічної системи з літературною класичною версифікацією Щоголев еволюціонував до підпорядкування першої другій, а потім і до майже цілковитого її витіснення” [7, с. 60]. Автори сучасних розвідок зосереджуються переважно на творчій інтерпретації календарно-обрядових жанрів [2] або фольклорних сюжетів, мотивів та образів [8] у поезії митця. Отже, мета нашої роботи –

поглибити розуміння художньої рецепції елементів народнопісенної поетики в ліриці Я. Щоголева, дослідивши ще не висвітлені аспекти окресленої проблеми.

Велика група поезій Я. Щоголева споріднена з народною лірикою родинно-побутового циклу. Зокрема, за мотивами сирітських пісень (скарги на долю, звертання до померлої матері) створений вірш „Чередничка”. Вірогідно, під впливом народних пісень про нещасливе подружнє життя постали поезії „Навзаході” і „Лист”. В обох творах ліричним суб’єктом є жінка, що скаржиться на образи, яких зазнає від чоловіка або від свекрухи й зовиць. В обох поезіях використовується властивий народній ліриці прийом протиставлення нелегкої долі заміжньої жінки безтурботному життю дівчини до одруження, причому таке контрастування виявляється й у портретній самохарактеристиці героїні (*„Наче тую квітку, і струнку і гожу, / Брав мене ти в батька, білу та хорошу; / А тепер побачиш: очі ізмарніли, / Руки від роботи схнули й почорніли!”* [11, с. 227]). У вірші „Навзаході” мотив гіркої жіночої долі більшою мірою „олітературений”, поезія „Лист” за своїми лексичними засобами набагато ближча до народної пісні, проте вона насичена побутовою конкретикою. Традиційній темі письменник надає оригінальної композиційної форми листа жінки до чоловіка, який перебуває на заробітках.

У творчості Я. Щоголева репрезентовано тематичне багатство народних пісень про кохання: мотив нещасливого кохання („Веснянка”, „Вербиченька”, „Кохання”), розлуки через шлюб із нелюбом („Покірна”, „Чом не дали долі”), смерті коханого на чужині („Дівчина”), смерті милої („Галя”), туги за милим („Пряха”, „Не чує”, „Пісня”), взаємного кохання („Маруся”) та ін. Поет розробляє тему кохання і в тональності народної жартівливої пісні („Добридень”, „Горішки”). Суб’єктна структура цієї групи віршів Я. Щоголева загалом не відрізняється від структури фольклорних творів аналогічної тематики: найчастіше поезія є ліричним монологом дівчини, рідше – парубка („Галя”, „Тини”) або діалогом закоханих („Маруся”). Автор активно використовує один із найуживаніших у цьому жанрі прийомів – художній паралелізм (наприклад, події аналогії у вірші „Веснянка”: *„Зацвітали*

яблуні у садку, / Як шила я хусточку козаку”; „Та вже тії яблуні одцвіли, / А любовіі стежечку перейшли” [11, с. 122]). На цьому підґрунті постають образи, що набувають певного символічного значення: опалена блискавкою верба – нещаслива дівоча доля („Вербиченька”), стоптані „черевички з підківками” – втрачене кохання („Черевички”). Митець, творчо наслідуючи народну словесність, удається до персоніфікації образів природного світу („Дівчина”, „Діброва”), використовує традиційну народнопісенну символіку (пара голубів – закохани), характерні словоформи та словотворчі засоби, зокрема нестягнену форму прикметників (срібная зіронька), здрібніло-пестливі форми (зозуленька, хустиночка, дівчинонька). На тлі поезій-стилізацій народної лірики про кохання виділяються „Вербиченька”, „Чом не дали долі”, „Галья”, „Пряха”, „Горішки”, „Черевички” завдяки нехарактерній для фольклорної пісні конкретизації зображення предметного світу (зокрема елементів пейзажу), особливій увазі до опису трудових процесів (що споріднює вірш „Пряха” з так званим „ремесловим” циклом поезій Я. Щоголева), логізації розповіді, наданню їй чітко окресленого сюжетного центру, яким слугує конкретна ситуація з життя героїв, своєрідності ритмомелодики, у якій домінують швидше розповідні, ніж пісенні інтонації.

У вірші „Баю-баю” Я. Щоголев опрацьовує мотиви народних колискових, використовує характерні для цього жанру прийоми поетичного синтаксису, наскрізні рефрени, заколисувальні вигуки. Разом з тим до суб’єктної структури поезії введений оповідач, якому належать вступні рядки, після чого подається монолог матері, – власне, він і є стилізацією колискової.

У народнопісенних стилізаціях та віршах Я. Щоголева, де використовуються окремі елементи народної поетики, художня функція образу природи набуває відповідного типово фольклорного характеру. Персоніфіковані явища й об’єкти природного світу є учасниками діалогу з героєм (героїнею): діброва розкриває козакові приховану сутність подій („Діброва”), орел повідомляє матері про повернення сина з перемогою („Орел”) тощо. Подібні персонажі в поезії Я. Щоголева можуть виголошувати своєрідне резюме щодо

подій у людському світі, яке виражає авторську позицію. Саме такою є художня семантика репліки-відповіді яструба чумакові у вірші „Останній з могікан” („*А яструб з рокити / Одвічує: „Широкий степ, / Та тісно прожити!*” [10, с. 241]) або трави-материнки – козакові, який марно шукає зниклої Запорозької Січі, у поезії „Опізнився” („*Материнка важко плаче: / „Опізнився ти, козаче!*” [Там само, с. 155]). Аналогічний художній прийом використано й у віршах „Орлячий сон” та „Хортиця”. Персоніфікована природа не залишається нейтральним тлом подій людського життя навіть тоді, коли не вербалізує їх оцінку („Нерозумна мати”, „Опізнився”, „Безрідні”). У цьому випадку засобом її вираження є спроектовані на образ природи дії та стан людини:

*А Дніпро реве, гуркоче,
Говорить мені не хоче,
І сердитий в скелі б'ється,
З скель до моря подається...* („Опізнився” [Там само, с. 154]).

*Стане жалібно кувати
Зозуленька вранці;
Стануть вити-голосити
Вовки-сіроманці* („Безрідні” [Там само, с. 40]).

Окрім персоніфікації природи, Я. Щоголев використовує ще один надзвичайно поширений у фольклорних ліричних піснях прийом – художній паралелізм, обов'язковим компонентом якого постає образ природного світу („Безрідні”, „Кохання”, „Вербиченька”, „Рута”, „Не чує”). Зазвичай у явищах та стихіях природи автор убачає не психологічні, а подієві аналогії:

*Туман з поля підійметься,
Й сонечко прогляне;
Минується негодонька,
Й доленька настане* („Безрідні” [Там само]).
*Виплинь з хмари, сонечко,
Верх долини;
Ой вернися, серденько,
До дівчини!* („Не чує” [Там само, с. 217]).

У віршах „Вербиченька” і „Не чує” паралелізм є основним композиційним принципом. Зокрема, у другій із названих поезій чотири строфи (а їх усього п'ять) мають в основі цей прийом. Паралелізм природи і людського життя, побудований на подієвій основі, використовується і в поезіях, доволі далеких від фольклорних взірців („Похорон”, „Пляц”).

Традиційне зіставлення реалій людського світу з картинами природи в Я. Щоголева має на меті оприятити не тільки їх подібність, але й контрастність: смерть чумака в дорозі й весела пісня жайворонка („Чумак”), лебідка з пташенятами й малий вівчарик-сирота („Вівчарик”), буяння весни й нещаслива дівоча доля („Чом не дали долі”). Саме тут спостерігаємо помітний відхід від властивих фольклору схематичності й лаконічності, картини природи набувають деталізації та деякої пластичності. Окрім того, контраст вибудовується не лише на подієвій, але й на психологічній основі. Персоніфікація природи, паралелізм чи контраст пейзажу та життя людини в розглянутих віршах, оприявнюючи орієнтацію на фольклорну поетику, свідчать про спорідненість з романтичною традицією.

Типові мотиви, образи, художні засоби народної лірики суспільно-побутового циклу, а саме козацьких пісень, присутні в поезіях Я. Щоголева „Поминки”, „Безрідні”, „Орел”, „Запорожець”, „Воля” та ін.; із чумацькими піснями споріднені „Безталанний”, „Чумак”, „Дочумакувався” та ін.; вірш „Новобранець” близький до рекрутської пісні. Потрактування образів козака і чумака в цих поезіях відтворює фольклорний ракурс сприйняття суспільно-історичних реалій. На нашу думку, згадані твори, перш за все вірші козацької тематики, доцільно розглядати в контексті історіософських уявлень письменника, що може стати предметом подальших розвідок.

Отже, діапазон народнопіснених жанрів, які є предметом творчих зацікавлень Я. Щоголева, достатньо широкий. Усе розмаїття виявів фольклоризму в його поезії, на нашу думку, можна звести до трьох типів художньої рецепції народнопіснених поетики: 1) відтворення певної жанрової моделі загалом, принаймні більшої частин її змістових та формальних атрибутів (три поезії під назвою „Колядка”, „Кохання”, „Покірна”, „Не чує”, „Маруся” та ін.); 2) творче

використання окремих мотивів та прийомів зображення (тобто елементів і сюжетно-тематичного, і мовностилістичного рівнів), що дозволяє співвідносити авторський твір із певним народнописенним жанром („Баю-баю”, „Чом не дали долі”, „Пряха”, „Горішки”, „Черевички” та ін.); 3) індивідуально-авторська розробка окремого мотиву, зазвичай визначального в характеристиці жанру („Лоскотарки”, „Клечана неділя”, „Навзаході”, „Лист”).

Література

1. **Волинський П.** Життя і творчість Я. І. Щоголева. *Щоголев Я. Твори*. К.: Держ. вид-во художньої літератури, 1961. С. 3 – 30.
2. **Задорожна Л.** Шевченкові ремінісценції в поетичному світобаченні Щоголева: монографія. К.: Київський університет, 2014. 383 с.
3. **Зеров М.** „Непривітаний співець” (Я. Щоголів). *Зеров М. Твори: у 2 т.* К.: Дніпро, 1990. Т. 2: історико-літературні та літературознавчі праці. С. 294 – 323.
4. **Каспрук А.** Яків Щоголев: нарис життя і творчості. К.: Вид-во АН УРСР, 1958. 119 с.
5. **Куліш П.** Первоцвіт Щоголева і Кузьменка. *Історія української літературної критики та літературознавства: хрестоматія: у 3 кн.* / за ред. П. М. Федченка. К.: Либідь, 1996. Кн. 1. С. 301 – 303.
6. **Погребенник В.** Видатний майстер поетичного відображення старожитностей України (До 170-річчя від дня народження Якова Щоголева). *Народна творчість та етнографія*. 1993. № 5 – 6. С. 13 – 19.
7. **Погрібний А.** Яків Щоголев: нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1986. 166 с.
8. **Регуш Ю.** Фольклорні елементи в творах Якова Щоголева. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2010. Вип. 14. С. 39 – 48.
9. **Хоткевич Г.** Яків Іванович Щоголів (Огляд його життя і діяльності). *Хоткевич Г. Твори: у 2 т.* К.: Дніпро, 1966. Т. 1. С. 369 – 394.
10. **Щоголев Я.** Твори. К.: Держ. вид-во художньої літератури, 1961. 356 с.
11. **Щоголів Я.** Поезії. К.: Рад. письменник, 1958. 510 с.

А. М. Манько
(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ПЕРСОНАЛІЯ І. НИЗОВОГО В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ ЛУГАНЩИНИ

І. Низовий – помітна постать на мистецькій мапі Луганщини. Очільник Слобожанського осередку Наукового товариства імені Тараса Шевченка Ю. Кисельов, характеризуючи персоналію І. Низового як одного з небагатьох справжніх особистостей, талановитих митців Слобожанщини, виокремив гармонійне поєднання в ньому не лише професійних якостей – досконалого знання своєї справи, – а й непохитної громадянської позиції, яка проявлялася в служінні рідному народові, його боротьбі за краще життя, духовне й національне відродження [5, с. 13].

Цю думку поділяв і В. Шовкошитний, вважаючи І. Низового доброзичливою, щиро українською людиною, яку рідко коли зустрінеш, яка шалено переймалася долею української мови на Луганщині, української державності в Криму, долею України загалом. За словами письменника, І. Низовий щиро та по-дитячому наївно вірив у здатність поезії змінити світ та примусити задуматися місцевих жителів про своє коріння [8, с. 13; 7, с. 6; 10, с. 10]. Але дієвий поет жив не однією вірою: він, тяжко переживаючи *„антиукраїнський шабаш у місцевій владі й потурання цьому з боку київських владоможців”* [8, с. 13], *„рався на майдани, організовані проти “красномордих””* [7, с. 6], *„завжди був там, де відстоювали українську справу”* [8, с. 13].

Н. Полякова у своїй статті зазначала, що на небосхилі Луганщини немає фігури більш помітної, ніж І. Низовий, у відстоюванні національної ідеї та ідеї того, що світ для людей – їхній спільний дім, бо його вірші впродовж тривалого часу відкривають людям зворушливі істини, розбурхують читацькі душі роздумами й відвертими викликами, пов’язаними з осмисленням таких важливих і вічних тем, як „особистість і народ”, „слово й мова”, „історія і сучасність”. До того ж І. Низовий без применшення є ще й неперевершеним учителем рідної мови для тисячі луганчан і поціновувачів поезії, бо його

вірші написані соковитою й образною, всотаною з молоком матері українською мовою [9, с. 3].

За людину краще говорять її вчинки, аніж промовисті самовихваляння, яких реципієнтові не вдасться знайти у творах І. Низового навіть за активних пошуків.

І. Низовий – не лише теоретик, а й активний практик громадянської патріотичної позиції, яка значною мірою відображена в його подвижницько-просвітянській діяльності. Митець фактично стояв біля витоків відродження новітнього просвітянського руху на Луганщині, працюючи понад десять років в обласних і районних газетах „Молодогвардієць” і „Прапор Перемоги”, будучи старшим редактором обласної студії телебачення, консультантом спілчанської організації, керуючи обласним літературним об’єднанням. Н. Кошель зазначала, що *„стрімкий у думці, почуттях, ділах”* І. Низовий завжди перебував і активно діяв в епіцентрі літературних, соціальних і політичних подій, відгукуючись на добрі справи і сіючи добро зі свого боку, підтримуючи творчу молодь, редагуючи їхні поетичні спроби та книги вже відомих літераторів, постійно відшліфовуючи власні твори – дзеркала доби, проводячи творчі зустрічі та беручи участь у літературних вечорах, творчих дискусіях, виступаючи перед школярами, студентами, робітничою та сільською молоддю з прагненням пробудити в душах людей жагу до національного відродження, проводячи активну просвітницьку роботу в обласному центрі та на периферіях, знайомлячи земляків із творчістю видатних українських письменників, зокрема Б. Грінченка, В. Стуса, Олександра Олеся, Л. Костенко та ін. [6, с. 104 – 106].

В. Семистяга також згадував, що саме І. Низовий був одним з ініціаторів проведення учнівського регіонального Шевченківського конкурсу-фестивалю до дня перепоховання Кобзаря в українській землі, який за сприяння митця згодом щорічно відбувався на Сватівщині [10, с. 7].

Митець прагнув утвердити українське слово на Луганщині. Політик і поетка О. Бондаренко згадувала: *„Насправді у тих краях багато патріотичних людей. <...> У школі почала писати вірші. Микита Чернявський, Іван Савич, Іван Низовий – старші товариші й учителі <...> в 70-ті*

відкрили мені Стуса, Світличного, поетів „Розстріляного відродження”, заборонені твори Сосюри” [1, с. 3].

Упродовж кількох років І. Низовий очолював Луганське міське об'єднання Всеукраїнського товариства „Просвіта” імені Тараса Шевченка. Боротьба митця за ідеї свободи й незалежності України вимагала від нього не лише кабінетну працю за робочим столом, а й безпосередньо активних дій: виступи на багатотисячних мітингах, зокрема, присвячених Дню Незалежності України, Дням пам'яті жертв Голодомору й політичних репресій, Шевченківським роковинам та іншим знаковим датам, намагання пробудити щирим словом правди українську душу в *„ще не зміцнілих у своєму національному самоусвідомленні луганців”* [5, с. 13; 4, с. 5]. При зустрічах друзів та колег-однодумців із „Просвіти”, НСПУ, часописів „Слово Просвіти”, „Літературної України”, „Української літературної газети”, журналу „Бахмутський шлях”, одним із засновників і членом редколегії якого був Іван Низовий, митець невпинно попереджав про масштаби наростаючої національної трагедії – *„пороховий казан, що закипав на українських теренах”* [10, с. 7].

І. Низовий проявив активну громадянську позицію і щодо сформованого в Луганську на початку 90-х років ХХ ст. полку Національної гвардії, підпорядкованого безпосередньо Президенту України. Цей полк потребував духовно-культурної просвіти, тому у вивченні державної мови та історії України їм допомагала родина Низових: І. Низовий при своїх мізерних статках (у 1992 р. видавництво „Донбас” затримало вихід збірки поета через відсутність паперу [3, с. 4]) щедро пожертвував полку більше ста книжок, серед яких були книги з вивчення української історії та мови, книги про українське мистецтво та багатотомні видання українських класиків літератури. Донька поета займалася безпосередньо освітянською діяльністю: викладала українську мову й літературу та очолювала бібліотеку полку [2, с. 2].

Попри власну палку любов до книг та незначні статки для їх придбання, поет також подарував більшу частину своєї бібліотеки, збираної впродовж усього життя, Свистунівській

громаді, де було встановлено перший пам'ятник Т. Шевченку на Слобожанщині [10, с. 7].

Прикметним є той факт, що І. Низовий не продавав жодного збірника своїх творів: усі нечисленні примірники митець відсилав у школи та бібліотеки, а також роздаровував своїм друзям та знайомим, радіючи можливості поділитися з читачами своїми думками, поглядами, баченням світу. Про щедрість письменницької душі писала у своїх спогадах Н. Кошель: „Слід іще сказати, що поет крім своїх авторських видань подарував сотні й сотні книг зі своєї особистої бібліотеки читачам Сватівщини й Білопільщини (Сумська область)” [6, с. 106].

Отже, І. Низовий – видатний український письменник, талановитий журналіст, перекладач та активний громадський діяч – відіграв значну роль у розбудові культурно-мистецького життя Луганського регіону. Своім життям він доводив щирість власних думок та переконань, демонстрованих у його ліриці та публіцистиці.

Література

1. **Бондаренко О.** „До творчості надихає не парламент, а зовсім інше”. *Політика*. 2012. С. 3.
2. **Даниленко Н.** Гвардия и поэт. *Луганская правда*. 1992. № 101 (20655). С. 2.
3. **Дар „Меркурия”** Луганському поету Івану Низовому. *Луганская правда*. 1992. № 24 (20578). С. 4.
4. **Кисельов Ю.** Життя і слово Івана Низового. *Слово Просвіти*. 2017. № 1 (897). С. 5.
5. **Кисельов Ю.** Його талант – завжди з нами. *Слово Просвіти*. 2011. № 46 (631). С. 13.
6. **Кошель Н.** „Ніхто й ніщо не похитне моєї віри в Україну!”. *Краєзнавство Запоріжжя*. 2017. № 4. С. 94 – 114.
7. **Лопатнюк І.** Врочистий фінальний акорд Року Івана Низового на Городоччині. *Народна думка*. 2017. № 49 (2107). С. 1, 2, 6.
8. **Лук'янчук Г.** Поет Низовий повертається. *Літературна Україна*. 2016. № 12 (5641). С. 13.
9. **Полякова Н.** Іван Низовой: „Я просто гражданин Отчизны”. *Луганская правда*. 2010. № 32 (23271). С. 3.
10. **Семистяга В.** Іван Низовий з нами! Слово про побратима. *Слово Просвіти*. 2016. № 23 (867). С. 7.
11. **Шовкошитний В.** Український голос Луганщини. *Українське слово*. 2017. № 1 – 2. С. 10.

С. А. Негодяєва

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

**МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ МОТИВИ РОДИННО-ПОБУТОВИХ
ПІСЕНЬ ПРО КОХАННЯ ПІВДЕННОЇ ЛУГАНЩИНИ
(НА МАТЕРІАЛІ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІТЕРАТУРНО-
КРАЄЗНАВЧОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ)**

Фольклор Східного регіону України неодноразово був об'єктом дослідження наукової спільноти. Студійні доробки О. Галича, І. Бойцун, Л. Неживої, О. Неживого, Т. Пінчук, О. Скиби, Н. Філоненко та ін. стверджують, що усна нематеріальна традиційна культура в кризовий період (духовний, економічний, політичний, війни за Крим та окуповані території Донбасу) активізувалась на шляху до збереження мови, духовності, національної самобутності, спровокувавши низку літературознавчих дискурсів, пов'язаних з українськомовним фольклорним контентом Луганщини. У літературознавстві, за визначенням М. Дмитренка, дослідження усної народної творчості „... в сучасному глобалізаційному просторі набуває дедалі більшої актуальності, адже фольклор як визначальний складник традиційної культури, носій мови і світогляду – універсальний засіб вираження ментальності, важливий чинник формування національної самосвідомості, формування духовного світу особистості, її морально-естетичного розвитку, психологічної самодостатності й комфорту” [2, с. 56].

Метою нашої наукової розвідки є дослідження морально-етичних мотивів українських родинно-побутових пісень про кохання південної частини Луганської області, у яких відображено норми поведінки українців, їх порушення, уявлення про родинні стосунки та обов'язки, кохання, вірність і зраду, зустрічі й розлуки тощо.

Автентичні тексти пісень (записані від респондентів фонетичним правописом), використані в статті, зібрані викладачами та здобувачами освіти під час літературно-краєзнавчої експедиції з червня 2009 – по червень 2010 років на території регіону, який зараз непідконтрольний Україні. Опубліковано пісні в хрестоматії „Обрії сучасного фольклору

Луганщини: хрестоматія для студентів філологічних факультетів спеціальності „Українська мова і література” вищих навчальних закладів” [3].

Зазначимо, що зібрані та проаналізовані нами пісні відображають історичний процес заселення за часів козаччини Міуської України, колишніх територій Війська Донського (нині це частини Донецької, Луганської областей України та Ростовської області Росії). Загальна тенденція пісенних текстів свідчить про синтез української й російської культур, другорядність ритуально-магічних рис, естетичну функцію мовних засобів. „Усі ці образи та ситуації народна пісня оформлює у своєрідні постійні формули. У них вкладається і вся поетична фразеологія, різні види паралелізму й символів, художні тропи (епітети, метафори, порівняння, антитеза). Така традиційна образна мова пісень не залишає багато місця для індивідуальних висновків, почуттів, таких як: безпосередність, щирість, а також ніжність ” [1, с. 219].

За традиційною тематикою записані пісні нами віднесено до групи пісень про кохання, вони ілюструють дошлюбні взаємини. Поетика цих пісень репрезентує романтичний характер стосунків закоханих, культивуючи мотив пошуку справжніх почуттів і з боку парубка, і дівчини:

Ой, не спитьсь їй не лежиться, / І сон мене не бере. / Пішов би я до дівчини, / Та не знаю, де живе. // Попросив би товариша, / Нехай мене одведе. / Так товариш кращий мене, / Він дівчину відіб'є [3, с. 16].

Іноді мотив пошуку справжніх почуттів у піснях перегукується з гумористичним, грайливим сприйняттям стосунків закоханих:

Ой, болить моя головонька / Та й между плечами, / Треба дохтора / З карими очами. // Ой, не надо дохтора / Той, що він лікує, / А треба того дохтора, / Що гарно цілує [Там само].

Традиційну сентиментальність підкреслено стійкими народно-етичними формулами персоніфікованих лунарних і солярних образів-свідків страждань закоханих – зорі, місяця, сонця, вітру:

Світи, світи, місяченьку, / І ти, ясна зоря, / Та й присвіти доріженьку / Аж до милої двора [Там само].

Спостерігаємо в піснях про кохання мотив нелегкої жіночої долі, пов'язаної із загибеллю, зрадою, вимушеною військовою службою коханого, із нещасливим шлюбом:

На городі верба рясна – / Там стояла дівка красна. / Она красна ще й красива, / Її доля нещаслива. // Росла-росла дівчинонька / Та й на поріг стала. / Ждала-ждала козаченька / Та й плакати стала. або Ой, не я його любила – / Полюбила мати. / Заставила свою доню / На вік горювати [Там само, с. 17].

Цікавою заявкою в цьому аспекті є інваріант пісні „Ой, чий то кінь стоїть”, записаний від респондента Василенко Н. (с. Калинівка, м. Ровеньки, Луганська обл.). Окрім традиційних текстових трансформацій, заснованих на маніпулюванні лексичними діалектизмами (наприклад, варіант рефрену „сподобалась мені тая дівчинонька” – інваріант рефрену „сподобалась мені дівчина молода”; варіант „Дівчина підійшла, / Рученьку подала. / Ой, краще б я була, Ой, краще б я була / Кохання не знала” – інваріант „Дівчина підійшла, / Два слова сказала. / Ой, краще б я була, Ой, краще б я була, / Кохання не знала”), до основного тексту додано куплет:

Мій милий у армії, / Дрібні листи пише / До той же дівчини, / До той же гордої, / До той же гордої, / Що дитя колише [Там само].

З традиційним мотивом розлуки пов'язаний і мотив виготовлення або пошуку подарунка на згадку коханому або коханій. Подарунком є квітки, хустки, стрічки, рушники, вишиванки, у колористиці яких відповідно до слобожанських кольорів постають чорні та червоні барви як символ кохання й туги:

З вечора тихого до рання / Шила дівчина вишиванку. / Вишивала дівчина, вишивала, – / Чорну і червону нитку брала. // А та чорна ниточка – то страждання, / А червона ниточка – то кохання, / А та чорна ниточка легко рвалась, / А червона ниточка легко слалась. // Ой піду в неділю на гулянку, / Подарю милому вишиванку. / Бери, мій милий, і не сердься, / Будеш ти носити коло серця [Там само, с. 19].

Традиційними в любовній народній ліриці присутні мотиви зради, роздвоєності почуттів. Пісні цієї місцевості

презентують соціокультурне, іноді ментальне непорозуміння закоханих, яких поділяє річка Дон (проекція на стосунки України та Росії):

Не та роза, що за садом, / Не та роза, що в саду, / Не той милий, що за Доном, / А той милий, що в дому [Там само, с. 21].

Іноді мотив зради дівчини козаком, який приїхав із-за Дону, супроводжується морально-етичною засторогою не допускати позашлюбні стосунки, як у всім відомій пісні „Їхали козаки...”.

За своїми ментальними рисами дівчина придінцевого краю, східнячка, вірна, витривала козачка, готова навіть наперекір волі батьків і людському осуду бути вірною до кінця своєму обранцю, промовисто фемінно вона (часто сама) бореться за власне право бути щасливою:

Де ж ти, доню, барилася? / Вже й вечере зварилася! / Налетіли гуси з броду, / Сколотили воду. / – Я молода постояла, доки вода устояла! / Щиру правду признаюся. / А він чорний, я русява – / Зійдемося, буде пара! [Там само, с. 21 – 22].

Розглянутий нами „полілог поколінь” про морально-етичні мотиви українських родинно-побутових пісень про кохання південної частини Луганської області стверджує, що сучасна трансформація фольклорних кодів глибоко оригінальна, збережена розробка образів яскраво відображає синтез міфологічного та народного світобачення регіонального контенту фольклору Луганщини в національному часопросторі.

На нашу думку, подальші розробки дослідженої теми є перспективними, бо допоможуть простежити динаміку розвитку мистецтва родинного слова, формування сучасниками вміння доцільно користуватися фольклорним мовленням, розуміння його естетичного забарвлення, психологічного ефекту, і на цій основі вироблення власного мовного чуття, мовного смаку, украй необхідних для розвитку інтелекту, творчих здібностей, свободи мислення особистості.

Література

1. **Бобровницька Н. В.** Ліричні пісні про кохання та сімейне життя: специфіка віршування. *Слов'янський світ*. 2016. Вип. 15. С. 212 – 228.
2. **Дмитренко М.** Українська фольклористика: акценти сьогодення. *Слово і час*. 2016. № 1.

С. 58 – 67. 3. Скиба О. В., Негодяєва С. А., Філоненко Н. М. Обрії сучасного фольклору Луганщини: хрестоматія для студентів філологічних факультетів спеціальності. Луганськ, 2011. 54 с.

Т. С. Пінчук

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА БАГАТОВИМІРНІСТЬ В ОПОВІДАННІ ДАРИ КОРНІЙ „ПОРУЧ З ТОБОЮ”

Дара Корній (справжнє ім'я письменниці Мирослава Замойська) – представниця нової генерації авторів. Її творчість стала відомою широкому загалу завдяки конкурсу „Коронація слова – 2010”. На хвилі популярності твору С. Майер „Сутінки” українку почали порівнювати з американською письменницею, але сама Дара Корній завжди виступає проти такого порівняння.

Екзистенціалізм – одна з найбільш особистісно орієнтованих філософських і літературних течій, представники якої „прагнуть збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя” [2, с. 219] та розкрити антропологічні виміри концептуального змісту [5, с. 45]. Основою екзистенціалізму є „проблема буття людини, її внутрішнього світу та особистісної кризи, в якій вона опинилася” [3, с. 222].

Оповідання Дари Корній „Поруч з тобою” – твір чітко вираженого екзистенційного спрямування. Дійсність, зображену у творі, реципієнт аналізує крізь призму сприйняття „окремо взятої свідомості” [3, с. 222] – головної героїні Катерини, яка, рано лишившись круглою сиротою, потрапляє в екзистенційну пастку великого міста [4], вимушено переїхавши до нього зі своєю тіткою-опікуном: „... Місто ховало від тебе небо, поволи вбивало дерева, з'їдало зелену траву, кричало про смерть мертвими базарними квітами, лягало на плечі сумними хмародерами, кривлялося зарюмсаним сонцем і плаксивою парасольною погодою.

Та якраз оця плаксива погода і примирила тебе з містом. Хоч воно так і не стало для тебе матір'ю, лишень милосердною тіткою, яка, маючи добре серце, прихистила, дала дах, кусень

хліба і навіть трішки більше. Тобі якось подумалося, якщо місто вмєє плакати – може, не таке воно вже й погане. То згодом ти зрозумієш, що місто плаче не тому, що йому болить чи воно має якісь потреби, алергію на людей або на туристів, здебільшого в інших міст проблеми набагато гірші. Твоє місто рюмсає чи не щодня тому, що має жалісливу вдачу” [1, с. 8].

Уже на початку оповідання Дара Корній визначає місце екзистенційних роздумів головного персонажа – вокзал, який вражає своєю „пістрявістю людей-тлумків-мов-запахів-смороду-одягу-немитого-тіла” [Там само, с. 9].

Адресат тексту помічає низку екзистенціалів, зображених у контексті вокзалу, які є відповіддю на питання, поставлені авторкою твору частково до своєї героїні, частково до своєї аудиторії: „Вокзал. <...> коли ти потрапляєш у таке місце, має бути привід чи причина, щоби там опинитися. Причина? Чому ти знову тут? Ти нікого не зустрічаєш і не проводиш, нікуди не від’їжджаєш і не купуєш квиток у касі попереднього продажу. То відчай укотре пригнав тебе сюди. Безпорадність і бажання хай на мить, та все ж утекти...” [Там само, с. 7].

О. Росінська зауважувала: „Традиційно в контексті світової культури дорога сприймається як символ руху, виходу з якогось простору в інший, спасіння, оновлення, очищення <...> можливість руху від того простору й часу, що не може задовольняти потреби <...> суб’єкта в пошуку сенсовості існування, руху його від абсурдного світу до світу вічного” [4, с. 292 – 293].

Ланцюг модусів екзистенції, пов’язаних із концептуальним образом вокзалу, Дара Корній поповнює впродовж усього твору: „Вокзал – як ліки від самотності, а не лишень од відчаю та болю” [1, с. 12]; „За 25 років життя так і не надбати собі бодай одного друга. Чому? Що з тобою не так? Ні... Є в неї друг. Один, справжній та вірний. Вокзал...” [Там само, с. 17].

Вокзал постає тим екзистенційним простором, який концертує весь хронотоп твору. Він є дзеркалом, калейдоскопом емоцій безталанної Катерини, її настроїв і почуттів: „... Ті, хто поруч із тобою, лише мандрівники, що приїжджають-від’їжджають-зустрічають, і твоя ненависть не має стати

їхньою... Згадуєш, безсила та розчавлена розумінням” [Там само, с. 13]; „Після похорону та дошкульних слів тітчиних родичів <...> ти вкотре залишишся покинутою. І знову втікатимеш від відчаю і прибіжиш на вокзал. І будеш стояти посеред зали, читатимеш табло, проведжатимеш та зустрічатимеш потяги... І так усю ніч, аж до ранку... Вигадуєш тих невідомих, котрих зустрічаш чи котрих виряджаш. І під ранок тебе трішки попустить” [Там само, с. 10].

Опинившись у „граничній ситуації”, Катерина прямує на вокзал, аби „віддати частинку свого болю тому, хто погодиться взяти” [Там само, с. 7], тобто опинитися в гамірному, подібному до вулика, місці, де вона зможе вдатися до саморефлексії, бо вокзал – добрий психолог, „він нікому не відмовляв” [Там само, с. 9].

Утілення екзистенційного положення про протидію людини суспільству простежується вже на ранніх етапах життя головної героїні оповідання, коли, лишившись у шестирічному віці круглою сиротою, дівчинка пізнала гіркоту родинного й соціального відторгнення: *„Родина любила збиратися разом. <...> Зі смертю батьків усе припинилося. Галасливої великої родини просто не стало. Ти пам’ятаєш тільки уривки фраз, що кидали в твій бік серйозні та набурмосені тітки з дядьками, наче ти валіза без ручки, яку неодмінно кудись треба прилаштувати, бо шкода викинути. «Та йой! У мене своїх троє. Живемо у двох кімнатах. Ніна приведе зятя, а то ж ще один рот... Куди?» – «Я теж не годен. Теця після інсульту. Орієся в Італії і нам своїх двох пацанів підкинула. Зять – алкаш...» і так далі й тому подібне” [Там само, с. 9].*

Урбаністичний пейзаж маленького міста як композиційний прийом твору також виконує функцію викриття екзистенційної кризи головного персонажа. Особливо чітко це простежується у змалюванні невеликого озера посеред міського парку: *„А ще на тому озері жили чорні лебеді. <...> Добрі люди змайстрували для них невеличку хатинку... <...> Зараз від хатинки не лишилось і сліду. Від лебедів теж... Тільки одноокий ліхтар кволо підморгує жарівкою, що ледве дихає. Смутку додається... Починається дощ. Поки кволенький і неспішний.*

Ледачі краплі роблять кола на плесі води, витисуючи розпачливо букву «о-О-о». То озеру, певно, також болить... Навіть у темряві видно, скільки бруду та сміття зараз тримають його береги. Люди вміють усе зруйнувати, навіть пам'ять. Ти знову плачеш і дивишся на краплі, які, стаючи буквами, розходяться поверхнею води. Розпач, розпач, розпач. Та дощ шепоче геть інше тобі на вушко: «Не плач, не плач, не плач!» [Там само, с. 17 – 18].

У контексті урбаністичних мотивів авторка вдало демонструє цвинтарні мотиви, які яскраво репрезентують екзистенційні категорії, властиві головному персонажеві твору: біль, страждання, тугу, відчай, самотність, відчуження, гнів тощо: *„Коли вперше ти скуштувала відчай на смак? Тоді, коли поховала маму Марину й татка Василя і зрозуміла, що, маючи купу родичів, насправді залишилася одна? Чи тоді, коли геть чужа тітка Олена тебе майже силою відірвала від ще свіжої могили та притягла в чужий невідомий світ? Скільки тоді тобі виповнилося, Катерино? Шість років? Сім?”* [Там само, с. 7]; *„Ти бредеш порожнім містом свого дитинства. Нічний цвинтар, похмурий, тяжкий від хрестів і разом з тим геть нічим не гірший від якогось іншого місця у твоєму всесвіті. Притулок для решток тих, хто вже не тут. Ти проплакала на могилі мами й тата чи не всю ніч. Сама не знаєш, де стільки сліз знайшлося? Напевне, назбиралося за ті роки, коли мовчки свій відчай ховала то на вокзалі, то в серці. Зі сльозами витікала образа на батьків, які саму тебе залишили”* [Там само, с. 17].

Отже, оповідання Дари Корній „Поруч з тобою” містить численні екзистенційні маркери, що дає підстави вважати цей художній твір яскравим прикладом прояву екзистенціалізму в сучасній українській літературі.

Література

1. Корній Д., Доляк Н., Іванцова М. Поруч з тобою: збірка. Харків: Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2018. 224 с. 2. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ „Академія”, 2007. 752 с. 3. Малишівська І. В., Троценко О. Я. Екзистенціалістська модель дійсності у творах українських

письменників початку ХХ століття. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2018. № 4 (48). С. 222 – 232. 4. **Росінська О. А.** Місто як екзистенційна пастка (на матеріалі сучасної поезії). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 3. С. 290 – 298. 5. **Стеценко В.** Екзистенціалізм як „філософія людини” ХХ сторіччя. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 44 – 54.

В. Ю. Пустовіт, Є. О. Дерід

(Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля)

ІНТИМНИЙ ДИСКУРС ЕПІСТОЛЯРІЮ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Любов славетних письменників завжди приваблювала шанувальників їхньої творчості. І хоча некоректно „зазирати” до втаємниченого почуття закоханих, проте скільки б утратила наука без цих листовних свідчень!?

Листи – це живий ланцюг подій між минулим і сьогоденням. Саме тому початок бурхливого століття з новими науковими й технічними технологіями ознаменувався публікацією епістолярних джерел позаминулих століть.

Василь Симоненко є найбільшим романтиком української літератури. Він прожив невелике життя, яке обірвалося у двадцять вісім років через важку хворобу, але залишив вагомий внесок в українській літературі завдяки своєму гострому слову, натхненному боротьбою за життя в тогочасній дійсності. Він був одним із перших, що згоріли від любові й гніву.

На сьогодні, на жаль, немає окремого дослідження всього епістолярного доробку письменника. Нечисленні згадки окремих аспектів творчості в періодичних виданнях (Г. Мазоха, Р. Трифонов, Г. Яновська, Т. Чухліб, Л. Скуратівська та ін.).

Варто внести роз'яснення між категоріями: любовні й інтимні листи. Уперше відомості про інтимний лист увів Цицерон, поділивши листи на дві групи: для публіки та інтимні. Сучасна дослідниця інтимного епістолярію Л. Зарицька вважає поняття інтимний і любовний епістолярій синонімічними, виокремлює такі специфічні риси, притаманні інтимному епістолярію: „1) художність, а разом з тим, вияв творчої енергії

через експресивні засоби; 2) чітка спрямованість на адресата, що сприяє вияву рис характеру кореспондентів; 3) уміння „спокушувати” обранця / обраницю з метою продовження епістолярного контакту; 4) драматизм і пристрастність; 5) еротизм; 6) емоційність, яка дає змогу розкрити „внутрішні процеси” психології автора й адресата; 7) занурення в коло суспільних та естетичних проблем (що особливо характерне для письменницького епістолярію)” [1].

Василь Симоненко познайомився з Людмилою на початку 1957 року, коли влаштувався кореспондентом у газету „Черкаська правда”, де дівчина працювала кур’єром. Між молодими людьми зав’язалися спочатку дружні стосунки, які переросли в кохання. Своє ніжне ставлення до коханої Симоненко передає через зменшено-пестливі форми звертання типу „Малюся”, „Люся”, „Моя кохана дівчинко”, „Кнопочко” та „Малеча”: *„Малюся! З Черкас я поїхав ображений і злий. Чому ти не прийшла – таємниця...”, „Здрастуй, малеча! Якби нас не переслідувала лиха доля, то зараз я б не шкрябав тобі листа, а просто сиділи б з тобою в хаті і цілувалися”* [2]. У звертанні до коханої поет використовує велику кількість різноманітних епітетів: „вредне дівча”, „моя єдина, крихітна”, „моя мила”, „моя маленька господиня”, „моя маленька вертихвісточка”, „срібночола подруго”, „маленький тигре”. Така різноманітність звертань підкреслює ніжне й трепетне почуття до коханої, овіяні романтичним струменем.

Зміст листів дає зрозуміти, що молоді люди були ще й добрими друзями та використовували жарти в спілкуванні: *„Люсь! Мені охота подратувати тебе, але в черепі немає жодної хохми. Ти вредне дівча, і я всю надію покладаю на того собаку, що він збереже тебе від спокуси...”* [Там само]. Про почуття гумору в поета говорять й інші рядки з його листів: *„Люсьєн! Я живий. Мати жива. Олесь живий. Сусіди живі. Усі знайомі й незнайомі теж живі, крім тих, хто необачно вмер”* [Там само], *„Підмости собі подушку до тієї частини тіла, якою зараз сидиш, бо битиму нещадно”* [Там само], *„Тепер для мене існуєш тільки ти. От. Ясно, смугаста? Якщо не подобається тобі, то пожалійся в міліцію”* [Там само], *„Під кінець листа висловлю своє обурення з того приводу, що на конверті*

вимушений писати не Симоненко, а Півторадні Людмилі. Приїду – обов'язково вкушу за вухо” [Там само].

Про сильну прив'язаність Василя до Людмили свідчать деякі уривки з його листів: *„Люся! Я вже встиг солідно скутити за тобою. Усі дівчата в темно-голубих пальтах здалеку чомусь дуже схожі на тебе, а зблизька – ні. Жаль. Люблю тебе дико. Ніколи ніхто так ще не морочив мені голови. На папері цілуватися не дуже смачно, але я цілую мою маленьку Люсю мільйон разів. Губи не болять – не бійся” [Там само].* Деякий час Василь Симоненко мешкав у Києві, тому спілкування з дружиною відбувалося через листи і це певним чином могло негативно позначатися на стосунках молодих людей, поет переживав з цього приводу, що й писав своїй коханій: *„Здавалося мені, що нарешті знайшов ту дівчину, яку так довго шукав. Але твоє мовчання красномовно говорить про інше. Очевидно, мої листи були для тебе непотрібні і зайві, як непотрібний тобі й я. Що ж, в такому разі вибач за те, що потурбував тебе незграбними ніжностями. Я не збираюся вчиняти істерики, бо це не моє амплуа, та, зрештою, і не знаю достовірно, в чому справа” [Там само].*

Неодноразово в листах чоловік зізнається в коханні до Людмили, за допомогою влучних слів Василь Симоненко намагається передати свої почуття коханій і вирішити непорозуміння, які виникають через відстань: *„Ти завжди вигадуєш про мене дивні речі: то я сміюся з тебе, то в мене дівчата якісь є, то говорю не так, як слід. Можже, й справді я говорю препогано, але я люблю тебе і ні сміятися, ні обманювати ніколи не збирався” [Там само].*

Навіть відомим митцям не чуже почуття ревності, тому час від часу в листах Василя Симоненка до коханої є моменти, коли поет говорить про можливе спілкування Людмили з іншими молодими людьми в негативному контексті: *„Я вже komponую, мабуть, четверте послання, а від тебе не одержав ще жодного рядочка. Ти лінуєшся чи не хочеш писати? А може, з'явився той білоголовий в'юноша, що випадав на картах?” [Там само], „... буде в нас все дуже гарно. Бо я люблю тебе. Можже, тобі набридло це слухати, але це правда. Те, що Сашко пише тобі листи, то його справа. Хай собі пише на здоров'я. На*

те його й грамоті вчили” [Там само]. Судячи з листів до Василя, можна зробити висновок, що Людмила також підозрювала коханого в стосунках з іншими дівчатами під час його перебування в Києві. Ось що відповідав Василь Людмилі: „Тій дівчині, що листувався я з нею, відколи знаю тебе, не написав жодного рядка. Лише після того, як одержав її листа і фото, надіслав їй такого вірша: „Я тебе не зрадив, дівчино хороша, Але серце кляте зрадило мене” [Там само].

Через листи ми дізнаємося і про сімейне життя подружжя Симоненків, такі побутові речі, як вибір гардин додому: „Відносно гардин консультувався з однією досить компетентною особою. Дані такі: перед травневими святами їх було з’явилося в неймовірно великій кількості, але тепер щезли. Мов корова язиком злизала. Наскільки точна ця інформація – Господь відає, бо по магазинах твоїй милий і коханий муж ще не ходив...” [Там само], і приїзд матері Василя. Крізь листи простежується шанобливе, тепле ставлення до матері, яке характерне для національної етнопедагогіки. Мати виховала в синові повагу в ставленні до жінок. Про це яскраво свідчать листи: „...раджу тобі краще привикати до думки, що будемо жити з матір’ю, а не вигадувати небилиць. Мати в мене одна, і я в неї один. Ти повинна її любити, бо вона ж мені й тобі зла не бажатиме” [Там само].

Світовий любовний епістолярій збагатився й листами нашого співвітчизника – Василя Симоненка, знайомство з якими лише починається і може стати матеріалом для комплексних філологічних, літературознавчих та документознавчих наукових розвідок. Перспективи наших подальших досліджень убачаємо в теоретичному осмисленні епістолярію письменника.

Література

1. **Зарицька Л. В.** Поетика інтимного листування кінця XIX – початку XX ст. *Наук. вісн. МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2015. № 2. С. 242 – 247.
2. **Симоненко В.** У твоєму імені живу: поезії, оповідання, щоденникові записи, листи. К.: Веселка, 2003. 382 с.

В. В. Радченко

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

**ДУХОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІРША
Г. ГАЙВОРОНСЬКОЇ „ДВА ЦАРІ”**

Майже всіх відомих письменників об'єднує одне, що в житті вони були не дуже щасливими, самотніми, іноді страждали від втрати рідних людей, але кожен з них намагався протиставити своєму стражданню особисту істину. Духовна лірика для Ганни Гайворонської стала саме тією істиною, яка є опорою в буденному існуванні. На долю письменниці випало чимало негараздів, та вона мужньо витримала всі випробування, а допомогла їй у цьому істинна віра в Бога.

У творчому доробку Ганни Гайворонської є вірш „Два царі”, у якому описано труднощі вибору між земним та духовним життям. У житті кожної людини рано чи пізно настає той момент, коли людина переосмислює свій погляд на буденні та духовні речі.

Вірш „Два царі” побудований у формі діалогу між трьома персонажами: молодою дівчиною, Царем земним та Царем небесним. Кожен образ символізує одну з двох сфер мислення особистості. Цар земний – це звичайне життя людини з усією своєю буденністю, залежністю від матеріальних благ та суспільної думки. Цар небесний – це життя духовне, з вірою в Бога та безмежною любов'ю до всього сущого. Образ молоді дівчини – це сумніви особистості перед складним вибором її подальшої долі. Сама авторка може бути прообразом цього персонажа.

Вірш починається з рядків: *„Сьогодні в мене день народження...”* [1, с. 18]. Головній героїні твору на двадцятиліття наснився віщий сон, у якому вона повинна стати нареченою одного з царів, тобто обрати, яким шляхом їй слід іти далі в життя. У світовій літературі до образу „сон” зверталось багато письменників – це своєрідний символ неминучих подій та змін. День народження символізує закінчення одного етапу життя та початку нового. Ганна Гайворонська влучно обрала вік свого персонажа, бо до двадцяти років людина складно

усвідомлює своє майбутнє й не здатна повною мірою зрозуміти, осмислити чого хоче, про що мріє та до чого прагне.

Молода дівчина ще *„Не нагулялася з хлопцями”* [1, с. 18], вона ще зовсім юна мамина донечка. Поетеса у вірші використовує фольклорні мотиви української пісні, підкреслюючи той факт, що її персонаж *„... нікому належати не хоче”* [Там само]. Подібно до казкових принцес дівчина загадує умови своїй долі: *„Я зможу покохати лиш того, / хто перший в день народження / зустрінесться мені”* [Там само]. Але доля нікого не чекає й не підпорядковується бажанням людини. Починаючи свій шлях, дівчина одразу зустрічає своїх наречених: Царя земного та Царя небесного. Кожен з цих героїв починає вмовляти молоду обрати свою сторону.

Цар земний спокушає суспільними благами: *„У мене є такі скарби, / Яких тобі повік не перелічити. / Ти будеш пити з кухлів золотих / Нектар прекрасних вин, / Володаркою станеш цих країн”* [Там само, с. 19]. Він говорить словами людини, яка бездумно знищує своє життя шкідливими звичками та сумнівними забаганками: *„Життя коротке, / А скуштувати хочеться усього”* [Там само, с. 20]. Цей персонаж – це образ загальноприйнятої суспільної думки, це зло, про яке звичайна людина ніколи не замислюється або не бажає бачити. У наш час майже всі люди обирають Царя земного, бо це найпростіший шлях у житті.

Своєю чергою, Цар небесний спростовує слова суперника: *„Скарбів земних тобі забракне / Любов купити неземну. / Могутні цього світу зрікалися багатству, / Щоб уподібнитися вбогому Христу”* [Там само, с. 19]. Починаючи з епохи Відродження, велика кількість письменників, скульпторів, художників своєю творчістю тяжіли до духовності, Бога. Поетеса наголошує на тому, що любов духовна не зникає в часі: *„Вона є вічна. / Не стачить і життя, Щоб вмістити всю Любов”* [Там само, с. 20]. У вірші слово „Любов” Ганна Гайворонська пише з великої літери, тим самим підкреслює її безмежність, святість, вічність і вірність.

У вірші не існує компромісу, обидва царі примушують дівчину їм скоритися. Цар земний уподібнюється до змія: *„О, вибери мене, квітуча Діво, / Мене і більш нікого. Лиш мене”* [Там

само, с. 19]. А Цар небесний змінює свої ласкаві слова про любов на праведний гнів: „*Хто не зі Мною – той / проти Мене. / Або ти любиш Бога / І Відрікаєшся земного, Або Мене ти відкидаєш І стягуєш на себе вічну кару*” [Там само, с. 20]. Проте після таких контрастних звертань Молода дівчина починає сумніватися ще більше: „*О Господи! І що ж його робити? / Кого ж обрати із цих двох царів?*” [Там само], але читач уже розуміє, яким вибором закінчиться вірш.

Розв'язка суперництва двох царів розкривається в останньому монолозі Царя небесного: „*Ти смертний, як і всі царі, / Життя твоє я з попелом розвію. / З твоїм життям помре й твоя любов... / Я – цар життя, володар світу / І я умію відданих любити. / Я – світло сонця і творець землі, / Мені земнії шати замалі*” [Там само]. Цар небесний здатен урятувати чисту душу молодій дівчині, а також у його силі подарувати їй красу природи та наповнити серце вічною Божою любов'ю. Молода дівчина стає нареченою Царя небесного, і її весільний вінець сяє не блиском земних самоцвітів та діамантів, а сыйвом божественної любові, чистотою душі та непохитністю віри.

Досліджуючи поезію „Два царі”, звернемо увагу на покликання в тексті. Авторка використовує не лише Святе Письмо, а ще й фольклорні надбання українського народу. Основний символ віршованого твору – це цифра три.

У свідомості людини протягом століть число три набуло важливого значення. В українців трійка відіграє міфічну, містичну й магічну роль. Вона також трапляється в Біблії: три царі приносять три дари новонародженому Христу, Святу родину становлять три особи, учень Ісуса Петро тричі відрікався від свого Вчителя, тричі падав Христос під тягарем хреста по дорозі на Голгофу. Три хрести були на Голгофі, напис на хресті також був трьома мовами.

Три персонажі твору – це три шляхи існування людини. І хоча Молода дівчина обирає Царя небесного, сама залишається третім шляхом – компромісом.

У літературі вже давно розвіялося поняття „добро” і „зло”, Молода дівчина – це сама поетеса, це будь-яка творча людина, яка балансує між грішними спокусами сучасного світу та вірою в Бога.

Авторка оспівує вічну духовну любов до всього сущого. Любов – це лейтмотив усього творчого надбання Ганни Гайворонської. Духовні та ліричні твори літераторки закликають любити все, що нас оточує: кохану людину, батьків та родичів, красу природи, рідний край, Бога. Поетеса наголошує, що лише силою великої віри, любові, праведності можливо змінити цей світ, зробити щасливою нашу неньку-Україну й людей, які на ній живуть.

Творчість Ганни Гайворонської – унікальне явище в українській літературі. Не буде перебільшенням сказати, що прекрасне гроно її поезій не має собі рівних у літературі рідного краю. На її творчих сторінках лунає хвилююча історія переживань від ранньої юності до сьогодення, особлива філософія любові, самотності, втрати рідних та близьких, духовний світ почуттів та переживань.

Література

1. **Гайворонська Г. А.** Жінка, зодягнена в сонце: Духовна поезія. Вистави у віршах. Львів: СПОЛОМ, 2007. 176 с.

О. Ю. Сліпко

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОЕТИКИ ЛІРИКИ ВІКТОРА ПОЛОЖІЯ

Творчість Віктора Положія припадає на кінець ХХ століття. Перший його прозовий твір – оповідання „Щось негаразд...” – надруковано в 1980 році, згодом молодий письменник опублікував найвідоміший свій роман „Попіл на рани”. Але за життя не було видано жодної його поетичної збірки. Поодинокі вірші Віктора Івановича знаходимо в тогочасній періодичній пресі. І лише у 2009 році, на п'яті роковини з дня смерті автора, було опубліковано збірку творів „Останнього рядка початок”, до якої увійшли й поезії митця. Як зазначає Василь Шкляр, товариш Віктора Івановича, у передмові до останньої книги, „...одним із найбільших парадоксів творчої долі цього надзвичайно талановитого письменника залишається те, що досі не побачила світу жодна

його поетична збірка. Він зробив багато, але сьогодні ми не маємо й десятини з того, що він міг би зробити” [4, с. 6 – 7].

Поетична спадщина Віктора Положія не була об’єктом наукових студій. Отже, маємо на меті дослідити поетичний доробок автора та виокремити художньо-естетичні параметри поезики лірики.

Аналізуючи ліричні твори Віктора Івановича, не знаходимо однозначного трактування творчості в одному стильовому напрямі, швидше це синтез модерних аспірацій. Спостерігаємо взаємодію неоромантичних, імпресіоністичних, експресіоністичних тенденцій з екзистенційними акцентами.

Форма деяких поетичних текстів („Хто народиться – той помре”, „Якими до коханих ми приходимо”, „І ранок піде, і день піде, і вечір”) Віктора Положія набуває ознак поліметрії і поліморфності. „Поліметрична композиція (ПК) – це своєрідна художня структура поетичного твору, що поєднує в собі різні віршові метри” [1, с. 234].

Своєрідність художнього світу В. Положія, його творчу манеру, стиль формують образи-домінанти. Як зазначає М. Моклиця, „образ – головний елемент художнього світосприйняття і його об’єктивації. Образ – первісно-чуттєве узагальнення світу. На відміну від поняття, яке завжди безособове, образ втілює суб’єктивне світосприйняття. Образність – природа художнього твору” [3, с. 176].

Особливе емоційно-сміслові навантаження в ліриці належить філософським відображенням внутрішнього письменницького „я”. Основні образи-домінанти сконцентровано навколо найпоширеніших образних пластів, що конденсують основні філософські настрої митця: життя і смерть („І ранок піде...”, „...І раптом стала Земля прозора”, „Хто народиться – той помре”, „Не зима холодна”), кохання й досвід („Якими до коханих ми приходимо”), свобода, справедливість („Як відсудило, відсудило”). У поезії „І ранок піде...” автор наголошує на циклічності, повторюваності життя:

*І рік, життя,
І вік, і всесвіт піде в себе,
Стиснувши у кулак
Часу і простору,*

*І гримне вибух,
І знову ранок, і хлопчик (мабуть я)... [4, с. 418].*

Провідним символом поезії часто постає час. Ліричний герой ностальгує за втраченим часом, герой переживає й за майбутнє, роздумує про сенс буття.

*Не спиняйся, шукай, просто так не здайся.
Перша скрипка – то ти сам, що бажасяш – друга.
За єдину зустріч ту, за усе воздасться [Там само].*

Про знакову поезію „Важко зустріти мить неминучу таку...” В. Шкляр говорить: „...натрапляємо на вельми цікаве містичне одкровення митця-філософа, що дає відповідь на питання про „закон збереження творчої енергії”, яка, часом навіть нереалізована, знаходить свій вияв і своє продовження”.

*Я хотів би спинитись на останнім рядку,
Що буде для когось першим [Там само, с. 7].*

Особливе місце в поезіях митця займає образ осені, який знаходимо в поезіях „Вже осінь ходить попід вікнами”, „А осінь тихо стеле срібний міст”. У віршах „Ну, що, моя мамо кохана?”, „Жовтневі яблука холодні” осінь з’являється не сама по собі, а за допомогою символів.

Так, у поезії „Вже осінь ходить попід вікнами” автор осінь порівнює із самотньою жінкою:

*Вже осінь ходить попід вікнами,
Немов самотня жінка зріла,
Що перед очі стане інколи,
Махне прощально й знову зрине [Там само].*

Недаремно В. Положій порівнює осінь саме з самотньою та зрілою жінкою, адже і сама осінь є символом плінності людського життя. А самотня жінка постає в нас в уяві як нещасна, засмучена, заплакана. Такою автор „малює” осінь у поезії:

*Прокотить зливою журливою
І захлинеться в листовії...
Дощем побарабанить пізно,
На чорнім склі, як тінь, зависне... [Там само, с. 422].*

Споглядаючи на таку природу, виникають різні почуття: і песимістичні – безнадія, сум, і оптимістичні – віра в краще „світле” майбутнє.

Віктор Іванович також майстерно створював яскраві новаторські образи. Таким є образ дуба в поезії „Я у лісі годинника загубив”. Варто наголосити на сакральності такого символу, адже ще слов’яни пов’язували дерева з богами та містичними істотами. Дуб уважався могутнім деревом, символом життя, великої життєвої сили. І в поезії В. Положія концепт дерева набуває архаїчного, релігійного й ритуального значення:

*Хоронили дуба дуби,
Та хрестили гіллям лоби.
Схоронили дуба дуби.
Та пенька свіжозрізане плато
Заклика до відплати* [Там само, с. 418].

Як основний механізм для творення цього образу автор використовує метафори: „хоронили дуби, „хрестили гіллям лоби”, „схоронили дуби”, „плато заклика до відплати”. Усі ці поетичні елементи динамічні, містять своєрідну персоніфікацію об’єктів. Причому, сам автор основну увагу зосереджує саме на підкресленні незвичних подібностей, за якими й відбувається метафоричне перенесення.

Таке зображення зовнішнього світу ретранслює внутрішню напругу автора. Як зазначає М. Коцюбинська, „образно-метафоричний світ є одним із тих начал, що визначають творчу індивідуальність художника. В ньому виявляється специфіка поетичних «органів чуття» художника, його емоційний тип” [2, с. 31].

У поезії Віктор Положія використовує найчастіше тьмяні, сірі, часто невиразні, навіть суворі кольори природних явищ. Власне номінативні назви кольорів відсутні, знаходимо лише символічно узагальнені назви, що мають непряму вказівку на колір: „осінній плач” (сірий, темно помаранчевий), „клени як холопи” (сірий), „перша кров” (червоний), „хоронили дуби” (чорний). Головна особливість кольористичної символіки полягає у використанні кожного кольору із певним колом семантичних утворень, що виконують важливі ідейно-естетичні функції.

Отже, поезія Віктора Положія постає своєрідною життєвою філософією, філософським відображенням

внутрішнього письменницького „я” і, водночас, сприймається як спроба спостереження мікро- й макрокосму, відбитого в душі людини. Автор старанно намагається досліджувати підвалини людського існування, прагне досягнути таємниці буття. А образи-домінанти його лірики своєю асоціативністю ведуть у підтекст, спонукають до глибинного їх прочитання.

Література

1. **Качуровський І. В.** Метрика. К.: Либідь, 1994. 120 с.
2. **Коцюбинська М.** Відтворення чи перетворення (До генези метафоричного образу). *Радянське літературознавство*. 1967. № 1. С. 25 – 33.
3. **Моклиця М.** Основи літературознавства: посіб. для студ. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 192 с.
4. **Положій В.** Останнього рядка початок. Романи. Оповідання. Есеї. Спогади. Поезії. Суми: Університетська книга, 2009. 432 с.

Т. В. Хом'як

(Запорізький національний університет)

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ ВИБОРУ В РОМАНІ С. ТАЛАН „ДЕ ЖИВЕ СВОБОДА”

Новий, „ювілейний”, бо двадцять п'ятий у творчому доробку С. Талан, роман „Де живе свобода” (2020 р.) ще не знайшов належного поцінування. З'явився поки що один критичний матеріал – „Ціна справжньої свободи” І. Зінчука [1].

На думку Л. Левчук, екзистенціалізм як „філософія існування”, філософія самотньої свідомості зосереджує головну увагу на понятті існування (екзистенції) як закономірної передумови життя в такому суспільстві, де людина відчувається незахищеною перед ворожими їй антилюдськими силами і змушена тікати „в себе”, відмежовуючись від суспільства [2, с. 127].

Герої роману С. Талан „Де живе свобода”, занурюючись у власні переживання, починають усвідомлювати абсурдність дійсності, що їх оточує, осмислювати драматизм свого статусу відокремлених від соціуму, приречених на самотність (хоча прирекли себе самі), відчайдушні пошуки втраченого смислу життя. Прагнення письменниці до розкриття внутрішніх імпульсів, особливостей психології героїв, глибокого аналізу їхніх душевних переживань найповніше втілюється через

звернення до духовного світу особистості з огляду на її екзистенційні проблеми, що дозволяє С. Талан створити образи непересічних героїв-носіїв фундаментальних проблем буття.

Мета праці – дослідити особливості художнього моделювання проблеми свободи вибору в романі С. Талан „Де живе свобода”, вироблення письменницею власних художніх „матриць” осмисленого буття людини в „межовій ситуації”.

У романі художньо реалізовано інтерперсональну відчуженість героїв, в основі якої – протистояння протагоніста й вороже налаштованого проти нього соціуму. У цьому випадку маємо конфлікт неспівмірності духовних організацій окремої особистості та агресивно налаштованого до неї оточення, виокремлення людини відбувається внаслідок несприйняття нею соціальних установок, інтересів переважної маси суспільства та встановлених ним цінностей.

Головні герої – учень Родіон та молода вчителька математики Віталія Максимівна – неординарні, сильні особистості. Усвідомлюючи драматизм власного буття, намагаються за будь-яку ціну утриматись на межі свідомого існування, зберегти себе, свою „замість”. У такій ситуації вони стають приреченими на самотність і нерозуміння серед інших. Вони не поступилися почуттями, втікають від осуду й зневаги до зони відчуження (у Чорнобиль), хоча Віталія й вагітна. Однак втеча не завжди означає свободу.

Свобода, якої так прагли, далась дуже дорогою ціною. Важлива художня деталь: герої не змогли і надалі перебувати усамітнено в Чорнобильській зоні і повернулись „до цивілізації”, підсвідомо розуміючи, що за інших обставин дитину можна було б урятувати (а може, й ні? Це відлуння Чорнобильської трагедії: зона і дитя – це несумісно).

Екзистенціал свободи вибору реалізовано через вибір принципу життя „для себе” („власний світ”). Герої відмовляються від принципу „життя для інших”, не бажають одягати соціальну „маску”. Вони зробили спробу витворити „власний світ” (вибравши серед залишених напризволяще хат у Чорнобильській зоні одну для помешкання своєї родини), огородивши його своєрідною „зоною відчуження” (дуальна ситуація: у зоні відчуження власна зона відчуження) від світу

зовнішнього, абсурдного (у їх розумінні), прагнучи віднайти спокій і прилисток, гармонію. Хоча герої поселились у забороненій другій зоні, були вони не зовсім ізольовані від світу, бо спілкувались із Володимиром – „сивочолий хмурий чоловік з великою пишною бородою” [3, с. 7], яка „ще не встигла змінити свій чорно-смолистий колір на попелястий” [Там само, с. 91], „самотній відлюдько під чужим прізвиськом” [Там само, с. 8], бабою Лукерією, в якій купували деякі продукти.

С. Талан захищає право людини бути внутрішньо вільною, керуватися власним сумлінням, відстоювати особисту точку зору, можливо, і хибну.

Здавалось би, людина і природа – гармонія, але це природа мертва, свого часу знищена людиною.

„Ідеальне життя”, доводить С. Талан, немислиме без свободи як найвищої цінності людської особистості. Але що воно таке – свобода? Завжди на шляху до свободи людина стикалась із руйніцтвом. Незнищеною залишалася в усі ці віки тільки любов людська. Чи не вона і є вершиною свободи? На цю думку наштовхує й епіграф до роману – слова Ліни Костенко: „Я не люблю нещасних. Я щаслива. Моя свобода завжди при мені” [Там само, с. 5], бо по-справжньому щасливою може бути людина, сповнена любові.

Простір у романі С. Талан локалізований, замкнений, обмежений. Хата, яку герої облаштували, зносячи необхідні речі з інших нежилых будівель, становить відгороджений мікросвіт їх екзистенції, якому протистоїть зовнішній світ. Хата для них – це своєрідний світ справжнього життя, стиснутий простір, де дія обмежена максимально вузькими, локальними межами, що дає можливість розкрити життя і психологію героїв у їхніх соціальних модифікаціях. Письменниця подає інтер’єр хати: „У будинку було дві кімнати. У першій, яка слугувала господарям за кухню, було все необхідне, починаючи від стареньких меблів і закінчуючи посудом у шафі. Друга кімната була простора. У кутку – велике застелене металеве ліжко з полірованими дерев’яними спинками, поруч із ним – дитяче, шафа, стіл, три стільці, тумбочка, на якій, напевне, стояв колись телевізор, один

килим на підлозі, другий – на стіні біля ліжка. За дверима – учнівський стіл” [Там само, с. 103].

„Доукомплектували” меблями, взятими з інших будинків. Зокрема великим круглим столом, замість трухлявого, та кількома стільцями.

Їхній дім – мікрокосм бажаного родинного затишку. Інтер’єр підпорядковується вираженню стану відчуження людини від світу. Художній світ у романі С. Талан становить собою „зашифровану” онтологічно-буттєву модель універсуму, де наявний драматичний конфлікт ідеалу та дійсності.

Через образ „зони” зазвичай розгортається мотив несвободи. Герої, шукаючи свободу й обравши для усамітнення зону відчуження, ніби заздалегідь прирекли на крах реалізацію свого задуму.

Створюється враження, що в зоні кінець світу вже минув і починає будуватись новий світ, у якому немає місця людям, тому й гине немовля, народжене з любові, проживши лише шістнадцять днів. Родіон і Віталія. Сповнені горя і болю, поховали синочка під молоденьким деревцем – „дитинка померлої вишні” [Там само, с. 119]. У міфології з образом дерева завжди пов’язувалися людина та її рід.

Важливу роль відіграє речова деталь – „знак душевного досвіду” (Л. Гінзбург). Під час „екскурсії” в мертве місто Прип’ять утрюх (Володимир, Родіон, Віталія) на очі останньої потрапила „лялька, у якої з порожніх зіниць ріс мох” [Там само, с. 146], дуже „схожа на мертву дитину” [Там само], та дитячий черевичок. Віталію ці речі налякали, викликали внутрішню тривогу. Вона говорить коханому: „Лялька з очима, що поросли травою та мохом, і дитячий черевичок... Родю, мені здається, це поганий знак” [Там само], „Щось трапиться з нами лихе! Я це відчуваю!” [Там само, с. 147]. Ця деталь виразно підкреслює невимовний трагізм, душевний біль майбутньої матері, яка боїться втратити дитину (так визріває мотив утрати материнства у пост-чорнобильському суспільстві). Створюється атмосфера напруження, яка вже не зникає, аж доки не сталась трагедія із новонародженим. Символічним є й образ чорних лелек – як символ неминучої біди. Смерть дитини сприймається як набат, як засторога. Танатологічне начало у творі відображає форму

кризової свідомості, котра одержима страхом життя, а відтак позначена сублімованим страхом смерті.

С. Талан наділяє своїх героїв хворобливою розколотою свідомістю людини, чие заглиблення у власний внутрішній світ продиктоване загостреним почуттям драматизму власного існування, безвиході.

Метою героїв є досягнення гармонії найперше із самими собою („створення себе” за Г. Сковородою). Виразно звучить мотив свободи як форми автентичного існування особистості, збереження власної екзистенції у протистоянні абсурдному (в їх сприйнятті) світові, і випробування свободою як відповідальністю (відлуння Сартрівської „приреченості на свободу” як форми свідомого вибору особистості), життя в чесності з собою, і водночас відповідальності за свій вибір.

Віталія переконана, що „Свобода – це коли ми стаємо господарями особистого життя!” [Там само, с. 80]. Розуміння свободи – несвободи вона передусім проєктує на власне життя: „Можна змінити одяг і незручне взуття, але я не в силах змінити думку суспільства про те, що вчителька не має морального права покохати свого учня. Я – не вільна!” [Там само, с. 81]. Вона задає, по суті, риторичне питання: „Де живе свобода? Хіба на безлюдному острові десь посеред океану. Якби можна було знайти його, усамітнитися, відчути повною мірою власну свободу!...” [Там само]. Разом із Родіоном прийняли рішення їхати „туди, де живе свобода” [Там само, с. 90].

Рішення закоханих імпульсивні, продиктовані силою нестримного сильного почуття кохання, яке кожен із них переживає вперше. Більш містке, виважене, філософське розуміння свободи в діалозі з молодими людьми висловлює Володимир, який уже має за плечима вагомий життєвий досвід:

„Свобода є внутрішньою енергією людини... Внутрішня свобода проявляється у звільненні людини всередині себе від пут власних переживань, уявлень та образів. Людина може стати вільною не лише у віддаленому безлюдному селі, вільним можна стати будь-де, але у чому я впевнений, то в тому, що є нероздільні поняття: свобода і відповідальність” [Там само, с. 152]. Він переконливо стверджує: „Людина соціуму має жити серед людей” [Там само, с. 153]. Запитує в закоханих: „Чи то

пошуки свободи, чи втеча?” [Там само, с. 164]. Під впливом їхнього спілкування і пережитого, після глибоких роздумів Віталія приходить до висновку, що „особиста свобода залежить від стану душі людини... Уся особиста свобода живе у нас самих” [Там само, с. 203].

У той час, коли закохані шукали свободи для себе, однокласник і друг Родіона, учень Віталії Тимофій загинув, відвойовуючи свободу для країни на фронті на Сході України, куди, як дізнаємось із фіналу роману, відправляється й Родіон.

Велике ідейно-сміслові навантаження мають епіграфи. Окрім уже процитованого, епіграфи до окремих частин роману: „Свобода існує лише для того, хто кудись іде” (Антуан де Сент-Екзюпері) [Там само, с. 12], „Бути вільним – це ніщо; стати вільним – це усе” (Лейб Барух) [Там само, с. 81], „Життя – така велика ковзаниця. Кому вдалось, не падавши, пройти?” (Ліна Костенко) [Там само, с. 165]. Вони, як і назва роману та його відкритий фінал, слугують для підсилення звучання і художнього моделювання означеної проблеми.

Література

1. **Зінчук Ігор**. Ціна справжньої свободи. URL : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2020/03/28/111729.htm>
2. **Левчук Л.** Західноєвропейська естетика XX століття. К.: Либідь, 1997. С. 123 – 147.
3. **Талан С.** Де живе свобода: роман. Харків: Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2020. 208 с.

О. В. Шаболдов

(ДЗ „Луганський національний університет
мені Тараса Шевченка”)

КОНЦЕПТ МАСКУЛІННОСТІ В РАННІЙ ТВОРЧОСТІ А. ГАРАСЕВИЧА

Поетична творчість А. Гарасевича є складником значно ширшого мистецького феномену „Празької школи”, що постав як відповідь на виклики доби, породжені поразкою національно-визвольних змагань. Цим зумовлене виразне ідейне спрямування творів поетів-пражан, а зокрема й А. Гарасевича, що намагалися витворити не просто нову героїчну національну культуру, позбавлену „негативних складників народньої психіки

й традиції” [5, с. 144], а сформувати новий тип українця, здатний вибороти українську державу. Серед авторів, які вивчали цей мистецький феномен, – Ю. Шевельов, Б. Кравців, В. Державин, І. Качуровський, І. Фізер, Б. Рубчак, М. Неврлий, Б. Бойчук, О. Астаф’єв, А. Дністровий, О. Баган, В. Просалова, М. Ільницький, В. Моренець та ін. Проте чимало аспектів феномену „Празької школи” та творчості окремих її представників висвітлені до сьогодні недостатньо.

Метою розвідки є дослідження виявів маскулінності в ранній поетичній творчості А. Гарасевича. У сучасному українському літературознавстві, як зазначає О. Шаф, „декларується вивчення гендеру, але натомість акцентується факт жіночої депривації, досліджується переважно жіноча проза, тоді як „чоловіча” складова частина літератури не здобуває належної уваги” [6, с. 83]. Проте творення ідеалу маскулінності є важливим елементом конструювання міфу про національний характер, що вповні відображений у творчості митців „Празької школи”.

Вірші, написані А. Гарасевичем у перший період поетичної творчості, і своєю формою, і змістом суттєво відрізняються від подальших творчих пошуків поета. Основною формою вірша цього періоду є сонет, про що Б. Кравців відгукується так: „В сонетній формі Андрій Гарасевич міг досягти справжніх успіхів і дуже жаль, що, послухавши різких критичних зауважень деяких критиків, він цю форму залишив, не повертаючись до неї вже ніколи” [4, с. 119]. Щодо тематики, то, як зазначає Б. Кравців, твори цього періоду „здебільша із морською і козацькою тематикою” [Там само, с. 118].

Така тематична спрямованість логічно вписується в контекст формування нового національного міфу. Т. Бурейчак відзначає такий важливий аспект творення національного міфу, як пошук національних героїв: „Обґрунтування нового національного дискурсу часто включає в себе реферування до національних героїв, які проєктують ідею сили та непереможності для всієї нації та закладають підґрунтя для колективних ідентичностей і суспільної системи цінностей” [2, с. 52]. Таких національних героїв знаходить А. Гарасевич передусім в історії козацтва. Хоча в галереї козацьких образів є

місце і для воїнів княжої Русі, як у сонеті „Похід Ігоря”: *„Це Святославичів полки хоробрі ідуть збагрили кров'ю Чорне море...”* [3, с. 12] Звертається поет і до нещодавніх історичних подій, наприклад, у вірші „Крути”, подаючи приклад сучасної героїчної маскулінності: *„А в їх очах вогнистих та завзятих палав святий, благословенний гнів”* [Там само, с. 38].

Відзначимо, що практично всі маскулінні образи в ранній творчості А. Гарасевича є виявами героїчної маскулінності. Як указує К. Шмега, „відвага й мужність – риси, що їх нормативно асоціюють із маскулінністю, у повсякденному житті чоловіка не відіграють надто важливої ролі” [7, с. 131]. Плекання цих рис, утвердження їх як головних чеснот українського чоловіка є одним із найважливіших завдань у творчості поета. Це пояснюється історичним контекстом, у якому творив А. Гарасевич: атмосфера 30-х років ХХ ст. була насичена ознаками наближення нової війни в Європі, яку пости „Празької школи” сприймали як „вікно можливостей” для української нації для створення національної держави. Тому культивували у своїх творах саме ті маскулінні риси, що мали стати запорукою досягнення цієї мети. Отже, для А. Гарасевича повсякденне життя, позначене кризою маскулінності, з його мізерними турботами й пориваннями є тільки очікуванням, передчуттям майбутнього чину.

Дуже показовим у контексті повсякденної кризи маскулінності є вірш „І туга, наче ржа...”: *„І туга, наче ржа, що їсть залізо. І небо – оливо... Чужинна самота... І міста гамір... люди і сльота...”* [3, с. 37] Повсякденність пригнічує, підважує маскулінність, тож єдиним порятунком стають візії майбутнього: *„Тікаю від людей, мов хижий птах, І бережу мовчанку на устах, Кохаючись в огненнім злоті візії...”* [Там само, с. 37] Тільки так з'являється можливість довести свою маскулінність, адже „війна і революція для багатьох чоловіків є чи не єдиним шансом довести свою маскулінність через готовність захищати та боротися, тобто виступити у первісній, архетипній ролі захисника” [7, с. 131]. Ось візії, що стають притулком „чоловіка в кризі”, даючи змогу відчути себе „справжнім чоловіком”: *„І чую: сонну тишу ночі ломить Крицевий крок стрункокогортних лав...”* [3, с. 37] Вони навіть

на рівні лексем перегукуються з візіями з поезії „Тарасова ніч”:
*„І дрижатиме пуста від наших когорт, і блищатиме віддаль
від шоломів”* [Там само, с. 41].

Аналізуючи вияви героїчної маскулінності в поезіях А. Гарасевича, зауважимо, що поет шукає їх у минулому і візіях майбутнього. Таким прикладом є вірш „До портрету Хмельницького”: *„То мчишся ти, на спіненім коні, в руці стиснувши булаву держави. [...] А ти ведеши, скеровуєш у наступ у зареві нових й нових побід, незламно гордий, кремезний, жилистий...”* [Там само, с. 11] Гетьман, чий літературний образ є загалом неоднозначним, постає тут утіленням чоловічого ідеалу, яким бачить його поет. Подібний образ знаходимо і в поезії „Смерть Калнишевського”, де в несподіваному ракурсі вимальовується образ кошового отамана, що переважно сприймається як приклад мучеництва й старечого безсилля: *„Під ним – буланий, віжки гризучи, і дубиться, й шумує люттям злою... А перед ним – похмура далечінь вгинається під чвал козацьких воїв...”* [Там само, с. 19 – 20] Навіть ув’язнений і старий, отаман зберігає маскулінні риси: *„Старий, що під іконами клячить, зривається з холодної підлоги... палають очі... „Дай оборонить!...”* [Там само, с. 20] Та найбільше прикладів класичних образів „чоловіків як національних героїв” (за висловом Т. Бурейчак) подають „морські” поезії, зокрема цикл „Чорноморські сонети”. Наведемо один такий приклад із сонету V: *„Лунає пісня молодеча, що протинає хвиль дзвінку хуртечу, і рвуть, і ріжуть дуже байдяки цей ранок кучерявий, і палкий. І попливуть звитягою ще п’яні на тихі води сонного Лиману...”* [Там само, с. 23]

Образність цього сонету цікава не тільки як зразок героїчної маскулінності, а й з огляду на свою символічність на рівні підсвідомих образів. Лексеми „протинають”, „рвуть”, „ріжуть” – усе це метафори проникнення, долання спротиву, які можна розглядати і в контексті сексуальної символіки, і поза цим контекстом як оніричні марення долання. І як протилежність героїчній маскулінності, наснаженій радістю долання, постають тихі води сонного Лиману – образ, що викликає так само низку асоціацій різного роду, адже вода – стихія жіноча; більше того, вода є символом плинності життя,

стихією щоденної смерті; сон є поширеною метафорою смерті; сонність, млявість є протилежністю активності, що вважається одним із атрибутів маскулінності, тощо.

Сонна дійсність у поезії А. Гарасевича протиставляється реальності героїчних візій. Прикладами такого протиставлення є „сонний світ”, який слід розбудити „криком бою” з „Весняних сонетів” [Там само, с. 30] чи образ з поезії „Крути”: „*А ти, як все, усміхнене село сниш сині сни в солодкому спокою*” [Там само, с. 38]. Подібну ситуацію спостерігаємо й у вірші „Над Чорним морем”: „*А в душливім диму стугоніє купецька Одеса, І доба, мов прокляття, злітає на сонні дахи*” [Там само, с. 42]. Поєднання сну, смерті й героїчної візії дає поезія з символічною, багатою на асоціації назвою „Тарасова ніч”: „*І про волю, що стане на вістрі ножа, снить самотня могила під Каневом*” [Там само, с. 41].

Широке представлення образів смерті є прикметною рисою поезії А. Гарасевича. Розглядаючи його ранню творчість, можемо говорити про своєрідну „маскулінність мерця” як особливий вид героїчної маскулінності. Так, у сонеті „Степова візія” поет змальовує яскравий образ мертвого козака: „*Ось, на коні, хитаючись в розгоні Козак-мертвець...*” [Там само, с. 7]. Майже той самий образ повторює він і в сонеті „Гайдамаки”: „*Ось, меч стискає в зіплених руках Козак убитий...*” [Там само, с. 8] Серед інших прикладів відзначимо ще образи з сонету „Перед бурею”, які вінчає образ вечора-мертвеця: „*Когось скатовано... Когось убито... Хтось підійма п'ястук в німу блакить... Над степом вечір мертвоцем лежить...*” [Там само, с. 14]

Насильницька смерть природно викликає гнів і жагу помсти, тож ці почуття є чи не постійними атрибутами маскулінних образів поета: „*Жагою помсти вибухає бунт...*” [Там само, с. 21], „*Це месники кують холодну зброю...*” [3, с. 39], „*хай символ помсти зрине, блискавиця...*” [Там само, с. 13] тощо. На думку Г. Башляра, блискавиця – „це проєкція Гніву, божественної й радісної люті. Адже гнів – це чиста дія!” [1, с. 181] Тож у цьому контексті прочитується й заклик з вірша „І туга, наче ржа...”: „*О, дай нам жити бурею заграв, Дай спалахнути блискавками грому!..*” [3, с. 37]

Отже, у ранній творчості А. Гарасевича майже всі маскуліnnі образи є втіленням героїчної маскуліnnості, що якнайкраще відповідала ідейним прагненням поета та його особистому світовідчуттю в політичних умовах 30-х років ХХ ст. При цьому героїчна візія постає противагою „сонній” дійсності, що викликає кризу маскуліnnості.

Література

1. **Башляр Г.** Грезы о воздухе. Опыт о воображении движения / пер. с франц. Б. М. Скуратова. Москва: Изд-во гуманит. лит-ры, 1999. 344 с. 2. **Бурейчак Т.** Гегемонія чоловіків у пострадянській Україні: дискурси та практики. *Перехресні стежки маскуліnnого українського дискурсу. Культура й література ХІХ–ХХІ століть* / за ред. Агнешки Матусяк. К.: LAURUS, 2014. С. 43 – 68. 3. **Гарасевич А.** До вершин: Зібрані поезії [Передне слово Б. Кравціва]. Нью-Йорк: Пластове вид-во „Молоде життя”, 1959. 126 с. 4. **Кравців Б.** Андрій Гарасевич і його поезія. *Гарасевич А. До вершин: Зібрані поезії*. Нью-Йорк: Пластове вид-во „Молоде життя”, 1959. С. 117 – 122. 5. **Ольжич О.** Націоналістична культура. *Український націоналізм: Антологія. Т.1.* Вид. 2-е / упоряд. В. Рог. К.: ФОП О. М. Стебеляк, 2010. С. 144 – 146. 6. **Шаф О. В.** Гендерне літературознавство в Україні: теоретико-методологічні зауваги. *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер.: Філологія.* 2018. № 37. С. 83 – 86. 7. **Шмега К.** Маскуліnnість в умовах революції: стратегії поведінки персонажів у творах Івана Франка „Герой поневолі” та „Гриць і панич”. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство.* 2018. Вип. 19. С. 130 – 134.

С. А. Шпетна
(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН НА ЕВОЛЮЦІЮ ЖАНРУ ЩОДЕННИКА

Із появою Інтернету та доступністю послуг провайдерів у всіх куточках земної кулі світ охопила лихоманка блогomanії – звички заводити онлайн-щоденники та розповідати про своє життя. Безперечно, ще й до появи Інтернету людство вело щоденники, у яких зберігали свої думки, спогади, досвід тощо, які були позначені ореолом таємничості, романтики, загадковості.

Історія щоденникової форми є історія її зміни в авторській і читачській свідомості – від уявлення про щоденник як про щоденні автобіографічні записи реальних осіб до розуміння щоденникової форми як художньої форми вислову. Дохристиянська Русь дала перші щоденникові записи, авторами яких були здебільшого іноземні мандрівники. У період з X по XVI століття на Русі щоденникові форми набувають поширення: подорожі, шляхові нариси, автобіографічні записи, які ще важко відокремити від публіцистики й літописного оповідання. Підтвердженням цієї тези є твір Андрія Курбського „Історія про великого князя Московського”. У XVII столітті відбувається подальший розвиток жанру. Однак записи цього періоду містять в основному відомості, засновані на особистих враженнях або на свідченнях сучасників. У період XVIII – початку XIX століття починають видаватися записні книжки, щоденники, дорожні замітки. Диференціація всіх елементів жанрової структури щоденника завершилася в XIX – на початку XX століть, а завдяки використанню письменниками фрагментарної форми листа щоденникова форма оповідання одержує значне поширення в сучасному літературному процесі [1].

Класичними зразками щоденників в українській літературі XIX століття став „Журнал” Т. Шевченка, а в літературі XX сторіччя – щоденники В. Винниченка, П. Тичини, О. Довженка, Остапа Вишні, М. Драй-Хмари, В. Стуса. Це авторські щоденні записи певних подій, учасниками й свідками яких вони були. Інколи для таких записів не є характерною певна періодичність.

Останнім часом у літературознавстві все частіше звучать пророцтва про кризу світової прози, дехто навіть говорить про смерть літератури старого зразка. Людина ХХІ століття настільки тісно інтегрувала в інтернет-середовище, що готова довірити віртуальному світові найпотаємніше. Щоденник перестає бути „текстом для себе”, ставши „текстом для інших”. З’являється мережева література (віртуальна література) – різновид літературного мистецтва, який характеризується залежністю тексту від цифрового носія, а це, своєю чергою, надає можливість створення нелінійних, розгалужених структур і створює підґрунтя для залучення мультимедіа в літературний текст [2]. Віртуальний щоденник (блог) стає одним з найпопулярніших жанрів мережевої літератури.

Етимологія слова „блог” починається з поняття „web log”, що дослівно перекладається як „інтернет-стрічка новин”. Уперше це визначення з’явилося в 1997 році й набуло широкої популярності. Із 1999 року щоденники отримали назву „wee blogs” („стрічка новин за тиждень”), а з метою спрощення термін скоротили до „blog”. Найбільш вагомю частиною цього терміна є „log” – запис повсякденних подій, новин або цікавих заходів [3].

Спеціалісти схильні до думки, що першим блогом був вебсайт www.info.segkt.ch, спроектований Тімом Бернесом-Лі. Мета цього сайту – створення комунікації в мережі Інтернет на базі вебсторінки винахідника. На своїй сторінці він публікував новини розвитку мережі, давав корисні поради й покликання на нові вебсайти [4].

Ще в 1999 році відомий інтернет-журналіст Джон Гілфойл довів, що інформаційні сайти повинні робити ставку на щоденне оновлення інформації, щоб виграти змагання з ТБ, радіо та газетами. На той час багато сайтів поновлювали інформацію раз на тиждень, а то й на місяць. Він також стверджував, що Інтернету потрібні коротші новини, які несуть на собі відбиток автора й тем, що відрізняються від „прилизаних” і „коректних” новин традиційних ЗМІ. Це завдання виконали блогери. Через два роки блоги мали достатній вплив у США спочатку на професійну аудиторію користувачів Інтернету, а потім і на все суспільство [5].

Перші вебблоги, або інтернет-щоденники, з'явилися завдяки проекту LiveJornal.com, де всі бажаючі, зареєструвавшись, мали можливість завести особисту інтернет-сторінку, на якій розповідали все, що мали на думці. Дуже скоро про цей проект дізналися на Рунеті (російській частині Інтернету), давши йому своє ім'я Живий Журнал.

На сьогодні український вебпортал (ukr.net) дозволяє створювати блоги для українських користувачів, які є своєрідним засобом самовираження. За даними компанії українська блогосфера невинно зростає. Українськими блогами вважаються всі щоденники, у профілі яких указана географічна приналежність до України, а також усі щоденники на українських блогохостингах (Dnevnik.Bigmir.net, BLOGJ.ua, Blog.Meta.ua і Blox.ua та ін.) і ті, які ведуться українською мовою.

Блоги вже трансформувались в окрему мережеву субкультуру, а інтенсивні темпи захоплення блогами сприяли виокремленню жанру інтернет-щоденників в окрему нішу журналістики, літератури, мас-медіа.

Блог має певні можливості, його можна розцінювати як певне співтовариство, у яке з моменту зародження блог-явища автори почали об'єднуватися за допомогою публікацій блогроллів – списків відвідувачів і читачів блогів. Це сприяло швидкому поширенню лінків у мережі й до цього часу є ефективним інструментом реклами співтовариств. Крім того, блоги бувають не лише авторськими, але й груповими, які ведуться певною групою чи категорією людей, об'єднані однією метою чи інтересами.

Загальну концепцію блогів визначив Дейв Вінер, автор одного з перших щоденників у мережі Інтернет: „Блоги – це щось на зразок безупинної подорожі відомими місцями світу, де нас супроводжує гід, якого ми обираємо самі, залежно від особистих переваг...”. Отже, на сьогодні інтернет-щоденники – це не просто масове явище, це можливість швидкого об'єднання мільярдів користувачів усього світу спілкуванням, обміном новинами, думками, розповідями про своє життя та вислуховуванням порад великої кількості нових знайомих [1].

Природно, що практично відразу після появи блогів ця система привернула увагу дослідників. Різні аспекти аналізу інтернет-блогів, їхньої структури, класифікації, правил ведення щоденника, форм самопрезентації, стилю тощо висвітлено в працях О. Арестової, І. Барбукової, В. Волохонського, С. Заборовської, Ю. Завадського, Ю. Зайцевої, С. Корнева, Н. Курчакової, О. Новикової. Блог – відмінний ресурс для появи творчих ідей і концептуальних проєктів, оскільки система обміну коментарями призначена для оптимально швидкого пошуку однодумців, які надихнули подібними ідеями і можуть підказати правильну та конструктивну дорогу для їх реалізації. Для одних користувачів цей проєкт – трибуна, інструмент самореклами, творча лабораторія (як читачі відреагують у коментарях на те або те висловлювання), предмет дослідження (зріз суспільної думки з будь-якого питання, ярмарок потенційних авторів для певного видання або видавництва). Для інших одна із причин завести свій „щоденник у реалі” ілюструється боротьбою девізів „не можу мовчати!” і „треба помовчати”. Інтернет-щоденник – це, власне, венеціанський карнавал, де живуть і діють маски. Насправді, це дуже зручне середовище за швидкістю реакції, прозорості й можливості відбору респондентів для чіткого розуміння культурних і політичних подій, а разом з новинними сайтами прекрасно замінює інформаційний складник телебачення.

Було б дивно, якби б вебблоги обійшли стороною письменники. Молоді дарування практично на постійне місце проживання поселилися на сайтах, що надають можливість вести вебблоги. Сучасна українська література крокує в ногу з прогресом – письменники все частіше створюють собі блоги: Юрій Андрухович, Кость Москалець, Ірена Карпа, Оксана Забужко, Артем Чех, Олег Коцарев, Сашко Ушкалов, Павло Коробчук, Богдан-Олег Горобчук та ін. Тут вирує найбільш активне життя українських блогерів-літераторів. Саме тут письменники публікують усі можливі випадкові нотатки, есе, дискутують, обмінюються ідеями.

Останнім часом класична проза піддалася ще одному випробуванню на міцність. Автори популярного інтернетівського журналу все частіше стали переносити цикли

своїх віртуальних записів на папір. Деякі з таких книг мають популярність, навіть успіх. Щоденник „для всіх”, довірча розповідь, пристрасна сповідь завжди цікавили читачів. Саме ці жанри домінують у так званій інтернет-журнальній літературі, яку критики визнали „новим словом”, проривом у ХХІ століття.

Публікації в мережі Інтернет літературних і псевдолітературних творів і їх сурогатів породили новий термін „блог-література”. Блог-література – це художні твори, які пишуться у форматі блогу, різновид мережевої літератури. Блог-література може писатися і в повній відповідності з форматом щоденника (дати, розмовний стиль, звернення), і просто як набір мініатюр або розділів, де нові фрагменти можуть бути реакцією на коментарі до попередніх. Крім того, блог-література може бути колективною творчістю, коли для написання художнього твору використовується колективний щоденник.

До блог-літератури може бути віднесена традиційна авторська творчість, коли в блогу в процесі написання публікуються розділи твору, ніяк не адаптовані до формату щоденникових записів, проте процес написання такого твору є інтерактивним, оскільки подальший розвиток сюжету може залежати від коментарів читачів.

Традиційний щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання, бо нотуються переважно явища особистого життя, здебільшого в монологічній формі. А використане в такому щоденнику діалогічне мовлення позначене полемікою з самим собою, з уявним опонентом тощо. Практично всі письменницькі щоденники розраховані на читача. Інтернет-щоденники письменників сповнені красномовними афоризмами, розповідями, віршами, обговореннями світського літературного життя.

Молоді автори відточують у блогу свою літературну майстерність. Кожен шматочок допису вмиг оцінюється аудиторією, автор отримує зворотний зв'язок і розуміє, куди рухатися далі. Інша цікава деталь блогів вітчизняних літераторів – різний рівень публічності. Добра частина письменників обирають собі псевдоніми за мотивами своїх прізвищ. Є також блогери, чиє особисте життя максимально відкрите. З іншого боку, є ті, хто дуже добре ховається. Так, блоги Софії

Андрухович, Лариси Денисенко, Костя Москальця, Світлани Поваляєвої, Михайла Бриниха, Марини Соколян, Оксани Луцишиної або Сергія Батурина можна вирахувати за допомогою пошуку за блогами: за датою, топонімами тощо.

Незамінним складником життя блогу є і його участь у різноманітних спільнотах, серед яких популярними є спільноти „про літературу” загального профілю – `literatura_ua`, `ua_books` тощо; спільноти, покликані заповнити вакуум відсутності ЖЖ у, наприклад, Юрія Андруховича, Сергія Жадана (`sv_zhadan`), Леся Подерев'янського (`l_podereviansky` та `l_poderviansky`), Ірени Карпи та ін.

Отже, інтернет-щоденник для письменників – це дуже потужний засіб самовираження, відкритого спілкування з читачем та апробації своїх творів. А для користувача – це можливість без особливих зусиль знайти цікавий твір, поспілкуватися з автором, висловити свої думки та побажання. На сьогодні вести мережевий щоденник – своєрідна мода, і сучасна українська література не відстає від неї. Українські письменники не хestують можливістю завести свій блог і вбачають у цьому дуже багато переваг і перспектив..

Література

1. **Барбукова І. С.** Онлайнвий щоденник як феномен віртуальної літератури: жанрова природа, поетика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.06. Луганськ, 2012. 231с.
2. **Вікіпедія.** URL: [http:// ru.wikipedia.org](http://ru.wikipedia.org). (Дата звернення 3.11.2020).
3. **Weissglass K., Davis D.** Form and Function of the LiveJournal community. A Study of Online Journal Use Utilizing Internet, Research, Methology. 2002. URL: <http:// americanwarlus.com>. (Дата звернення 15.09.2020).
4. **Kline David, Burstein Dan.** Blog!: How the Newest Media Revolution is Changing Politics, Business, and Culture. URL: <http://www.palad.org/readarticle.php>. (Дата звернення 20.10.2020).
5. **Hewitt Hugh.** Blog: Understanding the Information. Reformation That's Changing Your World. URL: <http://www.palad.org/readarticle.php>. (Дата звернення 2.11.2020).

Трибуна Молодих

А. Паталаха

(КОЗ „Теплівський НВК”)

Поезія людського наймення

*Ім'я родини – це перша загадка,
Йї загадка в естафеті поколінь.*

А. Непокупний

Українські прізвища – це одне із джерел вивчення історії рідного краю, мови та культури. Ці найменування ще раз підтверджують істину про безмежний талант українського народу.

Мета статті – дослідити походження прізвищ учнів КОЗ „Теплівський НВК”.

Було б добре, аби кожен із нас хоча б трохи ознайомився з історією прізвищ, з поезією людського наймення.

Іван Франко в одній зі своїх наукових праць пише, що особова назва людини – це її вірний і невідступний товариш, який супроводить людину від колиски до могили [1].

Матеріалом для творення українських прізвищ були чотири основні джерела: імена; назви місця проживання чи походження; назви постійного заняття (професії); індивідуальні ознаки (фізичні, психологічні) першого носія прізвища. Основами для творення були найчастіше чоловічі імена, тобто імена чоловічого предка роду, наприклад: *Даниленко, Пилипів, Тимошенко, Івановський, Петров, Марков, Ануфрієв, Миронов*. Рідше прізвище виникало від жіночого імені, наприклад: *Фросін, Машкін, Бабенко, Мамайко, Любавін, Бабійчук*.

Друге основне джерело виникнення родових прізвищ – це назва місцевості, де проживав або звідки походив основоположник роду. Ці наймення можна поділити на дві підгрупи: а) прізвища, які загально вказують на походження (*Запорожченко, Бойко, Волошина*) і б) які називають конкретну місцевість, звідки хтось прибув: *Валуйський* (від міста Валуйки Воронезької області), *Боровськов* (від міста Боровське Калузької області).

Наші прізвища у своїй сукупності дають можливість уявити життя України в таких аспектах: сільське господарство

(*Пшенична, Колосков, Караваєв*); мисливство й рибальство (*Засць, Рибалко, Галкін, Сойкін, Воробійов, Птіцина, Шпаков*).

Значну групу місцевих становлять прізвища, основою для творення яких була характерна особиста ознака, що виділяла людину з її оточення. За зовнішніми ознаками прізвища могли вказувати на зріст (*Малкін*), будову тіла (*Шаркова, Толстова*), каліцтво або фізичні вади (*Глушко, Сліпко*). Людина спокійна, добра одержала прізвище *Тихонов*, нетовариська, похмура, – *Несмеянова*, рухлива, активна, весела – *Веселов*.

Українські прізвища іншомовного походження є важливим свідченням про історичні зв'язки українського народу з його ближчими чи дальніми сусідами: *Гінсман, Югас, Крецу* та *Авагімов*.

Цікавими є прізвища *Туркін, Негрін, Негря, Кузюбердін*. Так, *Кузюбердін* – татарського походження, його засновник був у татарському полоні, де користувався заступництвом ординського керівництва та звідки виніс своє прізвисько, яке стало прізвищем.

Справедливо говорять у народі, що не прізвище красить людину, а людина може зганьбити чи прославити його. Наші прізвища – це не сухий, позбавлений смислу паспортний знак. Це живе слово, пам'ять роду. І якщо одне прізвище несе в собі історію роду, то всі разом вони є історією народу. Ми не маємо права забувати, що наше найменництво – це жива нитка, яка зв'язує нас із рідним народом, з рідним краєм, його культурою та нев'янучою українською трояндою – поетичною мовою.

Література

1. **Ашурков В. Н., Кацюба Д. В., Матюшин Г. Н.** Историческое краеведение: учеб. пособие для ист. фак. пед. ин-тов / под ред. Г. Н. Матюшина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1980. 192 с. URL: istorya.family.ru.
2. URL: <https://names.neolove.ru/last-names/29/av/avagimov.html> cNeLove.ru.
3. **Франко І.** Причини до української ономастики. *Наук. зб. Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, 1906. 185 с.
4. URL: litmistio.org.ua. https://chtyvo.org.ua/authors/Skrypnyk_Larysa/Vlasni_imena_liudei_Slovyk. <https://ukrgenealogy.com.ua/viewtopic.php?f=117&t=38>

О. Рамазанова
(КОЗ „Теплівський НВК”)

ПЕРЛИНИ ВЕЛИКОГО НАМИСТА

*Пісня та з джерел таємних ллєсь сльозою,
Щоб серце наше чистим жаром запалити.*

(І. Франко)

З сивої давнини покоління за поколінням щедро народжують від рідної землі, сонця, неба, води, вітру дивні звуки мелодій, неповторну магію слова, що ведуть нас стежками рідного краю. Ті стежинки переплітаються, біжать і виходять на широкий шлях високого творчого генію народу. І якщо цей геній живе й сьогодні, не погас, то тільки тому, що живе пісня. Вона – в образах калини, сонця, житечка й пшениці, дивних птахів.

Одним із найдавніших видів усної творчості народу є календарно-обрядові пісні. Усі вони відзначаються ліризмом. Ці пісні тісно зв'язані з язичницькими віруваннями. Слов'яни вірили в сили природи, у духів природи та вважали, що обрядовими піснями можуть вплинути на них. Обрядова поезія дуже тісно зв'язана з працею людини, з родинним побутом та з народним календарем. У різні пори року виконували різні обрядові (календарно-обрядові) пісні. Вони повинні були забезпечити успіхи в господарюванні, добрий урожай, щастя в родинному житті.

Мета роботи – дослідити художні особливості календарно-обрядових пісень весняного циклу.

Залежно від місцевості весняні пісні називалися гаївками, гатками, ягілками, яголойками, маївками. За народними уявленнями, весну приносять птахи. Першими прилітають жайворонки, тому їм присвячено багато веснянок.

Протягом віків сформувався чіткий весняний обряд – закликання весни піснями, хороводами, іграми. Випікається печиво у вигляді жайворонків, голубків, яке діти і розносять по селу, співаючи:

*Благослови, мати, Весну закликати! Весну закликати –
Зиму проводити! Зимочка в возочку, Літечко в човночку...*

Народ у піснях весняного циклу використовує різні художні засоби. У них наявні звертання-кликання, діалогічна форма, бадьорий настрій, поширені персоніфікація, паралелізм.

Широко вживаються пестливі слова: *літечко, квіточка, житечко, зіллячко, ягнятко, телятко* – для підсилення емоційності, ніжності.

Надають слову нового значення або сенсового відтінку епітети: *весна красна, запаширеньке зіллячко, зеленую травичю, холодную водицю*.

Рефрен уточнює, підсумовує попередні емоції, а саме: перший рядок повторюється тричі через рядок, а два останні рядки виконуються у швидкому темпі.

*Благослови, мати,
Весну викликати!
Благослови, мати,
Весну закликати,
А зиму проводжати,
Благослови, мати,
Зимочка в возочку,
Літечко в човничку.*

А от паралелізм: *Ой кувала зозуленька В лісі на горісі, Шануй мене, мій миленький, Як ластівку в стрісі* – зображує стан природи та співзвучний йому настрій людини.

Значна частина веснянок присвячена темі кохання та родинних стосунків. У веснянках широко використовувалися пісенні символи: *зіронька, голубка, сокіл, голуб* – образи-символи закоханих, *калина* – символ дівочої вроди, *рута* – символ дівоцтва, *барвінок* – символ шлюбу.

Часто вжито в піснях весняного циклу контраст, тобто протилежне змалювання почуттів, настроїв і поведінки людей (протиставлялася сила, краса чи поведінка дівчат і парубків).

У давнину твори, виконані у весняний час, були своєрідними магічними замовленнями, спрямованими на те, щоб прискорити весняні переміни: *ліс – зазеленіти, траву – прорости, посіви – піднятися, квіти – розцвісти*. Вони супроводжувались імітативно-магічними рухами або танцями.

Веснянки – це календарно-обрядові пісні весняного циклу, які мають закличний характер і сприймаються як звертання до весни, до істот та речей, що асоціюються з нею:

*Прийди, прийди, весно,
Принеси нам
Прийди, прийди, красна,
Принеси нам квіток.*

Отже, український народ створив так багато пісень-веснянок, які й досі озиваються в наших душах ніжністю струни чи рокотанням грому. Творить і береже ці дорогоцінні перлини наш народ. Він співає в радості й журі. Пісня – його величний храм любові до людини, до рідної землі, до батька й матері.

*Заб'ється в грудях серце,
Коли, до болю щира й чарівна,
Десь наша рідна пісня розіллється
І жайвором весняним залуна.
Я чую в ній – дзвенять на повний голос
Мого народу радощі й жалі;
Я бачу в ній – золотоканий Колос
Моєї благодатної землі (Дмитро Луценко).*

Література

1. **Єфремов Є.В.** Веснянки. Історія української музики: у 7 т. Т. 1. Кн. 1: Від найдавніших часів до XVIII століття. Народна музика. К.: Вид-во ІМФЕ, 2016. 440 с.
2. <http://www.infolibrary.com.ua/bookstext4121.html>
3. <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view/php?id=1582>

Д. Щекатунова
(КОЗ „Теплівський НВК”)

НІЖНИЙ ПОДИХ ДУШІ (пісенна творчість Марусі Чурай)

*Ця дівчина не просто так, Маруся.
Це – голос наш. Це – пісня. Це – душа.
(Л. Костенко)*

Маруся Чурай – славне ім'я на скрижалях української культури. Вона є однією з нечисленних народних героїнь України, про яких кажуть: якби їх навіть не було, їх би

неодмінно вигадали, настільки повно в їхньому образі сконцентрувалися певні народні уявлення.

У 1967 році видано брошуру „Дівчина з легенди. Маруся Чурай”, де вміщено зібрання народних пісень, що приписуються нашій піснетворці. У вступному слові до збірки М. Стельмах писав: „Три віки ходить пісня Марусі Чурай по нашій землі, три віки любові вже подарувала дівчина людям. А попереду – вічність, бо велика любов і велика творчість – невмирущі”.

Мета статті полягає у визначенні найуживаніших художніх засобів у пісенній творчості Марусі Чурай.

Одні дослідники її творчості стверджували, що Маруся Чурай – особа історична, інші вважали поетесу легендарною.

Життя дівчини оповите імлою давнини. За народними переказами, Марія Гордіївна Чурай народилася 1625 року в Полтаві в родині полкового осавула Гордія Чурая. Це був хоробрий козак, який виступав проти польських загарбників. Він брав участь у козацько-селянському повстанні 1637 – 1638 років під проводом гетьмана Павла Павлюка. Після невдалої битви з польським коронним військом під Кумейками (16 грудня 1637 року) Гордій Чурай потрапив у полон і разом із Павлюком був страчений у Варшаві. Його дружина Горпина залишилася вдовою й жила вдвох із дочкою в Полтаві, де була оточена турботою городян. Особливо пошановували вони талант Марусі складати й виконувати пісні. Сучасні фольклористи пов’язують її ім’я із 23-ма піснями, які згодом стали народними. Серед них „В кінці греблі шумлять верби”, „Ой у полі вітер віє”, „На городі верба рясна”, „Посіяла огірочки”, „Засвіт встали козаченьки”, „Віють вітри, віють буйні”, „Грицю, Грицю, до роботи”, „Ой не ходи, Грицю”, „Чого ж вода каламутна”, „Котилися вози з гори”, „Летить галка через балку” та ін.

Легенда наділила Чураївну неабиякою вродою, поетичним і музичним хистом, чарівним голосом і романтичною любов’ю: її обранець, козак Григорій Бобренко, піддавшись материним умовлянням, кидає Марусю й одружується з багачкою Галею Вишняківною. У розпачі дівчина хоче втопитись, але її рятує Іван Іскра, який палко кохає дівчину. Якось восени „піснетворка” пішла на вечорниці й там побачила Гриця з

молодою дружиною. Ревнощі, ображене жіноче самолюбство, нещасне кохання – усе разом завирувало в її душі. Чураївна знову хоче накласти на себе руки, але отруту, яку дівчина приготувала собі, випив Гриць. Коли померлого Гриця принесли до церкви, Маруся кинулась до труни і, обливаючись слізьми, розповіла про свій злочин. Її засуджують до страти, та Іскра встигає привезти від гетьмана помилування.

Відомі дві версії народних переказів про останній період життя Марусі Чурай:

1) вона, ще перебуваючи у в'язниці, тяжко захворіла на сухоти; після помилування змарніла й померла у 1653 році;

2) Маруся не могла залишитись у Полтаві, де все нагадувало про Гриця. Вона, змучена докорами сумління, багато мандрувала й померла в якомусь російському монастирі.

Багата палітра художніх засобів пісень Чураївни.

Епітети: „ясні очі”, „мати... слізко проводить”, „кінь вороненький”, „щаслива билинка”, „люте горе”, „тяжко жити”, „дівчина чорнобривая, чарівниченька”, „справедливая, сира земля, дубовая хата”, „вітри буйні, люте горе, чужа сторонка” – допомагають створити образ ліричної героїні, сприяють відтворенню настрою, підкреслюють глибину душевної драми дівчини, надають твору поетичності. Епітет „буйні” надає пейзажній картині барвистості, переконливості, для її емоційного увиразнення використана інверсія (епітет „буйні” стоїть не перед означуваним словом „вітри”, а після).

Увиразнюють переживання ліричних героїв метафори: „стоїть місяць над горою”, „кінь спіткнувся”, „година настала”, „віють вітри”, „дерева гнуться”.

Алітерація: „Тяжко жити без милого На чужій сторонці!” – повтор приголосного „ж”, який асоціюється із шипінням та сичанням, створює гнітючий настрій.

Анафора – єдинопочаток: „Чом ти, милий,... – Чом не ходеш... Чом не ходеш...” – надає твору динамічності, підкреслює почуття дівчини.

Посилює емоційне забарвлення твору антитеза: „Яка ж би то, мій синочку, Година настала, Щоб чужая дитиночка За рідную стала?”, що свідчить про недоброзичливе ставлення матері до дівчини її сина.

Поетичний паралелізм: *„Віють вітри, віють буйні, Аж дерева гнуться; Ой як болить моє серце, А сльози не льються”*. *„Чи щаслива ж та билина, Що росте у полі?.. Тяжко жити без милого На чужій сторонці”*. Картина природи, подана першою, має символічний зміст і виконує функцію своєрідного емоційного вступу, сприяє розкриттю душевного стану ліричної героїні, підкреслює її реакцію на розлуку з коханим. Підібрані паралелі з природи надають почуттям дівчини зримої відчутності. Вони мають тотожний сумний психологічний зміст. Звертання: *„Прощай, милий мій синочку”*, *„Ой рад би я, матусенько”*, *„Яка ж би то, мій синочку”*, *„Ходім, серце, повінчаємось”*, *„Ой не ходи, Грицю”*, *„Зелененький барвіночку, стелися низенько”*.

Риторичні оклики: *„Через чотири недільки Додому вертайся!”*. *„Бо хто знає, чи жив вернусь, Чи ляжу в полі!”*, *„Озовися!”* – служить для образного вираження якогось сильного почуття – радості, захоплення, гніву, відчаю.

Риторичне запитання: *„Щоб чужая дитиночка За рідную стала?”*, *„Чи щаслива ж та билинка, що росте на полі?”*, *„Що на полі, що на пісках, без роси, на сонці?”*, *„Де ти, милий, чорнобривий? Де ти?”* Воно зосереджує увагу на питанні, про яке йдеться у творі.

Порівняння: *„Стане світ тюрмою”* – підкреслює глибину душевної драми героїні.

Градація дії в часі: *„У неділю рано Зілля копала...”*, *„Прийшла п'ятниця...”*. Уся балада побудована на цьому прийомі. За його допомогою створюється ефект посилення психологізму.

Поетичне кільце: *„Засвіт встали козаченьки В похід з полуночі, Заплакала Марусенька Свої ясні очі”* (1 та 4 строфи) – надає творові композиційної структурності, завершеності.

Використані художні засоби в піснях дівчини з легенди допомагають передати глибину почуттів людини, різноманітні настрої та вдачу, а також збагачують духовний світ людини.

Маруся Чурай – своєрідний образ митця свого часу, який органічно зливається з образом України. Постать реальної дівчини з народу, обдарованої чарівним голосом і поетичним

світосприйняттям, виростає до символу, ніби вбираючи в себе духовний потенціал Вітчизни.

Отже, поетичний і співочий дар Марусі Чурай, високий інтелект і закохане серце, укладені в надзвичайно мелодійні пісні, брали за душу її сучасників. І так само беруть за душу її далеких нащадків у сьогоднішній Україні. І так буде в майбутньому.

*... І крізь вічність лине
В далі соколині,
Б'ється в ній і не вмирає.*

Література

1. **Дівчина з легенди.** Маруся Чурай / вступне слово М. Стельмаха. К.: Дніпро, 1974. 81 с. 2. **Лановик М., Лановик З.** Українська усна народна творчість: підручник. 4-те вид., стер. К.: Знання-Прес, 2006. 591 с. 3. **Пометун О., Пироженко Л.** Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. К.: А.С.К., 2004. 192 с. 4. **Романтичний** характер пісень Марусі Чурай. URL: www.br.com.ua. (Дата звернення 26.03.2020). 5. **Українська** Сафо. М. Слабошпицький. *З голосу нашої Кліо*. К., 1993. С. 209 – 211.

СЛОВО ПРО ПІСНЮ

Кафедрою української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за підтримки Департаменту освіти і науки Луганської обласної державної адміністрації був оголошений конкурс есе про пісню „...незабутнє – забудеться, неможливе – не здійсниться, навіть чисте забрудниться, тільки пісня залишиться”.

У конкурсі взяли участь 28 здобувачів освіти 25 освітніх закладів Луганської області: учні 9 – 11 класів м. Лисичанська, Рубіжного, Северодонецька, Старобільська, школярі Біловодського, Білокуракинського, Кременського, Новопсковського, Сватівського, Станично-Луганського, Попаснянського районів, учні професійних ліцеїв, гімназій. В есе, надісланих на конкурс, було порушено актуальні питання сучасної пісні, ролі народної пісні в житті людини, висвітлено окремі фрагменти історії створення відомих українських хітів, ролі славетних виконавців народних пісень у популяризації пісні. Більшість есе відповідає вимогам, написані майстерно. Загалом конкурс засвідчує, що вчителі використовують змістовий та естетичний потенціал українських пісень на уроках української мови і літератури та в позакласній роботі. Подаємо тут твори переможців, які посіли I, II та III місця в конкурсі.

3. Білоус

(Кононівський заклад загальної
середньої освіти I – II ступенів

Біловодської селищної ради, Луганська обл., 10 кл.)

„Стоголосо душа українського народу”

Пісне! Стоголосо душа українського народу. Ти линеш над світом, несеш велич та славу про вільнолюбивий український народ.

Ось, пісне, ти летиш сивою птахою в українські села і міста, несеш сумну звістку із турецьких кам'яниць про братів-невільників. Скільки суму й туги за рідним краєм у твоїх рядках, скільки невимовного жалю у твоїх словах.

А ось, стоголосо наша, ти линеш буйним вітром попереду козацьких чайок. Це запорожці поспішають на поміч своїм

побратимам. Задзвенять кайдани, відімкнуться міцні ковані двері турецьких кам'яниць ... І возз'єднаються козаки-побратими, і буде радість велика!

І знову, пісне люба, ти летиш вороним конем безкрайніми українськими степами, разом з „лицарями волі” поспішаєш боронити рідні землі від польської шляхти. І знову ти, пісне, попереду, знову закликаєш до боротьби за волю та свободу України.

Що це? Знову ти? Озиваєшся калиною сопілкою в самотній удовиній хатині, сповіщаючи про народження донечки. Падаєш скупю материнською сльозою на немовля, бажаючи йому щасливої долі.

А ось звучиш весільною скрипкою в господарській хаті, пророкуючи молодим довге сімейне життя.

І ось знову ти плачеш качам на майдані. Голосиш за героями, які віддали своє життя за щасливе майбутнє України. Сини, чоловіки, брати, наречені – герої Небесної Сотні, – скільки їх полягло у наш час. А ось ти озиваєшся з іншого боку майдану словами, сповненими патріотизму й гордості за наш український народ, вселяєш віру в краще майбутнє...

Пісне! Ти скрізь! Ти супроводжуєш українців у горі і в радості, закликаєш до боротьби, надихаєш, звеселяєш...

Минають роки, змінюються політичні устрої, а пісня живе, множиться, шириться. Недаремно Всевишній подарував дівчині-Україні неоціненний дар – пісню. Так бережімо його!

М. Войтенко

(Підгорівська загальноосвітня школа

I – III ступенів Підгорівської сільської ради
Старобільського району, Луганська обл., 11 кл.)

„Життя як довга нива: багато на ній трапляється й доброго, і сумного”, – так часто люди поважного віку повчають нас, молодих. Адже те, що здається нам вічним, минає; у що ми істинно віримо, може бути хибним, а надія на добрі помисли може розбитися об стіну черствості та бруду.

Як на мене, то прикро розуміти, що незабутнє може забутися, як забувається наша історія, як „переписуються” сторінки принижень, забуття наших борців за правду.

Підтвердження цього є „Справа Василя Стуса” – наш біль, наше минуле, що так прагнуло десь загубитися, зникнути.

Інколи так буває, що ми часто втрачаємо час, не виконуючи задумане. І жаліємося про нездійсненність мрій. А ще задалегідь думаємо, що це є неможливим. Тому кожному з нас, на мою думку, потрібно знати, що завдяки вірі й наполегливості „навіть неможливе можливим стає”. Та, на жаль, такі пафосні думки часто залишаються тільки на папері. Мені згадується сильна й незламна постать поетеси Лесі Українки, зломлена хворобою, але не зломлена духом; поранені тіла та душі наших воїнів-захисників – ось для них і є ті самі неможливі нездійсненності.

Так, часом життя заганяє людину в глухий кут – і душа її перетворюється на руїну, а іноді й сама людина руйнує свою душу. І навіть лагідна й чутлива, щира й тиха, як героїня повісті „Кайдашева сім’я” Івана Нечуя-Левицького Мелашка, може перетворитися в збруднілу й черству.

То чому ж так буває? Адже повинно бути в житті щось таке, що не підвладне часу й обставинам? Може, це пісня, наша щира, ніжна, виплекана в найпотаємніших глибинах душі?

Спонукає до таких роздумів мене змусив нещодавній випадок. До нас звернулися волонтери-пошуківці з проханням знайти хоч якесь родове коріння загиблого на Смоленщині в роки Другої світової війни солдата. Він був родом з нашого села Підгорівка. По собі залишив лише уривок листа до своєї матері та адресу. Останніми рядками були слова пісні, яку склала для нього мати (син так завжди закінчував лист – прим. автора) та яку він часто наспівував своїм побратимам.

Там над Айдаркой
Гора крем’яниста.
Живе мій синочок
Іван голосистий...

Наші пошуки тривають. Та, на жаль, так буває, що й коріння зникає. І як ніколи є доречними слова Ганни Чубач „...незабутнє – забудеться, неможливе – не здійсниться, навіть чисте забрудниться, тільки пісня залишиться”. Як у нашому випадку „тільки пісня...”.

Т. Корнєєва

(Новомикільський ліцей Кременської районної ради,
Луганська обл., 9 кл.)

Її Величність, або Пісня і доля...

Не кожному дано припасти до джерел Її Величності – Пісні, відчутти її неземну красу, душевні порухи, таїну... Сьогодні я хочу вам розповісти дві невигадані життєві історії про пісню і долю.

Коли в 2009 році в нашому селі організовувався клуб „Надвечір'я”, його голова Г. П. Дябелко планувала збирати літніх людей на посиденьки, вечорниці, ювілеї, вшанування, свята, та з часом помітила, що всі заходи починаються й закінчуються піснею, причому, одна пісня змінює іншу. І так щочетверга, годинами. Це дивувало: як стільки пісень можна тримати в голові та ще й майстерно їх виконувати! Так з'явився фольклорний жіночий ансамбль „Новомикільські переспіви”. Він часто став виступати перед вдячними глядачами рідного села, району, області на фестивалях, концертах, вечорницях, посиденьках, зустрічах, презентаціях; на районному, обласному, всеукраїнському („Фольк-music”) телебаченні та радіо.

До 10-річного ювілею своєї концертної діяльності в учасниць ансамблю виникла ідея записати їхні улюблені пісні – передати нам, нащадкам, дорогоцінну культурну спадщину. За допомогою вони звернулася до нашого шкільного прес-центру „Чорнобривці”. Так розпочалася фольклорна експедиція.

Простеживши життєві долі наших учасниць жіночого фольклорного ансамблю „Новомикільські переспіви”, ми помітили багато спільного в їхніх біографіях: вони – діти війни, більшість залишилися вдовами, самотужки піднімали дітей, дуже працьовиті, небайдужі до людського горя, ведуть активний спосіб життя, носії сімейної етики та моралі. А найголовніше – українська народна пісня для них – важлива невід'ємна складова їхнього життя, їхньої долі; для них вона порадник, вихователь, розрада, ліки від хвороб. Їхні душі й душа пісні поєдналися воедино.

Мені запам'яталися їхні розповіді-спогади. Марія Максимівна пригадувала: „Полю, бувало, сльози течуть, а я співаю, щоб сусіди не бачили. Хоча життя склалося тяжко, а

пісні люблю співати веселі!” А про Ніну Василівну розкажу її словами: „Співать мене ніхто не вчив. Батько заспівував, сестра Шура басувала, а я виводила. Ще з дитинства до того любила пісні, що не могла дочекатися вечора: як чую, що вже співають на вулиці, то чи помила посуд, чи хтось помие, а мене вже нема. І потім, куди б не закидала доля (Магадан, Рубіжне), – скрізь із піснею. Де співають, там і я! Поспіваєш – і тиск нормалізується, і голова не болить...”.

Наші берегині, як коштовний діамант. Але ще коштовнішим є те, що вони залучають до народної пісенної творчості молоде покоління – своїх онуків, правнуків. Разом із ними виступає на концертах жіночий колектив „Любисток” і дитячий вокальний ансамбль „Візерунки”. Ми, дівчатка, залюбки наслідуємо стиль, манеру виконання своїх бабусь, прабабусь, вчимося відчувати пісні, які вони бережно передають нам у спадок душею і серцем.

Пізніше ми мали честь представити результат нашої спільної копіткої праці – збірку популярних пісень Слобожанщини „На калині, на малині”. Це наше зізнання в любові, любові до неоціненного скарбу України – до народної пісні.

Ви зустрічали в житті людину, яка не співає? Мабуть, ні. А я з нею близько знайома. Це – моя прабабуся.

Ось її історія.

Маленька Бета не знала, що страховисько-війна забере в неї маму, тата, родичів, дім, щасливе дитинство; забере прізвище, ім’я; забере назавжди навіть... пісню!

Зараз бабусі (точніше прабабусі) 86 років. Вона – дитя війни. В її пам’яті залишилися лише окремі фрагменти, розпливчаті спогади про ті часи: скриплять дерев’яні сходи, ними підіймається людина в довгій шинелі й офіцерських чоботях (це, напевне, батько). Далі евакуація, переповнений потяг, бомбардування, смерть мами, страх, чужа тітка веде за руку в дитбудинок... Війна й беззахисна дитина-сирота – це жахливо!

У старовинному красивому лаковому ридикюлі зберігається, як родинна реліквія, її свідоцтво про народження.

Це вицвілий від часу, звичайний аркуш із зошита в клітинку. Там усе вигадано: дата народження – 7 січня (Різдво!) 1934 року; у графі „батько” записано – Іванов Іван, у графі „мати” – немає. А хіба може з’явитися на світ людина без мами?! Виявляється, під час війни – може!

...Минули роки. Після закінчення технікуму бабуся поїхала працювати в селище. Хазяйці квартири не сподобалося ім’я Бета, вона стала її називати Валя. З тих пір для всіх вона – Валя, Валентина Іванівна, а Бета залишилась тільки в документах. Навіть рідне ім’я не прижилося.

Зараз бабуся живе сама. Вона – трудівниця. У великому будинку чистота й краса. Для гостей завжди готові вареники й млинці. На городі повний порядок, все бує, величезні кавуни роздаються десятками. Чомусь у неї раніше за всіх у селі досягає полуниця – на велику радість сусідських дітей. На подвір’ї росте велетенська смачнуча шовковиця – можна приходити будь-якої днини й години – хвірточка завжди відкрита.

Хоча в нашій великій сім’ї майже всі музиканти й багато різних музичних інструментів, але ніхто ніколи не чув, щоб бабуся співала. Навіть коли за святковим столом збиралися родичі, друзі, коли колисала на руках своїх дітей, онуків, правнуків.

Так шкода, що пісня не освітила її долю. Тому щоразу, коли ми приїжджаємо до бабусі Валі в гості, влаштовуємо концерти й виспівуємо за неї всі її неспівані пісні...

Я дякую небесам за те, що народилася в музикальній сім’ї, серед пісень, що маю гарний голос. Так хочеться побажати, щоб пісенні мелодії торкалися ваших душевних струн і, знаходячи в них емоційний резонанс, допомагали йти по життю щасливими.

С. Нестерова

(Новотошківський навчально-виховний комплекс
„Загальноосвітній навчальний заклад (ясла-садок)” № 10
Попаснянської районної ради, Луганська обл., 10 кл.)

**„...незабутнє – забудеться, неможливе – не здійсниться,
навіть чисте забрудниться, тільки пісня залишиться”**

Цікавий вислів. Для мене двозначний, адже не можу сказати, що погоджуюся з усім. Так, незабутнє забувається, тому що людина не може тримати все в голові. І навіть найболючіші чи найдорожчі спогади забере смерть. „Неможливе – не здійсниться”. Чому ж? До польоту в космос усі думали, що це неможливо, але завдяки вірі та нестримності мрій однієї чи декількох людей це здійснилося. Коли думаю про фразу „навіть чисте забрудниться”, одразу виникає думка – а що чисте? Душа. Так, чиста душа забруднюється від доторку інших і болю, від думок, коли стає погано на серці. Але все одно, це наш вибір, чи жити з „плямами”, чи прощати, відпускати, очищуючи своє ество. А от пісня дійсно залишиться – пісня нашого духу, ота жага до життя, так майстерно змальована Джеком Лондоном, саме буття.

„Життя як пісня, що не віддзвенить”, – писав Володимир Івасюк. Ми живемо у світі, який сам співає пісню. Потрібно лише „зловити ритм” – чи то в полі під спів жайворонків, чи в лісі під соловейка та зозулю, чи в місті під стукіт коліс метро, сигнали автомобілів і людський гомін. У всьому є своя музика – життя.

Коли нам добре, пісня супроводжує нас; коли сумно – ми тужимо акордами улюблених пісень, які стають такими близькими. Життя – це боротьба. Воно буває і тяжке, і несправедливе. Але ми все рівно боремося! Не співаємо ж пісень тільки, коли нам добре, і світ нам посміхається. Коли боляче, і серце рветься, коли сльози на очах – чи ж не живемо ми тоді насправді? Чи не відчуваємо усієї повноти вражень? Навіть учені довели, що з усіх сліз саме сльози печалі під мікроскопом виглядають найгарніше! Послухайте, навіть у лікарні ми чуємо музику – з телевізора, радіо, можливо, із бездушного апарату, який відлічує часом останні хвилини –

„пik-пik-пik... пик... пiiiiiiiiiik”. Звідки ж вона йде? Пісня, що залишається?

Я вважаю, що все, що нас оточує – це не що інше, як відображення нашого внутрішнього світу. Наприклад, коли мені погано, і хочеться виплакаться, а не можу, я вмикаю навушники, так би мовити, „добити” себе. І ось вона – туга мого серця: матеріалізована, вилита в пісні та виплакана моїми сльозами.

Увесь час мого життя поруч крокують пісні. І вони різні, такі ж, як і мій настрій. Я народилася в цей світ, і знаю, що радість материнства теж одягалася моєю матусею в пісню колискової, під яку я засинала. Я впевнена, що мрії людини, якщо ти віриш, здійснюються. І коли це відбувається, то, споглядаючи минуле, дивуєшся, і бачиш, що неможливе таки здійсненне! І тоді я радію, витанцьовуючи під улюблену мелодію. То чи ця пісня не є відображенням самої мене в той момент? А коли часом бракує віри – теж вмикаю улюблені пісні, і під час прослуховування настроїв гарнішає. Вони надихають на краще життя, позитивні думки, навіть мотивують іноді владнати стосунки з оточуючими, і я стаю впевненішою. Я хочу бути краще, хочу змінюватись, і маленькими кроками роблю це.

І пісня – вона завжди залишається чистою. Я зараз не про ті „Стиль собачки” чи „Танцуй Бузову”, що й піснями не назвеш, а про інше – життя. Життя, розмальоване різними фарбами, із шелестом чи ураганом таких справжніх емоцій, життя під час його найтихішого крику прощання, життя при його найвищій насолоді кохання...

Так! Я буду крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні. Без надії таки сподіватись. Буду жити – геть думи сумні!

Тільки в боротьбі життя і щастя! Отож, співайте, люди! Співайте свою пісню! Живіть сміливо! Грайте свою симфонію усіма інструментами, так, як грається, адже це ви! Кричіть сурмами, плачте дудуком, радійте барабанами чи як там собі оберете! І надихайте інших співати! Поділіться з дітьми, онуками, сусідами своєю піснею та допоможіть їм навчитися співати їхню, і нехай пісня лунає, лунає та лунає на весь світ!

А. Река

(Коломийчиська загальноосвітня школа Сватівської
Райради, Луганська обл., 9 кл.)

Вічність пісні

Яке це диво – українська пісня! Вона – одна зі святинь нашого народу, його найцінніший скарб, краса і гордість. Ніколи ще таких красивих слів не чула: „...незабутнє – забудеться, неможливе – не здійсниться, навіть чисте забрудниться, тільки пісня залишиться”. Невже це так? Вирішила подумати.

Починаючи з дитячого садка, я чую, вивчаю, виконую різноманітні пісні. Думала, що це просто так треба. Коли подорослішала, знову у школі продовжую вивчати календарно-обрядові, суспільно-побутові, родинно-побутові пісні свого народу. І розумію, що в них прихована історія, думки про сокровенне, уподобання, захоплення моїх пращурів. А чи може бути майбутнє без минулого? Ні!

Нещодавно мене просто зворушили пісні про кохання „Місяць на небі...” та „Цвіте терен...”. Прослухала їх у виконанні різних сучасних співаків: М. Бурмаки, А. Паш... Однозначно переконалась, що про одне і те саме можна співати по-різному, адже тема кохання так близька кожній людині. І всі це почуття проживають по-різному. Хоча ці шедеври були складені давно, але не втратили своєї актуальності, оригінальності. Це переконує мене в тому, що пісня вічна.

Пісня завжди йде поруч з людиною, яка в години радості й смутку висловлює в них свої почуття та переживання. Якось я замислилася над тим, що може об'єднувати людей в одне ціле, споріднювати їх. Безперечно, всі люди дуже-дуже різні, всі вони мають свої думки, погляди та рішення проблем. Кожна людина по суті – це неповторна, яскрава особистість, а душа її така глибока та неосяжна, немов Всесвіт. Та, здається, все ж таки є у нашому світі одна річ, спільна для усіх людей, незалежно від їхнього місця проживання, віку, освіти або професії, це пісня. Кожна – це поетичний і музичний шедевр, що виховує цілі покоління, формує естетичний смак. На піснях ми вчимося пізнавати світ, а світ, завдяки нашій пісні, пізнає Україну.

Не так давно мій родич виїхав за кордон. Він гарно грає на гітарі і співає. Коли влаштувався на роботу, то часто міг співати там у вільну хвилину, а одного разу на корпоративі його оплесками попросили виконати саме українську пісню: знали, що він приїхав з України.

– Чому саме українську? – запитав він.

– Вона мелодійна, красива, бере за душу. Щось у ній незвичайне, чарівне, вічне. У вас так оригінально, красиво звучать слова, – відповів товариш.

Із уст мого дядечка враз полилася пісня „Ти ж мене підманула...”. Присутні заворожено слухали, а потім аплодували, просили ще продовжувати.

Я горда з того, що я українка, у мене в роду не забувають пісню, а ще це захоплює інших. Це воістину щастя...

Зараз сміливо крокує ХХІ століття. А пісня і нині жива. Молодь із навушниками, колонками, увімкненими гаджетами... Ми не тільки дивимося прикольні відео, ми любимо слухати пісні. Україна – країна мелодій. Історія розвитку нашої музики пройшла не один етап. Бунтівний рок, який закликає до свободи, спокійні мелодії, які вселяють гармонію і незвичні експериментальні ритми, які ставлять нас на рівень іноземних музикантів. Саме таку музику слухає молодь ХХІ століття. Я люблю слухати пісні „Тартак”, „Скрябіна”, „ДахаБраха”, „Время и Стекло”... Мабуть, не проходить жодного дня, коли б я не вмикала музику. Так я відпочиваю, насолоджуюсь, змінюю настрій або просто живу. Хіба пісня після цього не вічна?

„Пісня – це коли душа сповідається”, – так сказав один з найвідоміших класиків ХХ ст. Григорій Тютюнник. Але пісні не тільки надихали поетів, вони, перш за все, звеселяли сірі будні українців, були розрадою в тяжку годину, піднімали настрій, полегшували важку працю. Так було споконвіку.

Наш народ має багату скарбницю пісень, казок, легенд, дум, якими можна пишатися як дорогоцінністю. Деякі з них пройшли крізь довгі століття і ще сьогодні причаровують блиском дорогоцінних самоцвітів. Гарна пісня сьогодні – на вагу золота, тому ми маємо цінити, оберігати її, продовжувати заняття наших предків, пронести цей „скарб” ще багато століть.

Я переконана: пісня єднає серця людей, вона здатна творити дива, дарувати щастя й насолоду. Пісня – глибока криниця, з якої тисячоліттями люди черпають життєву енергію. І поки існує пісня в цьому світі, доти існуватиме й сама людина.

В. Савенко
(ДПТНЗ „Привільський професійний ліцей”,
Луганська обл.)

Україна – це пісня

Ми – українці! Я з гордістю можу сказати, що мій народ – найспівучіший у світі. Сумна чи жартівлива, весільна чи прощальна, чуттєва й мелодійна – це все про українську пісню. Пісня супроводжує нас від народження впродовж усього життя. Проникають у свідомість українця чарівні нотки того звучання ще з молоком матері через лагідну колискову. Я впевнена, що пісня, а тим паче українська – це магічний світ, що захоплює, відкриває людські душі і серця одне одному, вона є і залишиться тим невичерпним джерелом енергії, традицій, людяності, моралі, які ідентифікують український народ як націю.

Ми живемо у складний час, де пісню приглушують вибухи та постріли. Та все одно лунає вона над безкрайніми степами, над стрімкими річками й зеленими лісами, над золотими полями та сяючими морями. Пісня єднає Схід і Захід нашої багатостраждальної землі, дарує мир і свободу. І це не дивно. Варто згадати героїчне минуле українців – Хмельниччину. Легендарна Маруся Чурай надихала воїнів-козаків своїми піснями, які підбадьорювали у бою, додавали сили у боротьбі, навіть рятували життя. Народна пам'ять донесла до наших днів деякі з них: „Засвіт встали козаченьки”, „Сидить голуб на березі”, „Ой не ходи, Грицю” та інші. Я вважаю, що українцям саме зараз треба впустити ці пісні у своє життя. Пісня – це дихання, мудрість народу, вона, як саме життя. Я обожаю сучасні обробки українських народних пісень, адже в них - жива українська душа, що може надихнути на творчість, навчання чи просто роботу. Осучаснені „Ти ж мене підманула”, „Ой, у вишневому саду”, „летіла зозуля”, „Місяць на небі, зіроньки сяють”, „Ніч яка місячна”, „Розійдися, туманочку”, „Несе Галя воду” – просто вибух. Український фольклор зазвучав по-

новому у світовому музичному просторі. Переспіви народних пісень стають трендом. Це надбання не лише України, а й світу. Українці створили найбільшу кількість народних пісень. Це свідчить про те, що попри негаразди пісня залишатиметься завжди і слугуватиме своєрідною зброєю, яка не калічить, а лікує людські серця від жорстокості, заздрощів, насилля.

Сучасна пісня. Яка вона? Хтось принципово не сприймає, хтось навпаки захоплюється новітньою творчістю. Зізнаюся, мене приваблює сучасна українська пісня. Минули роки, а вона така ж щира, мелодійна, чуттєва чи запальна. І неважливо, хто її виконує – ніжна Альоша чи пристрасні „The Hardkiss”, скромна Марія Яремчук чи неординарна „Kazka”, палка NK чи несамопитий DZIDZIO. Головне, що пісня – жива! А значить живий український народ.

Отже, „...незабутнє – забудеться, неможливе – не здійсниться, навіть чисте забрудниться, тільки пісня залишиться” не просто слова. Цьому є докази. Десь за тридцять кілометрів від нашого мирного життя тихо наспівують державний гімн суворі захисники України, несе його слова вітер над долинами, над звивистим Дінцем та вздовж усієї лінії розмежування. І як би не старалися чужинці завоювати наші землі, пісню їм не підкорити! Вона завжди в гарячих українських серцях! Пісня допомагає відстоювати незалежність, бо Україна – це пісня – мужня, звияжна, непереборна!

Л. Тузова

(Бахмутський НВК № 11, Луганська обл., 11 кл.)

„Музика натхнення”

Зупиніться. Підійміть обличчя до неба. Заплющте очі. Прислухайтесь. Чуєте? Небо співає. Небо тихо перебирає кришталеву чисті вітряні струни, і в цих меланхолійних акордах десь бринить непокірно та весело алегро пташиних крил, що навскіс ковзають по чутливих струнах небесної арфи. Мелодія розходиться по всьому світу повільними хвилями з грайливими пінними гребінцями того пташиного алегро, та кожна бадилінка прислухається до неї, щоб однієї миті вплести свій, єдиний та неповторний, мотив. Музика охоплює світ, немов тонке, аж прозоре мереживо, але нікому й нічому несила розірвати й

найменшої ниточки, бо навіть саме життя вплетене до цього дивовижного візерунка. Вони століттями йдуть поруч – життя та пісня. Від самого початку жоден рух не може бути безголосим, а жоден звук – розвіятись безслідно, адже абсолютне мовчання – це абсолютна порожнечка, у якій ніколи не палатиме іскра життя.

Слухайте. Протягуються між небом та землею в'язальні сині нитки дощу – вони мріють стати струнами і, просякнуті цією несказаною мрією, зриваються з дерев не пожовтілі ще листки та поспішають униз, щоб шепотітися про щось із землею та дощем. Слухайте їх, а десь глибоко в душі – слухайте себе. Адже життя – це музика, і кожна жива істота – досконалий музичний інструмент. Тож послухайте, яка тональність у ваших мрій, як заграють у руках нескінченні можливості, простягаючись під ноги путями-струнами. Пориньте в найпотаємніші глибини свого серця, де ніжною сопілкою розливається любов та сиплються сріблясті дзвіночки радісного передчуття. Пригадайте, як чисто та легко співають на вустах щирі слова підтримки та вдячності, і як огортає теплою лагідною флейтою справжня дружба. Чуєте? Ви – усередині музики, і музика летиться зсередини вас, пролітаючи світ наскрізь та повертаючись до серця.

Але іноді музика проникає так глибоко в людське серце, що якась її часточка залишається в ньому, б'ється разом із пульсом, розходить по тілу найтоншими артеріями, сяє в очах мерехтливими іскрами нескінченності. Пісню життя ми можемо почути лише серцем, але якщо в ньому вже оселилася музика, вона отримує нове втілення, ніби крилата сильфіда земну оболонку прекрасної дівчини. Такі люди стають митцями – художниками, письменниками та композиторами, бо ж справжня музика подібна до смутних образів у вогні свічки або у воднім дзеркалі, де кожен бачить те, що підказує серце, до містичного поєднання звука та кольору, слів та почуттів. Можливо, справжня музика – саме те, що ми, намагаючись зрозуміти, відчутти та відобразити вповні, називаємо натхненням? І митці, виливаючи себе у свої роботи, самі уособлюють музику на землі, стають її частиною, а отже, житимуть у серцях, доки не замовкне зірваною нотою останній у світі подих натхнення та життя?

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ащеулова Олександра Миколаївна – здобувач вищої освіти Інституту гуманітарних та соціальних питань Національного технічного університету „Дніпровська політехніка”. *Науковий керівник* – проф. Ігнат'єва С. Є.

Баннова Наталія Олександрівна – здобувач вищої освіти Інституту гуманітарних та соціальних питань Національного технічного університету „Дніпровська політехніка”. *Науковий керівник* – проф. Ігнат'єва С. Є.

Безгодова Надія Семенівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Бідюк Тетяна Анатоліївна – здобувач вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Видиш Світлана – здобувач вищої освіти Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. *Науковий керівник* – доц. Глуховцева І. Я.

Волошинова Марина Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Герук Наталя Лазарівна – учитель української мови і літератури, КЗ „Республіканська загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів Нікольської районної ради Донецької області”.

Глуховцева Ірина Ярославна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Глуховцева Катерина Дмитрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Горбань Анастасія Юріївна – здобувач вищої освіти факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Горошкіна Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Гречишкіна Катерина Дмитрівна – здобувач вищої освіти факультету іноземних мов ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Ніколаєнко І. О.

Гримашевич Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Дерід Єлизавета – здобувач вищої освіти факультету гуманітарних наук, психології та педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. *Науковий керівник* – проф. Пустовіт В. Ю.

Добролюба Галина Миронівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Дончук-Донцова Олена Геннадіївна – здобувач вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Титаренко В. М.

Дяченко Наталія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Жернова Ольга Іванівна – учитель української мови і літератури Новомикільського ліцею Кремінської районної ради Луганської області.

Жерновий Євген Григорович – учитель української мови і літератури Новомикільського ліцею Кремінської районної ради Луганської області.

Ігнатєва Світлана Євгенівна – кандидат філологічних наук, професор, завідувачка кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету „Дніпровська політехніка”.

Іщенко Анна Олександрівна – здобувач вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Дяченко Н. М.

Колесникова Лариса Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального

мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Кононенко Тетяна Сергіївна – здобувач вищої освіти факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Галич А. О.

Кравченко Маргарита Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Кравченко Олена Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Кравчук Оксана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов з латинською та українською мовами ДЗ „Луганський державний медичний університет”.

Лапко Олена Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Лахріна Софія Андріївна – здобувач вищої освіти факультету іноземних мов ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Колесникова Л. Л.

Лисенкова Марія Євгеніївна – учитель української мови та літератури КОЗ „Теплівський навчально-виховний комплекс”.

Лихачова Валерія Олександрівна – здобувач вищої освіти факультету іноземних мов ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Колесникова Л. Л.

Ломаченко Анна Олександрівна – магістр української мови та літератури, асистент учителя Куземівської ЗОШ І – III ступенів.

Лукьяненко Дарія В'ячеславівна – кандидат філологічних наук, учитель української мови і літератури Миколаївської ЗОШ І – III ступенів № 31 Миколаївської міської ради.

Манько Альона Миколаївна – аспірантка кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Мельник Світлана Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Одеського національного політехнічного університету.

Найрулін Анатолій Олександрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Негодяєва Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Нікітіна Алла Василівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Ніколаєнко Ірина Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Паталаха Анастасія – учениця 10 класу КОЗ „Теплівський навчально-виховний комплекс”. *Науковий керівник* – Щекатунова Н. А.

Пінчук Тетяна Степанівна – кандидат філологічних наук, професор, декан факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Полтавська Дарина Ігорівна – здобувач вищої освіти Інституту гуманітарних та соціальних питань Національного технічного університету „Дніпровська політехніка”. *Науковий керівник* – проф. Ігнат'єва С. Є.

Пустовіт Валерія Юріївна – доктор філологічних наук, професор кафедри української філології та журналістики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Равдугіна Вікторія Вікторівна – здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Доброльожа Г. М.

Радченко Владислав Володимирович – аспірант кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Рамазанова Олена – учениця 11 класу КОЗ „Теплівський навчально-виховний комплекс”. *Науковий керівник* – Щекатунова Н. А.

Сергієнко Богдана Борисівна – здобувач вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Ситькова Олександра Валеріївна – здобувач вищої освіти факультету гуманітарних наук, психології та педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. *Науковий керівник* – доц. Кравченко О. Л.

Сліпко Оксана Юріївна – аспірантка кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Солоп Дар'я Анатоліївна – здобувач вищої освіти факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Безгодова Н. С.

Сухаревська Катерина Олексіївна – здобувач вищої освіти факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Глуховцева К. Д.

Федуркіна Поліна Юріївна – здобувач вищої освіти факультету гуманітарних наук, психології та педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. *Науковий керівник* – доц. Глуховцева І. Я.

Хом'як Тамара Володимирівна – кандидат філологічних наук, професор, декан філологічного факультету Запорізького національного університету.

Шаболдов Олександр Вікторович – аспірант кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Шпетна Світлана Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри світової літератури та російського мовознавства

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Щекатунова Дар’я – учениця 11 класу КОЗ „Теплівський навчально-виховний комплекс”. *Науковий керівник* – Щекатунова Н. А.

Щекатунова Наталія Андріївна – заслужений учитель України, учитель української мови та літератури ДЗ „Теплівська ЗОШ І – ІІІ ступенів”, с. Тепле Станично-Луганського р-ну Луганської обл.

Наукове видання

Слобожанська бесіда – 13.
Лінгвістика тексту і вивчення
української ментальності

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(9 листопада 2020 р., м. Старобільськ)

За редакцією проф. Глуховцевої К. Д.
Коректор – Ніколаєнко І. О.
Комп'ютерний макет – Колесникова Л. Л.

Здано до склад. 25.11.2020 р. Підп. до друку 27.11.2020 р.
Формат 60х84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 14,64. Наклад 80 прим.

Видавець

**Видавництво Державного закладу „Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка”**
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703. Т/ф: (06461) 2-26-70.
*Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від
09.04.2009 р.*